

ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ : ศึกษากรณี สวนสมรม

อร่ามรัศมี ดั่งวงชนะ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ 2542

สารบัญ

บทคัดย่อ	(ข)
กิตติกรรมประกาศ	(ง)
บทที่ 1 : บทนำ	1
ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย	2
ขอบเขตการวิจัย	3
วิธีดำเนินการวิจัย	4
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	6
บทที่ 2 :	
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	12
ภูมิหลังเกี่ยวกับภาคใต้	12
ภูมิหลังเกี่ยวกับจังหวัดสุราษฎร์ธานี	14
ภูมิหลังเกี่ยวกับจังหวัดชุมพร	19
ภูมิหลังเกี่ยวกับจังหวัดระนอง	23
ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน	28
ความรู้เกี่ยวกับสวนสมรม	40
บทที่ 3 : สาระเกี่ยวกับสวนสมรมของชาวบ้าน	46
สวนสมรมของชาวบ้านจังหวัดสุราษฎร์ธานี	46
สวนสมรมของชาวบ้านจังหวัดชุมพร	100
สวนสมรมของชาวบ้านจังหวัดระนอง	115
บทที่ 4 : สาระสำคัญเกี่ยวกับสวนสมรม	121

องค์ความรู้ระบบการจัดการ	121
การเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้	131
เครือข่ายของผู้รู้	132
บทที่ 5 : สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	135
สรุปผลการศึกษา	135
ข้อเสนอแนะ	140
บรรณานุกรม	142
บรรณานุกรมเอกสาร	142
บุคลากรานุกรม	144
ภาคผนวก	
ภาคผนวก 1. ประมวลภาพสวนสมรม	162
ภาคผนวก 2. บรรณนิทัศน์เกี่ยวกับสวนสมรม	188
ภาคผนวก 3. สวนสมรมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี	
ชุมพร และระนอง	262

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยทางมนุษยวิทยาวัฒนธรรม โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะกรณีศึกษา ซึ่งศึกษาข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนาม มีกลุ่มเป้าหมายคือ ผู้รู้ ผู้ทำ และเห็นเรื่องสวนสมรมในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมพร และระนอง มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ 1) ระบบความรู้และการจัดการเรื่องสวนสมรม 2) กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ 3) เครือข่ายของผู้รู้เรื่องสวนสมรม

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ปัจจุบันมีสวนสมรมเหลืออยู่เป็นจำนวนมากในจังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอคีรีรัฐนิคม อำเภอพนม และอำเภอบ้านคาขุน ในจังหวัดชุมพรมีสวนสมรมเป็นจำนวนมากในพื้นที่อำเภอหลังสวนและอำเภอพะโต๊ะ ส่วนในจังหวัดระนอง มีสวนสมรมไม่มากเท่าจังหวัดข้างต้นและพบว่ามีในพื้นที่อำเภอเมืองสวนสมรมส่วนใหญ่เป็นสวนขนาดเล็ก มีพื้นที่ตั้งแต่ 2-15 ไร่ ส่วนมากเป็นสวนเก่าแก่ประมาณ 100 ปี ขึ้นไปเนื่องจากเป็นสวนที่ตกทอดมา 2-3 ชั่วอายุคน สวนใหม่ ๆ มีบ้างในกรณีที่เจ้าของสวนซื้อหาที่ดินผืนใหม่มาเพิ่มเติม

ชาวบ้านที่ทำสวนสมรมส่วนใหญ่สืบทอดจากบรรพบุรุษ โดยสวนดังกล่าวจะเป็นมรดกตกทอด จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง บุคคลเหล่านี้เกิดมาท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เป็นสวนสมรมอยู่แล้ว สวนสมรมเป็นสวนที่เจ้าของสวนปลูกทุกอย่างที่จะกินจะใช้ มีอะไรก็ปลูกลงไปไม่ต้องจัดระเบียบ แล้วปล่อยให้เป็นอย่างตามธรรมชาติ ไม่ต้องมีการจัดการอย่างใด เพียงคอยแฉ้วถางที่โคนต้นบ้างในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวผล และคอยระวังไม่ให้เถาวัลย์ไปรบกวนรดกถึงก้านจนต้นไม้ตายก็พอ ชาวสวนสมรมจะคุ้นชินกับการเก็บเกี่ยวพืชผลที่มีอยู่ตามธรรมชาติแบบค่อยเป็นค่อยไป ได้ผลเก็บเกี่ยวเท่าใดเอาเท่านั้น เพราะสมัยก่อนตามชนบทไม่มีสินค้าขายมากมายอย่างในปัจจุบัน ชาวบ้านจึงปลูกทุกอย่างที่คิดว่าต้องกินต้องใช้ เป็นการปลูกเพื่อการยังชีพ หกก็มีมากก็แบ่งปันในหมู่ญาติมิตร เหลือจากนั้นจึงนำไปขายเป็นรายได้ทั้งรายวัน รายเดือน และรายปี เนื่องจากพืชที่ปลูกไว้ให้ผลไม่พร้อมกัน

ผู้ทำสวนสมรมส่วนใหญ่เรียนรู้การทำสวนสมรมจากบรรพบุรุษเนื่องจากการทำสวนสมรมต้องอาศัยความร่วมมือจากบุคคลอื่น เช่น พ่อแม่ลูกอาจจะเข้าไปในสวนด้วยกัน เพื่อแผ้วถางโคนไม้และเก็บผล เป็นการทำให้คนในครอบครัว ได้ร่วมกันทำงานเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติโดยตรง นอกจากนี้ในการทำสวนสมรมไม่ต้องอาศัยปัจจัยมากนัก เพียงเป็นที่ลุ่มริมน้ำ หรือเป็นที่ราบต่ำซึ่งอุดมสมบูรณ์ก็ทำได้ ปล่อยให้ธรรมชาติเกื้อกูลกันเอง ดังเช่นที่บางคนเรียกสวนเช่นนี้ว่า “สวนเทวดาเลี้ยง” เจ้าของสวนคอยดูแลแผ้วถางบ้าง รวมทั้งคอยปลูกซ่อมในเวลาที่ดินไม้เก่าล้มตายก็หาต้นไม้ใหม่มาปลูกแทนที่เท่านั้น

เจ้าของสวนสมรมส่วนใหญ่พอใจที่สวนสมรมเป็นสวนที่ทำได้โดยไม่ต้องเหน็ดเหนื่อยยากนัก ลงทุนน้อยไม่ต้องใช้ปุ๋ยหรือสารเคมีใด ๆ ปลอดภัยทั้งผู้ประกอบการและผู้บริโภค ไม่ต้องเสี่ยงเหมือนเกษตรกรที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพราะมีพืชผลหลายชนิดหมุนเวียนให้กินให้ขาย เป็นสวนที่ไม่ได้ทำให้รวยแค่ “อยู่ได้ กินดี” มีความสุขตามอัตภาพ หากรู้จักประหยัด รู้จักพอ ไม่โลภ ก็ไม่เดือดร้อน เจ้าของสวนส่วนใหญ่จึงมักเป็นผู้ใจเย็น ใจดี รักสงบ ธรรมชาตินิยม และใฝ่ธรรมะ

ชาวบ้านที่ทำสวนสมรมรุ่นเก่าจะดำเนินการไปโดยใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิม ไม่มีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกัน ในกรณีนี้มีเพียงผู้ที่สนใจทำสวนสมรมรุ่นใหม่ที่พยายามต่อยอดภูมิปัญญาเดิม พัฒนาการสวนสมรมให้เป็นระบบขึ้น เป็นกลุ่มเล็ก ๆ บางกลุ่มเท่านั้น ที่พยายามจัดตั้งเครือข่ายขึ้นมาเช่น กลุ่มเกษตรกรสี่ชั้นที่อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร หรือกลุ่มพืชผสมผสานที่อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งอาจต้องใช้เวลาานพอสมควร จึงจะทำให้เป็นที่รู้จักและ ยอมรับในโอกาสต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีด้วยการร่วมมือและการสนับสนุนของหน่วยงานและบุคคลหลายฝ่ายด้วยกันซึ่งผู้วิจัยสำนึก ขอบคุณและจะจำพระคุณนี้ตลอดไป

ขอขอบคุณ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ หน่วยงานที่เล็งเห็นความสำคัญของการวิจัยและได้สนับสนุนงบประมาณในการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณคณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมประจำภาคใต้ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ที่ได้ให้คำปรึกษาตลอดจนข้อคิด และคำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการวิจัย

ขอขอบคุณสถาบันราชภัฏสุราษฎร์ธานี หน่วยงานต้นสังกัดของผู้วิจัยที่ได้ให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยในการวิจัย

ขอขอบคุณ รศ. ชวน เพชรแก้ว ที่ปรึกษาโครงการวิจัยที่กรุณาช่วยเหลือให้คำแนะนำตลอดจนติดตามเอาใจใส่การดำเนินการวิจัยเป็นอย่างดี

ขอขอบคุณเกษตรกรผู้ประกอบการสวนสมรมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมพร และระนอง ทุกท่านที่กรุณาให้ข้อมูลด้วยน้ำใจไมตรีอันดียิ่งแก่ผู้วิจัยจนงานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีทุกประการ

อร่ามรัศมี ค้วงชนะ

กันยายน 2544

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหาในการวิจัย

ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตของผู้คนตลอดมาทุกยุคทุกสมัย ทั้งนี้เพราะภูมิปัญญาของมนุษย์มิได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นลอย ๆ หากแต่เป็นผลจากการบ่มเพาะความรู้ ความคิด ประสบการณ์ การลองปฏิบัติ คัดเลือก และการถ่ายทอดโดยชุมชนและสังคมเป็นเวลายาวนาน คั่งที่ เอกวิทช์ ฌกลาง (2540 : 16) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญามนุษย์เอาไว้ว่า ภูมิปัญญาของมนุษย์เกิดจากการที่มนุษย์ต้องเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดและการดำรงเผ่าพันธุ์ ในขณะที่เดียวกันมนุษย์ก็ต้องสร้างและปรับระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันตลอดเวลา ยิ่งไปกว่านั้น เพราะมนุษย์เป็นเพียงส่วนที่เล็กมากในธรรมชาติ และในจักรวาล มนุษย์จึงสร้างความเชื่อและระบบความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติขึ้นด้วย เพื่อให้เกิดศุลยภาพ เกิดความมั่นคงทางจิตใจ เกิดความราบรื่นในการดำรงชีวิต ทั้งหมดนี้เป็นเพราะมนุษย์ใช้ปัญญาแก้ปัญหา สังคม สืบสาน และปรับเปลี่ยนประสบการณ์อย่างไม่หยุดยั้ง สิ่งนี้เองคือภูมิปัญญา ในเรื่องนี้สอดคล้องกับที่ สุธิวงส์ พงศ์ไพบูลย์ (2540 : 21) กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านเอาไว้เช่นกันว่า หมายถึง วิธีการจัดการ วิธีชี้นำ และการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือในกลุ่มชน ล้วนสั่งสมงอกงามขึ้นจากความรอบรู้ ประสบการณ์ ผนวกด้วยญาณทัศนะเป็นรากฐาน และภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมมีขึ้นเพื่อปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมเพื่อเพิ่มคุณค่าขึ้นอย่างสอดคล้อง ประสาน และเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ของสังคมหรือชุมชนของคน ทั้งด้านระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรวัฒนธรรม รวมทั้งปัจจัยทั้งหมดที่เผชิญอยู่ จากคำดังกล่าวข้างต้น ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นความรู้ ความคิด ประสบการณ์ และงานสร้างสรรค์ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สั่งสมถ่ายทอดกันมาเป็นมรดกตกทอดของ

กลุ่มชน เพื่อใช้ในการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับชุมชนสังคมของตน

แม้จะตระหนักดีว่าภูมิปัญญาเป็นสิ่งสำคัญมาก แต่ตลอดช่วงระยะเวลาสามทศวรรษที่ผ่านมา ตั้งแต่ประเทศไทยเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรก เมื่อ พ.ศ. 2504 แนวทางในการพัฒนาประเทศมีจุดเน้นอยู่ที่การเติบโตทางเศรษฐกิจในระดับมหภาค รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจตามแนวความคิดของธนาคารโลก กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของระบบการผลิต ด้วยการผลักดันให้เกิดการเคลื่อนตัวจากกิจกรรมการเกษตรมาเป็นการผลิตในภาคอุตสาหกรรม มุ่งเน้นการผลิตเพื่อการค้ามากกว่าการยังชีพ มีการระดมทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ เพื่อตอบสนองความต้องการของภาคอุตสาหกรรมและการบริการ โดยละเลยภาคเกษตรกรรม อันเป็นพื้นเพของประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ ยิ่งเพิ่มจำนวนแผนพัฒนา ฯ ประชาชนยิ่งยากจนลง เกิดการอพยพย้ายถิ่นจากชนบทเข้าสู่เมืองเพราะการเกษตรกรรมล้มเหลว ขณะเดียวกันก็หันไปสนใจ และรับเอากระแสวัฒนธรรมทางตะวันตกมาใช้ในการดำรงชีพมากขึ้น ท่ามกลางบริบทและเงื่อนไขของเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดการสูญเสีย และก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมามากมาย สถาบันครอบครัว และสถาบันสังคมอ่อนแอลง ทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตถูกแย่งชิงไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและบริการ เป็นผลให้สังคม ประเทศชาติ ประสบภาวะวิกฤตสำคัญขึ้น 3 ประการคือ วิกฤตการณ์สิ่งแวดล้อม วิกฤตการณ์วัฒนธรรม และวิกฤตการณ์ความยากจน

เกี่ยวกับวิกฤตการณ์ดังกล่าว เอกวิทย์ ฌ ถलग (2540 : 2-3) ก็ได้กล่าวไว้ในคำปรารภของหนังสือภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทยว่า ปรากฏความเปลี่ยนแปลงอันกว้างขวางรวดเร็วและสับสน ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้ผลักดันสังคมไทยให้ปรับโครงสร้างและสภาพจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรมอย่างทุกทุกเถล เกิดสภาวะธรรมชาติแวดล้อมและระบบนิเวศน์วิทยาเสียสมดุล ฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล น้ำขาดแคลน อากาศเป็นพิษ อาหารเป็นพิษ ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมเดียวกันเปลี่ยนไปจากความเอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน เป็นเห็นแก่ตัว เบียดเบียนกัน มีผู้ล่าและผู้ถูกล่ามากขึ้น นอกจากนี้ได้เปลี่ยนฐานความเชื่อเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติไปแล้วอย่างหน้ามือเป็น

หลังมือ โดยคล้อยตามความเชื่อของสังคมอุตสาหกรรมที่เห็นว่า มนุษย์เก่งที่สุด ธรรมชาติ ทรัพยากรในโลกนี้ มีไว้ให้มนุษย์เอามากินมาใช้ทั้งสิ้น ดังนั้นระบบและวิธีการผลิต การบริโภคก็เปลี่ยนไป กลายเป็นคุณภาพชีวิต ความต้องการของคนทั่วไปก็เพิ่มขึ้น ไม่เพียงแต่ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ แต่ความต้องการเพิ่มขึ้นอย่างฟุ่มเฟือย ตามแรง โหมกระพือของวัตถุนิยม บริโภคนิยม การแข่งขันอำนาจ แข่งชิงทรัพยากร นำไปสู่การผลิตศีลธรรม การก่ออาชญากรรมจึงมีมากขึ้น หลายระดับหลายรูปแบบ โรคภัยไข้เจ็บทางกายและทางจิตประสาทก็เพิ่มขึ้น ทั้งสิ้นทั้งปวงนี้กล่าวได้ว่าเป็นอาการป่วยหนักของชีวิต โดยรวมอันน่าวิตก

จากวิกฤตของสังคมและประเทศชาติดังกล่าว ทำให้ช่วงเวลานี้เรื่องราวเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้เกิดการตื่นตัวในหมู่นักวิชาการ โดยนักวิชาการเป็นฐานความคิดสำคัญในการกระจายความรู้ความคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ในการสัมมนาระดับชาติหลายครั้ง ครั้งที่สำคัญคือ การร่วมมือกันระหว่างมูลนิธิหมู่บ้าน กับสำนักงานคณะกรรมการ จัดสัมมนาเรื่อง “ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท” โดยจัดขึ้นที่จังหวัดนครราชสีมา ในปี พ.ศ. 2533 ผลจากการสัมมนานั้นทำให้มีหนังสือที่มีความรู้ ความคิด และกรณีศึกษาเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านออกมาเผยแพร่ และในเวลาต่อมามีผู้สนใจให้ความสำคัญ เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน ทั้งในวงรัฐบาล วงวิชาการ วงการพัฒนา และวงการศึกษาย่างกว้างขวาง

ในส่วนของรัฐบาล หากพิจารณาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) และแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) จะเห็นได้ว่าการกำหนดแนวทางเกี่ยวกับการดำเนินงานภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้อย่างชัดเจน คือยอมรับในความสำคัญเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ให้มีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาประยุกต์เข้ากับการเรียนการสอน สนับสนุนการเรียนรู้ การประยุกต์ใช้ และเผยแพร่ภูมิปัญญาชาวบ้าน อีกทั้งยังถึงการรับเอาวัฒนธรรมจากต่างประเทศ หรือภายนอกชุมชนที่จะต้องประสานควบคู่ไปกับความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้าน ภาษา และวัฒนธรรมท้องถิ่น

ในส่วนของหน่วยงานธุรกิจเอกชนจะเห็นได้ว่า มีองค์กรธุรกิจเอกชนมากมาย

ให้ความสนใจส่งเสริมภูมิปัญญาในลักษณะที่หลากหลาย ทั้งในส่วนของ การเผยแพร่ผลงานภูมิปัญญาชาวบ้านและการสนับสนุนภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพเพื่อพึ่งตนเอง องค์กรธุรกิจ ที่ได้ดำเนินการดังกล่าวได้แก่ ธนาคารต่าง ๆ มูลนิธิและสหภาพการค้า เป็นต้น นอกจากนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวองค์กรชาวบ้านหรือองค์กรชุมชนได้เกิดขึ้นอย่างมากมาย อันเป็นผลจากการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ หรือภูมิปัญญาระหว่างชาวบ้าน ความสัมพันธ์จากการแลกเปลี่ยนนี้ทำให้ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการจัดการร่วมกัน องค์กรชุมชนจึงมีความมั่นคงขึ้นตามลำดับ และส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ในเรื่องที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ได้มีพระราชดำรัสไว้ว่า “.....ประชาชนนั้นแหละเขามีความรู้ เขาทำงานหลายชั่วอายุคนแล้ว เขากำกันอย่างดี เขามีความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรทำกิจกรรม เขารู้ว่าที่ไหนควรเก็บรักษาไว้” สุเมธ ตันติเวชกุล (2536 : 15) จากพระราชดำรัสนี้จะเห็นได้ว่าพระองค์ตระหนักเป็นอย่างยิ่งว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่ชาวบ้านมีอยู่และใช้ประโยชน์กันมายาวนาน นับได้ว่าพระองค์ทรงมีความเข้าพระทัยอย่างลึกซึ้ง และมีส่วนอย่างสำคัญต่อการทำให้ผู้สนใจในการพัฒนาเกิดการยอมรับนับถือภูมิปัญญาชาวบ้าน และคิดหาช่องทางแสวงหาสืบค้นภูมิปัญญาชาวบ้าน แล้วนำมาอนุรักษ์ส่งเสริมเผยแพร่ และพัฒนาให้เกิดประโยชน์สุขต่อสังคมไทย

ปัจจุบันนี้ แม้วิถีชีวิตของคนไทยได้สูญเสียภูมิปัญญาชาวบ้านที่ดั้งเดิมไปมากก็ตาม แต่เราจะพบว่าโดยเนื้อแท้ยังมีภูมิปัญญาอันมีค่าอยู่ในวิถีชีวิตอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย เช่นกัน อาทิ การแพทย์แผนไทย ศิลปกรรม หัตถกรรม ภาษา วรรณกรรม ศาสนา พิธีกรรม คติชาวบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน ฯลฯ ภูมิปัญญาชาวบ้านดังกล่าวทำทลายต่อการดำรงอยู่ในยุคสมัยที่ผู้คนรับเอาวิธีการดำเนินชีวิตแบบตะวันตกมาเป็นวิถีชีวิต และเป็นยุคที่มีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกด้วย ความตื่นตัวของภูมิปัญญาชาวบ้าน น่าจะเป็นที่หวังได้ว่า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป กระแสความสนใจเรื่องนี้จะเพิ่มพูนขึ้นเรื่อย ๆ และในที่สุดภูมิปัญญาชาวบ้านจะเป็นแกนหลักของการพัฒนาเพื่อความอยู่รอดของสังคมไทยอย่างแน่นอน

ในบรรดาภูมิปัญญาชาวบ้านอันมีคุณค่ายิ่งที่กล่าวมาแล้ว การเกษตรกรรมแบบพื้นบ้าน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความรู้เชิงวัฒนธรรม ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อ คุณค่าอันเกิดจากการเรียนรู้จากความจริงในการดำเนินชีวิตกับแผ่นดินเป็นเรื่องหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน การเกษตรของคนไทยแต่ดั้งเดิม อาศัยธรรมชาติเป็นปัจจัยหลักในการผลิต และเป็นการผลิตเพื่อยังชีพสนองความต้องการของครอบครัวเป็นหลัก ผลผลิตส่วนที่เหลือจากการบริโภคจึงแบ่งปันหรือแลกเปลี่ยนกันในสังคม ในเวลาต่อมา รูปแบบของการผลิตและการแลกเปลี่ยนได้มีการเปลี่ยนเพื่อการค้ามากขึ้น ดังที่ ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์ (2539 : 39) ได้กล่าวไว้ว่า

ตั้งแต่รัฐบาลเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) ซึ่งภาคเกษตรได้ถูกกำหนดบทบาทที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ โดยการผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก ตลอดจนเงินเลี้ยงดูประชากรในเมืองที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้มีการพัฒนาวิชาการ และเทคโนโลยีด้านการเกษตรอย่างแพร่หลาย เทคโนโลยีได้พัฒนาขึ้นเพื่อใช้ในการเพิ่มผลผลิตการเกษตร มักจะเน้นการใช้พันธุ์พืชที่ให้ผลผลิตสูง และใช้ปุ๋ยเคมี การใช้สารเคมี กำจัดศัตรูพืช การใช้เครื่องจักรกล นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชชนิดเดียวกัน (monocrop) เพื่อความสะดวกในด้านการจัดการ และแม้ว่าเทคโนโลยีดังกล่าวทำให้ผลผลิตรวมทางการเกษตรของประเทศเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ แต่ถ้าพิจารณาถึงฐานะเศรษฐกิจและสภาพสังคมของเกษตรกร ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ พบว่าไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร นอกจากนี้กระบวนการผลิตที่เกษตรกรส่วนใหญ่ถือปฏิบัติอยู่นั้น ยังมีส่วนที่ทำให้ระบบนิเวศวิทยา (ecosystem) เสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว เป็นระบบที่ใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และปัจจัยการผลิตบางอย่างขาดประสิทธิภาพ กล่าวคือ เป็นกระบวนการผลิตที่ขาดการอนุรักษ์ (conservation) และประสิทธิภาพของการผลิตก็มีแนวโน้มต่ำลงเรื่อย ๆ

จากการพัฒนาการเกษตรที่ผ่านมา ภูมิปัญญาชาวบ้านบางครั้งต้องแข่งขันกับเทคโนโลยีจากตะวันตก ซึ่งส่วนใหญ่เทคโนโลยีตะวันตกมักจะได้รับการยอมรับมากกว่าอย่างน้อยในระยะแรก แต่ในระยะยาววิถีการเกษตรจากภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการพิสูจน์ว่ามีความยั่งยืนมากกว่าเทคโนโลยีตะวันตก เกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านนี้หากพิจารณาเฉพาะกรณีของภาคใต้จะพบว่า แม้ว่าระบบการเกษตรสมัยใหม่ได้เข้ามาแทนที่การเกษตรกรรมพื้นบ้านอย่างสิ้นเชิงแต่ยังมีประชาชนจำนวนมากไม่น้อยยังคงใช้เกษตรกรรมที่เรียกว่า “สวนสมรม” ในการดำรงชีพ การที่ยังคงเป็นเช่นนี้อยู่เพราะว่าการเกษตรกรรมแบบนี้เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาวบ้านที่ช่วยให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นปกติสุข ตลอดมา

สวนสมรม เป็นรูปแบบการจัดการอย่างหนึ่งเกี่ยวกับการปลูกต้นไม้ สวนของชาวบ้านแต่เดิมจะมีลักษณะเป็นสวนสมรมทั้งสิ้น บางท้องที่ในภาคใต้จะเรียกสวนแบบนี้ว่า “สวนพ่อเฒ่า” ก็มี คือ เป็นสวนที่บรรพบุรุษทำมาอย่างนั้นสืบต่อกันมาแต่โบราณ การทำสวนสมรม คือการปลูกพืชหลายชนิดอย่างละต้นสองต้น ไม่ได้ดูแลรักษามากนักปล่อยให้พืชรักษาสมดุลเอาเองตามระบบนิเวศ การขยายพันธุ์พืชก็ใช้หลายวิธี เช่น เอาเมล็ดพืชทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ ไว้ห่างอกขึ้นเอง หรือใช้ไม้แหลมทิ่มลงพอบเป็นหลุม แล้วหยอดเมล็ดลงไป บางทีก็ใช้สวนสมรมเป็นที่สุกษา เมล็ดพืชที่กินเข้าไปเมื่อถ่ายทิ้งไว้ก็งอกขึ้นมา นอกจากนี้พืชยังขยายพันธุ์เองตามธรรมชาติ สวนสมรมไม่จำเป็นต้องอาศัยความเป็นระเบียบของต้นไม้ เพราะเป็นสวนที่เน้นเพื่อมีกิน ส่วนจะขายได้บ้างก็เป็นผลพลอยได้ ผลที่ได้จากสวนสมรม คือ เป็นสวนป่าที่มีไม้ใช้สอย เป็นสวนผลไม้ เป็นสวนสมุนไพร เป็นสวนรวมพันธุ์พืชชนิดต่าง ๆ เป็นสวนที่เอื้ออำนวยให้พวกนกและสัตว์ป่าบางชนิดอาศัยได้ด้วย และสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้ทุกฤดูกาล เพราะพืชแต่ละชนิดผลัดกันให้ดอกออกผลแตกต่างกันไป สวนสมรมจึงเป็นสวนที่ได้ผสมผสานธรรมชาติให้มีความสัมพันธ์กับสภาพสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวิถีชีวิตและมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาอันยั่งยืนของชาวบ้านในภาคใต้

ด้วยเหตุดังกล่าวภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้เกี่ยวกับสวนสมรมจึงเป็นกรณีที่น่าสนใจศึกษาเพราะปัจจุบันสวนสมรมซึ่งเป็นเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมของชาวบ้านภาคใต้ กำลังจะสูญหายไปกับกระแสพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย เมื่อเป็นที่แน่นอนว่าภูมิปัญญา

บ้านภาคใต้ด้านนี้ ซึ่งเคยมีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตจะไม่มีเหลือเป็นส่วนหนึ่งของสังคมภาคใต้อีกต่อไป หากไม่รีบดำเนินการศึกษาเรื่องดังกล่าวเอาไว้ ดังนั้นการศึกษาระดับขั้นที่ข้อมูลภูมิปัญญาด้านการเกษตรกรรมเรื่องสวนสมรมจากผู้รู้ ผู้ทำและผู้เห็น ในเขตพื้นที่ภาคใต้ตอนบน 3 จังหวัด สุราษฎร์ธานี ชุมพร และระนอง ให้ได้บริบูรณ์มากที่สุด และนำข้อมูลปฐมภูมิจากระบบฐานข้อมูล ด้วยระบบคอมพิวเตอร์ แล้วสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้เพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าวิจัยระดับลึกในโอกาสต่อ อีกทั้งยังเป็นพื้นฐานเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและการใช้ประโยชน์ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการพึ่งตนเอง เพราะเป็นการดำรงภูมิปัญญาด้านนี้ให้คงอยู่เป็นมรดกนานเท่านานอีกด้วย

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษา ค้นคว้า ตรวจสอบ เลือกรับ และประมวลภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ เรื่อง “สวนสมรม” โดยบันทึกคำกล่าวที่เป็นความรู้และประสบการณ์ตรงจากปากคำของชาวบ้านในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมพร และระนอง
2. เพื่อวิเคราะห์ประเมินคุณค่าภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับสวนสมรมแล้วเสนอเป็นองค์ความรู้ที่เอื้อประโยชน์ต่อการปรับเปลี่ยนความคิดและวิธีการจัดการศึกษาตลอดจนการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยยิ่งขึ้น
3. เพื่อแสวงหาแนวทางและกระบวนการเรียนรู้ที่ประสิทธิภาพของชาวบ้านในการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนต่อการทำหน้าที่อนุรักษ์และจัดการทรัพยากรให้ปฏิบัติตามธรรมชาติและสภาพวัฒนธรรมภาคใต้
4. เพื่อนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่อง สวนสมรมและกระบวนการเรียนรู้โดยผลักดันให้เกิดความเข้าใจ การยอมรับ และการร่วมมือระหว่างชาวบ้าน นักวิชาการ นักพัฒนา และเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการศึกษา อีกทั้งเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ให้เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นและความเปลี่ยนแปลง
5. เพื่อฟื้นฟูและส่งเสริมความภาคภูมิใจ ความมั่นใจในสติปัญญาความสามารถ และศักยภาพของชาวบ้าน สำหรับใช้เป็นฐานการปรับตัวอย่างมีดุลยภาพ ท่ามกลาง

กระแสนของการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันและอนาคต

ขอบเขตการวิจัย

1. จะบันทึกความรู้และ ประสบการณ์จากชาวบ้านในฐานะ ผู้รู้ ผู้ทำ ผู้เห็นเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่อง “สวนสมรม” ซึ่งเป็นที่ยอมรับของกลุ่มชนจังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวน 30 คน หรือมากกว่า ในจังหวัดชุมพรประมาณ 15 คน หรือมากกว่า และในจังหวัดระนองจำนวนไม่น้อยกว่า 15 คน หรือมากกว่า รวมทั้งหมดไม่น้อยกว่า 60 คน และสวนสมรมซึ่งพิจารณาคัดเลือกแล้ว จำนวน 15 แห่ง

2. เนื้อหาที่บันทึกจากชาวบ้าน เฉพาะรายประกอบด้วย

2.1 ประวัติส่วนตัว

2.2 ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่อง “สวนสมรม”

2.3 ประวัติการฝึกฝนเรียนรู้ การปฏิบัติหรือประกอบกรและการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง

2.4 ทักษะส่วนตัวที่มีต่อสวนสมรมและการประกอบกร

2.5 วิสัยทัศน์และทักษะส่วนตัวด้านอื่น ๆ

2.6 ประวัติชุมชนที่เกี่ยวข้องกับผู้รู้ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูล

3. เนื้อหาที่บันทึกเรื่องเกี่ยวกับ “สวนสมรม”

3.1 ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่

3.2 ประวัติเป็นมา

3.3 ระบบกรจัดการ

3.4 ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม

3.5 ผลกระทบและความคลี่คลาย ความเปลี่ยนแปลง

4. สาระในการสังเคราะห์ข้อมูล

4.1 องค์ความรู้และระบบกรจัดการ

4.2 กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้

4.3 เครือข่ายของผู้รู้

วิธีดำเนินการวิจัย

1. วิธีการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในลักษณะกรณีศึกษา โดยการเก็บข้อมูลภาคสนามจะศึกษาโดยสำรวจเบื้องต้น เพื่อหาแหล่งข้อมูล ในการนี้ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสังเกตโดยอาศัยประสบการณ์ของตน ในฐานะที่ได้รับความรู้นี้มาตั้งแต่เกิด และใช้วิธีการสัมภาษณ์ โดยใช้แนวคำถามและสัมภาษณ์แบบง่าย ๆ เป็นรายบุคคลและเป็นรายกลุ่มที่เป็นเจ้าของสวน เมื่อได้แหล่งข้อมูลแล้ว จึงจะใช้วิธีการสัมภาษณ์ระดับลึกอีกครั้งหนึ่ง ในส่วนของเนื้อหาซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้เกิดความเข้าใจอย่างต่อเนื่อง ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต จะนำข้อมูลที่ได้สัมภาษณ์ระดับลึกมาจัดหมวดหมู่ แล้วนำข้อมูลดังกล่าวมาตรวจสอบความถูกต้องรวมทั้งการสังเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กับการเก็บข้อมูลจากแหล่งอื่น ๆ ควบคู่กันไป จากนั้นจะนำผลการวิจัยมานำเสนอในรูปแบบความเรียงอธิบาย และจัดพิมพ์เผยแพร่

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 การค้นคว้าจากเอกสาร จะค้นคว้ารวบรวมเอกสารทั้งจากงานวิจัย วารสาร หนังสือ และสิ่งพิมพ์ที่มีสาระแนวความคิดเกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษาทั้งจากส่วนงานราชการ และเอกชน

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลและการศึกษาภาคสนาม ในการนี้จะเตรียมพื้นที่ศึกษาโดยเดินทางสำรวจพื้นที่ที่เป็นเบื้องต้น เพื่อจะได้รู้จักแหล่งข้อมูล และรู้จักกับเจ้าของพื้นที่ศึกษา พร้อมชี้แจงวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมศึกษา หลักจากนั้นจะนำข้อมูลมาคัดเลือก แหล่งที่เห็นว่ามีความโดดเด่น มีลักษณะเป็นแหล่งข้อมูลที่สมบูรณ์

2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา นอกจากข้อมูลเบื้องต้น คือหนังสือ เอกสาร บทความ วารสาร สิ่งพิมพ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดปัญหาการวิจัยและกรอบแนวคิดในการวิจัยให้ชัดเจนแล้ว ข้อมูลดังกล่าวจะใช้ค้นคว้าเพิ่มเติมในระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนามและการสังเคราะห์ด้วย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาได้แก่ กล้องถ่ายภาพ จะใช้บันทึกข้อมูลพบเห็นรายละเอียดต่าง ๆ สมุดบันทึกภาคสนาม ใช้บันทึกข้อมูลสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ในการศึกษาและแนวประเด็นในการ

สัมภาษณ์ เป็นประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยเตรียมไว้เป็นแนวคำถามที่สามารถศึกษาข้อมูลได้อย่างละเอียด ซึ่งสามารถนำไปสู่ข้อมูลหลักได้

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจะใช้วิธีการดังนี้

3.1 การสังเกต ผู้ศึกษาจะสังเกตและสำรวจสภาพทั่วไปจากข้อมูลหลัก หรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องโดยผู้ศึกษาจะดำเนินการไปพร้อม ๆ กับการสัมภาษณ์

3.2 การสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาใช้วิธีการ 2 วิธี คือ การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการโดยใช้คำถามที่กำหนดขึ้นมาสัมภาษณ์ และสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบนี้จะเป็นการสนทนาแบบกันเองกับชาวบ้าน

4. กลุ่มเป้าหมายในการสัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมายที่สัมภาษณ์ได้แก่กลุ่ม ผู้รู้ ผู้ทำ และผู้เห็นเรื่องสวนสมรม โดยสัมภาษณ์เนื้อหาเฉพาะรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติส่วนตัว ความรู้และประสบการณ์เรื่องสวนสมรม ประวัติการฝึกฝนเรียนรู้ การปฏิบัติหรือการประกอบการ และการถ่ายทอดความรู้สู่คนรุ่นหลัง ทักษะส่วนตัวที่มีต่อสวนสมรมและการประกอบการ วิทยุทัศน์และทักษะส่วนตัวด้านอื่น ๆ และประวัติชุมชนที่เกี่ยวข้องกับผู้รู้ข้อมูล ส่วนเรื่องสวนสมรมจะสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลดังกล่าวเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ประวัติความเป็นมา ระบบการจัดการ ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม ผลกระทบและความคลี่คลายความเปลี่ยนแปลง

5. การบันทึกข้อมูล ในการบันทึกข้อมูลจะบันทึกในสมุดทั้งในและหลังจากการสังเกตการสัมภาษณ์ พร้อมกับมีการบันทึกเสียงรวมไปกับการถ่ายภาพแหล่งข้อมูลอย่างละเอียด ต่อจากนั้นนำข้อมูลแต่ละส่วนที่ได้มาเรียบเรียง

6. การตรวจสอบข้อมูล ในการตรวจสอบข้อมูลหากไม่แน่ใจว่า ข้อมูลที่ได้มา มีความถูกต้องหรือเพียงพอก็กลับไปสอบถามผู้รู้ ผู้ทำ ผู้เห็นอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนั้นจะนำข้อมูลไปเทียบเคียงกับงานวิจัย เอกสารวิชาการ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และผู้รู้เพื่อให้ข้อมูลที่ได้มา มีความสมบูรณ์มากที่สุด

7. การสังเคราะห์ข้อมูลในการนี้จะนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมทั้งหมด มาสังเคราะห์ตามประเด็นการศึกษาที่กำหนดไว้ คือองค์ความรู้และระบบการจัดการ กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ และเครือข่ายของผู้รู้ ในการ

ตั้งเคราะห์จะเริ่มด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาอย่างละเอียด แล้วจึงตีความและสรุป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลการวิจัยครั้งนี้เป็นองค์ความรู้ที่เอื้อประโยชน์ต่อการปรับเปลี่ยนความคิดและวิธีการจัดการศึกษาตลอดจนการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมให้สอดคล้องกับพื้นฐานวัฒนธรรมยิ่งขึ้น อีกทั้งช่วยเสริมความเข้มแข็งของชุมชนต่อการทำหน้าที่อนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรให้เป็นไปตามสภาพธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น และช่วยเสริมสร้างความภาคภูมิใจ ความมั่นใจในสติปัญญา ความสามารถ และศักยภาพของชาวบ้าน ในการที่จะใช้ปรับตัวอย่างมีคุณภาพให้เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นและความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันและอนาคต

นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และการดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม เพื่อใช้แก้ปัญหาหรือดำรงชีพอย่างเหมาะสม โดยผ่านการเลือกสรร กลั่นกรอง สืบทอด และมีการประยุกต์ใช้ตามบริบททางสังคม วัฒนธรรม ของชุมชนนั้น

สวนสมรม หมายถึง รูปแบบการจัดการอย่างหนึ่งเกี่ยวกับการปลูกต้นไม้ เช่น การปลูกพืชทุกชนิด อย่างละต้นสองต้น ไม่ต้องจัดระเบียบในการปลูก ไม่ต้องดูแลมาก และปล่อยให้พืชรักษาความสมดุลกันเองตามระบบนิเวศ

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง “ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ : ศึกษากรณีสวนสมรม” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยมีเนื้อหาตามลำดับดังนี้คือ ภูมิหลังเกี่ยวกับภาคใต้ ภูมิหลังเกี่ยวกับจังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมพร และระนอง ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน และความรู้เกี่ยวกับสวนสมรม

ภูมิหลังเกี่ยวกับภาคใต้

ที่ตั้งของภาคใต้ปรากฏตามพิกัดทางภูมิศาสตร์ ตั้งแต่เส้นรุ้งที่ 11 องศา 42 ลิปดาเหนือลงไปถึงเส้นรุ้งที่ 5 องศา 37 ลิปดาเหนือ คิดเป็นระยะทาง 592 กิโลเมตร พื้นที่นี้เป็นผืนแผ่นดินแคบทอดยาวมี ทะเลขนานอยู่ 2 ด้าน คือมหาสมุทรอินเดีย บริเวณทะเลอันดามันอยู่ทางทิศตะวันตก ส่วนด้านตะวันออกเป็นอ่าวไทยและทะเลจีน มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 70,189 ตารางกิโลเมตร (สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ 2540:23) ประกอบด้วย 14 จังหวัด ได้แก่ ชุมพร ระนอง สุราษฎร์ธานี พังงา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง นครศรีธรรมราช พัทลุง สตูล สงขลา ปัตตานี นราธิวาส และยะลา นอกจากนี้สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2540: 24-27) ยังได้กล่าวถึงลักษณะต่าง ๆ ของภาคใต้พอสรุปได้ดังนี้คือ พื้นที่ภาคใต้เป็นบริเวณที่ได้รับผลจากการเคลื่อนไหวของเปลือกโลกในตอนต้นมหายุคซีโนโซอิก ทำให้คาบสมุทรในภาคใต้เกิดแนวทิวเขาตะนาวศรี ทิวเขาภูเก็ต ทิวเขานครศรีธรรมราช และทิวเขาสันกาลาศีรีพาดผ่านเป็นกระดูกสันหลังและระยะต่อมาเกิดการเคลื่อนไหวของเปลือกโลกทำให้บริเวณด้านตะวันตกของคาบสมุทรทรุดตัวต่ำลง ส่วนด้านตะวันออกมีการยกตัวสูงขึ้น ทำให้ภูมิประเทศทั้งสองฟากที่มีแนวเขาเป็นกระดูกสันหลังมีภูมิประเทศแตกต่างกัน กล่าวคือ คาบสมุทรฝั่งตะวันตกมีที่ราบชายฝั่งแคบ มีหน้าผาสูงชันชายฝั่งมีลักษณะเว้าแหว่ง ส่วนคาบสมุทรฝั่งตะวันออกจากการที่เป็นชายฝั่งแบบยกตัว ชายฝั่งได้เปลี่ยนแปลงเป็นพื้นดินที่มีโคลนตะกอนทับถม มีสันดอน จึงเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ ดินดีมี

คุณภาพเหมาะแก่การกสิกรรม จึงพบว่าชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ของภาคใต้ส่วนมากอยู่ชายฝั่งตะวันออก เช่น ชุมชนเขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร ชุมชนโบราณท่าชนะ ชุมชนโบราณไชยา ชุมชนโบราณพุนพิณ ชุมชนโบราณเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมชนโบราณท่าศาลาและสิชล ชุมชนโบราณท่าเรือและเมืองพระเวียง จังหวัดนครศรีธรรมราช ชุมชนโบราณคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา เป็นต้น และในระยะต่อมาศูนย์กลางชุมชนวัฒนธรรมของภาคใต้ก็ล้วนอยู่ทางตะวันออก ได้แก่ศูนย์กลางวัฒนธรรมรอบอ่าวบ้านดอน สุราษฎร์ธานี ตามที่รู้จักกันในนามวัฒนธรรม “ศรีวิชัย” ศูนย์กลางวัฒนธรรมนครศรีธรรมราชในนาม “ตามพรลิงค์” หรือ “ศรีธรรมราช” ศูนย์กลางวัฒนธรรมรอบทะเลสาบสงขลาคือพัทลุง และ “สทิงพระ” ศูนย์กลางวัฒนธรรมภาคใต้ตอนล่างคือ ยะลา ปัตตานี หรือ “ลังกาสุกะ” ส่วนชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ที่อยู่ฝั่งตะวันตกพบที่ชุมชนโบราณคลองท่อม จังหวัดกระบี่ และชุมชนโบราณตะกั่วป่า จังหวัดพังงา

ในสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ (2542: 5630 – 5656) ได้กล่าวถึงสภาพทั่วไปของภาคใต้พอสรุปได้ดังนี้คือ ในปี พ.ศ. 2544 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ประมาณการว่าภาคใต้จะมีประชากรจำนวน 8.427 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 13.34 ของประชากรทั้งประเทศ ในจำนวนนี้เป็นประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในกลุ่มจังหวัดทางฝั่งตะวันออกของภาคร้อยละ 78.32 ส่วนที่เหลืออีกร้อยละ 21.68 เป็นประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในกลุ่มจังหวัดทางฝั่งตะวันตกของภาคใต้

ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ภาคใต้แบ่งตามลักษณะความสูง-ต่ำและลักษณะความลาดชันที่มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะของดิน 3 ลักษณะคือ บริเวณที่ราบต่ำ บริเวณที่ควน และบริเวณภูเขาสูงชัน ซึ่งมีสัดส่วนร้อยละ 24.33, 42.48 และ 33.19 ของภาคตามลำดับ คุณภาพของดินประมาณร้อยละ 33.33 ของภาคเป็นดินที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้น โดยเฉพาะยางพารา ส่วนใหญ่อยู่บริเวณตอนกลางของภาค ระหว่างเทือกเขาภูเก็ตและเทือกเขานครศรีธรรมราช มักจะเรียกว่า ที่ราบลุ่มแม่น้ำตาปี-พุมดวง รองลงมาจะเป็นดินที่มีความเหมาะสมในการทำนา ส่วนใหญ่อยู่บริเวณที่ราบรอบทะเลสาบสงขลา ที่เหลือเป็นดินภูเขา พื้นที่ป่าไม้และแหล่งต้นน้ำลำธาร รวมทั้งดินพรุ

ดินเปรี้ยว ดินทรายจืด และดินที่มีน้ำแข็ง และพื้นที่คิดเป็นร้อยละ 36.35 ของภาคใช้ทำการเกษตร โดยใช้เพื่อปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้น (ยางพารา) ในปริมาณมากที่สุด รองลงมาคือการทำนา ปลูกพืชไร่และเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้ภาคได้ยังจัดเป็นภาคที่มีความอุดมสมบูรณ์ในด้านทรัพยากรเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะทรัพยากรแร่ธาตุและก๊าซธรรมชาติ ทรัพยากรประมงและทรัพยากรท่องเที่ยว

สังคมภาคได้มีลักษณะของสังคมของการอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางเครือญาติและการแลกเปลี่ยนอันเกิดจากการพึ่งพาอาศัยกัน ทั้งการผลิตและการใช้ชีวิตร่วมกันในชุมชน ความสัมพันธ์เหล่านี้มีการผสมผสานและดำเนินไปภายใต้ระบบคุณค่า และความเชื่อที่เป็นพลังทางศีลธรรมที่รักษาจิตวิญญาณของผู้คนและชุมชนให้คงอยู่ จนกลายเป็นลักษณะเด่นของสังคม คือ การอยู่ร่วมกันอย่างเรียบง่าย รักพวกพ้องเครือญาติ ผูกพันกับถิ่นกำเนิดตลอดจนเคร่งครัดในจริยธรรมและคำสอนในศาสนา

ภูมิหลังเกี่ยวกับจังหวัดสุราษฎร์ธานี

1. ภูมิศาสตร์

จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นจังหวัดที่ใหญ่ที่สุดในภาคใต้มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 12,891.46 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ชายฝั่งตะวันออกบริเวณกึ่งกลางของคาบสมุทรทางภาคใต้ มีพื้นที่ทั้งส่วนที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่และเป็นเกาะ สำหรับส่วนที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่มีอาณาเขตติดต่อดังนี้ (จังหวัดสุราษฎร์ธานี 2527:3)

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดชุมพรและอำเภอไทย
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดนครศรีธรรมราชและกระบี่ อำเภอพระแสงและอำเภอชัยบุรี เป็นอำเภอที่ตั้งอยู่ใต้สุด
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดพังงาและจังหวัดระนอง อำเภอพนมและอำเภอบ้านตาขุนเป็นอำเภอที่มีอาณาเขตอยู่ทางตะวันตก
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอไทยและจังหวัดนครศรีธรรมราช อำเภอคอนสักและอำเภอกาญจนดิษฐ์ เป็นอำเภอที่มีอาณาเขตอยู่ทางตะวันออก

ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีรูปร่างเหมือนวงกลม พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาและป่า มีแม่น้ำพุมดวงและแม่น้ำตาปีเป็นแม่น้ำสำคัญ (วัชรภรณ์ พัฒนศิริ 2540:23) ลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดสุราษฎร์ธานีซึ่งได้รับอิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือสลับกันจึงมีเพียง 2 ฤดู คือฤดูร้อนและฤดูฝน ฤดูร้อนมีเพียงเดือนกุมภาพันธ์ - เมษายน นอกนั้นเป็นฤดูฝน (ขนิษฐา สุวรรณชาติ 2528: 12-16)

จังหวัดสุราษฎร์ธานีแบ่งการปกครองส่วนภูมิภาคออกเป็น 18 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ โดยมีอำเภอและกิ่งอำเภอดังนี้ อำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี อำเภอกาญจนดิษฐ์ อำเภอเกาะพะงัน อำเภอเกาะสมุย อำเภอกีรีรัฐนิคม อำเภอเคียนซา อำเภอชัยบุรี อำเภอไชยา อำเภอดอนสัก อำเภอท่าฉาง อำเภอท่าชนะ อำเภอบ้านตาขุน อำเภอบ้านนาเดิม อำเภอบ้านนาสาร อำเภอพนม อำเภอพระแสง อำเภอพุนพิน อำเภอเวียงสระ และกิ่งอำเภอวิภาวดี (สนง.สถิติจังหวัดสุราษฎร์ธานี 2540:1)

ประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดสุราษฎร์ธานียึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ส่วนใหญ่ทำสวนยางพารา สวนผลไม้ การปลูกข้าว นอกจากนี้ชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานียังสามารถประกอบอาชีพการประมงได้ทั้งการทำประมงน้ำเค็ม ประมงน้ำกร่อย และประมงน้ำจืด นอกจากนี้ยังมีการทำเหมืองแร่ การเก็บรังนกนางแอ่น การทำน้ำตาลโตนด และการทำไข่เค็ม

2. ประวัติศาสตร์

สุราษฎร์ธานีเป็นเมืองโบราณที่มีความเจริญรุ่งเรืองมานานนับเป็นพัน ๆ ปี ชวนและสบาย ไสยรินทร์ (2544 : 1 - 9) ได้กล่าวถึงความเป็นมาในอดีตของจังหวัดสุราษฎร์ธานีไว้พอสรุปได้ว่า จากหลักฐานทางโบราณคดีที่สำรวจพบในบริเวณพื้นที่ของจังหวัดสุราษฎร์ธานี จนถึงปัจจุบันนี้ชี้ชัดได้ว่าในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีผู้คนอาศัยมาเป็นเวลานาน มีแหล่งชุมชนโบราณมากมาย เช่นแหล่งชุมชนโบราณพุนพิน ที่ควนพุนพินหรือควนสราญรมย์ ซึ่งมีหลักฐานทางโบราณคดีที่พบได้แก่ พระพิมพ์ดินดิบ พระพิมพ์ดินเผา รวมทั้งเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินแบบพื้นเมือง เครื่องถ้วยจีน ลูกปัด พระโพธิสัตว์สำริด และ

แนวอิฐของซากโบราณสถาน ส่วนที่แหล่งโบราณคดีเขาศรีวิชัย หรือเขาพระนารายณ์ ซึ่งตั้งอยู่ทางเหนือของควนพุนพิน พบหลักฐานทางโบราณคดีไม่น้อยเช่นกัน ได้แก่ เทวรูป พระวิษณุ ประคูนหิน ลูกปัด โยนีโทรมะ ศิวลึงค์ อักษรจารึกบนแผ่นหิน เป็นต้น แหล่งชุมชนโบราณไชยาเป็นชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ชุมชนหนึ่งของภาคใต้ที่มีอาณาเขตกว้างขวาง แหล่งชุมชนโบราณไชยามีแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ อยู่รวมกันและกระจายกันเป็นกลุ่มตามสภาพภูมิศาสตร์ได้แก่ กลุ่มชุมชนบนสันทราย ซึ่งประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีวัดเวียง วัดหลง วัดแก้ว และบ้านหัวคู นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชุมชนบนริ้วสันทรายเล็ก ๆ กลุ่มชุมชนแนวลำน้ำ กลุ่มชุมชนบนเนินเขาริมลำน้ำ และแหล่งชุมชนชายฝั่งทะเล อีกแหล่งหนึ่งคือ แหล่งชุมชนโบราณท่าชนะเป็นชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์อีกชุมชนหนึ่งของภาคใต้ที่อยู่ในเขตอำเภอท่าชนะ แหล่งโบราณคดีที่สำคัญที่อยู่ในชุมชนนี้ได้แก่ แหล่งโบราณคดีวัดพระพิฆเนศวร แหล่งโบราณคดีถ้ำเขาประสงค์ และแหล่งโบราณคดีวัดอัมพาวาส นอกจากนี้ยังมีแหล่งชุมชนโบราณเวียงสระ ที่อำเภอเวียงสระ และแหล่งชุมชนโบราณกระแคะ ในอำเภอกาญจนดิษฐ์ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีหลักฐานทางโบราณคดีอยู่มากมายเช่นกัน

ด้วยเหตุผลที่สุราษฎร์ธานีเป็นแหล่งชุมชนโบราณ จึงมีเมืองโบราณเก่าแก่หลายเมืองในแหล่งชุมชนโบราณ คือ เมืองไชยา เมืองเวียงสระ เมืองพุนพิน เมืองคีรีรัฐนิคม และเมืองท่าทอง เป็นต้น

ในสมัยสุโขทัยและอยุธยา นั้น คำว่าสุราษฎร์ธานียังไม่ปรากฏ ดินแดนของสุราษฎร์ธานี ก็คือแหล่งชุมชนโบราณที่กล่าวมาแล้ว ต่อมาในสมัยกรุงธนบุรีเมื่อพระเจ้าตากสินปราบพม่าเข้าสี่กราบคาบแล้ว กองทัพของกรุงธนบุรีได้ยกลงไปปราบก๊กเจ้าพระยานคร ครั้งถึงเมืองไชยา หลวงปลัดเมืองไชยาเข้ามาสวามิภักดิ์จึงทรงโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นเจ้าเมืองไชยา ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมืองไชยาได้รวมเข้าเป็นเมืองหนึ่งในมณฑลเทศาภิบาลเรียกว่ามณฑลชุมพร

ในส่วนของเมืองท่าทองในคราวที่พม่ายกทัพมารุกรานหัวเมืองปักษ์ใต้ในสมัยรัชกาลที่ 1 ก็ถูกพม่าทำลายเสียหายเป็นอันมากยากแก่การบูรณะ จึงย้ายเมืองไปตั้งที่ริมคลองกระแคะ คือบริเวณที่ตั้งอำเภอกาญจนดิษฐ์ในปัจจุบัน เมืองท่าทองตั้งอยู่ที่นี้ไม่นาน

นักก็ย้ายไปตั้งใหม่ที่ฝั่งซ้ายริมคลองท่าเพชร ต่อมาคลองท่าเพชรเปลี่ยนชื่อเป็นคลองท่าทองใหม่จึงเรียกเมืองใหม่ว่า เมืองท่าทองใหม่ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายเมืองท่าทองจากริมคลองท่าเพชรมาตั้งที่บ้านคอน โดยมีฐานะเป็นเมืองจัตวา ขึ้นต่อกรุงเทพฯฯ พร้อมกับพระราชทานนามให้ใหม่ว่า “เมืองกาญจนดิษฐ์” ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 5 เมืองกาญจนดิษฐ์ได้เข้ามารวมกับเมืองไชยา ซึ่งเป็นเมืองในมณฑลชุมพร เมืองกาญจนดิษฐ์จึงถูกยุบลงโดยปริยาย

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายศาลว่าการมณฑลชุมพรซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองชุมพรมาตั้งที่บ้านคอนบริเวณศาลากลางเมืองไชยา และยกฐานะเมืองท่าทองเป็นอำเภอท่าทอง โดยเอาชื่อเมืองกาญจนดิษฐ์เป็นชื่ออำเภอ คืออำเภอกาญจนดิษฐ์ในปัจจุบัน แล้วเปลี่ยนชื่อมณฑลชุมพร เป็นมณฑลสุราษฎร์ และเปลี่ยนชื่อเมืองไชยาที่บ้านคอนเป็นเมืองสุราษฎร์ธานี

3. วัฒนธรรม

สุราษฎร์ธานีมีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่โบราณ จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบ แสดงว่าดินแดนนี้เคยเป็นศูนย์กลางของความเจริญทางศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ วัฒนธรรมประเพณีส่วนใหญ่ของชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานีจึงเกี่ยวพันอยู่กับศาสนาดังกล่าว

ชาวสุราษฎร์ธานีมีวัฒนธรรมประเพณีที่น่าสนใจมากมาย ซึ่งชวน เพชรแก้ว และ สบาย ไสยรินทร์ (2544 : 29-74) ได้รวบรวมไว้เช่นกันว่า ชาวสุราษฎร์ธานีมีความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดว่า ทารกที่มาเข้าท้องของคนที่เป็นมารดานั้นเป็นการจุดเทวดา บางท้องที่จึงห้ามไม่ให้จี๋หรือทักผีพุ่งไต้เพราะจะทำให้สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นไปเกิดในท้องสุนัข คอมนารคาตั้งครรภ์จะมีทั้งข้อปฏิบัติและข้อห้ามอีกมากมายเพื่อให้เกิดความเป็นมงคลและคล่องง่าย การเลี้ยงดูเด็กมีการผูกเปลให้เด็ก มีเพลงร้องเรือที่ใช้ร้องกล่อมเด็ก หากเด็กโตพอรู้เรื่องจะมีการเล่นนิทาน เล่นปริศนาคำทาย และสิ่งหนึ่งที่ชาวสุราษฎร์ถือเป็นสิ่งไม่ควรละเว้นในการเลี้ยงดูเด็กคือ เมื่อเด็กโตพอสมควรแล้วจะชักชวนไปทำบุญที่วัดในทุกวันพระ หรือในวันที่ทางวัดมีงาน เพื่อให้เด็กได้ทำบุญหรือได้ใกล้ชิดกับพระสงฆ์ เป็น

ทางหนึ่งในการอบรมเลี้ยงดูเด็ก ให้เป็นคนที่มีใจคอสงบเรียบร้อย จิตใจอ่อนโยนมีเมตตา กรุณา นอกจากนี้ยังมีประเพณีการบวชซึ่งไม่แตกต่างจากท้องที่อื่น เพราะทำตามพระวินัย ที่บัญญัติไว้ ซึ่งเป็นพิธีทางสงฆ์เสียส่วนใหญ่ ในส่วนของการแต่งงานชาวสุราษฎร์ธานี นิยมยอมรับการแต่งงานที่ถูกต้องตามประเพณีเท่านั้น หากชายหนุ่มพอใจหญิงสาวคนใดก็ ต้องบอกผู้ใหญ่ให้ทำการ “แยะ” คือส่งผู้ใหญ่ไปทาบทามกับผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงก่อน หาก ฝ่ายหญิงพอใจนิสัยใจคอผูกดวงชะตาเห็นว่าสมพงษ์กันจะตอบรับเพื่อได้มีการจัดขันหมาก ส่งขอ หมั้นและแต่งงานกันต่อไป . ในการใช้ชีวิตโดยทั่วไปของชาวสุราษฎร์ธานีค่อนข้าง เรียบง่ายอาหารการกินที่เป็นเอกลักษณ์คือ อาหารมีรสจัด เข้มข้น นิยมกินผักเหนาะ และ นิยมแกงโดยการใส่ขมิ้น หากเจ็บไข้ได้ป่วยก็ยังคงใช้ยาพื้นบ้านอยู่บ้างในชนบท แต่ชาว บ้านส่วนใหญ่นิยมไปรักษาจากแพทย์ปัจจุบัน ชาวสุราษฎร์ธานียังคงมีความเชื่อเรื่องไสย ศาสตร์และเครื่องรางของขลังอยู่มาก เช่น ทำใจแขวนป้องกันไม่ให้คนลักขโมยผลไม้ การใช้เวทมนต์คาถาปลุกเสกเพื่อให้ผู้ใช้ได้รับความเมตตา การใช้ผ้าประเจียด ซึ่งเป็นผ้า ที่เสกเลขยันต์เพื่อให้แคล้วคลาดจากภัยอันตราย ในส่วนที่เกี่ยวกับการตายก็ต้องมีคนที่มี รั้วจักพิธีมาเป็นที่ปรึกษา การปฏิบัติในขั้นตอนต่าง ๆ เช่น การอาบน้ำศพ การจัดศพ การ ตั้งศพ การนิมนต์พระมาสวดเพื่อแสดงธรรมเทศนา บางพื้นที่อาจมีการสวดพระมาลัย เป็นต้น

ประเพณีที่ถือปฏิบัติโดยทั่วไปในจังหวัดสุราษฎร์ธานีมีอยู่หลายประเพณีเช่น ประเพณีสงกรานต์ รดน้ำผู้อาวุโส การทำบุญวันจวบปีจวบเดือนในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 5 และขึ้น 1 ค่ำ เดือน 6 ประเพณีทำขวัญข้าวเพื่อระลึกถึงคุณแม่โพสพ ประเพณีสวดท่ง เพื่อความเป็นสิริมงคล ประเพณีรับส่งตายาย เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ และประเพณีลากพระและทำพุ่มผ้าป่า ตลอดจนประเพณีขอแรงหรือออกปากช่วยเหลือกัน ทำงาน ฯลฯ

การละเล่นของชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานีหลายอย่าง เช่น หนังตะลุง มโนห์รา คำตัก เพลงนา เพลงเรือ ลิเกป่า ส่วนกีฬาของชาวจังหวัดสุราษฎร์ธานี มีอยู่หลายอย่าง เช่นกัน เช่น มวยไชยา สะบ้า ชนไก่ ชนควาย

ภูมิหลังเกี่ยวกับจังหวัดชุมพร

1. ภูมิศาสตร์

จังหวัดชุมพรตั้งอยู่ทางตอนบนสุดของภาคใต้ บริเวณฝั่งทะเลตะวันตกของอ่าวไทยระหว่างเส้นละติจูดที่ 10 องศา 29 ลิปดาเหนือ และเส้นลองจิจูดที่ 99 องศา 11 ลิปดาตะวันออก มีพื้นที่ 6,010 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดจังหวัดประจวบคีรีขันธ์
ทิศใต้	ติดจังหวัดสุราษฎร์ธานี
ทิศตะวันออก	ติดอ่าวไทย
ทิศตะวันตก	ติดจังหวัดระนอง และสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งสหภาพพม่า

ลักษณะภูมิประเทศของชุมพรเป็นที่ราบสลับกับภูเขา มีชายฝั่งทะเลยาว 222 กิโลเมตรพื้นที่ฝั่งตะวันตกเป็นเทือกเขาตะนาวศรีและเทือกเขาภูเก็ตกั้นเขตแดนไทย – พม่า มีเกาะใหญ่น้อยประมาณ 47 เกาะ ลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไปมีฝนตกชุกตลอดปีและมีฤดูฝนอันยาวนาน เนื่องจากได้รับมรสุมทั้งสองด้านคือ ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ทำให้อากาศชุ่มชื้นตลอดปี

จังหวัดชุมพร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 8 อำเภอดังนี้ อำเภอเมืองชุมพร อำเภอหลังสวน อำเภอสวี อำเภอท่าแซะ อำเภอปะทิว อำเภอละแม อำเภอพะโต๊ะ และอำเภอทุ่งตะโก

ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตร (รวมเลี้ยงสัตว์ ป่าไม้ ประมง) รองลงมาได้แก่อาชีพทางการค้า (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 2542 : 2139-2140)

2. ประวัติศาสตร์

ในอดีตชุมพรเป็นชุมชนที่มีประชากรอาศัยอยู่หนาแน่น และมีสภาพเป็นเมืองหลายเมือง เป็นต้นว่าเมืองชุมพรหลังสวน กำเนิดคนพคุณ กระบุรี ระนอง มะลิวัน และสวี เมืองส่วนใหญ่มีขนาดเล็กขึ้นอยู่กับเมืองชุมพร ซึ่งเป็นศูนย์กลางอำนาจการปกครอง

สำคัญที่สุดเพียงเมืองเดียวตลอดมาจนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 ชุมชนบางแห่งเจริญขึ้นมาจากการขยายตัวทางการค้า การผลิตและจำหน่ายดีบุก จนกลายเป็นเมืองขนาดใหญ่ทัดเทียมกับเมืองชุมพร จึงมีการแยกเมืองออกเป็นอิสระอีก 2-3 แห่ง เมืองที่ไม่ขึ้นตรงต่อเมืองชุมพร ได้แก่ เมืองระนอง กระบุรี และหลังสวน นอกจากนี้มีบางเมืองที่ยกให้อังกฤษในระบอบที่อังกฤษปกครองพม่า คือเมืองมะลิวัน ส่วนเมืองกำเนิดนพคุณ (อำเภอบางสะพานปัจจุบัน) เคยเป็นเมืองอิสระก่อนที่จะเข้ามาขึ้นกับเมืองชุมพร และยกไปขึ้นกับจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ในระยะต่อมา

จากการสำรวจโบราณคดีเบื้องต้น พบว่าในเขตจังหวัดชุมพรเคยมีผู้คนอาศัยอยู่น้อยเมื่อประมาณ 3,000 ปีล่วงมาแล้ว กล่าว คือ พบเครื่องมือเครื่องใช้ของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์หลายแห่งในจังหวัดนี้ โดยเฉพาะขวานหินขัดสมัยหินใหม่ที่คลองคอนตะเคียนใกล้ทะเลหน้าทับและที่สถานีรถไฟเขาไชยราช อำเภอปะทิว เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีผู้พบขวานหินขัดมีป่าจำนวนมากบริเวณแม่น้ำหลังสวน ในเขตตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ เป็นต้น อย่างไรก็ตามในยุคหินใหม่นี้เชื่อกันว่ามนุษย์เผ่าอินโดนีเซียหรือฮอสโตรนีเซียนได้เคลื่อนย้ายจากตอนใต้ของประเทศจีนเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มนุษย์ที่อพยพเข้ามาเป็น 2 พวก คือพวกมาเลย์เก่าและมาเลย์ใหม่ มนุษย์พวกนี้รู้จักทำเครื่องดินเผาเผาปลุกและเลี้ยงสัตว์แล้ว ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักเป็นแหล่งแน่นอนบริเวณชายฝั่งทะเลหรือใกล้แหล่งน้ำ และเริ่มสร้างสังคมพื้นฐานขึ้นมา หลังจากนั้นไม่นานก็เริ่มมีชาวต่างชาติโดยเฉพาะ ชาวจีนและอินเดียเดินทางผ่านคาบสมุทร ในระยะนี้เองที่ชุมชนต่างๆ ในชุมพร เริ่มเป็นเมืองท่าเรือขนถ่ายสินค้าข้ามคาบสมุทรตามเส้นทางที่สำคัญ 2 สาย คือ จากหลังสวนไปตามคลองหลังสวนไปยังพะโต๊ะและข้ามเทือกเขาไปออกระนองสายหนึ่ง อีกสายหนึ่งจากชุมพรไปยังกระบุรี แม่น้ำปากจั่นและระนอง ชุมชนท่าเรือที่สำคัญในยุคนี้คงจะได้แก่ ชุมพร กระบุรี ระนอง และหลังสวน ซึ่งน่าแปลกใจที่ชุมชนเหล่านี้ไม่ปรากฏในเอกสารของจีนหรืออาหรับ หรือพัฒนาขึ้นเป็นรัฐหรือท่าเรือสำคัญ ๆ อย่างเช่น ไซยา นครศรีธรรมราชและปัตตานี อาจจะเป็นเพราะอยู่ใกล้ศูนย์อำนาจที่ยิ่งใหญ่กว่าโดยเฉพาะอาณาจักรต่าง ๆ ทางภาคกลางหรืออาจจะเป็นเพราะเส้นทางข้ามสมุทรเดินทางลำบาก ไม่สะดวกและไม่อยู่ในเส้นทางเดินเรือ โดยอาศัยลมมรสุมทั้งสองด้านก็เป็นไปได้

ชื่อเมืองชุมพรจึงปรากฏขึ้นครั้งแรกในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชในฐานะเมืองบริวารในกลุ่มเมือง 12 นักษัตริ์ คือ “มะแมเมืองชุมพรถือตราแพะ” เมืองชุมพรเริ่มกลายเป็นชุมชนเกษตรและทำเรือข้ามคาบสมุทรอย่างมั่นคงถาวรสืบติดต่อกันมาอย่างไม่ขาดสายตั้งแต่บัดนั้นมา เมื่อมีการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. ๑๙๕๘ ในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. ๑๙๕๑-๒๐๓๑) จึงได้กำหนดให้เมืองชุมพรเป็นเมืองตรีเจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็นพระดั่งปรากฏในหนังสือกฎหมายตราสามดวง เล่ม ๑ ว่า “...ออกญาเดาจะทราธิบดี ศรีสุรตัวลุมหนัก พระชุมพร เมืองตรี นา ๕,๐๐๐...” ต่อมาภายหลังจึงได้เลื่อนยศเจ้าเมืองขึ้นเป็นพระยาและเปลี่ยนราชทินนามเสียใหม่เป็น “พระยาเพชรกำแหงสงคราม” ถือศักดิ์นาเท่าเดิม...

เมืองชุมพรและหัวเมืองใกล้เคียงต่างประสบปัญหาฝนแล้งหรือฝนตกหนักเกินไปและมักมีพายุตีเปรสชันทางราชธานีจึงเรียกเมืองเหล่านี้ว่า “เมืองเคราะห์ร้าย” ความเจริญก้าวหน้าของเมืองชุมพรจึงถูกยับยั้งโดยสภาพธรรมชาติ ประกอบกับเมืองอยู่ลึกเข้าไปในอ่าวไทยการค้ากับต่างประเทศจึงมีน้อย เป็นแต่เพียงทางผ่านของเส้นทางเดินเรือเลียบชายฝั่งระหว่างกรุงเทพฯกับหัวเมืองต่าง ๆ ทางภาคใต้เท่านั้น สำหรับตัวเมืองชุมพรมีการย้ายบ่อยตามการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำท่าตะเภาและแม่น้ำชุมพร ตัวเมืองดั้งเดิม อยู่แถบวัดประเคิมฝั่งซ้ายของแม่น้ำชุมพร ตำบลตากแดด อำเภอเมืองชุมพร ต่อมาย้ายไปที่บ้านท่ายาง แล้วย้ายไปตั้งที่ตำบลท่าตะเภา ต่อมาน้ำเซาะตลิ่งฝั่งซ้ายของแม่น้ำท่าตะเภาพังจึงย้ายที่ว่าการเมืองมาตั้งที่สนามหน้าสโมสรข้าราชการเมืองชุมพรปัจจุบันและในปี พ.ศ. 2460 ได้สร้างศาลากลางจังหวัดใหม่ (สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 2542 : 2133-2139)

3. วัฒนธรรม

วัฒนธรรมประเพณีของชาวจังหวัดชุมพร เป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งทั้งนี้เพราะประเพณีบางอย่างมีลักษณะเด่นเป็นแบบฉบับของตนเอง และประเพณีบางอย่างแม้จะคล้ายคลึงประเพณีท้องถิ่นอื่น ๆ แต่ก็ได้คัดแปลงให้เป็นแบบฉบับเฉพาะของตนเองอยู่ด้วย ประเพณีท้องถิ่นของจังหวัดชุมพรมีหลายด้านทั้งประเพณีทางศาสนาและการละเล่น

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดชุมพร (ม.ป.ป. : 220-262) ได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมของจังหวัดชุมพรไว้หลายด้านดังนี้

1. *ประเพณีทางศาสนา* ได้แก่ ประเพณีสวดกลางบ้าน เป็นประเพณีเก่าแก่ที่ถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ เป็นประเพณีที่สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของชาวบ้านเกี่ยวกับภูติผี ปีศาจ จุดหมายสำคัญของประเพณีนี้คือ เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ชาวบ้านและหมู่บ้าน และเพื่อขับไล่เสนียดจัญไร ความชั่วร้าย ประเพณีสวดกลางบ้านนี้ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะพร้อมใจจัดขึ้นในช่วงประมาณเดือน 5 หรือเดือน 6 นอกจากนี้ยังมีประเพณีการแห่พระหรือลากพระ ทั้งทางบกและทางน้ำ นิยมปฏิบัติกันในเดือน 5 ในวันที่จะมีการลากพระจะมีการตักบาตรเทโวและมีการแข่งเรือด้วย ประเพณีทำพุ่มผ้าป่าก็เป็นประเพณีที่นิยมทำกันในช่วงนี้เช่นกัน เพราะมีความเชื่อกันเช่นเดียวกับการตักบาตรเทโว นอกจากนี้ยังมีประเพณีที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาอีกหลายประเพณี เช่น ประเพณีรับส่งตายาย หรือประเพณีการทำบุญวันสารทน์เอง ประเพณีสังฆทาน (การทำข้าวเวียงพรรษา) เพื่อต้องการช่วยเหลือพระภิกษุและสามเณรให้สะดวกสบายในระหว่างเทศกาลเข้าพรรษา และประเพณีการขึ้นถ้ำปิดทองพระที่ถ้ำรับร่อ ของชาวอำเภอท่าแซะและชาวอำเภอใกล้เคียง ซึ่งจะเชื่อกันว่า วันแรม 14 ค่ำ เดือน 5 เป็นวันจับปีศาจเดือนเป็นการถวายเป็นการถวายความขอบคุณพระหลักเมืองที่ได้คุ้มครองให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข

2. *ประเพณีด้านการดำรงชีพ* ได้แก่ การทำขวัญข้าวเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวนาในสมัยก่อน เกิดจากความเชื่อที่ว่าข้าวมีเทพเจ้าคือแม่โพสพ โดยหมอผู้ประกอบพิธีจะบริกรรมคาถา “*ปังหรั่ง*” เพื่อมิให้แม่โพสพหนี ส่วนประเพณีไหว้คอก ก็เกี่ยวข้องกับการทำนาเช่นเดียวกัน เป็นประเพณีที่ทำขึ้นเพื่อสู่ขวัญควายก่อนเข้าสู่ฤดูทำนาใหม่เป็นต้น

3. *ประเพณีการละเล่นต่าง ๆ และมหรสพ* ประเพณีการละเล่นที่เด่นที่สุดของชุมชนคือ การเล่นเพลงนา ดังมีคำกล่าวที่ว่า “*มวยดีไชยา เพลงนาชุมพร ขึ้นชื่อลือกระฉ่อน มานานนักหนา ชุมพรต้นฉบับ ตำรับเพลงนา ...*” โดยใช้ร้องกันในฤดูเก็บเกี่ยวข้าวร้องโต้ตอบกัน มีพ่อเพลงแม่เพลง มีลูกคู่ เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อย ดังเคยมี นอกจากนั้นยังมีการเล่นเพลงเรือในวันแห่พระและวันทอดกฐิน ซึ่งเป็นการละเล่นที่ต้องใช้ไหวพริบปฏิภาณโต้ตอบเป็นคำกลอน มีการเล่นเพลงคำตักในการแห่นาคไปบวชที่วัด คำตักคือตักเดือน สั้งสอนนาค และจะใช้ร้องเฉพาะ

การแห่นาคไปบวชด้วยขบวนช้างเท่านั้น ในปัจจุบันช้างมีน้อยและไม่ค่อยมีใครเอาช้างมาแห่นาคเหมือนแต่ก่อนเพราะสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป คำตัดจึงพลอยหายไปด้วย

นอกจากประเพณีดังกล่าวแล้วยังมีการเล่นสะบ้าลูกสาว ซึ่งนิยมเล่นกันในวันตรุษสงกรานต์และงานนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ มีการเล่นสะบ้าชุดในงานสงกรานต์ในงานบุญและในงานศพ มีประเพณีการเล่นตลกหรือบางที่เรียกว่าการเล่นลูกช่วงในวันตรุษสงกรานต์ด้วยเช่นกัน ส่วนมหรสพต่าง ๆ ของชาวชุมพรก็คล้ายคลึงกับของท้องถิ่นอื่น เช่น การแสดงมโนห์รา หนังตะลุง เป็นต้น

ภูมิหลังเกี่ยวกับจังหวัดระนอง

1. ภูมิศาสตร์

ระนอง เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ทางภาคใต้ตอนบนทางชายฝั่งตะวันตกของประเทศ ติดทะเลอันดามัน ตั้งอยู่ระหว่างละติจูดที่ ๑๐ องศา ๔๗ ลิปดา ถึง ๙ องศา ๑๘ ลิปดา เหนือ และลองจิจูดที่ ๙๗ องศา ๔๕ ลิปดา ถึง ๙๘ องศา ๕๘ ลิปดา ตะวันออก มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๓,๒๕๘ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๒,๑๔๑,๒๕๐ ไร่ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับจังหวัดชุมพรและประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งพม่า
ทิศใต้	ติดจังหวัดสุราษฎร์ธานีและจังหวัดพังงา
ทิศตะวันออก	ติดจังหวัดชุมพรและจังหวัดสุราษฎร์ธานี
ทิศตะวันตก	ติดประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งสหภาพพม่าและทะเลอันดามัน มหาสมุทรอินเดีย

ลักษณะภูมิประเทศ มีลักษณะเป็นรูปเรียวยาวและแคบ ความยาวทิศเหนือสุดจดใต้สุดประมาณ ๑๕๖ กิโลเมตร ส่วนกว้างที่สุดจากทิศตะวันออกจดทิศตะวันตกประมาณ ๔๕ กิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ประกอบด้วยภูเขาสูงสลับซับซ้อนซึ่งลาดเอียงจากทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตก คู่ทะเลอันดามัน เขตภูเขาและที่สูงมีลักษณะเป็น

เทือกเขาที่ต่อเนื่องมาจากเทือกเขาตะนาวศรีในภาคตะวันตกของประเทศ และมีแนวจากเหนือไปได้ คือ เทือกเขาภูเก็ต เขตที่ราบชายฝั่งทะเลเป็นพื้นที่ด้านตะวันตก บริเวณชายฝั่งประกอบด้วยเกาะใหญ่น้อยประมาณ ๖๒ เกาะ ธรณีสันฐานส่วนใหญ่ประกอบด้วยหินอัคนีและหินทรายทำชื่อเสียงให้จังหวัดทางด้านการทำเหมืองแร่ดีบุก

ลักษณะภูมิอากาศ ของจังหวัดระนอง คือ มีฝนตกชุกที่สุดของประเทศ เป็นเมือง “ฝนแปด แดดสี่” เนื่องจากตั้งอยู่ชายฝั่งตะวันตกของภาคใต้จึงรับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ได้อย่างเต็มที่

จังหวัดระนองแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 4 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองระนอง อำเภอกระบุรี อำเภอละอุ่น อำเภอกะเปอร์ และกิ่งอำเภอสุขสำราญ สำหรับจำนวนประชากรระนอง ณ เดือน มกราคม 2544 รวมทั้งสิ้น 160,991 คน เป็นจังหวัดที่มีประชากรน้อยที่สุดในประเทศ ความหนาแน่นของประชากรจำนวน 47.9 คน/ตารางกิโลเมตร (สำนักงานจังหวัดระนอง 2544 : 1)

ประชากรในจังหวัดระนองมีอาชีพหลักคือ หาแร่ดีบุก วูลแฟรม ทำการประมงชายฝั่ง ทำสวนยางพารา ปลูกพืชไร่ ทำนา ทำสวน ทำจาก เผาถ่าน และหาของป่าชาย

2. ประวัติศาสตร์

ตามหลักฐานที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ ระนองเป็นชุมชนที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ ตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์ จากการขยายตัวของการผลิตแร่ดีบุก แต่ตามความเห็นของประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ อดีตหัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ ๘ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีความเห็นว่า “...จากการสำรวจค้นคว้าของนักโบราณคดี...ปรากฏว่าในเขตจังหวัดระนองมีแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่น่าสนใจมาก่อน เนื่องจากมีชาวบ้านพบขวานหินขัดอันเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ตามแม่น้ำลำคลอง ถ้า ภูเขาหลายแห่งในท้องที่อำเภอกระบุรี ชาวบ้านได้พบโครงกระดูกมนุษย์โบราณ เครื่องปั้นดินเผา โดยเฉพาะหม้อตะกันชนิดต่าง ๆ มากมาย ภายในถ้ำพระขยาง อำเภอกระบุรี เคยมีภาพเขียนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แต่น่าเสียดายที่มีผู้ลบและเขียนหนังสือกลบทับเสียหมด แหล่งอารยธรรมโบราณของระนองนอกจากเมืองกระบุรีแล้วยังมีปรากฏอยู่ตลอดชายฝั่งทะเล

และตามเกาะต่าง ๆ ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไทยมุสลิมและพวกชาวน้ำมาก่อน...” แต่อย่างไรก็ดี ตามหลักฐานในประวัติศาสตร์นั้น ระนองเป็นเพียงชุมชนเล็ก ๆ หรือแขวงขึ้นเมืองชุมพรมาตั้งแต่สมัยอยุธยา เพราะเจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็นเพียงหลวง เรียกชื่อตามนามเมืองว่า “หลวงระนอง” นอกจากเมืองระนองแล้วยังมีเมืองอื่น ๆ ซึ่งมีฐานะเป็นชุมชนเมืองบริวารของเมืองชุมพรทางชายฝั่งตะวันตกอีก ๒ เมือง คือ เมืองมะลิวัน และเมืองตระ (หรือกระบุรี) เมืองมะลิวันปัจจุบันเป็นของพม่าจึงไม่กล่าวถึง ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะเมืองระนองและกระบุรีเท่านั้น

ในระยะเริ่มแรก เมืองระนองมีอาณาเขตทางเหนือติดต่อกับเมืองตระ ทางตะวันออกติดต่อกับเมืองหลังสวน ทางใต้ติดต่อกับเมืองตะกั่วป่า ทางตะวันตกเป็นทะเลและติดเขตเมืองมะลิวัน พื้นที่เมืองระนองเป็นภูเขาโดยมากมีที่ราบน้อยราษฎรจึงไม่ทำอะไรทำนาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการขุดแร่ดีบุกขายมาแต่โบราณทางฝ่ายรัฐบาลก็ผ่อนผันให้โดยกำหนดให้ส่งส่วยดีบุกแทนการรับราชการอย่างอื่น มาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงจัดให้มีเจ้าภาษีผูกขาดอากรดีบุกออกอยู่ประจำ กล่าวคือ เจ้าภาษีจะเป็นผู้ทำนุบำรุงการขุดแร่ และมีอำนาจที่จะซื้อแร่และเก็บส่วยดีบุก ในแขวงเมืองตระและระนอง

ต่อมา พ.ศ. 2387 มีจีนฮกเกี้ยน คือ คอซู้เจียง ซึ่งภายหลังได้รับเลื่อนยศเป็นที่พระยาคำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซู้เจียง) ขอประมูลอากรดีบุกได้และทำอากรดีบุกอยู่ประมาณ 10 ปี ส่งเงินภาษีให้แก่รัฐบาลกลางโดยมิได้ขาดค้าง ในปี พ.ศ. 2398 เจ้าเมืองระนองคนก่อนถึงแก่กรรมลงจึงโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เลื่อนหลวงรัตนเศรษฐีขึ้นเป็นพระรัตนเศรษฐีเจ้าเมืองระนอง และต่อมาได้เลื่อนยศขึ้นเป็นพระยาในปี พ.ศ. 2405 และยกเมืองระนองขึ้นเป็นเมืองจัตวาขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ ในปีเดียวกันและปกครองเมืองระนองเรื่อยมาถึงปี พ.ศ. 2420 ได้ลาออกจากตำแหน่งเจ้าเมือง เพราะชราภาพมาก บุตรชายคนเดียวคือ พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก้อง) จึงขึ้นเป็นเจ้าเมืองระนอง เมืองระนองพัฒนาตัวขึ้นมีผู้อพยพเข้าไปก่อตั้งจนกลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่

ในส่วนที่เกี่ยวกับรัฐบาลกลาง ได้รับภาษีจากเมืองระนองเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จากประมาณปีละ 4,720 บาท ตอนต้นรัชกาลที่ 4 เพิ่มขึ้นปีละ 8,000 บาท ในปี พ.ศ.

2415 และปีละ 20,720 บาท ในปี พ.ศ. 2418 แต่ในที่สุดรัฐบาลกลางได้ยกเลิกระบบภาษีแบบเหมาเมืองเสีย เพราะมีการรั่วไหลมาก ภาษีส่วนใหญ่ตกเป็นของเจ้าเมือง และได้้นำเอาวิธีการเก็บภาษีแบบเก็บเป็นของหลวงมาใช้แทนตั้งแต่เริ่มปฏิรูปมณฑลภูเก็ตในปี พ.ศ. 2436

ในคราวปฏิรูปมณฑลภูเก็ตครั้งนั้น ได้ยุบเมืองกระบุรีมาเป็นอำเภอหนึ่งขึ้นกับเมืองระนอง และมีการแบ่งการปกครองเมืองระนองออกเป็น 4 อำเภอ คือ อำเภอเมืองระนอง อำเภอกระบุรี อำเภอกะเปอร์ และอำเภอละอุ่น เช่นเดียวกับปัจจุบันเพียงแต่มีการเปลี่ยนชื่ออำเภอเมือง เป็นอำเภอเขานิวศน์ในรัชกาลที่ 6 และกลับมาใช้อำเภอเมืองระนองอีกในปี พ.ศ. 2481 เป็นต้นมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ 2542 : 6458 – 6472)

3. วัฒนธรรม

จังหวัดระนองเป็นจังหวัดที่มีวัฒนธรรมหลากหลายเนื่องจากประชากรในจังหวัดระนองมีอยู่หลายกลุ่มด้วยกันได้แก่ กลุ่มชาวไทยและชาวจีนซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพขุดแร่ดีบุกขายมาโบราณ และเนื่องจากระนองเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่บริเวณชายฝั่งติดกับทะเลอันดามัน มีเกาะใหญ่น้อยนอกชายฝั่งมากมาย จึงมีผู้คนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งประกอบอาชีพทางทะเลที่เรียกว่า ชาวเล หรือ ชาวน้ำอ้อยค้าย คนกลุ่มนี้อาศัยอยู่ตามเกาะสำคัญ ๆ เช่น เกาะสินไห เกาะเหลา เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีวัฒนธรรมน่าสนใจ นอกจากนี้ประชากรอีกกลุ่มหนึ่งที่มีอยู่ไม่น้อยในพื้นที่จังหวัดระนองในขณะนี้คือกลุ่มชาวพม่าซึ่งเข้ามารับจ้างทำงานในสวน ในร้านอาหาร และทำงานตามบ้าน

ประชาชนจังหวัดระนองร้อยละ 84.5 อยู่ในอำเภอเมืองระนอง อำเภอกระบุรี และอำเภอละอุ่น นับถือศาสนาพุทธ รองลงมาประมาณร้อยละ 15 ในท้องที่อำเภอกะเปอร์ กิ่งอำเภอสุขสำราญ และบางหมู่บ้านในเขตอำเภอเมืองระนอง ส่วนคริสตศาสนิกชนและอื่น ๆ ร้อยละ 0.50 อยู่ในอำเภอเมืองระนอง

ชาวจังหวัดระนองมีประเพณีที่ยังยึดถือปฏิบัติอยู่หลายประการด้วยกันซึ่งพอสรุปได้คือ

ประเพณีที่เกี่ยวกับการเกิด โดยเฉพาะคนเชื้อสายจีน หากครอบครัวใดมีลูกเมื่ออายุครบ 1 เดือน พ่อแม่จะตัดผมไฟ ตัดเล็บ และทำขนม (ข้าวเหนียวเหลือง) ทำไถ่คัม สำหรับไหว้เจ้าที่เจ้าทาง แล้วให้เด็กเหยียบ นาค เงิน ทอง เพื่อเป็นสิริมงคล

ในส่วนของประเพณีในการแต่งงานคนเชื้อสายจีนจะให้ฝ่ายชายเป็นฝ่ายทาบ ทามสู่ขอ โดยให้มี “แม่ซัก” ไปติดต่อกับฝ่ายหญิงและนัดวันหมั้น ในวันนัดหมั้นจะนำแหวนหมากพลูให้ฝ่ายหญิง หมั้นเสร็จจะนัดวันแต่งงาน ในวันแต่งงาน บ่าวสาวจะต้องไหว้พระ และไหว้เทวดา ต่อจากนั้นจะมีการไหว้ผู้ใหญ่ของแต่ละฝ่ายโดยยกน้ำชา เรียกว่า “เซี่ยเต้” ญาติผู้ใหญ่ก็จะให้เงินทองที่เรียกว่า “อั่งเปา” จากนั้นบ่าวสาวจะมอบของขวัญ คือ เทียนแดงที่ผูกเป็นคู่ ตอนเย็นก็จะเชิญคนที่นับถือร่วมรับประทานอาหาร จากนั้นทำพิธีมอบห้อง

ประเพณีการปลูกสร้างบ้านเรือน ชาวจังหวัดระนองเตรียมที่ปลูกบ้านโดยให้ผู้รู้ คู่ก่อนว่าควรสร้างบ้านตรงไหน และควรวางวันไหนเป็นวันที่ควรเริ่มลงเสาเอก นิยมปลูกบ้านเดือน 1, 2, 4, 6, 9, 12 ตรงกับวันจันทร์ วันพุธ วันพฤหัสบดี การยกเสาเอกหรือขุดหลุมเสาแรกจะต้องเตรียมเครื่องบูชาเจ้าที่ และผู้ทำพิธีกล่าวขอสร้างบ้านเรือน เอาผ้าแดง ผ่าขาวพันไว้ปลายเสา ใช้เงิน ทอง ของมีค่าใส่หลุมพอสมควรและเริ่มสร้างบ้านได้

ประเพณีเกี่ยวกับการตายจะมีการอาบน้ำศพ มีการนำเหรียญหรือของมีค่าใส่ปากผู้ตายที่เรียกว่า “เงินปากผี” มีการทำพิธีสวดศพกลางคืน กลางวันจะนิมนต์พระฉันภัตตาหาร และทำพิธีถวายสังฆทาน จนวันเผาศพ รุ่งเช้ามีการดับธาตุคือ การเก็บกระดูกผู้ตาย จากนั้นนำกระดูกผู้ตายห่อผ้าขาวเอาไปฝังหรือลอยน้ำ

นอกจากนี้งานประเพณีของชาวระนองที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาทุกปี เช่น

งานเสด็จพระแข่งเรือ ซึ่งกำหนดจัดตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 1 ถึงวันแรม 3 ค่ำ เดือน 11 โดยมีกิจกรรมในงานที่สำคัญคือ การแข่งเรือพระน้ำ โดยจะตกแต่งเรือให้สวยงาม อันเชิญพระพุทธรูปประดิษฐานในเรือ แล้วแห่ไปตามลำน้ำกระบุรี ซึ่งเป็นการจัดร่วมกันระหว่างไทยและพม่า โดยทั้งหมดจะจัดในบริเวณแม่น้ำกระบุรีช่วงคอคอดกระ ส่วนงานมหรสพทั้งหลายจะจัดบริเวณหน้าที่ว่าการอำเภอกระบุรี

งานปิดทองพระถ้ำพระขยางค์ กำหนดจัดขึ้นในเทศกาลตรุษจีน ประมาณเดือน

คุณภาพันธุ์ของทุกปี

งานกาหอย กำหนดจัดประมาณเดือนมีนาคมของทุกปี เพราะเป็นระยะเวลาที่กาหอยหรือมะม่วงหิมพานต์กำลังสุคเต็มต้น

งานแร่นอง ทะเลทองอันคามัน จะจัดขึ้นประมาณเดือนธันวาคมของทุกปี

ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน

เรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้านกำลังได้รับความสำคัญและความสนใจเพิ่มขึ้นทุกขณะในฐานะเป็นทางออก ทางเลือก หรือทางรอดของสังคมไทยในการจะฟื้นคืนประเทศไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริงภายหลังจากที่ได้พบกับความล้มเหลวจากการพัฒนาประเทศชาติอย่างผิดทางดังที่ผ่านมา ทว่าเรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นเรื่องที่มีขอบเขตกว้างขวางและลึกซึ้งยิ่ง เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวพันถึงทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นด้านคคินิยม ความรู้ ความสันทัด การรู้เท่าทันธรรมชาติ การเลือกเฟ้นความคิด วิธี การมาใช้ได้อย่างได้ผล ล้วนแต่เป็นเรื่องของการสังสมประสบการณ์มาหลายชั่วอายุคน ไม่สามารถหาจุดเริ่มและไม่สามารถบอกจุดสิ้นสุดได้ แต่สิ่งหนึ่งที่รับรู้ร่วมกันได้คือ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่มีความค้ำยั้งนัก จึงมีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงเรื่องของภูมิปัญญาชาวบ้าน เอาไว้ซึ่งพอจะประมวลได้ดังนี้

1. ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน

คำว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Popular Wisdom) อาจจะเรียกอีกอย่างได้ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local Wisdom) หรือ “ภูมิปัญญา” (Wisdom) ซึ่งนักวิชาการที่สนใจศึกษาเรื่องนี้ได้ให้ความหมายไว้หลายลักษณะดังนี้

กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ (2539:2) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า “คือความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเรา ผ่านกระบวนการศึกษาสังเกต คิควิเคราะห์จนเกิดปัญญาและคคผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่

จะช่วยในการเรียนรู้การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ในสังคม ชุมชน และในตัวของผู้นั้นเอง หากมีการสืบค้นเพื่อศึกษาและนำมาใช้ก็จะเกิดเป็นที่รู้จักกัน เกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้”

สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2540:21) ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านว่าหมายถึง “วิธีการจัดการ วิธีการชี้นำ และการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ ในท้องถิ่นหรือในกลุ่มชน ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสั่งสมงอกงามขึ้นจาก ความรอบรู้ ประสบการณ์ ผนวกด้วยญาณทัศนะ (ความเลียบคมในการหยั่งเห็นหยั่งรู้ที่ลุ่มลึกกว่าวิสัยทัศน์) เป็นรากฐาน”

ธวัช ปุณโณทก (2531:40-41) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า หมายถึง ความรอบรู้ที่ชาวบ้านเรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรงคือ ประสบด้วยตัวเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่ เรื่องความรอบรู้สะสมเหล่านี้ที่รวมเรียกว่าภูมิปัญญานั้น ไม่ได้หมายถึงเพียงการศึกษาจากอดีตอย่างหยุดนิ่ง แต่หมายถึงศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ ๆ และทางเลือกใหม่ ๆ นั่นคือภูมิปัญญายุคหนึ่งสมัยหนึ่ง ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาความรู้ของสังคม

อัมพร แก้วหนู (2540:44) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านว่าหมายถึง “ความรู้ทางด้านต่าง ๆ ที่ชุมชนหรือชาวบ้านสั่งสมมาเพื่อใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงชีพ การบันเทิงเริงรมย์ หรือเพื่อประโยชน์อื่น ๆ ในการดำรงชีวิต ทั้งชีวิตของชุมชนและของปัจเจกชน”

สามารถ จันทร์สุรย์ (2536: 146) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า หมายถึง “ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญาเป็นความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย”

เอกวิทย์ ฌ ถलग (2541:11-12) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไว้ว่า หมายถึง “ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรม ที่ได้มีพัฒนาสืบสานกันมา ภูมิปัญญา เป็นความรู้

ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสถานะต่าง ๆ ในพื้นที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม-วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น”

จากทฤษฎีของนักวิชาการดังกล่าวจึงพอสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านตลอดจนทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้น ทำขึ้นจากสติปัญญา ความสามารถ และประสบการณ์ของชาวบ้านเองที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและแก้ปัญหาเพื่อการดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนนั้น โดยมีกระบวนการกลั่นกรอง คัดสรร สั่งสม และสืบทอดตลอดจนปรับใช้อย่างเหมาะสม

2. ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน

นักวิชาการและผู้สนใจศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านเอาไว้ดังนี้

ประเวศ วะสี (2530:75) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า “ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาต่าง ๆ แบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการงาน เกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรม มันจะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันหมด” นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญบางประการของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในทำนองเดียวกันว่า “เป็นสิ่งที่สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันและถ่ายทอดสืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรม มีความเป็นบูรณาการสูง และเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัฒนธรรม” (2536 : 22-23)

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2539 : 236 –238) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่าประกอบด้วยลักษณะ 4 ประการด้วยกันคือ

1. ความรู้ของชาวบ้านมิได้เกิดจากบุคคลหนึ่งบุคคลใด แต่เกิดจากการสั่งสมการกระจายความรู้

2. ความรู้และระบบความรู้มีความสัมพันธ์กัน

3. การถ่ายทอดความรู้และระบบความรู้เป็นกระบวนการถ่ายทอดที่ซับซ้อน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกระบวนการถ่ายทอดความรู้จากคนชั่วอายุหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

4. การสร้างสรรค์และการปรับปรุงภูมิปัญญาความรู้ หรือระบบความรู้ของชาวบ้านไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ แต่มีการปรับเปลี่ยนตลอดมาโดยอาศัยประสบการณ์ของชาวบ้านเอง

เสรี พงศ์พิศ (2524 : 145-146) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีทั้งลักษณะที่เป็นนามธรรม ได้แก่ โลกทัศน์ ชีวทัศน์ ปรัชญา ในการดำเนินชีวิต ตลอดจนคุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน และมีลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับด้านต่าง ๆ เช่น การทำมาหากิน ศิลป ดนตรี และอื่นๆ

อัมพร แก้วหนู (2540 : 44) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านครอบคลุม กว้างขวางมาก ตั้งแต่ภูมิปัญญาด้านการเกษตร ศิลปการแสดง การรักษาโรค การสร้างอาคารบ้านเรือน การอบรมเลี้ยงดูเด็ก หรือการจัดการศึกษาให้กับสมาชิกในสังคม หัตถกรรม หรือการผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ตลอดจนไปถึงการปกครอง การจัดการ ความขัดแย้งในชุมชนสังคม ฯลฯ กล่าวโดยรวมก็คือสรรพวิชาความรู้ทั้งหมดที่ชุมชนใช้ในการแก้ปัญหาหรือจรจองชีวิตของเขา และเน้นลงไปด้วยว่า เป็นความรู้ที่สังคม มีรากฐานการพัฒนาการประยุกต์ใช้มายาวนานโดยมีผู้คนในชุมชนนั่นเอง รวมทั้งความรู้ที่ชุมชนรับมาจากภายนอก โดยความรู้ที่ผ่านการพิสูจน์แล้วว่าเข้ากันได้กับวิถีต่าง ๆ ของชุมชนและไม่ก่อให้เกิดผลกระทบใหม่ขึ้นมา

จากทรรศนะของนักวิชาการดังกล่าวมาแล้วข้างต้นจึงพอสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะขององค์ความรู้ที่สั่งสม สืบทอดจากอดีตจนถึงปัจจุบันอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ทั้งที่เป็นนามธรรมและเป็นรูปธรรม โดยสะท้อนออกมาในรูปลักษณะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ ความสัมพันธ์กับคนที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน ตลอดจนความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย ดังนั้นภูมิปัญญาชาวบ้านจึงมีลักษณะที่เป็นราก

ฐานในการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

3. ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน

มีนักวิชาการและผู้สนใจศึกษาได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ดังนี้

สุริวงค์ พงศ์ไพบูลย์ (2540 : 21- 22) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านพอสรุปได้ว่า มีขึ้นเพื่อการปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมให้เพิ่มพูนคุณค่าขึ้นอย่างสอดคล้องประสานและเหมาะสมกับบริบทต่าง ๆ ของสังคมหรือชุมชนของตน ทั้งด้านนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรวัฒนธรรม รวมทั้งปัจจัยและข้อจำกัดทั้งหมดที่เผชิญอยู่ และภูมิปัญญาชาวบ้านยอมให้ผลสัมฤทธิ์ที่เกี่ยวประโยชน์ต่อกลุ่มชนมากกว่าปัจเจกชน สามารถขยายผลสืบส่งอย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง คนส่วนใหญ่ของกลุ่มสามารถรับเอาภูมิปัญญานั้น ๆ เข้าสู่วิถีชีวิตได้อย่างมีระบบและมีพลัง นอกจากนี้ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ทรงคุณค่ายิ่งและสืบทอดกันยาวนาน จะค่อย ๆ ซึมซาบเข้าสู่นิสัยการคิดและการกระทำจนกลายเป็นสามัญลักษณะเป็นขนบนิยมหรือจริยวัตรปกติของคนรุ่นหลัง ๆ

เสรี พงศ์พิศ (2533 : 24) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ว่า “การเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การสำนึกที่ก่อให้เกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง เคารพบรรพบุรุษ พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย คนเฒ่าคนแก่ ผู้นำในสังคม ประเพณี และวิถีปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งก็หมายถึงการเคารพตัวเองมากขึ้น มีเอกลักษณ์และเป็นไทแก่ตัวกล้าคิดพิจารณาด้วยวิจรรณญาณ กล้าตัดสินใจและรับผิดชอบต่อตัวเองและสังคมมากยิ่งขึ้น”

สามารถ จันทร์สุรย์ (2536 : 145-148) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านว่า “การเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เข้าใจวัฒนธรรมของชาวบ้าน และทำให้เข้าใจภาพรวมวัฒนธรรมของชาติได้ และภูมิปัญญาเป็นเรื่องราวของการสืบทอดประสบการณ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย เป็นธรรมชาติของชาวบ้านที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมามิขาดเป็นลักษณะของความ

สัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านเอง หรือเรียกว่าคนใน โดยคนนอกไม่เข้าไปบงการครอบงำมากนัก ทำให้สังคมชาวบ้านเป็นปึกแผ่นมั่นคงไม่แตกสลาย”

พินิตนาฏ ลัคนาโฆษิต (2534 : 136) ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งพอสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นปฐมของภูมิปัญญาสังคม การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านย่อมเป็นผลได้เข้าใจภูมิปัญญาของชาติ ทั้งสามารถนำไปใช้พัฒนาชาติได้ด้วย

จากทรรศนะของนักวิชาการดังกล่าวพอสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อการเกิดความเชื่อมั่นในตัวเองในการคิด ตัดสินใจ และการปฏิบัติในสิ่งที่ดำรง มีความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม ทำให้สังคมมีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง ดังนั้น ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นรากฐานสำคัญในการดำรงอยู่อย่างมีความสุขสงบของชาวบ้าน และเป็นพลังขับเคลื่อนที่สำคัญต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนและสังคมต่อไป

4. ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้

ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันเกิดจากการพัฒนาการปรับตัว ปรับวิถีชีวิตของคนภาคใต้ที่ประกอบขึ้นด้วยคนไทย และอีกหลายชาติพันธุ์ที่อยู่ร่วมกันในคาบสมุทรโดยสภาพภูมิประเทศที่เป็นคาบสมุทรแหลมทอง มีทะเลกว้างใหญ่ขนานอยู่ทั้งสองข้าง มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ทั้งในทะเล ที่ราบชายฝั่ง ในป่าเขา อันล้วนเป็นเขตมรสุมใกล้เส้นศูนย์สูตร มีผู้คนหลายชาติ หลายภาษา หลายวัฒนธรรมเดินทางมาทั้งทางบกและทางทะเลเพื่อมาตั้งหลักแหล่งแสวงหาโภคทรัพย์และทำมาค้าขายเป็นเวลาดึกต่อกันยาวนาน มีการตั้งถิ่นฐานทำมาหากินหลายลักษณะทั้งบริเวณชายทะเลที่ราบระหว่างทะเลกับเทือกเขา หลังเขา และตามสายน้ำน้อยใหญ่จำนวนมากที่ไหลจากเทือกเขาลงสู่ทะเลสองด้าน ภูมิปัญญาภาคใต้จึงมีความหลากหลายทั้งที่ได้มีพัฒนาการจากการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ และที่คนได้พุกพามาจากแหล่งอารยธรรมต่าง ๆ ได้แก่ สยาม อินเดีย จีน และชวา - มาเลย์ แล้วหลอมรวมกันเข้าหรืออยู่เคียงข้างกันในหลายลักษณะ (เอกวิทย์ ณ ถลาง 2540: 182)

เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ สุริวงษ์ พงศ์ไพบูลย์ (. 2540 : 23-) ได้กล่าวไว้ว่า มีบริบทสำคัญของสังคมภาคใต้เป็นบ่อบ่มเพาะอย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่

1. *สภาวะธรรมชาติ* หมายถึง สภาพแวดล้อมที่เป็นและที่มีอยู่ รวมทั้งที่เปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ ได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ สภาวะแวดล้อม ซึ่งรวมกันเป็นระบบนิเวศของสังคม รวมถึงสภาวะการณ์หรือเหตุการณ์ที่เป็นไปตามธรรมชาติที่กลุ่มชนชาวดัตช์ต้องประสบ

2. *ภาวะสร้างสรรค์* หมายถึง สิ่งที่บรรพชนและกลุ่มชนชาวดัตช์กระทำนั้นหรือเป็นกลไก เงื่อนไขให้เกิดขึ้น เพื่อกำกับควบคุมธรรมชาติและผู้คนเพื่อนำส่วนที่เป็นปัจจัยมาใช้ประโยชน์หรือเพื่อขำนะข้อจำกัดต่าง ๆ ที่ต้องเผชิญ สิ่งเหล่านี้ค่อย ๆ สั่งสมจนตกผลึกเป็นโลกทรรศน์ของชาวดัตช์ เป็นเครื่องชี้นำวิถีคิดและพฤติกรรมร่วมเกิดเป็นรูปแบบและสมาชิกส่วนใหญ่ของกลุ่มชนพากันคิดต่อกันอย่างกว้างขวางและเหนียวแน่น

3. *คติความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาล* หมายถึง ทั้งที่เป็นระบบความเชื่อและตัวความเชื่อที่เป็นคติสืบต่อกันมา เกี่ยวกับการเกิดขึ้น องค์ประกอบ การดำรงอยู่ และพลังอำนาจในโลกและจักรวาลที่มนุษย์ได้รับ ผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น คติความเชื่อที่ว่าโลกประกอบด้วยธาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ คติความเชื่อเรื่องอำนาจของดวงดาวที่มีต่อดวงชะตา หรือดวงเมือง เป็นต้น

4. *คติความเชื่อและความศรัทธาอันเนื่องมาจากศาสนา* หมายถึงศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ และศาสนาอิสลาม

นอกจากการกล่าวถึงบ่อบ่มเพาะภูมิปัญญาของชาวบ้านภาคใต้ดังกล่าวแล้วยังได้จำแนกภูมิปัญญาดังกล่าวออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ คือ เพื่อการยังชีพ เพื่อการพิทักษ์ชีวิต และทรัพย์สิน การพิทักษ์ฐานะและอำนาจ การจัดการเรื่องสาธารณประโยชน์ และภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรคพิเศษ จากเนื้อหาดังกล่าวพอเก็บความได้ดังนี้

1. *ภูมิปัญญาเรื่องการยังชีพ* เป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการเสาะหาปัจจัยพื้นฐานในการยังชีพของสังคมปฐมฐานยุคที่มนุษย์เสาะหาปัจจัยด้วยวิธีเก็บเกี่ยวและการใช้แรงงานเพื่อเสาะหาปัจจัย 4 คือ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ภูมิปัญญาเหล่านี้จะค่อย ๆ เพิ่มพูนงอกงามขึ้นจนคู่ประหนึ่งสิ่งสำคัญ เช่น ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน การหาของป่าล่าสัตว์ ทำให้มีเครื่องจับสัตว์บกสัตว์น้ำ ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อยพัฒนาขึ้นเป็นอาชีพมีรูปแบบของเครื่องมือเครื่องใช้เฉพาะตัว เฉพาะถิ่น ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย เช่น การสร้างบ้านเรือนแบบเครื่องผูก เครื่องสับ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับ

วัฒนธรรมโภชนาการ ได้แก่ ภูมิปัญญาในการเลือกสรรอาหาร วิธีปรุง และวิธีถนอมอาหาร ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม และภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับยารักษาโรค ได้แก่ การทำสมุนไพร สัตว์ หรือแร่บางชนิดมาใช้เป็นตัวยา การผสมยา การปรุงยา ตลอดจนการใช้ยา เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน คนทุกคนย่อมต้องการมีชีวิตที่ยั่งยืนมั่นคง จึงทุ่มเทใช้สติปัญญาและสิ่งเอื้ออำนวยต่าง ๆ เพื่อบรรลุความต้องการนี้ ภูมิปัญญาดังกล่าวได้แก่ ภูมิปัญญาการพึ่งตนเอง เป็นความพยายามที่จะบำรุงรักษาและเพิ่มขีดความสามารถใช้ร่างกายให้แข็งแรง สมบูรณ์และมีทายาทที่สามารถพึ่งตนเองและเป็นที่พึ่งของครอบครัวได้ เช่น ชายชาวใต้โบราณหากไปขอลูกสาวเขาเป็นเมีย บิดามารดาฝ่ายเจ้าสาวจะถามว่า “ราโนราเป็นไหม ลักควายเป็นไหม” ถ้าเป็นก็จะยกลูกสาวให้ เพราะแสดงว่าเป็นคนมีภูมิปัญญาในการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน เป็นที่พึ่งพาของครอบครัวได้ นอกจากนี้ก็มีภูมิปัญญาการทำและการใช้ศาสตราวุธ ทำพร้าจะโหนงซึ่งมีส่วนประกอบที่สามารถเลือกใช้งานหนักงานเบาหรือความร้ายแรงขนาดไหนแก่ศัตรูคู่ต่อสู้ได้ ภูมิปัญญาการหลบเลี่ยงอันตราย เช่น การสามารถสังเกตการแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศ รู้ว่าจะเกิดฝนหนัก ลมแรง น้ำท่วมใหญ่ หรือภัยแล้งได้ ตลอดจนมีภูมิปัญญาการรวมพลังและการพึ่งพิง

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้างและพิทักษ์ฐานะและอำนาจ ผู้คนทุกหมู่เหล่าย่อมอาศัยฐานะและอำนาจเพื่อช่วยในการดำรงชีวิต สำหรับชาวใต้มีภูมิปัญญาการสร้างและขยายฐานอำนาจด้วยการขยายจำนวนวงศ์ญาติให้ได้มาก ๆ เพื่อจะได้พวกพึ่งพิงและเพิ่มแรงงาน ภูมิปัญญาการรักษาฐานะและอำนาจทั้งการบำเพ็ญบุญบารมี ทำกรรมดี มีน้ำใจ และการเสริมสร้างศรัทธาบารมีเพื่อแข่งขันและการเอาชนะผู้อื่น เช่น ภูมิปัญญาการทำและการใช้ “ยาสั่ง” อุบายในการใช้เวทมนต์คาถาและเครื่องรางของขลังมาช่วยเสริมสร้างศรัทธาหรือภูมิปัญญาที่ปรากฏใน “ประเพณีโจร” เป็นต้น

4. ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ เป็นภูมิปัญญาที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน เช่น การร่วมกันกำหนดทางสัญจรระหว่างหมู่บ้านที่เรียกว่า “ทางลา” การกำหนดให้มีทางสาธารณะระหว่างที่ไร่นาเพื่อเป็นทางเดินสัตว์เลี้ยง ลำเลียงพืชผล

หรือเป็นทางส่งน้ำระบายน้ำที่เรียก “ทางหมอน” ห้ามผู้ใดกักกันถือครอง ภูมิปัญญาการเลี้ยงรับรองแขกหรือหม่อมมาก หรือเมื่อมีกิจกรรมที่เป็นส่วนรวมด้วยการ “ยกหมรับ” หรือการนำ “ข้าวหม้อแกงหม้อ” มาร่วมกันเลี้ยงดู เป็นต้น

5. ภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรคพิเศษ เป็นภูมิปัญญาที่ปัญญาชนชาวบ้านใช้วิถีทัศน์หรือญาณทัศนะเฉพาะตัวสรรคสร้างขึ้นอาจเป็นทัศนะส่วนตัวที่ลึกซึ้งแยบยล เช่น วรรณกรรมท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมาย หรือภูมิปัญญาในการวิพากษ์วิจารณ์ผู้คนและสังคม โดยอาศัยการ “ร้องเรือ” หรือร้องเพลงกล่อมเด็ก หรือแต่งเป็นนิทาน เป็นต้น

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540 : 0183 – 263) ได้กล่าวถึงภูมิปัญญาทักษิณหรือภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ไว้ด้วยเช่นกันโดยจำแนกออกเป็น 7 เรื่อง ซึ่งพอจะเก็บความได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาในการดำรงชีพตามสภาพแวดล้อมธรรมชาติ จากการทำเลที่ตั้งถิ่นฐานของชนชาวใต้นับแต่โบราณกาลมีความหลากหลาย ชาวใต้จึงมีความรู้ความสามารถสั่งสมเพื่อจัดการและปรับตัวให้เหมาะสมเพื่อการดำรงอยู่หลายประการเช่น การขุดตระพังและบ่อน้ำ เพื่อให้ได้น้ำจืดใสสะอาดไว้กินไว้ใช้ตลอดปี การปลูกต้นไม้ในบริเวณบ้านเพื่อให้เกิดประโยชน์และความร่มเย็นโดยอาศัยความรู้ ประสบการณ์เกี่ยวกับการโคจรของดวงอาทิตย์ที่ส่องแสงแตกต่างกันในแต่ละเวลาของวัน ของเดือนและของปี ทิศทางของลมมรสุม ตลอดจนความหนักเบาของฝนและธรรมชาติของต้นไม้แต่ละชนิด การปลูกสร้างบ้านเรือนและสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ตามสภาพภูมิอากาศภูมิประเทศและคติความเชื่อ เช่น บ้านเรือนภาคใต้ไม่ฝังเสาลงในดิน แต่จะวางเสาบน “ดินเสา” เพื่อไม่ให้เสาทรุดหรือพังเร็ว การวางตัวอาคารนิยม “ปลูกลอยหวัน” คือปลูกให้ค้ำยันยาวพุ่งจากตะวันออกไปตะวันตกตามความเชื่อที่ว่า “ห้ามปลูกเรือนขวางหวัน” เพราะการปลูกเรือนขวางตะวัน จะมีแสงแดดส่องจัดเข้ามาในบ้านมากและด้านทางลมทางฝน ความรู้และอุบายในการครองชีพ เช่น การใช้เครื่องหมายบอกเจตน์จำนง ด้วยการใช้เครื่องหมายห้าม ที่คนในท้องถิ่นภาคใต้โดยทั่วไป เรียก “ปักกำ” มีธรรมเนียมปฏิบัติและความเชื่อในการใช้วัวควายเพื่อการยังชีพ เช่น ชาวใต้ในอดีตมีธรรมเนียมขโมยวัวควายด้วยถือเป็นเรื่องพิสูจน์ความกล้าหาญความเป็นลูกผู้ชาย การใช้วัวถึกควายถึกต่อสู้กันเป็นกีฬา รวมทั้งธรรมเนียมการกินของชาวใต้ซึ่งกินข้าวเจ้าเป็นหลักและกับข้าวจะต้องมีแกง โดยเฉพาะแกงเหลือง

หรือ แองพุงปลา เครื่องแกงทุกชนิดจะใส่ขมิ้นเพื่อดับกลิ่นคาว มีผักสดนานาชนิดที่เรียกว่า “ผักเหนาะ” ซึ่งผักพื้นบ้านพวกนี้จะช่วยให้เจริญอาหารและมีประโยชน์ทางยาอีกด้วย

2. ภูมิปัญญาในการจัดเครือข่ายระบบความสัมพันธ์ – การพึ่งพา ภาคใต้มีชุมชนที่มีลักษณะหลากหลาย ชุมชนต่างลักษณะกันของภาคใต้อยู่ได้ด้วยการพึ่งพาอาศัยกัน การไปมาหาสู่กันระหว่างชุมชนต่าง ๆ ในภาคใต้เป็นเวลาช้านานได้ก่อให้เกิดกลไกความสัมพันธ์และลักษณะการพึ่งพากันระหว่างคนต่างชุมชนกันเป็นแบบฉบับของทางภาคใต้เอง เช่น ธรรมเนียมการเป็นเกลอกันมีทั้ง “เกลอเขา” ที่เป็นเกลอกับ “เกลอเล” เพื่อการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันต่อมาพัฒนาเป็น “คู่เกลอ” ที่ผู้ใหญ่จัดการให้เป็นการขยายความสัมพันธ์ให้กว้างออกไปจากวงเครือญาติเกิดเครือข่ายความรักใคร่กลมเกลียวพึ่งพากันได้อย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ยังมี “วันนัด” คือวันที่จัดให้มีตลาดนัดขึ้นเฉพาะในวันที่กำหนดเพื่อเป็นที่ชุมนุมซื้อขายที่มีได้ตั้งอยู่เป็นประจำ ชาวชนบทภาคใต้ใช้ “วันนัด” เป็นวันนัดหมายพบปะกันแทนการใช้วันตามปฏิทิน และบ่อยครั้งที่นักปกครองเลือกเอาวันนัดเป็นวันพบปะประชาชน

3. ภูมิปัญญาในหัตถกรรมพื้นบ้าน กล่าวได้คือ เป็นผลพวงของการรู้จักเอาวัตถุดิบในธรรมชาติแวดล้อมภาคใต้ที่หาได้สะดวกมาใช้ทำสิ่งของเครื่องใช้ไม้สอย รู้ว่าพืชอะไรบ้างที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ และวัตถุดิบแต่ละอย่างนำมาใช้ทำอะไรได้บ้าง โดยเป็นไปอย่าง ฉลาดคิด ฉลาดเลือก ฉลาดทำ ฉลาดกิน ฉลาดใช้และฉลาดตัดแปรง เช่น การนำใผ่มาใช้เป็นอาหารโดยการใช้หน่อใผ่มาปรุงได้หลากหลายชนิดทั้งต้มทั้งแกง เอากระบอกใผ่มาทำข้าวหลาม เอาใบใผ่มาห่อขนมจ้าง เอาลำต้นมาปลูกสร้างบ้านเรือนและทำอุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ นอกจากนี้งานหัตถกรรมพื้นบ้านของภาคใตียังมีลักษณะเด่นมาก เช่น มีด ภาคใต้มีมีดหลายชนิดเรียกชื่อต่าง ๆ กัน ได้รับการออกแบบตามประโยชน์ใช้สอยเพื่อการทำมาหากินของสังคมเกษตร เพื่อทำงานหัตถกรรม และเพื่อเป็นอาวุธประจำตัว ได้แก่ มีดคลก มีดเคียง มีดจะโหนง มีดคิง มีดเคียวไก่อ มีดเค้ง มีดตอก มีดทับ มีดบาแคะ มีดอ้ายงอ มีดหมอ เป็นต้น

4. สมุนไพร - ยากลางบ้าน ภูมิปัญญาเก่าแก่ของภาคใต้ จากการที่ภาคใต้เป็นดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติสูง โดยเฉพาะความหลากหลายทาง

ชีวภาพ (BIO DIVERSITY) ที่มีอยู่ในระบบนิเวศของภาคใต้มาแต่คึกคักบรรพ์ คนภาคใต้จึงมีความรู้ความเข้าใจและมีความเชื่อเกี่ยวกับสรรพคุณของสมุนไพรอยู่มาก ความรู้เหล่านี้ส่วนใหญ่ได้จากคนที่ใช้ชีวิตคลุกคลีอยู่กับป่าดง เมื่อเจ็บป่วยก็นำพืชพรรณต่าง ๆ มาทดลองใช้จนประจักษ์แจ้งในสรรพคุณ ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสมุนไพรเหล่านี้มีอยู่เป็นอันมากทั้งที่บันทึกไว้เป็นตำราหรือรักษาไว้ในสายสกุลที่เป็นหมอแผนโบราณ

5. ภูมิปัญญาที่ปรากฏเป็นชีวิตชีวาโลกทัศน์ โดยภาพรวมชาวใต้มีลักษณะร่วมกันกับโลกทัศน์ ชีวิตชีวาของคนไทยทั่วไป เพราะมีปัจจัยแม่บทคือ ความเป็นสังคม ชวนา พุทธศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมไทย และการเมืองการปกครองที่รวมศูนย์อยู่ที่ราชธานีมาเป็นเวลานานหลายศตวรรษ แต่ขณะเดียวกันชีวิตชีวา โลกทัศน์ชาวใต้ก็มีส่วนที่แตกต่างกันออกไปตามบริบทของธรรมชาติแวดล้อมของชาวใต้ด้วย เช่น ชีวิตชีวา โลกทัศน์ ที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ คนภาคใต้มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับธรรมชาติในลักษณะที่ได้รับการเกื้อกูลจากธรรมชาติอย่างเหลือล้นมาแต่อดีตเพียงแต่เก็บเกี่ยวเอาทรัพยากรที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติมากินมาใช้ ชีวิตชีวา โลกทัศน์ชาวใต้ที่มีมาแต่เดิมจึงเป็นไปในลักษณะเคารพธรรมชาติ จะทำการใดเพื่อการครองชีพก็จะนิยมบอกเล่าเก้าสิบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องคุ้มครองธรรมชาติอยู่ตามความเชื่อ เช่น “การขอป่า” เมื่อถางที่ป่ารก ๆ เพื่อทำกินหรือเอาไม้มาปลูกสร้างบ้านเรือน ในส่วนอื่น ๆ ก็มี ชีวิตชีวา โลกทัศน์ เกี่ยวกับการปกครองและความสัมพันธ์เชิงอำนาจ หัวเมืองทางใต้ค่อนข้างอิสระในการปกครองและดูแลกันเองชาวใต้จึงนิยมพึ่งพาตนเองและจากประสบการณ์ที่เคยพบเห็นคนของรัฐไม่ค่อยมีคุณธรรม จึงเกิดความรู้สึกขัดแย้งในการแสดงท่าทีของฝ่ายปกครอง ถือว่าอำนาจรัฐนั้นเป็นสิ่งที่ต้องต่อสู้ หรือไม่ก็หลีกเลี่ยงไปให้พ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง

6. ภูมิปัญญาในการปลูกฝังคุณธรรม กำหนดค้ำประกัน และรักษาคุณภาพของสังคม ชาวใต้เป็นสังคมเกษตรกรรมที่เน้นการบอกเล่ามากกว่าการอ่าน (ORAL TRADITION) การปลูกฝังและการรักษาปทัสถานของสังคม จึงเริ่มต้นแต่เยาว์วัยด้วยการอบรมเลี้ยงดูในบ้าน เพลงกล่อมเด็กหรือเพลงชาน้องจึงเป็นวิธีแรกของการปลูกฝังถ่ายทอด เพลงกล่อมเด็กเป็นการให้ความรักความอบอุ่นแก่เด็ก น้ำเสียงที่แห่กล่อมทำให้เด็กเกิดอบอุ่นสบายใจ แต่สาระที่เป็นเรื่องเล่าหรือความนัย ความเปรียบเทียบ อารมณ์ขัน ล้วนแต่เป็นสาระที่ต้องการ

จะสื่อกับเด็ก ๆ ที่โตพอที่จะรู้ความและวงศาความในแวควงที่ได้ยินได้ฟังเพลงกล่อมเด็กทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ นอกจากนี้วรรณกรรม คำสอน สุภาษิต ก็เป็นเครื่องมือผดุงสังคมของชาวใต้ด้วยกันเช่น มีทั้งที่สอนตรงไปตรงมา ประชดประชันเสียดสี และใช้วิธีสอนเป็นโวหารให้คิด การไหว้สวดก็เป็นการปลูกฝังปทัสถานคุณธรรมของชาวใต้ได้เป็นอย่างดี รวมทั้งการสื่อข่าวสาร เพิ่มพูนความรู้ - ปฏิภาณด้วยการละเล่น - การบันเทิงของชาวบ้านภาคใต้ที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณี ได้แก่ หนังตะลุง โนรา เพลงบอก คำตัก ลิเกป่า ฯลฯ

7. การใช้ภูมิปัญญาแก้ปัญหาและการปรับตัวในบริบทที่เปลี่ยนไป ชาวบ้านภาคใต้มีศักยภาพและมีพลังที่ได้ใช้เวลาวิวัฒนาการมาอย่างยาวนาน และแม้จะต่างชาติพันธุ์ต่างวัฒนธรรมกันชาวใต้ก็ได้สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนแลกเปลี่ยนผลผลิตแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างชุมชนต่างถิ่นกันอยู่เสมอ โลกของชาวใต้จึงเปิดกว้างและเคลื่อนไหว (DYNAMIC) ตลอดเวลา และการที่หมู่บ้านภาคใต้มีวัฒนธรรมความเชื่อท้องถิ่น สมทบด้วยหลักเหตุผลนิยมจากโลกภายนอกทำให้ชุมชนจัดการและรับมือกับปัญหาโดยเน้นพลังอำนาจของตนเอง ชาวบ้านใต้ริเริ่มและเข้าร่วมการจัดตั้งองค์กรแบบต่าง ๆ ในท้องถิ่นเพื่อแก้ปัญหาของตนเองอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ไม่ใช่ทำตามข้อเรียกร้องของรัฐ หลายหมู่บ้านได้พลิกแพลง เนื้อหา รูปแบบ องค์กรชนิดต่าง ๆ ทั้งโดยชอบด้วยกฎหมายหรือเลียงกฎหมาย เพื่อใช้ให้เหมาะสมแก่ท้องถิ่น ชุมชนภาคใต้เป็นตัวแทนของหมู่บ้านที่มีและใช้สิทธิในตนเองอย่างสูง จากนั้นข้างต้นจะพบว่าชาวบ้านภาคใต้ได้ร่วมใจกันดำเนินกิจการหลายอย่าง ได้แก่ ทำการเกษตรผสมผสานเพื่อการพึ่งพาตนเอง มีการฟื้นฟูประเพณีการพึ่งพาแบบ “ออกปาก” “กินวาน” และซอมมือกันมากขึ้น มีการจัดตั้งกลุ่มแรงงานใช้ชื่อต่าง ๆ เช่นกลุ่มลงขอ ลงแซร์ ลงพรรค มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มธนาคารชีวิต เป็นต้น

จากที่กล่าวมาแล้วจึงเป็นข้อยืนยันได้เป็นอย่างดีถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านภาคใต้ว่า ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายและรวดเร็วอย่างทุกวันนี้ ชาวใต้ได้นำเอาภูมิปัญญาที่ได้วิวัฒนาการขึ้นในสังคมประเพณีมา “ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม” (CULTURAL REPRODUCTION) หรือนำมาประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ใหม่ บริบทใหม่อย่างมีศักยภาพ

ความรู้เกี่ยวกับสวนสมรม

“สวนสมรม” เป็นชื่อภาษาถิ่นที่ชาวปักษ์ใต้ใช้เรียกสวนคั้งเดิมที่คนรุ่นเก่ามีและทำ นอกจากนี้ยังอาจมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ เช่น “สวนพ่อเฒ่า” “สวนโบราณ” “สวนลำพรา” “สวนสมพรหม” ส่วนทางภาคใต้ตอนล่างบริเวณจังหวัดปัตตานีเรียกสวนนี้ว่า “สวนคูซง”

ความหมายของสวนสมรม

นักวิชาการได้ให้ความหมายของสวนสมรมดังนี้

กลั่น คงเหมือนเพชร (2540 : 69) ได้ให้ความหมายของสวนสมรมไว้ว่า

“สวนสมรม เป็นภาษาถิ่นแปลว่า รวม ผสมผสาน เป็นรูปแบบการจัดการอย่างหนึ่งเกี่ยวกับการปลูกต้นไม้ สวนชาวบ้านแต่เดิมจะมีลักษณะเป็นสวนสมรมทั้งสิ้น บางท่านเรียกว่า สวนพ่อเฒ่า คือบรรพบุรุษเราทำมาอย่างนั้นตั้งแต่สมัยโบราณ ไร่นาสวนผสมที่บางคนที่ทำอยู่ในปัจจุบันนั้นมิได้เป็นของใหม่ แต่พัฒนาจากภูมิปัญญาคั้งเดิมนั่นเอง การทำสวนสมรมคือการปลูกพืชทุกชนิดอย่างละต้นสองต้นไม่ได้ดูแลอะไรมากมาย ปล่อยให้พืชรักษาความสมดุลกันเองตามระบบนิเวศการขยายพันธุ์พืชอาจใช้ได้หลายวิธี เช่น เอาเมล็ดทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ ไว้ให้งอกขึ้นเอง หรือปลูกบ้างก็เพียงเอาไม้แหลม ๆ ไปทิ่มดำพอให้เป็นหลุมหยอดเมล็ดลงไป ตรงไหนไกลหน่อยก็เกี่ยวเคียวหรือหนั่งสติกยิงเมล็ดพืชออกไป วิธีนี้เป็นการจับจองที่ดินไปด้วยเมล็ดพืชไปตกที่ไหนก็งอกที่นั่นเป็นเขตของเรา บางทีก็ใช้สวนสมรมนั้นแหละเป็นที่สุขา คือเมล็ดที่กินเข้าไปถ่ายทิ้งไว้ก็งอกเหมือนกัน นอกจากนั้นพืชก็ขยายพันธุ์เองตามธรรมชาติ”

จากนัยข้างต้นจะพบว่า วิธีการเกษตรเช่นนั้นเป็นวิธีเดียวกับ การเกษตรที่พระไพศาล วิสาโล (2536 : 171-172) ได้กล่าวถึงว่าเป็น “การเกษตรที่เน้นการบริโภคเป็นหลัก โดยอาศัยสมดุลธรรมชาติ เป็นพื้นฐาน มิได้มุ่งแสวงหาความร่ำรวยเพื่อความมั่นคง

จากวัตถุ ยิ่งกว่านั้นยังเอื้อให้เกิดการพึ่งตนเอง ซึ่งเป็นหลักสำคัญประการหนึ่งทางพุทธธรรม เราอาจเรียกการเกษตรกรรม ดังกล่าวว่าเกษตรแบบพุทธ หรือพุทธเกษตรกรรม”

นอกจากความหมายของ “สวนสมรม” จะตรงกับความหมายของ “พุทธเกษตรกรรม” แล้ว ยังตรงกับความหมายของ “วนเกษตร” ด้วย ดังที่ไพโรจน์ ภูมิประดิษฐ์ และกุลชีพ วรพงษ์ (2536: 202) ได้กล่าวถึง วนเกษตรในลักษณะที่ตรงกับความหมายของสวนสมรมว่า

“วนเกษตรเป็นรูปแบบหนึ่งของการเกษตรกรรมชาติไม่ใช้ปุ๋ย วิทยาศาสตร์สารเคมีและยาฆ่าแมลงอันทำให้สารพิษตกค้างในสภาพแวดล้อมไม่ไถพรวนดิน เพราะผืนดิน โดยธรรมชาติมีการไถพรวนอยู่แล้วโดยรากไม้ ไม้เถาและสัตว์ต่าง ๆ ไม่ทำให้พื้นดินเตียนโล่ง เพื่อรักษาหน้าดินไม่ให้ถูกทำลายด้วยลมและฝน หากพื้นที่เป็นที่รกรกรปล่อยไว้เช่นนั้นก่อนเมื่อจะปลูกต้นไม้จึงค่อยทำให้เตียนลง ถ้าเป็นที่ขาดแคลนน้ำควรเริ่มปลูกพืชอาหารที่เก็บกินได้เร็ว พร้อมกับปลูกพืชที่เป็นอาหารนกและสัตว์ เพื่อฟื้นฟูระบบชีวิตในธรรมชาติซึ่งมีทั้งพืชและสัตว์อาศัยอยู่ร่วมกัน ก่อให้เกิดสมดุลทางธรรมชาติ พืชทุกชนิดที่เป็นไม้สูง ไม้ระดับกลาง ไม้พุ่ม และพืชคลุมดินจะอยู่ปะปนกัน เพื่อให้มีการอาศัยเกื้อกูลกันตามธรรมชาติ เช่น พืชที่อยู่ระดับบนหรือไม้ใหญ่นอกจากจะให้ร่มเงาแล้วยังช่วยน้ำและธาตุอาหารจากดินที่สึกกลงไปขึ้นมา เมื่อใบของไม้ใหญ่แก่ร่วงลงดินก็ย่อยสลายกลายเป็นปุ๋ยของพืชระดับผิวดิน ในขณะที่พืชชั้นล่างจะช่วยควบคุมวัชพืชและรักษาความชื้นของหน้าดินไว้”

นอกจากนี้เมื่อนำแนวคิดวิชาการสมัยใหม่มาเทียบเคียงจะพบว่า “สวนสมรม” เป็นชื่อภาษาถิ่นที่มีอยู่แต่เดิม ส่วนชื่อที่เกิดขึ้นภายหลังเป็นเพียงชื่อใหม่เพื่อใช้เรียกวิธีการเดิมที่ชาวบ้านมีอยู่ทำอยู่แล้วแต่โบราณดังที่ณรงค์ คงมาก (2537 : 32) ได้กล่าวว่า “การทำสวนผลไม้โดยการปลูกไม้ผลหลายชนิด และผลไม้อื่น ๆ ร่วมกันในพื้น

ที่เดียวกัน โดยเลียนแบบระบบป่าไม้ธรรมชาติ สวนสมรม เป็นภาษาท้องถิ่นภาคใต้ที่ใช้เรียกระบบการทำสวนผสมผสานระหว่างพืชกับพืช” ดังนั้นสวนสมรมจึงเป็นรูปแบบหนึ่งที่อยู่ในรูปแบบการทำสวนแบบผสมผสานนั่นเอง ในเรื่องนี้ วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2530 : 24) ได้กล่าวถึงความหมายของการเกษตรผสมผสานได้สรุปไว้ว่า หมายถึงระบบการเกษตรที่มีการเพาะปลูกและ / หรือมีการเลี้ยงสัตว์หลาย ๆ ชนิดอยู่ในที่เดียวกัน โดยที่กิจกรรมการผลิตแต่ละชนิดสามารถเกื้อกูลประโยชน์ต่อกันอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดโดยอาศัยหลักการการอยู่ร่วมกันระหว่างพืชสัตว์และสิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมการผลิต ซึ่งสอดคล้องกับที่ ประเวศ แสงเพชร (อ้างถึงใน สุวรรณ อุยานันท์ 2539 : 12) ได้ให้ความหมายของการเกษตรผสมผสานว่าเป็น “การจัดระบบของกิจกรรมผลิตในไร่นา ได้แก่ พืช สัตว์ และประมง ให้มีการผสมผสานต่อเนื่องและเกื้อกูลในการผลิตซึ่งกันและกัน โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นา เช่น ดินน้ำ แสงแดด อย่างเหมาะสมแก่ประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลของสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่องและเกิดผลในการเพิ่มพูน ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ”

ลักษณะของสวนสมรม

เมื่อเอ่ยถึงสวนสมรม ชาวภาคใต้จะนึกถึงสวนที่มีต้นไม้แทบทุกชนิดขึ้นอยู่อย่างไว้ระเบียบ ต้นไม้ที่มีอายุมากจะสูงใหญ่ อาจมีเถาวัลย์ กาฝากอาศัยเกาะเกี่ยวอยู่ที่ลำต้น กิ่ง ก้าน และมีต้นไม้ขนาดต่าง ๆ ลดหลั่นกันลงมาขึ้นแซมอยู่ทั่วไปทำให้สวนเหล่านั้นชุ่มชื้น ร่มครึ้ม มีเสียงนกเสียงแมลงต่าง ๆ ทั่วไปทั้งสวน เจ้าของสวนไม่ต้องไปจัดการอะไรมาก เพียงคอยดูแลตัดกิ่งไม้ที่เกะพินกะ พินหญ้าออกบ้างอย่าให้สวนรกเกินไป เพื่อเวลาเข้าไปเก็บเกี่ยวประโยชน์เช่น ผลไม้ ผัก หรือพืชสมุนไพรต่าง ๆ จากในสวนจะได้ทำอย่างสะดวกก็พอ มาบัดถึงนี้กาลเวลาเปลี่ยนไปอาจทำให้สภาพสวนสมรมที่เคยมี เคยเห็นเปลี่ยนแปลงไปบ้างรวมทั้งอาจมีชื่อเรียกอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่มาเรียกให้แตกต่าง แล้วแต่จะเน้นจะย้ำในจุดหนึ่งจุดใด เช่น เรียก “วนเกษตร” เพราะเน้นลักษณะของการจำลองสภาพป่า เรียก “พุทธเกษตรกรรม” เพราะเน้นการปลูกไว้กินไว้ใช้ เป็นผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลัก มิได้แสวงหาความร่ำรวยหรือความมั่นคงทางวัตถุและการพึ่งตนเองตามหลักพุทธ

กรรมหรือเรียกว่า “เกษตรผสมผสาน” ซึ่งเป็นชื่อใหม่ในการเรียกสวนซึ่งใช้แนวคิดเดิมของสวนสมรม คือการปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดคละกันไปในสวน

อย่างไรก็ตาม พูลสวัสดิ์ อาจละกะ และรัศมี ศิริทิป (2536 : 49-50) ก็ได้กล่าวถึงรูปแบบของการเกษตรผสมผสานไว้หลายระบบ แต่ที่สอดคล้องกับลักษณะของสวนสมรมที่มีอยู่ทั่วไปมีอยู่ 2 ระบบ คือ ระบบการปลูกต้นไม้ยืนต้น และไม้ผลหลายชนิดในพื้นที่ป่าและเป็นระบบที่ปลูกไม้ต่างระดับร่วมกัน มีทั้งไม้ยืนต้น ไม้ผล และพืชล้มลุกต่าง ๆ ร่วมกันไป โดยให้พืชแต่ละระดับความสูงจะมีความเหมาะสมและเกื้อกูลประโยชน์ต่อกัน ในด้านความต้องการของแสงแดด ธาตุอาหาร ความชุ่มชื้นของดิน เป็นต้น

ประโยชน์ของสวนสมรม

การทำสวนสมรมของชาวบ้านภาคใต้ตั้งแต่อดีต ตลอดจนการทำสวนที่มีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่น เช่น วนเกษตร พุทธเกษตร หรือเกษตรแบบผสมผสานก็ตาม การที่สวนในลักษณะดังกล่าวยังสามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบันเป็นเพราะชาวบ้านเห็นถึงข้อดีเห็นถึงประโยชน์ของสวนดังกล่าวนั่นเอง นักวิชาการตลอดจนชาวบ้านผู้ประกอบการได้กล่าวถึงประโยชน์หรือข้อดีของสวนสมรมไว้ดังนี้

กลั่น คงเหมือนเพชร (2540 : 69) ได้กล่าวถึงผลที่ได้รับจากสวนสมรมพอสรุปได้ว่าเป็นสวนที่ให้ประโยชน์นานาประการทั้งเป็นสวนป่าที่มีไม้ใช้สอย เป็นสวนผลไม้ เป็นสวนสมุนไพร เป็นสวนรวมพันธุ์พืชชนิดต่าง ๆ เป็นสวนที่เอื้ออำนวยให้พวกนกและสัตว์บางชนิดอาศัยอยู่ได้ด้วยรวมทั้งสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้ทุกฤดูกาล เพราะพืชแต่ละชนิดจะผลัดกันให้ดอกออกผลแตกต่างกันไปซึ่งสอดคล้องกับที่ ณรงค์ คงมาก (2535 : 34-36) ได้กล่าวถึง คุณลักษณะของระบบการเกษตรในสวนพอเหมาะเอาไว้ว่า เป็นระบบที่ไม่ทำลายระบบนิเวศวิทยา เน้นความสมดุลของมนุษย์ พืช สัตว์ และดิน โดยผ่านกระบวนการทางธรรมชาติ ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ โดยให้ผลผลิตอย่างเพียงพอสำหรับการบริโภคในครอบครัว ขายเป็นรายได้ และคุ้มกับการลงทุนที่เสียไป นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการไม่น้อยที่กล่าวถึงข้อดีของการทำสวนสมรมไว้ดังนี้

ชนวน รัตนวราหะ (2537 : 32) ได้กล่าวถึงข้อดีของการเกษตรแบบผสมผสาน ว่าการปลูกพืชในลักษณะนี้มีผลดีคือ

1. เรื่องทางเศรษฐกิจ ทำให้เกษตรกรมีรายได้อย่างสม่ำเสมอ
2. เรื่องของสิ่งแวดล้อม ความร่มรื่น ดิน ความชื้น จะดีตลอด
3. ตอบสนองเรื่องของสังคม คนที่กินที่อยู่ มีรายได้อย่างต่อเนื่อง ชีวิตย่อมดี เมื่อชีวิตดีแต่ละครอบครัวดีสังคมก็ย่อมดีตามไปด้วย

ทวีศักดิ์ วัฒนกุล (2534 : 12-19) ได้กล่าวถึงจุดเด่นของระบบการเกษตรผสมผสานสรุปได้ว่าเป็นการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นอย่างมีประสิทธิภาพ เอื้ออำนวยต่อการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ลดต้นทุนการผลิต ลดความเสี่ยงในการผลิต การตลาด และมีความมั่นคงหรือเสถียรภาพสูง และพลสวัสดิ์ อาจละกะ สมพร อิศรานุรักษ์ และรัศมี ศิริประทีป (2536 : 54) ได้กล่าวไว้ในทำนองเดียวกัน และเพิ่มเติมขึ้นอีกประการหนึ่งคือ “ลดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากเกษตรไปสู่ภาคอื่น ๆ”

นอกจากนี้กรมวิชาการเกษตร กระทรวงการเกษตรและสหกรณ์ (2538 : 14-15) ได้กล่าวถึงผลกระทบด้านดีของระบบการเกษตรแบบผสมผสาน โดยจำแนกไว้ 2 ระบบคือ

ผลกระทบระดับครัวเรือนมีดังต่อไปนี้

1. สร้างเสถียรภาพ (Stability) และความยั่งยืน (Sustainability) ทั้งทางเศรษฐกิจและทางสภาพแวดล้อมให้เกิดขึ้นในไร่นาของครอบครัวและเกษตรกร
2. เพิ่มผลผลิตต่อหน่วยงานการผลิต (ที่ดิน แรงงาน และทุน)
3. ปรับปรุงคุณภาพทางโภชนาการและสุขภาพของประชากรในท้องถิ่นได้ดีขึ้น เพราะมีอาหารครบทุกหมู่ เช่น แป้ง น้ำตาล โปรตีน และเกลือแร่จากผลผลิต
4. เพิ่มประสิทธิภาพของการใช้พลังงานให้สูงขึ้น เพราะไม่มีเศษเหลือ แม้แต่มูลสัตว์นำมาทำก๊าซชีวภาพและปุ๋ย
5. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมในระดับไร่นาให้ดีขึ้น
6. รักษาสภาพมาตรฐานการครองชีพ โดยการพึ่งพาตนเอง เพื่อสามารถยังชีพอยู่ได้โดยไม่พึ่งพาการกู้ยืมเงิน หรือปัจจัยการค้าชีพด้วยเงินตราค่าแพง

ผลกระทบในระดับชาติ มีดังต่อไปนี้

1. ช่วยลดพลังงานในการเกษตรลง เพราะสามารถหาได้จากผลพลอยได้จากการผลิตในไร่นามาทดแทน เช่น ก๊าซชีวภาพ ปุ๋ยอินทรีย์เกิดขึ้นจากพืช ไม้ใช้สอยจากการปลูกไม้ยืนต้นโตเร็ว แรงงานจากสัตว์เลี้ยง เป็นต้น
2. การใช้งานอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปีในระบบเกษตรผสมผสาน จะช่วยแก้ปัญหาการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานเข้ามาขายแรงงานในเมือง
3. ปรับปรุงสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้กลับคืนสู่สภาพอุดมสมบูรณ์ได้ เพราะการปลูกต้นไม้ยืนต้นจะเป็นไม้ผล หรือไม้ใช้สอย ในระบบการเกษตร ผสมผสานจะช่วยให้เกิดความร่มเย็น
4. เพื่อให้ประชากรในชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของชาติมีอาหารเพียงพอต่อการดำรงชีพ มีสภาพเศรษฐกิจมั่นคง เพราะลดความเสี่ยงต่อการผลิตเพื่อขายได้ราคาต่ำ คุณภาพชีวิตชาวชนบทย่อมดีขึ้น

บทที่ 3

สาระเกี่ยวกับสวนสมรมของชาวบ้าน

ในบทนี้จะกล่าวถึง สาระเกี่ยวกับสวนสมรมของชาวบ้านในพื้นที่ 3 จังหวัด คือ จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดชุมพร และจังหวัดระนอง โดยในแต่ละจังหวัดจะนำเสนอใน 2 ประเด็นหลัก คือ ผู้ประกอบการ และสาระเกี่ยวกับสวนสมรม สวนสมรมที่นำมากล่าวถึงในที่นี้ได้พิจารณาโดยใช้เกณฑ์การเลือกให้ครอบคลุมพื้นที่ศึกษา อายุของสวน ขนาดของสวน ความหลากหลายของพันธุ์พืช วิธีประกอบการซึ่งอาศัยเทคโนโลยีสมัยใหม่น้อย และผลประโยชน์ที่ได้รับจากสวน

สวนสมรมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี

การศึกษาเกี่ยวกับสวนสมรมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่ามีสวนสมรมในอำเภอต่าง ๆ อยู่เป็นจำนวนมาก แต่ผู้ศึกษาได้เลือกศึกษาเพียง 15 แห่ง คือ สวนสมรมในพื้นที่อำเภอคีรีรัฐนิคม 13 แห่ง ในอำเภอพุนพิน 2 แห่ง

1. สวนสมรมในอำเภอคีรีรัฐนิคม

พื้นที่อำเภอคีรีรัฐนิคมเป็นพื้นที่ส่วนลึกสุดด้านตะวันตกของจังหวัดสุราษฎร์ธานี ภูมิประเทศโดยทั่วไปส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขาหนาแน่น มีที่ราบสลับอยู่ระหว่างภูเขา มีลำน้ำสำคัญไหลผ่านคือ แม่น้ำพุมดวง และคลองยัน สำหรับตำบลบ้านยาง ซึ่งเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอนี้ มีประชาชนอาศัยอยู่หนาแน่น โดยเฉพาะสองฟากฝั่งคลองยัน เพราะเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ ไม่มีใครทราบแน่ชัดว่ามีคนเข้ามาตั้งหลักแหล่งตั้งแต่มิไต่ ชาวบ้านบางบอกว่าปู่ย่าตายายของเขาทำมาหากินอยู่ที่นี่มาช้านานมาก ซึ่งก็น่าจะเป็นเช่นนี้จริงเพราะว่ามีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า วรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องเศรษฐีโลกัณคือเรื่องจริงซึ่งเกิดขึ้นในพื้นที่บริเวณนี้โดยเกี่ยวข้องกับเมืองโบราณที่คลองยันนั่นเอง

1.1 สวนสมรรถของนายจ่านงค์ ประวิทย์

1.1.1 สาระเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 23/1 หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม

จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้เป็นเจ้าของสวนคือ นายจ่านงค์ ประวิทย์ เป็นชาวบ้านที่มีภูมิลำเนาในพื้นที่นี้ เกิดเมื่อ พ.ศ. 2492 ในครอบครัวชาวสวน สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านเขี้ยวหมองซึ่งเป็นโรงเรียนหนึ่งในตำบลบ้านยาง หลังจากนั้นไม่ได้ศึกษาต่อในระดับสูงกว่านี้ เมื่ออายุครบบรรพชาได้บวชเรียนเป็นพระภิกษุอยู่ 1 พรรษา หลังจากลาสิกขาบทได้ออกมาช่วยบิดามารดาทำสวนอยู่พักหนึ่ง ต่อจากนั้นเมื่ออายุ 26 ปี ได้แต่งงาน และประกอบอาชีพทำสวนสืบต่อกันมา นายจ่านงค์มีบุตรธิดา 4 คน หลังจากเรียนจบชั้นมัธยมแล้วลูก ๆ ทุกคนได้ออกมาช่วยบิดาทำงาน เนื่องจากมารดาเสียชีวิต อาชีพหลักของนายจ่านงค์ ประวิทย์ คือ การทำสวน โดยครอบครัวเขามีที่ดินจำนวน 3 แปลง รวมเป็นเนื้อที่ทั้งหมด 50 ไร่เศษ ในจำนวนนี้มีสวนสมรรถ 1 แปลง มีเนื้อที่ 7 ไร่ ส่วนแปลงอื่น ๆ เป็นสวนยางพารา และที่นา อาชีพรองคือ เลี้ยงหมู และค้าขายเล็กน้อย ๆ ในลักษณะร้านค้าชุมชน

เนื่องจากนายจ่านงค์ ประวิทย์ อยู่ในครอบครัวชาวสวน เพื่อนบ้านเกือบทั้งหมดมีอาชีพทำสวน จึงซึมซับความรู้เกี่ยวกับการทำสวนแบบเก่ามาตั้งแต่วัยเยาว์ เขาบอกว่า เขาไม่รู้จักคำว่า “สวนสมรรถ” เพราะในพื้นที่นี้เรียกสวนลักษณะนี้ว่า “สวนพ่อเฒ่า”^{*} หรือ “สวนใหญ่”^{**} จากการที่มีประสบการณ์อยู่กับสวนลักษณะนี้เป็นเวลายาวนาน จึงได้เรียนรู้เรื่องสวนสมรรถเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการเลือกพื้นที่เพื่อทำสวน การปลูกพืช การบำรุงรักษา และผลประโยชน์ที่ได้รับจากสวน ในส่วนของการเลือกพื้นที่ทำสวนเขาได้ข้อสรุปว่าที่ราบลุ่มริมแหล่งน้ำจะเหมาะในการปลูกพืชทุกชนิด และใช้ทำสวนสมรรถได้ดี

* สวนพ่อเฒ่า นัยของสวนซึ่งหมายความว่า เป็นสวนที่ทำสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ

** สวนใหญ่ หมายถึงสวนที่มีดิน ไม้มาก และมีขนาดแตกต่างกัน โดยมีพันธุ์พืชหลายชนิดทั้งพันธุ์ไม้ธรรมชาติ และที่ปลูกเพิ่มเติม

ส่วนที่เนินจะปลูกพืชได้บางชนิดเท่านั้น นอกจากนี้เขายังพบว่า การปลูกกล้วยไว้ในที่ดิน เป็นเรื่องดี เพราะกล้วยทำให้พื้นดินเย็น และกล้วยสามารถแบ่งน้ำให้พืชอื่น ๆ ได้ กล้วยจึง เป็นเสมือนพี่เลี้ยงชั้นดีแก่พืชอื่น ๆ ในการปราบวัชพืชควรจะดำเนินการในเดือนมิถุนายน ถึงเดือนกันยายนอันเป็นระยะฤดูฝน ซึ่งการทำในช่วงเวลาดังกล่าวจะช่วยทำให้วัชพืชเป็นปุ๋ย แก่พืชหลักได้อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้พืชที่ปลูกจะต้องหลากหลายชนิด พืชส่วนหนึ่งจะต้องมีประโยชน์ต่อการกำจัดศัตรูพืช เช่น จี๋เหล็ก และสะเดา อีกทั้งการนำพืชมาปลูกยัง คำนึงถึงการจัดชั้นหรือระดับของพืชเพื่อให้ร่มเงาแก่กันและกันด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ที่ได้รับจากการทำสวนสมรม เขาบอกว่าแม้จะมีรายได้ไม่เป็นกอบเป็นกำ แต่รายได้ที่ได้รับมีตลอดปี ถ้าหากพิจารณาผลผลิตต่อไร่เช่นเดียวกับการทำการเกษตรในปัจจุบัน เขายืนยันว่าผลประโยชน์ที่ได้รับจากสวนสมรมนั้น คุ่มค่า โดยเขาย้ำว่าการที่เขากินเขาอยู่โดยอาศัยสวนสมรม แม้จะไม่แปรค่าออกมาเป็นตัวเงินได้ชัดเจน แต่เป็นประโยชน์อย่างมหาศาลต่อชีวิตของครอบครัวของเขาซึ่งเพียงพอทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ

จากการที่นายจางงัก ประวิทย์ คลุกคลีอยู่กับสวนสมรมมาตั้งแต่เกิดทำให้เขารับรู้เรื่องราวด้วยการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ โดยมีใช่เป็นการเรียนในระบบโรงเรียนแต่เป็นการเรียนรู้ด้วยการถอดบทเรียน ซึ่งตนเองมีส่วนร่วมมาโดยตลอด ความรู้เกี่ยวกับสวนสมรมจึงเป็นความรู้จากการเรียนรู้ด้วยการสังเกต ปฏิบัติหรือประกอบการด้วยตนเองมากกว่าอย่างอื่น อย่างไรก็ตามความรู้ดังกล่าวยังได้รับการเสริมด้วยการมีโอกาสไปศึกษาคูงานด้านการเกษตรในที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะการเกษตรแบบผสมผสาน การอ่านการศึกษา ค้นคว้าจากหนังสือและบทความจากวารสาร และจากการที่ได้มีโอกาสปฏิบัติงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้เขามีความรู้สึกว่าสวนสมรมเป็นผลงานของบรรพบุรุษที่มีคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง และวิธีการดังกล่าวนี้เขาเชื่อว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังด้วยเหตุนี้สมาชิกในครอบครัวของเขาและชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงจึงใช้วิธีการดังกล่าวมาโดยตลอด เพราะเขาเชื่อว่าการเรียนรู้โดยธรรมชาติ และการมีโอกาสได้ไปปะทะสัมพันธ์กับแบบอย่างต่าง ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ช่วยให้เกิดความตระหนัก และนำไปสู่การเรียนรู้ และใช้ผลประโยชน์ได้จริงในชีวิต

นายจ่านงค์ ประวิทย์ มีทัศนคติเกี่ยวกับสวนสมรมว่า เป็นสวนที่เกิดจากความพึงพอใจกับวิถีชีวิต ทั้งนี้เพราะการทำสวนแบบนี้เป็นการทำเพื่อแบ่งปันแลกเปลี่ยนกัน เป็นการเกื้อกูลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ซึ่งช่วยให้มีชีวิตที่มีความสุข แต่ถ้าพิจารณาในแง่ของเศรษฐกิจในปัจจุบัน อาจกล่าวได้ว่าเป็นการทำสวนที่ไม่ได้ผลคตินักหากคำนึงถึงเรื่องของเศรษฐกิจมาเป็นตัวตั้ง เขาย้ำว่าสำหรับเขาการทำสวนสมรม เป็นการทำให้มีฐานความคิดมาจากธรรมชาตินิยม และการสนใจธรรมชาติ ในส่วนของธรรมชาติเมื่อได้ศึกษาแล้วเกิดแนวคิดที่ว่าทุกอย่างเป็นสิ่งสมมติทั้งสิ้น การพัฒนาในปัจจุบันมุ่งที่วัตถุเป็นสิ่งสำคัญ การพัฒนาจึงเป็นการทำลายล้างและก่อให้เกิดผลกระทบมากกว่าการพัฒนาที่แท้จริง กล่าวคือเมื่อธรรมชาติถูกเปลี่ยน ทุกสิ่งทุกอย่างก็เปลี่ยนแปลงเป็นลูกโซ่ แท้ที่จริงแล้วเขาบอกว่าคนไม่ได้มีความเห็นแก่ตัว แต่ถูกการกระทำที่เรียกว่าพัฒนาจึงต้องเห็นแก่ตัว วัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนอย่างมีความสุขจึงเปลี่ยนแปลงไปด้วยสาเหตุดังกล่าว สำหรับในปัจจุบันกำลังอยู่ในช่วงรอยต่อที่น่ากลัว การเมืองและการเลือกตั้งมีบทบาทสำคัญในการสร้างความแตกแยกให้ชุมชน แต่ทุกอย่างมีการเปลี่ยนแปลงมีขึ้นมีลง เมื่อถึงที่สุดก็จะกลับสู่ทางเลือกเดิมที่ทำให้วิถีชีวิตมีความสุขที่แท้จริง

1.1.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมของนายจ่านงค์ ประวิทย์ ซึ่งมีพื้นที่ 7 ไร่ ตั้งอยู่ริมฝั่งขวาของคลองยัน พื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย และเล้าหมูของครอบครัว ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มลาดเอียงลงไปสู่ริมฝั่งน้ำ ในฤดูฝนจะมีน้ำท่วมเป็นบางส่วน ยกเว้นบางปีเช่น ปี พ.ศ. 2540 มีน้ำท่วมมาก แต่น้ำก็ลดลงอย่างรวดเร็ว และทิ้งตะกอนดินเป็นปุ๋ยให้กับสวนทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

แต่เดิมสวนนี้เป็นป่าไม้แบบป่าริมฝั่งน้ำ คือมีพันธุ์ไม้มากมายหลายชนิด และมีพืชผลไม้แทรกอยู่เป็นจำนวนมากโดยเฉพาะ สะตอ ทูเรียน เงาะ และกลางสาด เมื่อเจ้าของที่ดินคนแรกขายให้คนที่สอง เจ้าของคนที่สองได้ทำลายพืชพันธุ์ต่าง ๆ ลงทั้งหมดและปรับพื้นที่เพื่อปลูกยางพารา ครั้นเมื่อขายให้นายจ่านงค์ ประวิทย์ เขาได้โค่นยางพาราทั้ง

หมดแล้วใช้พื้นที่ปลูกกล้วย และพืชอื่น ๆ เช่น มะนาว เงาะ ทุเรียน มังคุด กล้วย สาคู สะตอ เนียง มะพร้าว หมากรูด ฝรั่ง ไทรส้ม รั้วมั่ง ชะอม มันปู ผักเหลียง ส้มโอ และอื่น ๆ นอกจากนี้ยังคงปล่อยให้พืชในท้องถิ่นเจริญเติบโตอยู่โดยไม่ทำลาย

ในด้านระบบการจัดการ นายจ่านงค์ ประวิทย์ บอกว่าไม่อยากเรียกว่าสิ่งที่เขาทำอยู่เป็นระบบ เขาให้ข้อคิดว่า การทำสวนสมรมหรือสวนแบบโบราณนั้นเป็นการทำตามธรรมชาติเป็นหลักสำคัญ กล่าวคือ แต่เดิมการทำสวนจะคำนึงถึง 3 เรื่องใหญ่ ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน และการได้รับผลประโยชน์ สำหรับที่ดินหากเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำจะปลูกพืชได้ทุกชนิด ส่วนที่เนินปลูกได้บางชนิดเท่านั้น เช่น สะตอ เหยียง เนียง กระถ่อน ขี้เหล็ก มะขาม ละมุด มะพร้าว เป็นต้น สำหรับทุเรียนก็อาจจะปลูกในที่เนินได้แต่ต้องเป็นป่าต้นน้ำ ส่วนแรงงานที่ใช้มักเป็นแรงงานในครอบครัว หรือไม่ก็ใช้แรงงานที่เรียกว่า “ออกปาก” หรือ “ซอแรง” * จะไม่มีการจ้างแรงงานจากข้างนอกมาทำงานในการทำสวนในด้านผลประโยชน์ที่ได้รับ แต่เดิมนั้นเป็นการทำสวนเพื่อเลี้ยงครอบครัว เพื่อนบ้านและชุมชน ถ้ามีผลผลิตเหลือจึงจะขาย ผลประโยชน์ที่ได้จึงมีใช้เงินเป็นหลักสำคัญ แต่เป็นวิถีชีวิตที่เกื้อกูล เอาใจใส่ และคำนึงกันอย่างมีความสุขภายในชุมชนต่างหาก สภาพการจัดการดังกล่าวนายจ่านงค์ยอมรับว่าปัจจุบันการทำงานภายในหมู่บ้านของเขาซึ่งรวมถึงการทำสวนสมรมด้วยนั้น ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอันมาก กล่าวคือ มีการเน้นย้ำถึงที่ดิน ทุน แรงงาน และการจัดการที่เป็นระบบมากขึ้น ซึ่งแต่ละส่วนเป็นการพึ่งพาจากภายนอกแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะทุนและแรงงาน ในส่วนของการทำสวนสมรมของเขา เขายอมรับว่าในบางส่วนได้นำมาปรับใช้อย่างเหมาะสมด้วย แต่ส่วนใหญ่ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก เช่นเดียวกับทุนที่ต้องใช้ควบคู่ไปกับแรงงาน และเทคโนโลยีบางอย่างมาใช้ กล่าวคือในฤดูที่มะนาวออกผลจำนวนมากก็จำเป็นต้องใช้แรงงานภายนอกมาเก็บเกี่ยว หรือ ต้องใช้เครื่องตัดหญ้าในฤดูฝน และจัดทำระบบน้ำเพื่อใช้กับต้นไม้ในฤดูแล้ง เป็นต้น

ในส่วนของการปลูกพืช เขาบอกว่าหากเป็นพื้นที่ดินว่างเปล่าอย่างของเขาในระยะเริ่มแรกที่ซื้อที่ดินต่อจากคนอื่น ซึ่งทำลายพืชชนิดต่าง ๆ หมดสิ้นแล้วนั้น เขาจะเริ่ม

* บอกกล่าวให้เพื่อนบ้านไปช่วยทำงานกันโดยอาจจะทำตอบแทนหรือไม่ก็ได้

* ช่วยเหลือเกื้อกูลในการทำงานด้วยการ ผัดเปลี่ยนช่วยเหลือเป็นการตอบแทนกัน

ด้วยการปลูกกล้วย เพราะมีความเชื่อว่าจะช่วยรักษาความชื้นของดิน และให้ผลตอบแทนในเวลาอันรวดเร็ว อีกทั้งหาตลาดได้ง่าย นอกจากนั้นก็จะปลูกพืชอื่น ๆ ทุกอย่างที่ต้องการจะบริโภค โดยไม่มีแนว เช่น มะนาว มะละกอ เงาะ ชะพลู เตยหอม ชะอม ทุเรียน ลำสาด กระท้อน หมากร ส้ม ขี้เหล็ก สะเดา ผสมปนเปกันไป ซึ่งเป็นระบบธรรมชาติแบบดั้งเดิมนั่นเอง สำหรับพืชอื่น ๆ ที่เจริญงอกงามขึ้นมาในสวนโดยมิได้ปลูกก็ไม่ทำลายแต่พยายามเรียนรู้เพื่อให้ทราบว่าสามารถใช้ประโยชน์ในด้านอื่นได้ เช่น ใช้เป็นสมุนไพรได้หรือไม่ นอกจากนั้นจะนำสัตว์เลี้ยง เช่น ไก่ และเป็ดมาเลี้ยงควบคู่ไปด้วย เพื่อที่จะให้สัตว์ดังกล่าวทำลายปลวกมดและแมลงบางชนิด ซึ่งทำอันตรายต่อพืช และที่สำคัญ คือ มูลของสัตว์ดังกล่าวช่วยให้ที่ดินอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในปัจจุบันนายจ่านงค์ประวิทย์ยอมรับว่า เขาได้รับและสืบทอดความคิดเรื่องเกษตร 4 ชั้น จากบุคคลอื่นมาใช้กับการทำสวนสมรมของเขา กล่าวคือ สวนสมรมของเขาจะปลูกพืช 4 ระดับ โดยแต่ละระดับต่างก็เกื้อกูลกันในการให้ร่มเงา หรือรักษาความชื้น และธาตุอาหาร โดยมีฐานคิดว่า พืชทุกชนิดต่างก็เกื้อกูลกันและกันในทุกด้าน พืชในสวนสมรมของเขา ซึ่งมีพืกระดับชั้นแรก คือ เถาวัลย์ ขิง ข่า ตะไคร้ และผักต่าง ๆ ระดับชั้นที่สอง คือ ชะอม เหลียง มันปู ไทรส้ม มะนาว กล้วย มะละกอ ฯลฯ ระดับชั้นที่สามคือ ขนุน มังคุด ลำสาด ลองกอง เงาะ ทุเรียน และระดับชั้นที่ 4 ได้แก่ มะพร้าว หมากร สะตอ เหยียง และไม้ป่าอื่น ๆ เช่น คอแลน สะเดา และยาง เป็นต้น ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว เกษตร 4 ชั้น คือ สภาพธรรมชาติของสวนสมรมแบบเก่าของชาวภาคใต้นั่นเอง

ในส่วนที่เกี่ยวกับเครือข่าย นายจ่านงค์ ประวิทย์ กล่าวว่า การทำสวนสมรมของเขามีเครือข่ายอยู่ 2 ลักษณะคือ เครือข่ายภายในท้องถิ่น และเครือข่ายภายนอกท้องถิ่น เครือข่ายทั้งสองลักษณะดังกล่าวเกี่ยวข้องกับโยงใยอยู่กับการเกษตรยั่งยืน และเศรษฐกิจชุมชน กล่าวคือ พวกเขามีฐานความคิดว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ซึ่งมีอาชีพการเกษตร ควรจะทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงครอบครัว โดยมีผลผลิตเพื่อประโยชน์แก่ตน และท้องถิ่นอันเป็นเศรษฐกิจชุมชนนั่นเอง ในขณะที่เดียวกันการเกษตรจะต้องรักษาสิ่งแวดล้อมด้วย สังคมหรือชุมชนจึงอยู่รอด ด้วยเหตุนี้เองเครือข่ายทั้งภายในท้องถิ่นและภายนอกท้องถิ่นจึง

เกื้อกูลกันด้วยการให้ความรู้อันเป็นเกษตรทางเลือกของภาคใต้ โดยที่มีการระดมทุนทั้งจากภายในชุมชนของคนและภายนอกชุมชน คือองค์กรพัฒนาเอกชน โดยช่วยเหลือเกื้อกูลเงินทุนที่เป็นเงิน และไม่ใช้เงินเพื่อส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ อันก่อให้เกิดการเกษตรยั่งยืนและเศรษฐกิจชุมชน

เมื่อพิจารณาในแง่ของลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม เขายอมรับว่าสวนสมรมมิใช่การทำการเกษตรที่มุ่งเน้นให้มีเศรษฐกิจดีเป็นหลัก แต่การเกษตรแบบนี้ช่วยให้คนเข้าใจความเป็นจริงของธรรมชาติและสังคมมากยิ่งขึ้น กล่าวคือทำการเกษตรเป็นแบบแก่นสารของชีวิตที่มีวิถีคิดและการทำงานด้วยการเอาใจใส่ดูแลกันอย่างสม่ำเสมอ ให้ความสำคัญกับพืชทุกชนิดว่าต่างเกื้อกูลกัน เห็นความสำคัญซึ่งกันและกัน เศรษฐกิจและสังคมจึงเป็นสิ่งที่ไปด้วยกันมิใช่แยกจากกัน สังคมของการเกษตรแบบนี้จึงเป็นสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูล พึ่งพาอาศัยกัน อันจะก่อให้เกิดความมั่นคงแก่สังคมรอบค้ำนั้นเอง

สำหรับในด้านผลกระทบและความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง นายจ่านง ประวิทย์ กล่าวว่า ตั้งแต่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเน้นการพัฒนาผลผลิตเพื่อเศรษฐกิจและเงินเป็นหลัก ได้ส่งผลกระทบต่อการทำสวนสมรมในช่วงเวลาหนึ่งเป็นอย่างมาก คือ เมื่อประมาณ 15-20 ปีที่ผ่านมา ผู้ทำสวนสมรมที่บ้านยางรวมทั้งตัวเขาด้วยได้ทำการเกษตรโดยปลูกพืชเชิงเดี่ยวกันมากขึ้น ผลจากการเปลี่ยนแปลงความคิดไปสู่ความทันสมัยดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อครอบครัวของเขาและเพื่อนบ้านหลายคน กล่าวคือในช่วงเวลาดังกล่าว ราคาผลไม้ โดยเฉพาะยางสดมีราคาสูงมาก ทำให้ชาวบ้านทั้งที่มีสวนยางสด และสวนอย่างอื่นได้ทำลายสวนแบบดั้งเดิมเพื่อปลูกยางสดเพิ่มมากขึ้น ผลที่ตามมาคือเมื่อป่าแบบสวนสมรมถูกทำลายเพื่อคงไว้เฉพาะไม้ผล ทำให้ดินแห้ง ขาดความชุ่มชื้น ระดับน้ำใต้ดินลดลง ยางสดของเดิมที่มีอยู่ก็ได้ตายไปเป็นจำนวนมาก และที่มีอยู่ก็ไม่ออกดอกออกผลมากมายเช่นแต่ก่อน การทำลายจากหนอนและแมลงต่อต้านยางสดก็มีมากขึ้น และเมื่อนำปุ๋ยเคมีรวมทั้งยาปราบศัตรูพืชมาใช้มากขึ้นก็ทำให้สภาพดินเสื่อมโทรมเจ้าของสวนต่างก็ทำงานหนักมากขึ้นซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ อีกทั้งหนี้สินก็พอกพูนขึ้น ด้วยประสบการณ์ดังกล่าวทำให้เขาได้ข้อสรุปว่า “การปลูกพืชเชิงเดี่ยว คนสวนจะโคตรเคียว” หลังจากนั้นพวกเขาก็ได้กลับมาทำการเกษตรแบบสวน

สมรรถหรือที่เขาเรียกว่า “เกษตรวัฒนธรรม”^{*} อย่างเดิม และดูเหมือนว่าชาวบ้านแถบนี้ต่างก็ประจักษ์กันเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้เขาบอกว่า แนวโน้มของสวนสมรมที่นี้ในอนาคตน่าจะมึ่มากขึ้น อย่างไรก็ตามเขาได้กล่าวเพิ่มเติมว่า สภาพป่าต้นน้ำ และป่าคงคิบได้ถูกทำลายโดยนายทุนเจ้าของสวนปาล์มและสวนยางพาราขนาดใหญ่อย่างต่อเนื่อง สภาพดังกล่าวทำให้ส่งผลกระทบต่อน้ำในคลองยันซึ่งเป็นสายเลือดหลักของสวนสมรมลดน้อยลงกว่าเดิมเป็นอันมากโดยเฉพาะในฤดูแล้ง สภาพปัญหาดังกล่าวจะต้องกระทบต่อการทำสวนสมรมที่กว้างขวางและรุนแรงในอนาคต . แต่ถ้าบ้านเมืองมีการใช้กฎหมายอย่างจริงจังสภาพดังกล่าวอาจจะถูกยับยั้ง และส่งผลให้เกิดผลดีกับสวนสมรมได้

1.2 สวนสมรมของนายอุดม ทองยวน

1.2.1 สาระเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้ตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 15 หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านยาง อำเภอศีร์ษะรัฐนิคม

จังหวัดสุราษฎร์ธานี เจ้าของสวนคือ นายอุดม ทองยวน แต่ชาวบ้านทั่วไปรู้จักเขาในชื่อ “นายทอย ทองยวน” นายทอยเล่าว่า บรรพบุรุษหลายชั่วอายุคนของเขาเป็นชาวบ้านที่นี้ นายทอยเกิดเมื่อปี พ.ศ. 2487 บิดามารดามีอาชีพทำสวน เขาได้ช่วยบิดามารดาทำงานในสวนมาตั้งแต่เป็นเด็ก นายทอยเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านนาชะอม ซึ่งเป็นโรงเรียนในหมู่บ้าน เนื่องจากสมัยนั้นการคมนาคมไปมาไม่สะดวกประกอบกับฐานะทางบ้านพอมีพอกินเท่านั้น จึงไม่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนต่อไปในชั้นสูง อีกทั้งครอบครัวจะต้องอาศัยแรงงานเพื่อทำมาหากิน ก่อนบวชเรียนจึงได้ช่วยทำงานทุกอย่างในครอบครัวโดยตลอด นายทอยบวชเป็นพระภิกษุอยู่หลายพรรษา จากการที่ได้บวชเรียน นายทอยบอกว่าได้นำหลักธรรมบางประการมาใช้ในการดำเนินชีวิตมาจนกระทั่งปัจจุบัน เช่น การยอมรับสภาพความเป็นจริงของชีวิต การประหยัด การไม่ยอมเป็นหนี้สินใคร การเห็นคุณค่าของความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย เป็นต้น นายทอยแต่งงานกับนางกาญจนา สกุล

^{*} นายจันทน์ ประวิทย์ อธิบายว่าปัจจุบันชาวบ้านเข้าใจและใช้คำนี้กันมากขึ้น เขาบอกว่าเป็นคำที่ได้รับจากองค์กรพัฒนาเอกชน

เคิม แสงจันทร์ มีบุตร 5 คน ลูก ๆ ทุกคนนายทอยสนับสนุนให้มีโอกาสได้เรียนหนังสือ โดยตั้งใจว่าทุกคนจะต้องเรียนในระบบโรงเรียนจนจบชั้นมัธยม เพราะเล็งเห็นว่าการศึกษาคือสิ่งที่จำเป็นต่อการเข้าใจโลก เข้าใจชีวิต และเข้าใจการพัฒนาในปัจจุบัน จากการที่มองเห็นความสำคัญของการศึกษาจึงสนับสนุนให้ลูก 2 คนแรก เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 หลังจากนั้นก็ให้ลูก ๆ ทำงานช่วยตัวเองและหาเงินมาสนับสนุนจนเกือบครบครัน สำหรับลูกคนที่สามได้ให้บวชเป็นสามเณรและศึกษาเล่าเรียนทั้งทางธรรมและทางโลกโดยไปศึกษาอยู่ที่วัดในจังหวัดศรีสะเกษ ส่วน 2 คนหลัง เรียนอยู่ในชั้นประถมศึกษาตอนต้น

นายทอยประกอบอาชีพหลัก โดยดำเนินรอยตามบรรพบุรุษ คือ ทำสวน และปลูกผักเล็ก ๆ น้อย ๆ ในพื้นที่ริมคลองยัน เขามีสวน 1 แปลง คือบริเวณที่ตั้งบ้านเรือนนั่นเอง มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 6 ไร่เศษ แต่พื้นที่ส่วนหนึ่ง เขาได้รับผิชอบดูแลแทนพี่ชายของเขา ซึ่งย้ายถิ่นไปอยู่ที่อำเภอบ้านตาขุน นายทอยคลุกคลีกับ “สวนสมรม” หรือ “สวนบูรณ” หรือที่พวกเขาเรียกชื่ออย่างอื่นว่า “สวนพ่อเฒ่า” บ้างหรือ “สวนใหญ่” บ้าง มาตั้งแต่เด็ก จึงมีความรู้เรื่องการใช้ชีวิตอยู่กับสวนอย่างละเอียด เขาบอกว่าจากการสังเกตพืชทุกชนิดพบว่าต่างก็พึ่งพาอาศัยเกื้อกูลกันนั่นเอง ผืนดินจึงอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติ การที่พื้นที่ขาดความอุดมสมบูรณ์เช่นปัจจุบันเพราะว่ามนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับมันมากเกินไป และไปช่วยเคิมเคิมให้แก่สวนคงกล่าวตามที่มนุษย์ต้องการ สำหรับการเรียนรู้ดังกล่าวทำให้เขาและทุกคนในครอบครัวไม่ทำลายต้นไม้ทุกชนิดในสวน คงปล่อยให้เจริญงอกงามโดยอิสระ ด้วยเหตุนี้เขาบอกว่าเขาจะไม่ถางและฟันต้นไม้ในสวนอย่างเด็ดขาด ลูกสาวเขาบอกว่าตั้งแต่เกิดมาไม่เคยเห็นพ่อตัดต้นไม้ในสวนโดยไม่มีเหตุผลอันควรเลย ชาวบ้านส่วนหนึ่งบอกว่า การที่นายทอยเป็นอยู่เช่นนี้เพราะว่าเขาเป็นคนขี้เกียจ ขี้เหนียว แต่อย่างไรก็ตามจากการที่นายทอยได้ไปใช้พื้นที่ริมคลองปลูกผัก เพื่อใช้บริโภคในครอบครัว และที่เหลือได้ขายไปข้างนั้นน่าจะเป็นสิ่งยืนยันว่าเขามีได้เป็นคนขี้เกียจดังที่มีผู้คนตั้งข้อสงสัย

เนื่องจากการที่นายทอยไม่ทำลายต้นไม้ทุกชนิดในสวนของเขานี้เอง ทำให้สวนของเขามีพันธุ์ไม้ทั้งไม้ป่า และไม้ที่ปลูกเสริมลงไปหลากหลายพันธุ์ ได้แก่ มะพร้าว หมาก มะขาม ขนุน กระท้อน ชมพู เงาะบ้าน ทุเรียนบ้าน ละมุด มะไฟ กล้วย มะม่วง

มะเฟือง สะตอ ตะลิงปลิง โคนด กล้วยป่า เหยียง เนียง ส้มโอ กำขำ ลองกอง หนูน
เพกา มะละกอ มังคุด กลอย และพืชสมุนไพรนานาชนิด นอกจากนี้ภายในสวนของเขา
ยังมีสัตว์เข้ามาอาศัยเป็นจำนวนมากเช่น กระจอก กระแต ไก่ป่า นกหัวขวาน มดสัง
ตะกวดงู เป็นต้น

จากการที่นายทอยใช้ชีวิตอยู่กับสวนสมรมดังกล่าว เขากล้าที่จะบอกว่า เขาเป็น
ส่วนประกอบของสวนมากกว่าผู้ที่ได้ประโยชน์จากสวน และความสำคัญของพืชพันธุ์ไม้
ในสวนมิได้มีความสำคัญน้อยกว่าเขาเลย หากพิจารณาในส่วนที่สิ่งมีชีวิตในโลกพึ่งพา
อาศัยซึ่งกันและกัน

นายทอยบอกว่าการที่ครอบครัวของเขาใช้ชีวิตอยู่กับสวนสมรมเช่นนี้ โดยที่
ลูก ๆ ทุกคนเกิดมาก็ต้องพบกับสถานการณ์ดังกล่าว นับเป็นการเรียนรู้เรื่องสวนสมรม
แบบซึมลึก ได้รู้จัก ได้เห็น ได้คลุกคลี ได้ทำจริงและได้รับผลจากการกระทำ จึงเป็นการ
ถ่ายทอดให้แก่คนในครอบครัวโดยธรรมชาติ นอกจากทุกคนได้เรียนรู้ดังกล่าวแล้ว นาย
ทอยบอกว่าจากการที่สวนมีพันธุ์ไม้ และสัตว์นานาชนิด มีความร่มรื่น เย็นสบาย มีเสียง
นกนานาชนิดทำให้เด็กที่อยู่บ้านใกล้เรือนเคียงชอบมานอนเล่นที่บ้าน เล่นซ่อนหากันใน
สวนเป็นประจำ ในวันเสาร์ อาทิตย์ หรือเมื่อโรงเรียนปิดภาคเรียน โดยเฉพาะฤดูแล้งจะมี
เด็กเป็นจำนวนมากพากันมาที่นี่ เด็ก ๆ บอกว่าเขาชอบที่นี่มาก เพราะนอกจากร่มรื่นสบาย
แล้ว ผู้เป็นเจ้าของบ้านทั้งนายทอยและภรรยาเป็นคนที่ใจดีมากด้วย สภาพการณ์เช่นนี้นาย
ทอยบอกว่า การที่เด็ก ๆ ได้ปะทะสัมพันธ์ด้วยการมีประสบการณ์ตรงดังกล่าวจะช่วยให้
เขาเห็นคุณค่าของธรรมชาติและน่าจะเป็นช่องทางหนึ่งในการสืบต่อสวนสมรมให้คงอยู่
ตลอดไป

สำหรับทัศนะส่วนตัวเกี่ยวกับสวนสมรม นายทอยได้ชี้ให้เห็นว่าสวนสมรมจะ
ต้องคงอยู่ตลอดไปคู่กับการดำเนินชีวิตของชาวบ้านภาคใต้ ทั้งนี้เพราะว่า สวนสมรมเป็น
สวนที่มีความคุ้มค่าต่อการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายและปกติสุข แต่ก่อนสวนสมรมจะไม่
มุ่งทำเพื่อเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ต้องมุ่งถึงความเป็นอยู่ที่พอเพียง สำหรับครอบครัวของเขา
เขาบอกว่าเท่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แม้ว่าสภาพเศรษฐกิจจะแปรเปลี่ยนไปอย่างไรก็ตามเขา
ก็อยู่ได้ แต่จะต้องประหยัด คือใช้จ่ายเฉพาะสิ่งที่จำเป็นไม่หยิบยืมใคร ไม่เป็นหนี้สินใคร

โดยเด็ดขาด ในส่วนที่เกี่ยวกับการประหยัคดูเหมือนว่าที่บ้านของเขาไม่ยอมใช้ไฟฟ้า ยังคงใช้ตะเกียงน้ำมันเช่นเดียวกับบรรพบุรุษที่เคยใช้มาก่อน เขาย้ำว่าไฟฟ้าทำให้คนฟุ่มเฟือย ทำให้คนมีความสุขชั่วครู่ชั่วยามและบางครั้งช่วยเหลือให้สร้างนิสัยที่ไม่ดี ที่สำคัญคือการใช้ไฟฟ้าจะก่อให้เกิดหนี้สิน เพราะไฟฟ้านำมาซึ่งตู้เย็น พัดลม เครื่องเสียง และอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งล้วนแต่ใช้วิธีผ่อนส่งแทบทั้งสิ้น ในกรณีของสวนสมรมเขาบอกว่าไม่ควรจะทำให้เดือนโดยเด็ดขาด เพราะการทำสวนเดือนจะทำให้พืชผลบางชนิดตาย เช่น ลางสาด เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงต้องระมัดระวังอย่างยิ่งในการที่ไม่ทำลายพืชพรรณใด ๆ เพราะจะทำให้เกิดการขาดความสมดุลแลผลสุดท้ายก็คือต้นไม้บางชนิดไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ดังที่กล่าวมาแล้ว หรือแม้แต่จะดำรงอยู่ได้แต่ก็จะมีผลผลิตต่ำมากหากเทียบเคียงกับการปล่อยไว้ตามธรรมชาติ นอกจากนี้เขายังย้ำว่าสวนสมรมซึ่งมีต้นไม้เป็นจำนวนมากจะมีเทวดาโดยเฉพาะรุกขเทวดาประจำอยู่ รุกขเทวดาคือ จิตวิญญาณของต้นไม้ เมื่อต้นไม้ถูกทำลาย เทวดาก็จะถูกทำลายไปด้วย ชีวิตที่เป็นสุขจึงมีส่วนสัมพันธ์กับความเชื่อดังกล่าวนี้ นอกจากความเชื่อเรื่องรุกขเทวดาแล้ว เขาบอกว่าพระภูมิเจ้าที่เป็นที่ควรให้ความยำเกรงนับถือ การทำลายจอมปลอกบางครั้งอาจนำมาซึ่งการเจ็บไข้ได้ป่วยของคนในครอบครัวก็อาจเป็นไปได้ด้วย เหตุดังกล่าวเขาจึงบอกว่าเขาปฏิเสธการทำลายทุกสิ่งอย่างในสวนของเขา อย่างไรก็ตามเขาบอกว่า ในกรณีที่พืชพันธุ์บางชนิด เช่น ลางสาดตายลง เขาก็จะปลุกซ่อมหรืออาจจะหาพืชพันธุ์ที่ตีมาปลูกในพื้นที่ว่างก็ได้ สำหรับพืชบางชนิดที่เห็นว่าแคระแกร็นจริง ๆ ก็อาจจะโค่นทิ้งบ้างก็ได้ นอกจากนี้เถาวัลย์ที่ขึ้นคลุมต้นไม้ก็อาจต้องทำลายลงบ้าง

1.2.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมของนายทอย ทองยวน มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 6 ไร่เศษ ด้านหนึ่งอยู่ติดกับถนนลาดยางในหมู่บ้าน เป็นสวนเดี่ยวในบริเวณนี้ที่ต้นไม้ขึ้นอยู่หนาแน่นและเป็นธรรมชาติที่สุด พื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มลาดต่ำลงไปสู่คลองยัน แต่พื้นที่ของสวนมิได้อยู่ติดกับคลองยัน ในฤดูฝนจะมีน้ำท่วมขังในบางส่วน จึงทำให้สภาพของดินมีปุ๋ยที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ภายหลังจากฤดูฝนผ่านไปพื้นที่บริเวณนี้จะชุ่มฉ่ำและพืชพันธุ์ไม้จะมีความอุดม

สมบูรณ์อย่างเห็นได้ชัด

นายทอยเล่าว่าแต่เดิมสวนนี้มีพื้นที่จำนวนหลายไร่ แต่จากการที่มีพี่น้องหลายคน มารดาของนายทอยได้แบ่งที่ดินยกให้ลูก ๆ ทุกคน สำหรับนายทอยได้รับพื้นที่เพียง 3 ไร่ เศษเท่านั้น เขาได้ดูแลสวนทั้งหมด 6 ไร่เศษ เพราะได้รวมเอาสวนของพี่ชายซึ่งย้ายไปอยู่ที่อำเภอพนมมาดูแลรักษาโดยแบ่งผลประโยชน์กันด้วย สำหรับพื้นที่บริเวณสวนและพืชพันธุ์ในปัจจุบันมิได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมสมัยที่เขาเป็นเด็กเท่าใดนัก ส่วนที่เปลี่ยนแปลงไปบ้างก็คือ มีไม้ผลบางชนิดเพิ่มขึ้น แต่บางชนิดก็ลดน้อยลงไป เช่น ลางสาด แต่เดิมในบางปีที่ราคาดีเคยมีรายได้ประมาณปีละ 2 - 3 หมื่นบาท แต่มีปีหนึ่งได้ถางบริเวณสวนจนเตียนโล่งผลก็คือ ลางสาดตายไปเกือบหมดสวน ที่เหลืออยู่ก็ไม่ค่อยให้ผลผลิตมากมายเหมือนกับที่ปล่อยรกและมีร่มเงา อีกทั้งรสของลางสาดซึ่งเคยหวานกลมกล่อมจนเป็นที่นิยมของลูกค้าก็เปลี่ยนรสเป็นหวานน้อยลง บทเรียนดังกล่าวทำให้เขาจดจำมาจนกระทั่งปัจจุบัน และเป็นสิ่งย้ำเตือนมิให้เขาทำลายพืชพันธุ์ในสวนของเขาต่อไป ยกเว้นแต่มีความจำเป็นจริง ๆ เท่านั้น

ในส่วนของระบบการจัดการเกี่ยวกับสวนสมรมของเขา นายทอยบอกว่าเขาคำเนินการตามแบบอย่างบรรพบุรุษ กล่าวคือใช้ทุนดำเนินการน้อยมาก เพราะไม่ใช่ปุ๋ยเคมี ไม่ใช่ยาปราบศัตรูพืช ไม่ต้องจ้างแรงงาน ทุกคนในครอบครัวร่วมกันทำงาน โดยต่างเรียนรู้ซึ่งกันและกัน งานที่ต้องดูแลและต้องทำเป็นประจำคือ เมื่ออย่างเข้าฤดูฝนจะมีเถาวัลย์คลุมและรัดต้นไม้จนตาย หรือต้นไม้หยุดการเจริญเติบโตจึงต้องคอยปลดออกหรือตัดบางส่วนของเถาวัลย์ทิ้ง เมื่อมีต้นไม้โคตตายลง หรือมีต้นไม้บางส่วนทรุดโทรมลงก็จะนำพันธุ์ไม้มาปลูกใหม่ การปลูกบางทีก็ไปซื้อหาผลไม้มารับประทานและนำเมล็ดไปปลูกงานที่หนักคือฤดูที่มีผลไม้มากจะต้องคอยไล่กระรอกกระแตบ้าง เพราะมักมากัดกินให้เสียหาย แต่ไม่ทำร้ายสัตว์ดังกล่าวให้เสียชีวิต บางครั้งก็ปล่อยปลละละเลยให้สัตว์กินบ้าง ไม้ผลที่นี้ส่วนใหญ่ไม่ต้องนำไปเร่ขายที่ใด โดยเฉพาะลางสาดจะมีผู้มาซื้อที่สวนเป็นส่วนใหญ่ คราวหนึ่งมีคนไทยเชื้อสายจีนมาจากจังหวัดพังงา ได้มาซื้อผลไม้ และมาแวะซื้อลางสาดที่นี้ ชายคนนั้นบอกว่า “ลางสาดที่นี้หวานมาก ไม่ต้องเอาไปขายที่ไหน ได้ราคาดีกว่าที่อื่นสวนรกแต่ได้เงิน” ในบางฤดูที่ผลไม้น้อยพวกเขาจะช่วยกันตัดกล้วยป่า

หรือกลัวเดือนแล้วแกะเอาหยวกภายในออกมาขาย ซึ่งก็ทำรายได้ให้กับครอบครัวในแต่ละปีเป็นจำนวนไม่น้อย นอกจากการทำสวนของเขาได้ดำเนินการตามแบบบรรพบุรุษและไม่ทำลายพืชทุกชนิดแล้ว เขายังแลกเปลี่ยนความรู้กับนักการเกษตรและกับผู้ทำงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม หรือไม่กี่หาความรู้จากการฟังวิทยากรเพื่อนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมต่อการทำสวนสมรมของเขาด้วยนอกจากนี้เขายกบอกว่าหากจะทำสวนแบบนี้ก็โดยมีพื้นที่ที่ทำในแหล่งใหม่ ก็คงต้องเลือกพื้นที่ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำ ไม่ใช่ที่เนินถ้าเป็นแหล่งที่รายน้ำท่วมถึง น้ำท่วมจะต้องลดลงอย่างรวดเร็วมิใช่เป็นแหล่งที่น้ำคั่งขังอยู่เป็นเวลานาน และในพื้นที่ทำสวนชนิดนี้จะไม่น่าสัตว์ใหญ่เช่น วัว ควาย มาเลี้ยง เพราะทำให้ต้นไม้ตายหรือชะงักการเจริญเติบโต แต่จะเลี้ยงสัตว์ปีก เช่น ไก่ เป็ด และห่าน เพราะสัตว์ดังกล่าวจะช่วยเกื้อกูลมนุษย์โดยการกินแมลงที่ทำลายพืชและให้ปุ๋ยแก่พืช

ในส่วนที่เกี่ยวกับเครือข่าย นายทอยบอกว่า การทำสวนของเขาไม่เกี่ยวข้องกับใคร เขาและครอบครัวทำงานไปตามอัธยาศัย คิดว่าตัวเองมีที่ดินน้อยก็ทำไปตามมีความคิด แต่แม้ว่าจะมีที่ดินน้อยก็มีกินมีใช้ทุกอย่างมีความรู้สึกสบายใจพอใจ ไม่ต้องลงทุนมาก ไม่ต้องซื้อหา อยู่ไปเรื่อย ๆ มีความสุขตามอัธยาศัย แม้จะไม่มีเงินเก็บแต่ก็ไม่ถึงกับขาดสน อย่างไรก็ตามตนเองก็พยายามหาโอกาสพูดคุยกับผู้มีความรู้ ผู้สนใจเกี่ยวกับเรื่องสวนสมรมโดยเฉพาะชาวบ้านข้างซึ่งส่วนใหญ่ก็มีสวนแบบนี้กันแทบทุกคน เพื่อที่จะหาแนวทางมาปรับปรุงในส่วนที่ตนคิดว่าไม่ขัดแย้งกับการทำสวนของตน ในส่วนที่เกี่ยวกับกิจกรรมในหมู่บ้าน ได้พยายามไปร่วมทุกกิจกรรม เช่น การประชุมต่าง ๆ แต่ก็ชอบที่จะรับฟังมากกว่าที่แสดงความคิดเห็นใด ๆ

สำหรับในแง่ของเศรษฐกิจและสังคมนายทอยยอมรับว่าสวนสมรมแบบที่เขาทำอยู่ หากมองในด้านผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินอาจจะมีน้อย และไม่คุ้มค่า แต่เขาบอกว่าสำหรับเขาและครอบครัวเล็ก ๆ ของเขา มีความเป็นอยู่ที่มีความสุขตามสมควร อาจจะไม่มีความเครียดต่าง ๆ ที่อำนวยความสะดวก เช่น บ้านคนอื่น ๆ แต่เขาบอกว่าครอบครัวของเขาไม่มีหนี้สินเพราะเขาไม่หยิบยืมจากใครเลย เขาและครอบครัวอาจจะถูกมองจากบางคนว่าอยู่อย่างโดดเดี่ยว ขี้เหนียว และขี้เกียจ แต่เขาบอกว่าหากพิจารณาในมุมมองของเขา เช่น การยอมรับสภาพที่แท้จริง ความรู้จักพอเพียง ความพอดี และความสุขมิใช่เรื่องเศรษฐกิจ

เพียงอย่างเดียวก็อาจคิดว่าที่เขาดำเนินชีวิตอยู่เช่นนี้ ไม่ใช่ความผิดอะไรมากนัก อย่างไรก็ตามเขาบอกว่าเขาดีใจ และภาคภูมิใจที่สวนสมรมของเขาเป็นที่ชื่นชอบและเป็นที่ยอมรับของเด็ก ๆ และชาวบ้านที่เห็นคุณค่าของป่า แม้ว่านายทอยได้ชี้ให้เห็นว่า สภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และการที่เศรษฐกิจและสังคมเกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมมากจนเกินไปส่งผลกระทบต่อสวนสมรมของเขาเพราะสวนอาจจะเกื้อกูลเขาและครอบครัวได้น้อยลง เนื่องจากการทำลายป่าเพื่อทำการเกษตรเชิงเดี่ยวขนาดใหญ่ เพราะลักษณะเช่นที่ว่านี้ได้ทำลายสภาพป่าริมคลอง ริมแหล่งน้ำจนหมดสิ้น ทำให้น้ำในคลองมีน้อยลง เมื่อถึงวันนั้นพืชพันธุ์ต่าง ๆ คงเหลือน้อยลง เนื่องจากขาดความสมดุลทำให้มีชีวิตอยู่ไม่ได้ ผลกระทบอีกประการหนึ่งก็คือ การที่ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยได้ขายที่ดินให้นายทุนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ สักวันหนึ่งอาจจะเหลือเพียงที่ดินของเขาเท่านั้นซึ่งมีลักษณะเป็นสวนสมรม ในขณะที่สวนของผู้อื่นได้เปลี่ยนแปลงเป็นสวนซึ่งปลูกพืชเชิงเดี่ยวทั้งหมดแล้วสภาพสวนของเขาจะเป็นสภาพเดิมเช่นนี้ได้อย่างไร เขาย้ำว่าถึงแม้จะมีผลกระทบเล็กน้อยเพียงไรก็ตาม เขาคงไม่เปลี่ยนแปลงวิธีการทำสวนของเขา และจะไม่ยอมขายที่ดินของเขาโดยเด็ดขาดหากว่าเขายังมีชีวิตอยู่ เขากล่าวต่อไปว่า “ถ้าเราวิ่งตามเจริญของโลกและสังคมมากเกินไป เราต้องเป็นทุกข์อย่างแน่นอน” อย่างไรก็ตามอาจจะต้องเลือกรับบางสิ่งบางอย่างมาปรับใช้บ้าง และอาจจะต้องเตรียมตัวรับสถานการณ์ในอนาคต โดยจะต้องให้คนในครอบครัวได้รับการศึกษาที่ดีขึ้นด้วย

1.3 สวนสมรมของนายชวน ทองคง

1.3.1 สารเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนสมรมของนายชวน ทองคง อยู่ที่บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านยาง อำเภอศีร์ษะรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้เป็นเจ้าของสวนเกิดเมื่อ ปี พ.ศ. 2472 ในครอบครัวชาวสวน อาชีพนี้ทำสืบต่อกันมาตั้งแต่รุ่นปู่ ปู่ของนายชวน ทองคง อพยพมาจากจังหวัดชุมพร จะอพยพด้วยสาเหตุใดไม่เป็นที่ทราบแน่ชัด แต่อพยพมาตั้งหลักแหล่งที่นี่เมื่อร้อยกว่าปีมาแล้ว ด้วยเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก นายชวน ทองคงเล่า

ให้ฟังว่า การเดินทางจากที่นี่ไปตลาดบ้านคอนแต่เดิมใช้การเดินทางทางเรือ หรือไม่ก็ใช้แพเป็นหลัก จากที่นี่ล่องลงตามลำคลองยันจนไปออกแม่น้ำพุมดวง แล้วต่อไปยังตลาดท่าข้าม และบ้านคอนตามลำดับ การเดินทางใช้เวลาไปกลับไม่น้อยกว่า 2 วัน หรือมากกว่านั้น เขาบอกว่าประมาณ 40 ปีก่อนทั้งคลองยันและแม่น้ำพุมดวงมีน้ำมาก โดยเฉพาะคลองยันมีความลึกของน้ำมากกว่าปัจจุบันมาก เพิ่งต้นเงินมากขึ้นเมื่อประมาณ 20 ปีมานี้

นายชวนเรียนหนังสือจบชั้นประถมปีที่ 4 จากโรงเรียนนาชะอม ซึ่งเป็นโรงเรียนในท้องถิ่นไม่ไกลจากบ้าน หลังจากเรียนจบก็ใช้ชีวิตทำสวนกับบิดามารดาโดยตลอด เมื่ออายุครบบวชได้บวชเรียนเป็นภิกษุที่วัดใกล้บ้าน ครั้นลาสิกขาบทก็ได้ช่วยพ่อแม่ประกอบอาชีพทำสวนสืบต่อมา เมื่ออายุได้ประมาณ 23 ปี ก็แต่งงานกับนางปรือยซึ่งเป็นชาวบ้านในพื้นที่เดียวกัน หลังจากนั้นก็ยังประกอบอาชีพทำสวนเป็นอาชีพหลักสืบต่อมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ ครอบครัวของเขามีสวน 2 แปลง แปลงแรกเป็นสวนสมรมเก่าแก่ซึ่งตกทอดจากบรรพบุรุษคือพื้นที่บริเวณบ้านของเขานั่นเองมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 8 ไร่เศษ อีกแปลงหนึ่งเป็นสวนยางพารามีพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ 15 ไร่เศษ นอกจากทำสวนเป็นอาชีพหลักแล้วครอบครัวของเขายังปลูกพืชผัก ทำไร่ข้าวโพด เลี้ยงหมู และไก่ควบคู่ไปด้วยเพื่อเสริมรายได้ให้แก่ครอบครัว และที่สำคัญคือจะได้ไม่ต้องจ่ายเงินซื้อห่านันตนเอง นอกจากนี้ยังใช้ผลผลิตเป็นของฝากญาติพี่น้องและแบ่งปันแลกเปลี่ยนกันใช้กันกินอีกด้วย นายชวน ทองคงมีบุตรทั้งหมด 6 คน ปัจจุบันคนโตอายุ 45 ปี คนสุดท้องอายุ 25 ปี เขาเป็นผู้หนึ่งในพื้นที่ที่สังเกตเห็นความสำคัญของการศึกษาว่าช่วยพัฒนาความรู้ความคิดและช่วยให้มีชีวิตที่ดีขึ้น จึงสนับสนุนให้บุตรทุกคนเรียนหนังสือในระดับสูงขึ้นกว่าในระดับมัธยมศึกษาลูก ๆ ที่ทำงานส่วนตัวมี 3 คน โดยที่สองคนประกอบอาชีพทำสวน อีกคนหนึ่งประกอบอาชีพช่างเสริมสวย นอกจากนั้นก็รับราชการครู 2 คน และเป็นพยาบาล 1 คน สำหรับลูกที่ทำหน้าที่ทำสวนและอยู่บ้านเดียวกับพ่อและแม่คือลูกสาวคนที่ 4 ซึ่งเป็นกำลังหลักที่สำคัญในการดูแลรักษาสวนสมรมให้คงอยู่อย่างดีในปัจจุบัน

นายชวนบอกว่าชีวิตของเขาคลุกคลีอยู่กับสวนตั้งแต่แรกเกิด จนถึงบัดนี้เขามีอายุ 73 ปีแล้ว เขาเล่าว่าในสมัยที่เขาอยู่ในวัยเด็ก บริเวณริมคลองยันมีคนมาหักร้างถางพงกันไม่มากนัก ต้นไม้โดยเฉพาะต้นยางบางต้นมีขนาดโตหลายคนโอบ ป่าบริเวณนี้ร่ม

คริม เมื่อเดินทางผ่านป่าจะมีแต่ความเย็นชื้นตลอดทั้งปี ในฤดูฝนฝนจะตกหนักติดต่อกันหลายวันแต่จะมีน้ำท่วมในพื้นที่บ้านบางระยะสั้นเท่านั้น และฝนจะตกตรงตามฤดูกาล เมื่อถึงฤดูฝนก็ต้องเตรียมอาหารการกินไว้ล่วงหน้าเพื่อที่จะเก็บไว้กินในเวลายาวนานเป็นเดือน ๆ เช่น ข้าวสาร ปลาเค็ม กะปิ เกลือ น้ำตาล เป็นต้น สิ่งของเหล่านี้บางสิ่งต้องเดินทางไปซื้อหาแลกเปลี่ยนที่ทำข้ามหรือบ้านคอน จากการที่พื้นที่บริเวณนี้มีสภาพอุดมสมบูรณ์ที่นี้จึงมีสัตว์ป่ามากมายหลายชนิด เช่น เสือ ช้าง หมี กวาง นกกาฮัง ฯลฯ และมีของป่า เช่น ชัน หวาย สมุนไพร น้ำผึ้ง สะตอ เหยียง เนียง พลู ฯลฯ โดยเฉพาะพลุนับว่าเป็นพลูชั้นดีจนถึงกับสมัยหนึ่งมีคนกล่าวว่าเป็นผลิตผลที่สำคัญของพื้นที่นี้ “สะตอ วัตถุประสงค์ พลูคลองยัน ทูเรียนหวานมันคลองพะแสง ย่านดินแดงของป่า...” คือคำกล่าวที่มีผู้ยืนยันไว้ให้คนรุ่นหลังได้ประจักษ์

จากการที่มีชีวิตผูกพันอยู่กับป่าเป็นระยะเวลายาวนานเขาพื้นความหลังให้ฟังว่าคนรุ่นเขาก็เห็นว่าคนกับป่ามีความเกี่ยวข้องเกี่ยวคู่กันในทุกกรณีโดยเฉพาะช่วงชีวิตหนึ่ง ๆ ของคนต้องอาศัยป่าทุกอย่างซึ่งเห็นได้จากชีวิตของเขาเอง ป่าเป็นแหล่งอาหาร ป่าคือยา ป่า คือ ความสุขความบันเทิงใจ และป่าคือ ความน่ากลัว น่ายำเกรง เพราะเป็นความขลัง ความลึกลับความเชื่อเกี่ยวกับผีสาร เจ้าป่า เทวดา และความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่กับป่าเป็นอย่างมาก จากความคิดเช่นนี้ ป่าจึงมีคุณค่ามหาศาล “สวนลำพรา” หรือ “สวนพ่อเฒ่า” หรือ “สวนสมรม” แท้ที่จริงแล้วเขาบอกาก็คือ สภาพป่าดั้งเดิมนั่นเอง กล่าวคือ ป่าแต่ดั้งเดิมที่มีพืชพันธุ์ไม้หลายชนิด มีไม้ผลนานาชนิด ปะปนอยู่ด้วยชาวบ้านจะไม่ทำลายป่าลงทั้งหมด อาจจะตัดไม้บางส่วนไปใช้ประโยชน์ หรือเมื่อใช้ที่คินมาทำประโยชน์โดยหักร้างถางพงเป็นไร่เป็นสวน ก็จะไม่โค่น ไม้ทำลายไม้ผลจนหมดสิ้น แต่เมื่อในช่วงเวลาหนึ่งที่ระบบการเกษตรสมัยใหม่แพร่หลายเข้ามาก็ได้ปรับเปลี่ยนความคิดดังกล่าวไป จนสภาพดังกล่าวเหลืออยู่น้อยมาก ปัจจุบันสวนสมรมที่มีอยู่มากมายในแถบบ้านยางล้วนเป็นสวนสมรมที่เหมือนกับสภาพที่จำลองขึ้นใหม่ โดยลดแบบสภาพป่าตามแบบดั้งเดิมนั่นเอง จากการที่เขาใช้ชีวิตอยู่กับป่าและสวนสมรมยาวนานนี้เอง เขาจึงสรุปว่าการเรียนรู้ และการถ่ายทอดเรื่องสวนสมรมแก่คนรุ่นหลังมีวิธีเดียวเท่านั้นที่ได้ผลคือการมาคลุกคลีเรียนรู้โดยต้องลงมือทำเอง ระบบการทำงานซึ่งเป็นการถ่ายทอดตาม

ธรรมชาติในครอบครัวน่าจะเป็นวิธีการที่ดีที่สุด ระบบโรงเรียนคงจะช่วยให้ได้น้อยมาก เพราะว่าการสอนในโรงเรียนยังคงเน้นการบอกเล่าที่เป็นบทเรียนซึ่งผู้เรียนได้สัมผัสกับสภาพที่เป็นจริงน้อย ความรู้และประสบการณ์ในระบบโรงเรียนบางครั้งจึงไม่สามารถพัฒนาให้คนมีความรู้และสามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้รอด บางคราวยังเป็นตัวปัญหาเพราะทำให้คนในสังคมเกษตรห่างไกลชุมชน และวัฒนธรรมอันเป็นภาพที่แท้จริงของตัวเอง และบางครั้งก็กลับมาทำลายสภาพสังคม และสิ่งแวดล้อมดั้งเดิมอันมีคุณค่าอีกด้วย

นายชวน ทองคง ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับสวนสมรมไว้ใน 2 ด้าน ด้านแรกเขามองว่าสวนสมรมเป็นสวนที่มีประโยชน์ต่อชาวบ้านในชนบทที่มีความพอเพียง ชาวบ้านในชนบทที่ทำสวนแบบนี้ยังคงอยู่ได้ อยู่ดี มีกินมีใช้ตลอดปี มีความปลอดภัยและสภาพทำงานจะไม่เหน็ดเหนื่อย ผู้คนต่างได้ทำงานร่วมกันอย่างฉันทมิตร ไม่รีบร้อน ไม่แข่งขันกับผู้อื่นและไม่แข่งขันกับความเปลี่ยนแปลงของโลกที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว ชีวิตจึงมีความทุกข์น้อยไม่รู้สึกหวั่นไหว ไม่ตื่นตระหนก มีความมั่นคงทางจิตใจ ที่สำคัญคือ พื้นฐานของผู้ทำสวนสมรมจะมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย เกื้อกูล อนุเคราะห์ผู้อื่น ต่อสัตว์ต่อพืช ไม่หวงแหนสิ่งของอีกทั้งได้สืบต่อมรดกของบรรพบุรุษอันเป็นสิ่งที่แสดงถึงความกตัญญูรู้คุณต่อบรรพบุรุษด้วย ผู้คนริมฝั่งคลองยันจึงมีความผูกพันมาตั้งแต่รุ่น ปู่ ย่า ตา ทวด ตลอดแนวฝั่งคลอง ส่วนในอีกด้านหนึ่ง เขามองว่าหากทำสวนสมรมแล้วหวังพึ่งแต่สวนสมรมเพียงอย่างเดียวเท่านั้นก็อาจนำพาครอบครัวให้เป็นไปอย่างปกติสุขได้ยาก เพราะในแง่ของรายได้และผลประโยชน์ไม่สามารถกำหนดได้แน่นอน ด้วยเหตุนี้ผู้ทำสวนสมรมควรที่จะมีงานอื่น ๆ ทำควบคู่ไปด้วย เช่น ปลูกผักสวนครัว ปลูกข้าวโพด พริก มะเขือ เป็นต้น รวมทั้งเลี้ยงเป็ดไก่ หมู และอื่น ๆ ด้วย เพราะว่าสิ่งดังกล่าวนอกจากได้กินได้ใช้ในครอบครัวแล้วยังสามารถทำรายได้ให้แก่ครอบครัวอีกด้วย

1.3.2 สาธารณคดีเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมของนายชวน ทองคง มีพื้นที่ทั้งหมด 8 ไร่เศษ มีถนนในหมู่บ้านตัดผ่านสวน พื้นที่ส่วนหนึ่งจึงเป็นพื้นที่ลาดต่ำลงไปริมคลองยันแต่ก็มีจำนวนน้อยกว่า คือ ประมาณ 2 ไร่เศษเท่านั้น พื้นที่นอกจากนั้นเป็นที่ตั้งบ้านเรือน และเป็นที่ราบอยู่ถัดจาก

ถนนเข้าไปด้านใน ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่เศษ พื้นที่ริมคลองยังมีน้ำท่วมในฤดูฝนทุกปี ส่วนพื้นที่ที่อยู่ติดเข้าไปน้ำท่วมบ้างในบางปีที่มีฝนตกชุก แต่ก็ไม่เป็นที่น้ำท่วมขังสภาพของดินเป็นดินเหนียวปนทราย มีดินเหนียวมากกว่าดินทราย นอกจากนี้หน้าดินเป็นสีดำอันเนื่องมาจากตะกอนที่พัดพามาถมในฤดูน้ำหลากทุกปี จึงจัดเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์มากเหมาะแก่การปลูกพืชทุกชนิด เจ้าของบอกว่าพื้นที่นี้ปลูกอะไรลงไปก็งอกงามทั้งนั้น แม้จะไม่ใช้ปุ๋ยก็ตาม

สวนแปลงนี้เป็นสวนซึ่งนายชวนและภรรยาจับมรดกสืบทอดมาจากบิดาและมารดา โดยบิดาและมารดาได้รับเป็นมรดกสืบทอดมาจากปู่อีกทีหนึ่ง สภาพของสวนยังเหมือนสภาพเดิมตั้งแต่รุ่นปู่ เปลี่ยนแปลงจากสภาพเดิมน้อยมาก ยกเว้นในพื้นที่ 2 ไร่ ที่ตัดโค่นต้นไม้บางชนิดทิ้งและปลูกพืชพันธุ์ใหม่ลงไปแทนได้แก่ สละ เงาะ มะไฟ สะตอ หมากรวม มะปริง เป็นต้น แต่สำหรับในพื้นที่ 6 ไร่เศษ ยังคงสภาพป่าหรือสวนสมรมอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะว่าไม่มีการตัดโค่นต้นไม้ และทำลายพืชทุกชนิดในสวน จะมีบ้างก็ในต้นฤดูฝนหรือปลายฤดูฝนหรือในฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิตเท่านั้น สภาพของสวนคล้ายคลึงกันมากกับสวนของนายทอย ทองยวน สวนมีความร่มรื่น พันธุ์ไม้มากมายทั้งไม้ป่าและไม้ที่ปลูกเพิ่มเติม เช่น มะไฟ ทุเรียนบ้าน ลางสาด มะปริง มะปราง ส้มโอ เงาะ มะพร้าว สะตอ ระกำ ขนุน เนียง เหยียง เพกา มะม่วง หมากรวม กระท้อน มังคุด มะมุด มะเฟือง ส่วนไม้ป่านั้นก็มีนานาชนิด เช่น ยางตะเคียน ตะแบก เป็นต้น เห็ดต่าง ๆ พืชสมุนไพร ก็มีอยู่เป็นจำนวนมากเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีสัตว์ประเภทนก และสัตว์อื่น ๆ เข้ามาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย สภาพของสวนนี้จึงนับได้ว่ามีความสมบูรณ์แบบสวนสมรมดั้งเดิมมากที่สุดสวนหนึ่ง

ในส่วนของการบริหารจัดการ นายชวน ทองคง บอกว่าหากมองในเชิงระบบก็ไม่เห็นอะไรชัดเจนว่าเป็นระบบแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะว่าสวนสมรมนั้นเป็นการทำสวนแบบปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ แต่ไม่ใช่ปล่อยให้ละเลย ไม่เอาใจใส่ดูแลมุ่งแต่เก็บเกี่ยวผลประโยชน์อย่างเดียว ทุกคนที่เป็นเจ้าของสวนจะดูแลอย่างละเอียดและประณีต สิ่งที่กระทำคือ เมื่อเป็นสวนอยู่เช่นนี้แล้วจะไม่ทำลายพืชพันธุ์ไม้ใดถ้าไม่จำเป็นจริงๆ อย่างไรก็ตามเขาบอกว่าในกรณีที่ต้องการหักล้างถางพงเพื่อทำสวนสมรมขึ้นใหม่ การดำเนินการ

ของเขา คือ จะโค่นตัดต้นไม้ใหญ่ และไม้ผลที่มีอยู่ซึ่งให้ผลประโยชน์น้อยแล้วทั้งหมด ออก ส่วนไม้ผล เช่น ทูเรียนป่า ลางสาครป่า เงาะป่า คอปลั่ง คอแลน เทรียง เนียง หรือ พวกระกำ มะไฟ ก็จะยกเว้นไม่ทำลาย พื้นที่ที่ถางหลังจากที่จุดไฟเผาปรนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะปลูกข้าวไร่เป็นอันดับแรก โดยปลูกไปพร้อมกับพริก มะเขือ ถั่วพู ถั่วแปบ กถั่ว และอื่น ๆ ไม้ยืนต้นไม้ผลที่ต้องการปลูกจะปลูกไว้ใกล้ต้นไม้ ไม่นิยมปลูกเรียงเป็นแถวเช่นเดียวกับการเกษตรอุตสาหกรรมในปัจจุบัน พืชที่นำมาปลูกก็ต้องคละกัน โนนต้นนี้ต้น ไม่เป็นชนิดเดียวกันทั้งหมด การปลูกพืชประเภทผลไม้ไว้ใกล้ต้นไม้ เขาให้ข้อคิดว่า เพื่อที่จะใช้ต้นไม้เป็นเครื่องหมาย และเมื่อต้นไม้เปื้อยผุพังก็จะกลายเป็นปุ๋ยในระยะเวลาอันยาวนาน สำหรับลางสาครนิยมปลูกไว้ในที่ร่มของต้นไม้อื่น ๆ เช่น เงาะ ทูเรียน และสะตอ สำหรับปุ๋ยเคมีจะไม่นำมาใช้ แต่นิยมใช้ปุ๋ยคอกจี้เถ้า ถ่านไฟควาควมรวมใส่ โคนไม้หรือสุม โคนไม้ด้วยใบไม้กิ่งไม้ขนาดเล็ก เมื่อพืชโตขึ้นหากหนาแน่นเกินไปก็ตัดทิ้งเสียบ้าง ตรงไหนมีที่คั่นว่างก็ปลูกเพิ่ม มีใครบอกว่าพันธุ์ไม้อะไรดีก็จะนำมาปลูก โดยไม่มีการคัดเลือกพันธุ์ ไม้บางชนิดเมื่อกินเนื้อผลไม้แล้วก็อาจจะปาทิ้งลงในสวน แต่มักนิยมทำกันในฤดูฝน เพราะค่านึงว่าเมล็ดผลไม้จะไ้งอกได้ง่าย และสามารถเจริญเติบโตได้ ด้วยเหตุดังกล่าวในการทำสวนสมรมเขาจึงเน้นว่า การเลือกที่คั่นที่ชุ่มชื้น ใกล้ถ่านน้ำมีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่ง ทุนที่เป็นเงินไม่มีความจำเป็นมากเท่ากับทุนที่เจ้าของสวนเข้าใจ สวนสมรมตามแบบเดิม และใช้การจัดการอันเป็นเรื่องตามสบายและซึ่งไม่ใช่ระบบดังเช่นปัจจุบันนั่นเอง

เขากล่าวถึงลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของการทำสวนแบบนี้ว่า การทำสวนสมรมของเขานั้นถ้าพิจารณาถึงผลประโยชน์ในแง่เศรษฐกิจ แม้ได้รับผลไม่เป็นกอบเป็นกำแต่ก็ได้รับผลตลอดปี บางปีทุก ๆ เดือนจะมีเพื่อนบ้านเข้ามาที่สวนขอพืชสมุนไพรเพื่อนำไปปรุงยาพื้นบ้าน มาหาเห็ด หน่อไม้ ผักหนาะ ซึ่งพวกเขาก็ไม่เคยพลาดหวัง ด้วยเหตุนี้สวนสมรมจึงมิใช่สวนที่เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจเฉพาะแต่เจ้าของสวนเท่านั้นยังเป็นประโยชน์ต่อเพื่อนบ้านอีกด้วย ไม้บางต้นที่โตพอที่จะสร้างบ้านเรือนได้ก็สามารถตัดโค่นมาใช้ประโยชน์ได้โดยไม่ต้องไปซื้อหาด้วยราคาแพง หน่อไม้ เห็ดต่าง ๆ ผักต่าง ๆ ก็สามารถหามากินได้ตลอดทั้งปีโดยมิต้องซื้อหา อีกทั้งยังปลอดภัยจากสารเคมี

และยาปราบศัตรูพืชได้อีกด้วย สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ นก หนู ค้างคาว และแมลง ก็มีอยู่เป็นจำนวนมากทั้งนี้เพราะว่ามีอาหารเพียงพอให้เข้ามาอยู่อาศัย และขณะเดียวกันก็ช่วยสร้างความสมดุลให้แก่ธรรมชาติได้เป็นอย่างดี ฉะนั้นเขาบอกว่าประโยชน์ของสวนสมรมมิใช่ประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลักสำคัญ แต่เป็นประโยชน์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่กับประโยชน์ทางสังคม กล่าวคือ ทางด้านสังคม สวนแบบนี้ช่วยให้มนุษย์สัตว์พืช และสิ่งที่มีชีวิตอื่น ๆ เป็นอยู่อย่างอิสระ ปลอดภัย เกื้อกูล มีความสุขโดยไม่ต้องปรุงแต่งมาก และไม่นำไปสู่ความทุกข์ได้ง่าย อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมและธรรมชาติแวดล้อมได้เป็นอย่างดีอีกด้วยชาวบ้านที่นี้รู้จักคุ้นเคยกันหมด ในงานบุญจะพบว่าพวกเขา นำผลผลิตจากสวนไปทำบุญที่วัด และทุกคนไม่ค่อยหวงแหนสิ่งของต่าง ๆ ที่ในสวน เพราะ เขาคิดว่าทุกอย่างมีอยู่ตามธรรมชาติ แต่พวกเขาที่มีความเกรงอกเกรงใจกัน จะไม่ทำสิ่งที่คิดว่าเป็นการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน เช่น ลักขโมย เป็นต้น เพราะเขาต่างก็มีสิ่งดังกล่าวเหมือน ๆ กัน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันก็มีเริ่มการลักขโมยกันบ้าง นายชวนบอกว่านั่นเป็นผลกระทบมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตมาสู่ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่นั้นเอง

เมื่อกล่าวถึงผลกระทบและความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของสวนสมรม เขาบอกว่าสวนสมรมได้ปรับเปลี่ยนตลอดเวลา โดยที่ในอดีตสวนสมรมคือป่าที่มีความหลากหลายเกี่ยวกับพืชและสัตว์ ต่อมาสวนสมรมได้เปลี่ยนมาเป็นแบบที่รวมเอาทั้งลักษณะแบบเดิมและแบบใหม่เข้าด้วยกัน กล่าวคือ สวนสมรมแทนที่จะเป็นป่าเพียงอย่างเดียว กลับมีการปลูกพืช โดยเฉพาะไม้ผลเพิ่มมากขึ้น มีขอบเขตแสดงถึงความเป็นเจ้าของ และมีแนวโน้มว่าพันธุ์ไม้ดั้งเดิมกำลังลดน้อยลงไป แต่กลับมีพันธุ์ไม้ที่ปลูกขึ้นตามความต้องการของมนุษย์โดยเฉพาะไม้ผล พืชผัก และพืชสมุนไพร ผลของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเนื่องมาจากการที่วิถีชีวิตของมนุษย์ในปัจจุบันได้เปลี่ยนไป มีคนเพิ่มมากขึ้น ความต้องการก็มีมากขึ้นตามลำดับที่ดินมีคงที่ในขณะที่การใช้ประโยชน์จากที่ดินมีเพิ่มขึ้น ลักษณะการใช้ที่ดินก็หลากหลายมากยิ่งขึ้น การเปลี่ยนวิถีชีวิตเป็นผลกระทบมาจากการเปลี่ยนแปลงของชนบทไปเป็นเมือง ซึ่งมีชีวิตที่เร่งรีบ วัตถุนิยมซึ่งแฝงมาในรูปของการบริโภคเป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวาง ผู้ที่มีชีวิตที่เรียบง่ายและมีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง กลับถูกมองว่า ชี้

เกียจไม่ทันสมัย ไม่พัฒนา คำตอบของความเจริญและความสุข คือ การมีสิ่งของเครื่องใช้ครบบริบูรณ์มีราคาแพง สามารถกู้หนี้ยืมสินมาลงทุนหมุนเวียนในตลาดอย่างกว้างขวาง ลักษณะเช่นนี้ได้ส่งผลกระทบต่อสวนสมรม ทำให้ کلی่คลายเปลี่ยนแปลงไปอย่างแน่นอน เพราะว่าสิ่งดังกล่าวทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงความคิดความเชื่อจากเดิมเป็นความคิดแบบใหม่มากขึ้นทุกที ความเชื่อเรื่องพระภูมิเจ้าที่ ผีป่า รุกขเทวดา การที่ไม่ควรปีศาจวระรดจอมปลวก รวมทั้งที่เชื่อว่าความเป็นมงคลจะเกิดแก่ผู้มีความกตัญญูรู้คุณบรรพบุรุษ และอื่น ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง สิ่งดังกล่าวล้วนเป็นเงื่อนไขที่ส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงต่อสวนสมรมอย่างแน่นอนทั้งในปัจจุบันและอนาคต อย่างไรก็ตามเขาบอกว่าหากครอบครัวมีความตระหนักในคุณค่าของสวนสมรมอย่างแท้จริง อีกทั้งระบบการศึกษาช่วยให้คนในท้องถิ่นได้เข้าใจตนเอง เข้าใจท้องถิ่นมากกว่าที่เป็นอยู่ โดยที่ได้มีชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติ มีความพอเพียง พอดี ได้คลุกคลีทำงานเกี่ยวกับสวนสมรมอย่างเห็นคุณค่า ก็อาจจะเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยลดอัตราความเปลี่ยนแปลงให้น้อยลง และช่วยให้มีผลกระทบเปลี่ยนไปในทางดีมากขึ้นได้

1.4 สวนสมรมของนายสุวรรณ ชูวารี

1.4.1 สาระเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้ตั้งอยู่ ณ บ้านเลขที่ 14 หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านยาง อำเภอศีร์ษะเกษ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เจ้าของคือ นายสุวรรณ ชูวารี และนางเจียน ชูวารี เดิมนายสุวรรณ ชูวารี เป็นชาวบ้านหมู่ที่ 3 ตำบลบ้านยาง ครั้นแต่งงานกับนางเจียนจึงย้ายมาอยู่ที่นี้ นายสุวรรณมีอาชีพเดิมคือ ทำสวนและทำนา ทั้งสองเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ปัจจุบัน นายสุวรรณอายุ 70 ปี ส่วนนางเจียนอายุ 69 ปี ทั้งสองมีบุตรด้วยกัน 6 คน ทุกคนประกอบอาชีพมั่นคงเป็นหลักเป็นแหล่ง สำหรับลูกสาวคนที่ 4 แยกครอบครัวออกไปประกอบอาชีพทำสวน อยู่ที่ตำบลน้ำหัก อำเภอศีร์ษะเกษ อาชีพหลักของครอบครัวนายสุวรรณ คือ ทำสวน มีมืออยู่ 1 แปลง คือพื้นที่ซึ่งเป็นสวนสมรมนั่นเอง สวนนี้มีเนื้อที่ประมาณ 17 ไร่ นายสุวรรณเรียนรู้การทำสวนสมรมมาตั้งแต่วัยเด็ก เนื่องจากที่บ้านเดิม

ของเขามีสวนที่มีอยู่เดิมล้วนเป็นสวนสมรมทั้งสิ้น เขาบอกว่าในหมู่บ้านของเขาไม่มีใครเรียก “สวนสมรม” มักจะเรียกว่า “สวนบุราณ” หรือ “สวนสมพรหม” บ้างก็เรียกว่าสวนผสม นายสุวรรณ ชูวารีเล่าว่า แต่เดิมสมัยที่เขายังเป็นเด็ก ทั้งสองฝั่งของคลองขันธ์ล้วนเป็นพื้นที่สวนสมรมทั้งสิ้น เมื่อเดินเข้าไปบริเวณใกล้ลำคลองอากาศจะเย็นและมีต้นไม้ขึ้นแน่นทึบ ไม่มีการหักล้างถางพงเป็นสวนอย่างปัจจุบัน ในป่าเต็มไปด้วย สะตอ เหยียง เนียง ลางสาดป่า คอปลั่ง คอแลน ระกำ พลอง หวาย ไม้ไผ่ พลุ และของป่าอื่น ๆ เช่น น้ำผึ้ง อย่างอุดมสมบูรณ์ จากความสมบูรณ์ของป่าที่นี้จึงเต็มไปด้วยสัตว์ป่า เช่น ช้าง หมู เสือ กวาง เม่น หมูป่า และนกนานาชนิด ต่อมาเมื่อมีการทำลายป่าลงอย่างต่อเนื่องทั้งบริษัทที่เข้าไปรับสัมปทานทำป่าไม้ และจากประชาชนที่เข้าไปหักล้างถางพงจับจองที่ดินเพื่อทำไร่ทำสวน ทำให้สภาพความเป็นป่า และสัตว์ป่าลดน้อยลงมาก และดูเหมือนว่า สัตว์ป่า และพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ไม่น้อยได้สูญพันธุ์ไปแล้ว จะมีเหลืออยู่บ้างก็เฉพาะบริเวณริมคลองขันธ์ซึ่งมีลักษณะเป็นสวนสมรมเท่านั้น

จากการที่นายสุวรรณ ชูวารี เติบโตในพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ และใช้ชีวิตทำมาหากินอยู่กับการทำสวนสมรมมายาวนาน ทำให้เขาพบว่า สิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้วนมีความเกี่ยวข้อง เกื้อกูลกันอยู่ตลอดเวลา เมื่อใดที่สิ่งมีชีวิตขาดการเกื้อกูลหรือไม่มีความเกี่ยวข้อง สัมพันธ์กันแล้ว เมื่อนั้นก็หมายความว่าความเป็นอยู่ของสิ่งมีชีวิตกำลังเกิดภัยอันตรายตามมา เขาอธิบายว่าตัวอย่างซึ่งเห็นได้ชัด คือ เมื่อป่าถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก จะทำให้เกิดภัยธรรมชาติ เช่น น้ำท่วม หรือเกิดการพังทลายของดิน เป็นต้น หรือการใช้ปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืชติดต่อกันนานจนเกินไปจะทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ซึ่งมีผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหมด ด้วยเหตุดังกล่าวเขาจึงบอกว่าการดำเนินชีวิตด้วยการทำสวนสมรมจึงเหมาะกับชาวบ้านชนบท แต่อย่างไรก็ตามเขาย้ำว่าผู้ที่ทำสวนสมรมจะต้องมีความอดทนต่อการดำเนินชีวิตแบบเก่าซึ่งสอดคล้องกับสวนสมรมด้วย มิใช่เปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปตามความเปลี่ยนแปลงปัจจุบัน

เขาบอกว่าการทำสวนสมรมนั้นบางครั้งตกอยู่ในสภาพที่ไม่แน่นอน กล่าวคือ บางปีอาจจะมียาได้ลดน้อยลงมาก อย่างกรณีของเขา เมื่อ พ.ศ. 2531 เกิดน้ำท่วมใหญ่ในสวนมีน้ำค้างอยู่เป็นเวลานาน ทำให้ไม้ผลรากเน่าตายไปเสียมากต่อมากในปีนั้นแทบจะ

ไม่มีรายได้อะไรเลย และทำให้ครอบครัวของเขาต้องประสบกับความขาดแคลนจากเดิมที่เคยได้รับอยู่หลายปี แต่เนื่องจากผู้ทำสวนสมรมใช้ชีวิตกินอยู่อย่างธรรมดา และภายในสวนก็มีของบริโภคครบทุกอย่าง ไม่ต้องซื้อหา อีกทั้งผู้ทำสวนแบบนี้มักปลอดจากหนี้สิน จึงมักไม่มีความเดือดร้อนมากนัก นอกจากนี้การเคยชินกับความเรียบง่าย และความยากลำบากซึ่งประสบมาโดยตลอดทำให้พวกเขาถือว่าเป็นสิ่งธรรมดา เช่น ในอดีตผลผลิตจากสวนส่วนใหญ่แลกเปลี่ยนกันกินหรือใช้สอยกันในหมู่บ้าน ถ้าจะขายต้องบรรทุกเรือแจวไปขายที่ตลาดในอำเภอพุนพิน ซึ่งใช้เวลาไปกลับ 2-3 วัน สมัยที่มีรถยนต์ใช้เวลา 1 วัน ต่อมาสภาพการณ์ดีขึ้นคือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 ก็ใช้การเดินทางด้วยรถไฟแทน และตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 ก็เริ่มมีรถยนต์เนื่องจากมีถนนสมัยหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์เป็นนายกรัฐมนตรีตัดเข้าไปในหมู่บ้าน สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้พวกเขาคิดว่ามีใช้ความเดือดร้อนมากนัก แต่ในอนาคตรุ่นลูก - หลาน เขาบอกว่าคงต้องพบกับความลำบากมากขึ้น เพราะว่าที่ดินมีน้อยลง น้ำในลำคลองต้นเงินผลผลิตจากสวนก็ลดน้อยลงด้วย อีกทั้งถ้าชาวบ้านหันไปนิยมวิถีชีวิตแบบใหม่ก็คงจะเดือดร้อนมากขึ้น

นายสุวรรณ ชูวารี บอกต่อไปว่าสวนสมรมจะมีความหมายและความสำคัญต่อชาวบ้านตลอดไป หากชาวบ้านมีความคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงตามที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันทรงมีพระราชประสงค์ให้เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะว่า การทำสวนสมรมของชาวบ้านมีหลักการที่ไม่แตกต่างจาก แนวพระราชดำริมากนัก ซึ่งหากทำได้จริงแล้ว เขาเชื่อว่าจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและนั่นคือชีวิตของชาวบ้านมีความสุขบนภาวะเศรษฐกิจที่พอกินพออยู่

1.4.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมนายสุวรรณ วารี มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 17 ไร่ พื้นที่ส่วนหนึ่งใช้เป็นที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย พื้นที่เป็นที่ราบลุ่มลาดต่ำไปยังคลองยัน ในฤดูฝนพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกน้ำท่วม บางปีทำให้ไม้ผลตายไปเป็นจำนวนมาก แต่ทุกครั้งที่มือน้ำท่วมทำให้ผืนดินดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะว่าดินตะกอนที่ถูกน้ำพามาถมจะกลายเป็นปุ๋ยแก่พืชได้เป็นอย่างดี

ได้กล่าวแล้วว่าแต่เดิมในบริเวณสองฝั่งของคลองยันเต็มไปด้วยพันธุ์ไม้ป่าทั้งไม้ผล และไม้เบญจพรรณ แต่เมื่อชาวบ้านเข้ามาอยู่อาศัยก็ทำลายป่าไม้บางส่วน และปลูกไม้ผลลงในที่ว่าง สำหรับสวนของนายสุวรรณ นอกจากจะเต็มไปด้วยผักพื้นบ้านและสมุนไพรบางอย่างแล้วยังมีหมาก มะพร้าว สะตอ ทูเรียน ลางสาด เงาะ และโกโก้ สำหรับโกโก้เป็นพันธุ์ไม้ที่นำมาปลูกใหม่ เนื่องจากในปี พ.ศ. 2531 เกิดน้ำท่วมทำให้ ลางสาด และลองกองตายไปเป็นจำนวนมาก จึงได้นำเอาโกโก้มาปลูกทดแทน ในพื้นที่ว่างและได้ร่มเงาปรากฏว่าเจริญงอกงาม และให้ผลดี ในส่วนของการปลูกไม้เพิ่มเติม ถ้าเห็นว่ามีที่ว่างก็ถางหญ้าให้เตียน แล้วก็ขุดหลุมปลูกลงไปโดยไม่ทำลายพันธุ์ไม้อื่น ๆ นอกจากพืชบางชนิดในการปลูกไม้ค้ำกิ่งเรื่องแถวหรือแนว ปลูกที่ใช้กิ่งมุงใช้ปุ๋ยอินทรีย์ คือ จี ค้างคาว และถ้าไม่จำเป็นก็จะไม่ฉีดยาฆ่าแมลงโดยเด็ดขาด เขาบอกว่าได้พยายามทำตามแบบที่บรรพบุรุษทำสืบต่อกันมา อย่างไรก็ตามในบางครั้งก็ใช้เครื่องทุ่นแรงบ้าง เช่น รถไถ และรถยนต์บรรทุก หรือใช้ลิงกึ่งเก็บมะพร้าว

ในด้านกระบวนการจัดการ นายสุวรรณบอกว่าได้ยึดถือปฏิบัติตามที่บรรพบุรุษกระทำสืบต่อกันมา กล่าวคือหากจะเลือกที่ดินเพื่อทำสวนสมรมจะเลือกที่ดินซึ่งอยู่ใกล้แหล่งน้ำ เป็นที่ราบลุ่ม ดินร่วนเหนียว ในการนำพืชมาปลูกจะเน้นปลูกพืชในท้องถิ่นเป็นหลัก เช่น ลางสาด ทูเรียน เงาะ สะตอ เหยียง กระท้อน มะพร้าว หมาก มะขูด ขี้เหล็ก สะเดา ฯลฯ พืชแต่ละชนิดที่ปลูกจะต้องคำนึงถึงระดับสูงต่ำของพื้นที่ เช่น สะตอ เหยียง เหยียง กระท้อน ปลูกได้ในพื้นที่เกือบทุกสภาพ แต่ทูเรียนจะต้องปลูกในที่ดอน เพราะทูเรียนเป็นโรคง่าย ในด้านแรงงานจะใช้แรงงานภายในครอบครัว โดยร่วมกันทำงานแบบตามสบายไม่เร่งรัด แต่ถ้าในฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิตก็จะจ้างแรงงานจากภายนอกมาช่วยเก็บ เก็บเกี่ยวสำหรับภายในสวนจะปล่อยให้รก แล้ววางในบางครั้งคราว ทุกปีหากหา จี ค้างคาวได้จะนำมาใส่เพื่อเพิ่มอาหารและบำรุงดินให้อุดมสมบูรณ์ สำหรับต้นไม้และวัชพืชที่ขึ้นระเกะระกะก็จะทำลายเสียบ้างแต่ไม่เผาโดยเด็ดขาด ในส่วนของผลประโยชน์ไม่ได้ให้ความสำคัญเรื่องเงินเป็นหลัก กล่าวคือ ยังใช้วิธีการแลกเปลี่ยน แบ่งปันให้กับเพื่อนบ้าน แต่ถ้ามีเหลือมากก็ขายเพื่อหาเงินมาเป็นทุนหมุนเวียนบำรุงสวนต่อไป

ในด้านลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม นายสุวรรณ ชูวารี บอกว่า ถ้าทำสวน

แบบนี้แล้วมีความคาดหวังว่าจะได้ผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจสูง คือ มุ่งรายได้ที่เป็นเงินแล้วคงจะต้องผิดหวัง ทั้งนี้เพราะรายได้จากสวนแบบนี้มักจะไม่นั่นนอน แต่ถ้าคิดว่าการทำสวนแบบนี้ช่วยให้มีกินมีใช้ตลอดปี โดยไม่มากมายอะไรนัก พอกินพออยู่ ไม่ฟุ่มเฟือยก็จะอยู่ได้อย่างมั่นคงในส่วนของสวนจะให้ความร่มรื่นร่มเย็น และเป็นสื่อที่ช่วยให้ผู้ทำมีความผูกพันกับเพื่อนบ้าน สัตว์ และพืช หรือสภาพแวดล้อมทั้งหมด โดยคิดว่าการที่อยู่กันได้นั้นก็เพราะต่างก็ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันแล้ว ก็จะทำให้ครอบครัวมีความสุขอย่างไรก็ตามนายสุวรรณบอกว่าการทำสวนแบบนี้แล้วยังจะทำอาชีพอย่างอื่นควบคู่ไปด้วยเช่น สัตว์ได้ ได้แก่ ไก่ หมู ปลาและอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะว่า นอกจากช่วยให้มีสิ่งของบริโภคตลอดปีแล้ว ยังเป็นรายได้ที่ช่วยจุนเจือครอบครัวอีกด้วย และที่สำคัญคือ การเลี้ยงสัตว์ยังให้ปุ๋ยแก่พืช และช่วยทำลายแมลงบางชนิดได้ด้วย สิ่งที่เขาย้ำเป็นประการสุดท้าย คือ สวนสมรมจะให้ความสุขที่ไม่ต้องปรุงแต่งมากเป็นความสุขที่เรียบง่าย ปกติธรรมดา แต่อาจจะล้ำหลัง โดยเฉพาะตามความคิดของสังคมสมัยใหม่ และอีกสิ่งหนึ่งที่สวนแบบนี้จะช่วยให้เกิดความยั่งยืนคือเป็นสวนที่ช่วยให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมและธรรมชาติสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี ซึ่งนั่นจะส่งผลต่อการดำรงอยู่อย่างมีความสุขที่ยั่งยืนของสังคม โดยเฉพาะสังคมชนบทตลอดไป

ในแง่ของความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง นายสุวรรณ ชูวารี บอกว่าสวนสมรมเปลี่ยนแปลง และได้รับผลกระทบอยู่ตลอดเวลา กล่าวคือ แต่เดิมสวนสมรมมีสภาพเป็นป่าที่ค่อนข้างสมบูรณ์ เมื่อนมนุษย์เข้ามาใช้ประโยชน์ก็ตัดไม้ทำลายป่า ปลูกพืชเพิ่มเติมตามความประสงค์ของมนุษย์ เพื่อสนองความต้องการทางด้านการบริโภค โดยเฉพาะไม้ผล สภาพความเป็นป่าถึงถูกทำลายอย่างรวดเร็ว เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของดิน ของพืชพันธุ์ต่าง ๆ สัตว์ต่าง ๆ ซึ่งแต่เดิมมีนานาชนิดก็ลดน้อยลงไป นอกจากนี้จากการที่ความต้องการที่ดินเพื่อทำสวนอุตสาหกรรม เช่น สวนยางพารา และสวนปาล์มที่มีมากขึ้นก็ยิ่งทำให้สภาพของสวนสมรมเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัด อย่างไรก็ตามเขาบอกว่าความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสามารถยับยั้งได้โดยที่ผู้ทำสวนสมรม จะต้องตระหนักถึงความสำคัญที่แท้จริงของสวนแบบนี้ โดยที่ต้องสร้างสิ่งดังกล่าวให้เกิดแก่ลูกหลานเช่นเดียวกับที่บรรพบุรุษได้กระทำสืบต่อกันมา โดยยึดหลักความคิดจากศาสนาพุทธ คือ ความอดทน ขยัน

เกือบภูมิภาคตากรูณา ทั้งต่อคนพืช และสัตว์ อีกทั้งควรจะนำเอาแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาปฏิบัติควบคู่ไปด้วย อย่างไรก็ตามเขาบอกว่าความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่รุนแรงอยู่ตลอดเวลา ค่อนข้างจะทำให้คนรุ่นใหม่รู้จักสวนสมรมและเห็นประโยชน์น้อยลงทุกที โดยหันไปใช้ชีวิตแบบสมัยใหม่อย่างนำวิถีทางแก้ไขทางหนึ่งก็คือ ควรจะนำเรื่องสวนสมรมเข้าไปสอนในระบบโรงเรียนทุกระดับจะได้เป็นหนทางในการช่วยให้เรื่องราวของสวนสมรมเป็นที่ประจักษ์กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในหมู่ของคนรุ่นใหม่

1.5 สวนสมรมของนายทักษิณ คงวุ่น

1.5.1 สารเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 16 หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านยาง อำเภอศีร์ษะเกษ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งนายทักษิณ คงวุ่น เป็นเจ้าของสวน นายทักษิณ คงวุ่น เป็นชาวบ้านที่มีภูมิลำเนาอยู่ในถิ่นนี้โดยอยู่กันมาหลายชั่วอายุคน นายทักษิณเกิดเมื่อ พ.ศ. 2511 ในครอบครัวชาวสวนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนพุนพินพิทยาคม อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี แต่ก็ได้ไม่ได้ศึกษาต่อ เนื่องจากพอใจที่จะทำสวนสืบต่อจากบิดามารดา นายทักษิณมีสวน 3 แปลง เนื้อที่ประมาณ 30 ไร่เศษ เป็นสวนสมรม 1 แปลง มีเนื้อที่ 7 ไร่ ที่เหลือเป็นสวนยางพารา และเขามีอาชีพรองคือ ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ

นายทักษิณ คงวุ่นเป็นคนรุ่นใหม่ที่ยังคงยึดมั่นอยู่กับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม เขากล่าวว่าเขาเติบโตขึ้นมาท่ามกลางธรรมชาติ พบเห็นสวนโบราณของบรรพบุรุษมาตั้งแต่วัยเยาว์ และเรียกสวนนี้ว่า “สวนพ่อเฒ่า” ทั้งยังเคยได้ยินบางคนเรียกว่า “สวนสำพร้า” ด้วยเช่นกัน นายทักษิณกล่าวว่าสวนสมรมเป็นสวนที่ทำได้ง่าย โดยเฉพาะถ้าเป็นที่ลุ่มริมแหล่งน้ำจะทำสวนสมรมได้ผลดีที่สุด หากเป็นที่เนินจะไม่ดีเท่าที่ลุ่ม จะได้รับผลจากพืชบางชนิดเท่านั้น นอกจากนี้การปลูกพืชควรมีการคัดเลือกต้นพันธุ์พืชที่ดีมาปลูกเพิ่มเติมด้วย นอกเหนือจากการที่พืชขยายพันธุ์เองตามธรรมชาติ ในการทำสวนสมรมควรดูแลว่าหากมีต้นไม้ต้นใดหักหรือโค่นก็ควรปรับปรุงและปลูกเสริมหรือปลูกทดแทนด้วย ในส่วนของ

พืชที่ปลูกนั้น นายทักษิณคงวุ่นจะปลูกพืชทุกชนิดที่คิดว่าต้องกินต้องใช้ โดยการปลูกตรงพื้นที่ที่ว่าง และเมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวก็เพียงใช้มีดพร้าฟัน ๆ หญ้าพอเข้าไปเก็บผลได้ ในส่วนของประโยชน์จากสวนเขาพอใจต่อผลประโยชน์ที่ได้รับซึ่งแม้จะไม่มากนักก็ตาม

จากการที่นายทักษิณ คงวุ่น เป็นผู้ที่รักธรรมชาติและได้พบเห็นสวนสมรมมา โดยตลอดทั้งการประกอบอาชีพของครอบครัวและเพื่อนบ้าน ความรู้เกี่ยวกับสวนสมรมจึงเป็นความรู้ที่เกิดจากสภาพแวดล้อม เกิดจากการสังเกต และการปฏิบัติ นอกจากนั้น นายทักษิณ คงวุ่น ยังเพิ่มพูนความรู้ด้วยการเข้ารับการอบรมบ้างเป็นครั้งคราว และร่วมงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนไปศึกษาดูงานด้านการเกษตรในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยด้วย จากประสบการณ์ดังกล่าวทำให้เขายังมีความเชื่อมั่นต่อคุณค่าของสวนสมรมและขยายความคิดดังกล่าวถ่ายทอดสู่บุคคลรอบข้างเสมอเมื่อมีโอกาส

นายทักษิณ คงวุ่น มีทัศนคติเกี่ยวกับสวนสมรมว่าเป็นสิ่งที่ถือว่าเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ คนรุ่นก่อนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสุขสบายได้รับความร่มรื่นจากสวน ได้เห็นความงดงามของธรรมชาติ และได้กินได้ใช้ผลผลิตทุกอย่างที่ต้องการจากสวนสมรมอย่างครบถ้วนไม่ต้องซื้อหา นับเป็นสิ่งที่ควรแก่การชื่นชมและคนรุ่นใหม่ก็น่าจะนำมาเป็นแบบอย่าง ถึงแม้ว่าในปัจจุบันสภาพแวดล้อมจะเปลี่ยนแปลงไปมากแต่นายทักษิณ คงวุ่นคิดว่า สิ่งใดที่เป็นของดั้งเดิม เก่าแก่ เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษสร้างสมกันมายาวนานหลายชั่วอายุคน เราไม่ควรทำลาย นอกจากนี้สวนสมรมเป็นสวนที่เจ้าของได้พึ่งพาอาศัยทั้งของกินและของใช้รวมทั้งทำให้เกิดรายได้ตลอดปี แตกต่างจากสวนเชิงเดี่ยวซึ่งมีผลให้อยู่ชนิดเดียว แต่เจ้าของสวนต้องไปซื้ออย่างอื่นเพิ่มอีก 10 ชนิด

1.5.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนของนายทักษิณ คงวุ่น มีพื้นที่ 7 ไร่ อยู่ห่างจากถนนประมาณ 100 เมตร พื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย พื้นที่เป็นที่เนินเล็กน้อย แต่มีแอ่งน้ำอยู่ในบริเวณสวน

สวนนี้เป็นมรดกจากบรรพบุรุษซึ่งได้มาจับจองพื้นที่และก่อร่างสร้างสวนแต่ครั้งอดีตถึงปัจจุบัน สวนนี้ก็ยังคงความเป็นธรรมชาติสูงมาก ต้นไม้ใหญ่อายุมาก

ยังคงมีไม้ยืนต้นอยู่ ไม่ถูกทำลาย ทำให้บริเวณสวนแห่งนี้ร่มรื่น ชุ่มชื้น พันธุ์ไม้ในสวนมี
 มากชนิด ได้แก่ มะพร้าว หมาก จี่เหล็ก ยาง ลางสาด มะขาม มะปริง มังคุด ทุเรียน
 กาได้ เตยง ส้มโอ และพืชอื่น ๆ ซึ่งเป็นผักพื้นบ้านอีกมากมายหลายชนิด

ในด้านการจัดการของนายทักษิณ คงวุ่น ใช้วิธีการว่ามีพันธุ์ไม้ชนิดใดได้ผลดีก็
 จะนำต้นพันธุ์ชนิดนั้นมาปลูกไว้ในสวน โดยยึดหลักว่า “ปลูกให้ครบ” เพื่อให้สามารถใช้
 ทุกอย่างได้จากสวน ทั้งกิน ทั้งใช้ ทั้งขาย และเพื่อให้พืชได้พึ่งพากันเอง เพื่อให้นกกา
 และสัตว์ป่าอื่น ๆ ได้พึ่งพา อยู่ร่วมกันได้ด้วย สำหรับด้านแรงงานนั้นส่วนใหญ่จะใช้แรง
 งานในครอบครัวยกเว้นตอนเก็บเกี่ยวมะพร้าว และสะตอซึ่งมีเป็นจำนวนมากในสวนของ
 เขาซึ่งอาจจะต้องจ้างแรงงานจากภายนอกเข้ามาช่วยเก็บเกี่ยวด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเครือข่าย นายทักษิณ คงวุ่น มีเครือข่ายทั้งที่เป็นเครือข่าย
 ภายนอกและเครือข่ายในท้องถิ่น เกี่ยวกับเครือข่ายนี้ นายทักษิณกล่าวว่าคงต้องใช้เวลาอีก
 ระยะเวลาหนึ่งในการสร้างและขยายเครือข่ายให้เข้มแข็งขึ้น เพราะจากอดีตวิถีชีวิตของผู้คน
 ในชุมชนนี้มีความสัมพันธ์กันสูง มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันเป็นอย่างดี มาถึงวันนี้สภาพ
 บ้านเมืองเปลี่ยนแปลงไปมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพเศรษฐกิจไม่ทำให้ผู้คนต้องต่อสู้ดิ้น
 รนมากขึ้น การคิดถึงผู้อื่นจึงมีน้อยลง ปัจจุบันนี้ในหมู่บ้านของเขาเมื่อเยาวชนในหมู่บ้าน
 เรียนจบมาจากโรงเรียนใกล้บ้านก็จะไปเรียนต่อข้าง ไปทำงานในโรงงานนอกหมู่บ้านบ้าง
 คนสูงอายุก็ต้องทำงานบ้าน เลี้ยงลูกหลานเล็ก ๆ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนลดลง
 โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับคนที่ทำสวนพืชเชิงเดี่ยวซึ่งเขากล่าวว่า “บางครั้งตื่นขึ้นมาไม่มี
 เงินสักบาท ห้าวัน สิบวัน ก็ยังไม่มีเงินเข้าบ้านสักบาท คนเราหาเงินไม่ได้ทุกวัน แต่ต้อง
 จ่ายเงินทุกวัน ต้องซื้อของที่แพงขึ้นทุกวัน ผู้คนจึงต้องคิดแต่เรื่องความอยู่รอดของตัวเอง”

เขาคิดว่าในภาวะเช่นนี้ผู้คนจะเห็นคุณค่าของสวนสมรมซึ่ง “ลงทุนน้อย แม้เอา
 ร่ำรวยไม่ได้ แต่ก็ได้เรื่อย ๆ ดีกว่าปลูกพืชเชิงเดี่ยว” และเมื่อนั้นเขาคิดว่าเครือข่ายของเขา
 จะมากขึ้นเรื่อย ๆ ในที่สุด นายทักษิณ คงวุ่น จึงเป็นผู้หนึ่งที่แน่ใจว่า สวนสมรม คือทาง
 เลือกและทางรอดหนึ่งของผู้คนในปัจจุบัน

1.6 สวนสมรมของนายเรื่อน พิพิธ

1.6.1 สารสำคัญเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 35 หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้เป็นเจ้าของสวน คือ นายเรื่อน พิพิธ เป็นชาวบ้านที่มีภูมิลำเนาอยู่ในถิ่นนี้ นายเรื่อน พิพิธ เกิดเมื่อ พ.ศ. 2477 ในครอบครัวของชาวสวน เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดนิลาราม ซึ่งเป็นโรงเรียนใกล้บ้าน หลังจากจบการศึกษาได้ช่วยบิดาและมารดาทำสวนเรื่อยมา ต่อมาได้แต่งงานกับนางปราช ซึ่งเป็นชาวตำบลถ้ำสิงขร อำเภอคีรีรัฐนิคม และช่วยกันทำสวนเรื่อยมา นายเรื่อนมีบุตร 4 คน โดยบุตร 3 คนแรกเป็นชาย เมื่อเรียนหนังสือจบการศึกษาภาคบังคับก็ช่วยบิดามารดาทำสวน จนถึงวัยสมควรก็ได้แต่งงานแล้วต่างแยกตัวออกไปทำสวนอย่างทั้งหมด มีเพียงลูกคนสุดท้ายที่ยังไม่แต่งงานและยังคงอยู่ที่บ้านกับบิดามารดา

จากการที่นายเรื่อน พิพิธ อยู่ในครอบครัวชาวสวนจึงซึบซับความรู้เกี่ยวกับการทำสวนมาแต่ด้วยเยาว์ เขากล่าวว่า “ช่วยพ่อแม่ทำสวนพ่อแม่มาตั้งแต่เด็ก” นายเรื่อนกล่าวถึงสวนสมรมหรือสวนพ่อแม่ว่า เป็นสวนที่ปลูกทุกอย่างที่ต้องการหรือต้องกิน ต้องใช้ เขากล่าวเพิ่มเติมว่า สวนสมรมหรือสวนพ่อแม่ที่เขาเรียกนั้นเป็นสวนที่เมื่อ “อยากกินอะไรลงจากเรือนได้กิน ไม่ต้องซื้อ” และเป็นสวนที่มีพอสำหรับกินแต่ไม่มีไว้ขาย เพราะพืชผลที่มีอยู่นั้นมีอยู่มากมายหลายชนิดก็จริงแต่มีชนิดละไม่มาก จึงเน้นเพื่อกินกันในครัวเรือนและแบ่งปันเป็นส่วนใหญ่

1.6.2 สารเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมของนายเรื่อน พิพิธ มีพื้นที่ 9 ไร่ ตั้งอยู่ติดถนน พื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยการ ปฏิบัติที่ทำมาแต่เดิม คือ คอยดูแลแผ้วถางไม่ให้สวนรกเกินไป และเมื่อต้นไม้ต้นใดแก่ทรุดโทรมลงก็จะโค่นทิ้งแล้วปลูกใหม่ทดแทนลงไป พันธุ์ไม้ในสวนของนายเรื่อน พิพิธ ส่วนใหญ่เป็นมะพร้าว และสะตอ นอกจากนี้ยังมีพืชชนิดอื่นชนิดละ 4-5 ต้น เช่น ขี้เหล็ก มะม่วง มะขาม เนียง ลองกอง เงาะ มังคุด มะมุด

ส้มโอ มะนาว รวมทั้ง เหลียง เล็บครุฑ เตยหอม และพืชสวนครัวอีกหลายชนิด

เนื่องจากพื้นที่สวนของนายเรื่อน พิพิธ ค่อนข้างจะเป็นที่เนินทำให้สวนเขาไม่รกรทึบ หรือร่มครึ้มมากนัก นอกจากนี้ในฤดูแล้งยังมักประสบปัญหาขาดแคลนนํ้าอยู่เสมอ ดังนั้นนายเรื่อนจึงแก้ปัญหาดขาดแคลนนํ้าด้วยการขุดสระนํ้าจึงสามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้นายเรื่อนยังนำปลาดุก ปลาจีน ปล่อยัวไว้ในสระทำให้ได้มีปลาเป็นอาหารด้วยอีกส่วนหนึ่ง

นอกจากนายเรื่อนจะแก้ปัญหาดการขาดแคลนนํ้าดังกล่าวแล้ว นายเรื่อนเล่าว่าในสมัยก่อนปัญหาเกี่ยวกับศัตรูพืชมีไม่มากอย่างสมัยนี้ ทุกวันนี้พืชผลปลูกแล้วไม่ค่อยได้รับผลดีเท่าที่ควร เพราะมีหนอนและแมลงมารบกวนมาก ทำให้บางครั้งต้องใช้จ่ายกำจัดศัตรูพืชมาช่วย แต่เขาก็ใช้ด้วยความระมัดระวังและพยายามใช้ให้น้อยที่สุดเพราะทราบดีว่าเป็นอันตรายทั้งต่อผู้ใช้และผู้บริโภค

แม้การทำสวนสมรมในทัศนะของนายเรื่อน พิพิธ จะเห็นว่าทำได้ยากกว่าในสมัยก่อนเพราะมีปัญหามากขึ้น เช่น ปัญหาความแห้งแล้ง และปัญหาศัตรูพืช แต่เขาคิดว่าปัญหาทุกอย่างย่อมมีทางออก ปัญหาบางอย่างแก้ไขได้โดย เช่น การขาดแคลนนํ้าแก้ไขด้วยการขุดสระ ปัญหาบางอย่างอาจทำได้เพียงบรรเทาเช่น ปัญหาศัตรูพืชซึ่งไม่สามารถแก้ไขได้เต็มที่ ก็ใช้จ่ายกำจัดบ้างนาน ๆ ครั้ง อย่างไรก็ตามนายเรื่อน พิพิธ ก็ยืนยันยั่นว่าเขาจะดูแลรักษาสวนสมรมผืนนี้เอาไว้ตลอดไปเพราะเป็นสวนเก่าแก่และให้ความร่มรื่นแก่บ้านและให้ความสุขความสบายใจแก่เขาทุกครั้งที่เขาเข้าไปในสวน

1.7 สวนสมรมของนางผ่อง เพชรชู

1.7.1 สาระเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 17 หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านยางอำเภอศีร์ษะเกษ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้เป็นเจ้าของคือ นางผ่อง เพชรชู ซึ่งเป็นชาวบ้านที่มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่นี้ นางผ่องเกิดเมื่อ พ.ศ. 2466 ในครอบครัวชาวสวน สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดนิลาราม ซึ่งเป็นโรงเรียนในละแวกบ้าน หลังจากนั้นก็อยู่บ้านช่วยบิดา

มารดาทำงาน จนอายุสมควรจะมีเหย้ามีเรือนจึงสมรสกับนายน่วม เพชรชู และได้รับที่ดิน ซึ่งทำสวนแปลงนี้จากบิดามารดาของนางพ่อนให้ไว้เป็นที่ทำกินสืบมา นางพ่อนและนาย น่วมมีบุตรด้วยกัน 11 คน ซึ่งเมื่อสำเร็จการศึกษาชั้นประถมปีที่ 6 แล้วก็ช่วยบิดามารดา ทำสวน มีครอบครัว และแยกย้ายกันไปทำสวนทั้งสิ้น ปัจจุบันนี้นายน่วม เพชรชู ผู้เป็น สามีเสียชีวิตไปแล้ว และนางพ่อนได้แบ่งที่ดินดังกล่าวให้แก่ลูก ๆ 11 คน โดยมีเงื่อนไข ว่าห้ามโค่นต้นไม้เดิมออก แต่หากจะปลูกอะไรเพิ่มเติมลงไปนั้นอนุญาตให้ทำได้ ทั้งนี้ตัว นางพ่อนเองก็ยังอาศัยในบ้านซึ่งอยู่ในสวนแปลงดังกล่าว และยังสามารถใช้ประโยชน์จากสวน อย่างเต็มที่ทั้งเพื่อบริโภคและจำหน่าย

นางพ่อน เพชรชู เรียกสวนลักษณะนี้ว่า “สวนสมพร” และมีทัศนคติต่อการทำ สวนลักษณะนี้ว่า เป็นสวนที่ทำให้ความสุขสบายทั้งกายและใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัย ก่อนเมื่อ 20 ปีที่แล้วซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มาก การทำสวนแทบไม่ต้องทำอะไรเลย นอกจากจะคอยดูแลอย่าให้รก ไม่ต้องใช้ปุ๋ยช่วยเพราะพื้นดินคืออยู่แล้ว สมัยก่อนคนน้อย พื้นที่มาก กินอยู่อย่างสบาย พืชผลตกและอุดมสมบูรณ์ตลอดปีไม่มีอะไรเค็ดคร่อนลำบาก เพียงคอยว่าต้นไม้ไหนตายก็ปลูกซดเซยเข้าไปใหม่ มาถึงปัจจุบันนี้อาจต้องช่วยดูแลสวน มากกว่าแต่ก่อน เพราะอยู่กันมานานแล้ว ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ลดลงดินจืดลงก็อาจ ต้องใช้ปุ๋ยบำรุงบ้างเป็นครั้งคราว

จากการที่นางพ่อน เพชรชู ใช้ชีวิตอยู่กับการทำสวนมานานจึงมีความผูกพันกับ สวนเป็นอย่างมาก ตั้งแต่วัยเยาว์ที่ต้องช่วยบิดามารดาเข้าไปดูแลพืชผลในสวน จนกระทั่งมี ครอบครัวยุค การทำสวนก็ยังเป็นการทำด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยทำกับสามีและลูก ๆ ทั้ง 11 คน เมื่อถามถึงความคุ้มค่านางพ่อนให้คำตอบว่า เนื่องจากมีพื้นที่ไม่มาก และผล ประโยชน์จากสวนแต่ละปีไม่แน่นอน การทำสวนในลักษณะนี้เรียกว่าพออยู่ได้ ในสวนที่มี ครบทุกอย่างทั้งไม้ใช้ ไม้กิน ไม้ต้องซื้อ เช่น ไม้ หมากรูด มะพร้าว ทุเรียน มะม่วง ลางสาด ก่อขี้ มังคุด มะขม ลองกอง ชุมเห็ด จี้เหล็ก มะอึก ต้นเหลียง ชะพลู กระ เพรา พริก มะนาว ตะไคร้ จึงกล่าวได้ว่าสวนนี้เลี้ยงคนได้หลายชีวิต และทำให้อยู่ได้ อย่างมีความสุขตามอัธยาศัย

1.7.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมของนางผ่อน เพชรชู มีพื้นที่ 8 ไร่ อยู่ริมถนนของหมู่บ้าน พื้นที่สวนเป็นที่ราบลุ่ม เคยประสบภวณะน้ำท่วม 2 ครั้ง แต่ท่วมอยู่เพียง 1 วัน 1 คืน น้ำก็ลดสวนจึงไม่ได้รับความเสียหายมากนัก

แต่เดิมสวนนี้มีทุเรียนพันธุ์พื้นบ้าน เงาะ ลางสาด มะพร้าว และหมาก เป็นส่วนใหญ่เมื่อนางผ่อนได้รับมอบสวนแปลงนี้จากบิดามารดา ก็นำพันธุ์ไม้ต่าง ๆ มาปลูกเสริมลงไป ในการปลูกพืชบางชนิดจะใช้วิธีการธรรมชาติของพืชนั้น ๆ เช่น การปลูกลองกองจะต้องปลูกในที่ร่ม และจะต้องปลูกใกล้ ๆ กับกอกกล้วย เพราะกอกกล้วยจะชุ่มน้ำกล้วยจะเป็นพืชที่เลี้ยงให้แก่ลองกองได้เป็นอย่างดี เมื่อลองกองโตด้วยตนเอง แล้วถ้าต้องการ โคนต้นกล้วยซึ่งเป็นพืชที่เลี้ยงทิ้งก็ โคนได้

สวนสมรมในอดีตไม่ต้องอาศัยปัจจัยช่วยมากนัก เพียงมีพื้นที่ที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์สวนสมรมก็จะให้ผลดีตลอดปี แต่ปัจจุบันนี้ฝนฟ้าและฤดูกาลแปรเปลี่ยนไปมาก การทำสวนสมรมจึงต้องอาศัยปัจจัยช่วยบ้าง เช่นการดูแลไม่ให้สวนรก ตามปกติอาจใช้แรงงานคนในครอบครัวคอยแผ้วถางหญ้าหว่านออกบ้าง แต่ต้องระวังอย่าให้เตียนเกินไป เพราะหญ้าหว่านมีประโยชน์ในการในคลุมเนื้อดินให้ความชุ่มชื้นแก่ดิน คอยกำจัดข่านเชือกซึ่งเป็นแถววัลย์อันตรายหากปล่อยทิ้งไว้นาน ๆ ไปข่านเชือกอาจรัดต้นไม้ตายได้ สิ่งเหล่านี้หากเจ้าของสวนคอยดูแลสม่ำเสมอก็เพียงพอที่จะทำให้สวนอยู่ได้ แต่หากบางครั้งพลั้งเผลอปล่อยให้สวนรกเกินไปและจำเป็นต้องเอาต้นพันธุ์พืชใหม่ ๆ ลงปลูกพร้อม ๆ กันเป็นจำนวนมากก็อาจต้องใช้การออกปากขอแรงเพื่อนบ้านที่เรียกกันว่า “ขอแรง” หรือ “การไซแรง” ให้เพื่อนบ้านช่วยกันถางสวนเพื่อปลูกพืชรุ่นใหม่ลงไป หรือออกปากเพื่อให้เพื่อนบ้านช่วยเก็บพืชผลในฤดูที่ผลไม้บางชนิดให้ผลเป็นจำนวนมากต้องรีบเก็บเกี่ยวให้ทัน เป็นต้น ในเรื่องของทุนที่ใช้ในการทำสวนสมรมที่เห็นได้ชัดว่าเพิ่มขึ้นจากการทำสวนในอดีต คือ การใช้จ่ายเพื่อซื้อปุ๋ย และซื้อต้นพันธุ์บางชนิด เพราะดินขาดความอุดมสมบูรณ์ไปบ้าง หากปล่อยไปตามธรรมชาติไม่ให้ปุ๋ยช่วยบ้างพืชพันธุ์ต่าง ๆ ที่นำมาปลูกก็จะทำให้ไม่ได้ผลดีเท่าที่ควร

นางผ่อน เพชรชูกล่าวถึงเครือข่ายความรู้ในการทำสวนสมรมว่าทำตามที่เคยทำ

ตามอัธยาศัย ได้รับความช่วยเหลือจากราชการน้อยมาก เครือข่ายที่ใกล้ชิดและได้ประโยชน์สูงสุดคือเพื่อนบ้าน วิธีการที่ดีที่สุดคือการเยี่ยมชม พูดคุยกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ได้รู้ได้เห็นอะไรมาก็นำมาบอกเล่าพูดคุยแลกเปลี่ยนกันแล้วนำมาทดลองทำทดลองปฏิบัติ ไม่ได้ผลก็ล้มเลิกไป หากได้ผลก็บอกเล่า ขยายวงต่อ ๆ ไป ดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายสงบสุข ไม่โลภไม่หวังอะไรให้มากนัก นางผ่อง เพชรชูย้ำว่าการอยู่กับธรรมชาติเป็นสิ่งที่ดีที่สุด

1.8 สวนสมรมของนายพร้อม สักดา

1.8.1 สารสำคัญเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 78 หมู่ที่ 10 ตำบลบ้านยาง อำเภอศีร์ษะเกษ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้เป็นเจ้าของสวนคือ นายพร้อม สักดา ซึ่งเป็นชาวบ้านที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในพื้นที่นี้ นายพร้อมเกิดเมื่อ พ.ศ. 2479 ในครอบครัวชาวสวน เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดนิลาราม ซึ่งเป็นโรงเรียนใกล้บ้าน จากนั้นมิได้ศึกษาต่อในชั้นสูงขึ้นไปแต่อย่างใด ช่วยบิดามารดาทำสวนเรื่อยมา จนในที่สุดได้แต่งงานกับนางชุ่นซึ่งเป็นชาวบ้านเขาเวงกตในตำบลเดียวกัน มีบุตรด้วยกัน 5 คน บุตร 4 คนแรกแต่งงานแยกย้ายไปทำสวนทั้งหมด เหลือบุตรสาวเพียงคนเดียว ยังมีได้มีครอบครัว อยู่กับบิดามารดาที่บ้าน แต่ได้ทำงานที่บริษัทในอำเภอเมืองสุราษฎร์ธานี นายพร้อมมีสวน 1 แปลง มีพื้นที่ 5 ไร่ และมีอาชีพค้าขายของเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่กับบ้านซึ่งคิดถนนทำให้ทำการค้าได้คือพอสมควร

นายพร้อม สักดา เรียกสวนซึ่งมีลักษณะเป็นสวนสมรมเช่นนี้ว่า “สวนรวมมิตร” ทั้งนี้เพราะเป็นการปลูกต้นไม้หลาย ๆ ชนิดรวมกัน นายพร้อมสักดา คลุกคลีอยู่กับการทำสวนมาตั้งแต่เด็ก และทำสวนตลอดมา เขามีประสบการณ์ดี ๆ ในการทำสวน โดยเฉพาะในช่วงอดีตที่ผ่านมาเมื่อครั้งที่พื้นที่แถบนี้อุดมสมบูรณ์มาก ๆ นายพร้อมเล่าว่า เมื่อก่อนทุเรียนที่มีล้วนแต่ต้นใหญ่ ๆ ในฤดูเก็บเกี่ยวเมื่อทุเรียนออกผล ชาวสวนจะเลือกกินได้อย่างสบาย กินบ้าง ทิ้งบ้างก็ได้เพราะทุเรียนจะให้ผลดกมาก จนทั้งกินทั้งกว่น ทั้งขายก็ยังมิเหลือมากมาย ลางสาดก็เช่นกันในสมัยก่อนลางสาดแต่ละต้น ต้นจะใหญ่ให้ผลชุก

การเก็บกลางสาดแต่ละต้นต้องใช้เวลาเก็บ 4-5 วัน จึงจะเก็บผลได้หมดต้น แตกต่างจาก ปัจจุบันนี้ซึ่งต้นไม้เคียบโตช้าและให้ผลน้อยลงมาก และมีเหมือนกันที่บางปีพืชบางชนิดไม่ให้ผลเลย

เกี่ยวกับทัศนคติที่เกี่ยวกับสวนสมรมนั้น นายพร้อม ศักดา คิดว่าการทำสวนสมรมในปัจจุบันไม่ดีเท่าในอดีต ทั้งในด้านการจัดการตลอดจนผลประโยชน์ที่ได้รับ กล่าวคือ ในอดีตการทำสวนสมรมเจ้าของสวนเพียงคอยดูแลไม่ให้สวนรก และคอยปลูกเพิ่มเมื่อต้นเก่าตายไปเท่านั้น แต่การทำสวนในลักษณะนี้ในปัจจุบันต้องมีค่าใช้จ่ายบ้าง เช่น การซื้อดินพันธุ์ การซื้อปุ๋ย เป็นต้น

อย่างไรก็ตามนายพร้อม ศักดา ยังคิดว่าการทำสวนสมรมเช่นที่เป็นอยู่นี้เหมาะสมกับตัวเขาที่สุด เนื่องจากสวนของเขามีพื้นที่น้อย ไม่เหมาะที่จะทำสวนเชิงเดี่ยวสวนของเขาที่มีพืชต่าง ๆ ชนิด ไร่กินไว้ใช้ ได้ขายบ้างก็ถือว่าดีแล้ว และแม้จะมีการลงทุนบ้างก็ยังน้อยกว่าการทำสวนเชิงเดี่ยว และถึงแม้ไม่ได้เงินตอบแทนเป็นกอบเป็นกำ แต่เขาก็พออยู่ได้และที่สำคัญเขาไม่เคยอด นายพร้อม ศักดา จึงคิดว่าจะรักษาสภาพสวนของเขาให้เป็นสวนสมรมเช่นนี้ตลอดไป

1.8.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมของนายพร้อม ศักดา มีพื้นที่ 5 ไร่ 2 งาน อยู่ติดถนนโดยมีพื้นที่ส่วนหนึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยและเป็นร้านค้าขายของกินของใช้เล็ก ๆ น้อย ๆ ไปด้วย สวนมีสภาพเป็นที่เนินสลับที่ลุ่ม ในหน้าแล้งมีปัญหาขาดแคลนน้ำ ในหน้าฝนคราวที่เกิดพายุฝนสวนของนายพร้อม ศักดา เคยได้รับความเสียหายจากการถูกน้ำท่วมถึง 2 ครั้ง ต้นไม้ในสวนได้รับความเสียหายบ้าง แต่นายพร้อมก็ได้ปลูกต้นไม้ทดแทนต้นที่เสียหายล้มตายไป

แต่เดิมสวนนี้เป็นป่าไม้ บิคามารดาของนายพร้อม ศักดาได้มาจับจองไว้โดยการโค่นต้นไม้ต่าง ๆ ออกแต่เว้นต้นยางเอาไว้ จากนั้นก็ปลูกต้นไม้ต่าง ๆ ตามต้องการซึ่งก็จะปลูกไม้ผลต่าง ๆ หลายชนิดในสวนแห่งนี้ โดยเฉพาะมะพร้าว เงาะ ลางสาด สะตอ มังคุด ทุเรียน ลองกอง ขนุน มะม่วง ชมพู มะขาม มะเดื่อ ขี้เหล็ก มะปริง หมาก และ

พืชผักอื่น ๆ เช่น ชะอม ผักกูด เป็นต้น

ในด้านระบบการจัดการ นายพร้อม สักคา ปล่อยให้เป็นส่วนไปตามธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือ ปลูกพืชที่ต้องการลงในพื้นที่ว่างโดยกะระยะให้ห่างกันพอสมควรเพื่อให้ต้นไม้เติบโตได้เต็มที่ ในการปลูกพืชหากได้มีโอกาสรับประทานผลไม้ชนิดใดก็ตามที่ผลใหญ่รสชาติดีเช่น ทุเรียนรสหวานมันเนื้อดีก็จะเก็บเมล็ดมาปลูก ได้รับประทานกลางสาครสหวาน ซ่อใหญ่ ๆ สวย ๆ ก็จะเก็บเมล็ดมาปลูก ช่วงเวลาที่นายพร้อม สักคาปฏิบัติมาในเรื่องการปลูกพืชก็คือ มักจะปลูกในเดือน 6 เมื่อเริ่มเข้าสู่หน้าฝนก็จะถางพื้นที่เตรียมดินรอไว้ ในด้านแรงงานส่วนใหญ่ก็จะลงแรงทำกันภายในครอบครัว

อย่างไรก็ตามในภาวะปัจจุบันนี้ภูมิอากาศแห้งแล้งกว่าในอดีต มีปัญหาขาดแคลนน้ำแทบทุกปีทำให้ได้ผลผลิตน้อยลงกว่าแต่ก่อนมาก การจัดการสวนของนายพร้อม สักคา จึงมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่นต้องซื้อต้นพันธุ์พืชมาปลูก รวมทั้งต้องซื้อปุ๋ยเคมีมาดูแลบำรุงไม้ผลต่าง ๆ ในสวนบ้างเป็นครั้งคราว ต้องเอาใจใส่สวนมากขึ้นกว่าแต่ก่อน เพราะหากทิ้งไว้ปล่อยให้ไปตามธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว สภาพธรรมชาติที่ค่อนข้างแห้งแล้งอย่างในปัจจุบันอาจส่งผลให้ต้นไม้ต่าง ๆ ในสวนของเขาขาดน้ำเหี่ยวแห้งตายได้ สวนสมรมของนายพร้อม สักคา จึงอยู่ได้เพราะเขาและธรรมชาติต่างพึ่งพิงกัน

1.9 สวนสมรมของนางวรรณลี ชัยสิทธิ์

1.9.1 สารสำคัญเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้ตั้งอยู่หมู่ที่ 10 ตำบลบ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี เจ้าของสวนคือนางวรรณลี ชัยสิทธิ์ ผู้เป็นเจ้าของสวนเกิดเมื่อ พ.ศ. 2487 ในครอบครัวชาวนาชาวสวนซึ่งอยู่ในพื้นที่นี้ตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ นางวรรณลีเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ที่โรงเรียนบ้านท่ากระดาน ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ใกล้บ้านเมื่อเรียนจบแล้วก็ช่วยบิดามารดาทำนาทำสวนเรื่อยมา เมื่อถึงวัยสมควรก็ได้แต่งงานกับนายวิเชียร ชัยสิทธิ์ ชาวบ้านในถิ่นเดียวกัน นางวรรณลี และนายวิเชียร ชัยสิทธิ์ มีบุตรธิดา 5 คน เป็นหญิง 1 คน และชาย 4 คน ซึ่งเติบโตประกอบสัมมาอาชีพแตกต่างกันทั้งรับราชการ ทำงานบริษัท

เอกชน รวมทั้งทำสวน

นางวรรณลี ชัยสิทธิ์เล่าว่า รู้จักสวนสมรมมาตั้งแต่จำความได้ เพราะชาวบ้านในแถบนี้ทำสวนลักษณะนี้กันทั้งสิ้น ชาวบ้านคนแก่คนแก่ล้วนเรียกสวนลักษณะนี้ว่า “สวนพ่อเฒ่า” บ้าง “สวนดั้งเดิม” บ้าง ทั้งนี้เพราะสวนลักษณะนี้มักเป็นสวนที่เป็นมรดกตกทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ตัวนางวรรณลีเองรวมทั้งนายวิเชียรต่างก็เคยช่วยบิดามารดาทำสืบทอดกันมาก็คือ ปล่อยให้ต้นไม้งอกขึ้นมาเองแล้วปล่อยให้เจริญเติบโตตามธรรมชาติ หากรกมากก็แค่วางหญ้าและเถาวัลย์บ้างพอให้หายรก และในฤดูแล้งมากก็รดน้ำบ้าง ในการทำสวนลักษณะนี้ไม่ใช่ขำแม่หลง ไม่ใช่ปุ๋ยเคมีใด ๆ ทั้งสิ้น

นางวรรณลี ชัยสิทธิ์ มีทัศนคติต่อการทำสวนสมรมว่า สวนสมรมเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นสิ่งที่คนรุ่นเก่าใช้ความพยายามสร้างสั่งสมขึ้นมาลูกหลานจึงควรรักษาดูแลให้ดีไม่ควรเปลี่ยนแปลงหรือทำลาย สวนสมรมเป็นอาณาบริเวณที่ให้ความรู้สึกแบบดั้งเดิมคือเงียบสงบ และร่มเย็น สวนสมรมจึงเป็นสิ่งหนึ่งที่เป็นที่ระลึกถึงบรรพบุรุษเหมือนยังอยู่กับเราซึ่งเป็นลูกหลาน นอกจากนี้เรายังได้เก็บเกี่ยวผลประโยชน์นี้แทบทุกอย่างจากสวนสมรมมากินมาใช้ได้เรื่อย ๆ

ในการทำสวนสมรมตลอดเวลาที่ผ่านมานางวรรณลี และนายวิเชียร ชัยสิทธิ์ยังคงใช้วิธีการเดิม ๆ จากการที่เคยเห็นบิดามารดาและคนอื่น ๆ ในละแวกนั้นทำกันมา คือปล่อยให้เติบโตตามธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ไม่เคยศึกษาเพิ่มเติมเพื่อพัฒนาความรู้อย่างจริงจังนอกจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเพื่อนบ้านเป็นครั้งคราว นอกจากนี้ก็มีได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำสวนให้แก่ใครอย่างเป็นทางการ นอกจากถ่ายทอดโดยปฏิบัติจริงให้ลูก ๆ ได้เรียนรู้ตามธรรมชาติ

จากการที่เห็นว่าสวนสมรมมีคุณค่าทางใจและมีประโยชน์อย่างยิ่งในการดำรงชีพเนื่องจากได้เก็บพันธุ์พืชหลาย ๆ ชนิดหมุนเวียนกันตลอดปี แม้สวนสมรมจะไม่เพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวอย่างเป็นกอบเป็นกำ แต่สวนสมรมก็ช่วยลดรายจ่ายในครอบครัวได้ไม่น้อย นางวรรณลี ชัยสิทธิ์ และสวนสมรมเป็นที่อยู่ของสัตว์นานาชนิด จึงคิดว่าจะอนุรักษ์สวนสมรมเอาไว้เป็นอย่างดี และในอนาคตก็จะพยายามให้ลูกหลานยังคงสืบทอดสวนนี้เป็นมรดกต่อไป

1.9.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมของนางวรรณลี ชัยสิทธิ์ มีพื้นที่ทั้งหมด 5 ไร่เศษเป็นที่เนินดินล่ำ คลองพุมดวง นางวรรณลีได้รับสวนนี้เป็นมรดกตกทอดจากบิดามารดา เปลี่ยนมือเจ้าของ มา 3 ชั่วคน และสวนมีอายุไม่น้อยกว่า 100 ปี แม้สภาพของสวนนี้จะเป็นที่เนินแต่เมื่อปี พ.ศ. 2531 ซึ่งเกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่สวนของนางวรรณลีก็ได้รับความเสียหายจากน้ำท่วม ครั้งนั้นด้วยเช่นกัน มีต้นไม้พืชผลได้รับความเสียหายไปบ้างแต่ไม่มากนัก

ในระยะแรก ๆ ที่นางวรรณลี ชัยสิทธิ์ได้รับสวนสมรมนี้จากบิดามารดาสภาพ ของสวนมีทั้งไม้ป่าและไม้ผลปะปนกัน ต่อมานางวรรณลีได้ปลูกไม้ผลต่าง ๆ เพิ่มขึ้น เรือบ ๆ โดยปลูกแทนต้นเก่าที่อายุมาก ๆ บ้าง รวมทั้งปลูกพืชชนิดใหม่ ๆ ที่ได้ลองรับ ประทานดูแล้วเห็นว่าดีก็จะเพาะเมล็ดเอาไว้ สภาพสวนในปัจจุบันจึงมีพืชพันธุ์มากมาย หลายขนาดทำให้สวนร่มครึ้ม

ในการทำสวนสมรมนั้นนางวรรณลีมีความคิดเห็นว่าปัจจัยสำคัญคือสภาพดินใน อดีตมีความอุดมสมบูรณ์ สังกศได้จากเคิมดินจะมีสีดำ เพราะเกิดจากการเน่าเปื่อยของ ใบไม้ แต่ในปัจจุบันความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลงไปมาก จากสีดำเป็นที่ที่จางลงและ รักษาลักษณะดินค่อนข้างแข็งซึ่งทำให้ปลูกพืชผลได้ยากขึ้นกว่าเคิม ในส่วนของปัจจัยต่อ มาคือทุนนั้น นางวรรณลีกล่าวว่าไม่ต้องใช้เงินทองลงทุนมากนัก รวมทั้งแรงงานซึ่งใช้ แรงงานในบ้านค่อยทำค่อยไป ในส่วนของการจัดการก็ไม่ยุ่งยากเนื่องจากเป็นสวนขนาด เล็กจึงง่ายต่อการดูแล อย่างไรก็ตามนางวรรณลีกล่าวว่าปัญหาในการทำสวนสมรมนอก จากเรื่องของดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์แล้ว ยังมีปัญหาหนอนซึ่งมีลักษณะลำตัวมีสีแดง และมีปากแข็งเจาะลำต้นของพืชผลจนตายหลายต้น นางวรรณลีได้แก้ปัญหาด้วยการตัดกิ่ง ก้านต้นที่มีหนอนเจาะออกเสียเพื่อเป็นการทำลายตัวหนอนและขั้บยั้งไม่ให้ลุกลามไปยังต้น อื่น ๆ ดังนั้นปัจจัยสำคัญที่สุดในการทำสวนสมรมคือหมั่นดูแลเอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอ นั้นเอง

1.10 สวนสมรมของนายน้อย คีรีมา

1.10.1 สารสำคัญเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้อยู่บ้านเลขที่ 9 หมู่ที่ 10 ตำบลบ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้เป็นเจ้าของสวนคือนายน้อย คีรีมา ซึ่งเกิดเมื่อ พ.ศ. 2470 นายน้อยคีรีมา มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่บ้านน้ำหัก อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี เขาได้เรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากโรงเรียนในอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ไม่ได้ศึกษาต่อจึงได้เริ่มอาชีพโดยช่วยบิดามารดาหักร้างถางป่า จนกระทั่งต่อมาได้สมรสกับนางสมบุญแล้วอพยพจากบ้านน้ำหักมาอยู่ที่ตำบลบ้านยางในปัจจุบัน นายน้อยและนางสมบุญ คีรีมา มีบุตรธิดาคู่ด้วยกัน 8 คนเป็นชาย 4 คน หญิง 4 คน ซึ่งเจริญวัยและประกอบอาชีพแตกต่างกันไปได้แก่ ช่างเสริมสวย ตำรวจ พนักงานของราชการ เป็นหมอนวดแผนโบราณ รวมทั้งสวนยาง

เนื่องจากนายน้อย คีรีมา อยู่ในครอบครัวชาวสวนจึงคลุกคลีอยู่กับสวนสมรมหรือที่เขาเรียกว่า “สวนรวม” มาตั้งแต่เด็ก ที่เรียกว่า “สวนรวม” ก็เนื่องมาจากการจับจองที่ดินแล้วหักร้างถางพงจนเป็นที่โล่ง แล้วเริ่มจากการปลูกมะพร้าวก่อนแล้วจึงปลูกพืชอื่นๆ เช่น กัลย ส้มโอ มะมุด มะขาม ฯลฯ เมื่อต้นไม้เหล่านี้ให้ผลแล้วเมล็ดของพืชที่หล่นลงมาตามพื้นดินก็โตเป็นต้นอ่อนก็ปล่อยให้โตขึ้นมาเรื่อย ๆ หากต้นไม้ที่อยู่ใกล้ต้นอื่นมากเกินไปก็ตัดออกบ้าง และที่จะต้องระวังคืออย่าให้ต้นไม้ใหญ่บังต้นไม้เล็ก ๆ ที่เพิ่งปลูก เพราะจะทำให้ต้นไม้ที่โตและตายในที่สุด สำหรับทัศนะส่วนตัวเกี่ยวกับสวนสมรม นายน้อย คีรีมามีความเชื่อว่าการทำสวนในลักษณะที่เป็นสวนสมรมนี้ เจ้าของสวนจะมีกินมีใช้ตลอดไป เพราะพืชผลต่าง จะให้ผลไม่พร้อมกันโดยจะหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันไปตลอดปี นอกจากนั้นนายน้อยยังมีความเห็นว่าคนที่ทำสวนสมรมจะมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายอยู่ได้อย่างสบายตามอัธยาศัยพอกินพอใช้ไปวัน ๆ ถึงจะเหน็ดเหนื่อยบ้าง เพราะการทำสวนสมรมมักใช้แรงงานคนในครอบครัวเป็นหลัก แต่ก็ได้รับความสุขใจจากการทำงานและเห็นผลจากงานที่เหนื่อยทั้งยังเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานได้หลายชั่วอายุคน นายน้อย คีรีมา จึงมีความพอใจสวนสมรมมาก และคาดว่าจะให้ลูกคนที่ เป็นหมอนวดแผน

โบราณเป็นผู้ทำสวนนี้สืบต่อไป

1.10.2 สารเกี่ยวสวนสมรม

สวนสมรมของนายน้อย คีรีมา มีพื้นที่ 7 ไร่ 2 งาน ด้านหนึ่งติดถนนดินแดงของหมู่บ้าน ด้านอื่น ๆ ติดกับที่ดินของเพื่อนบ้าน สภาพของสวนเป็นที่ราบพื้นดินมีหญ้าขึ้นปกคลุมอยู่ทั่วไป ภายในสวนร่มครึ้ม

สวนของนายน้อย คีรีมา ได้รับมรดกตกทอดจากบิดามารดา สภาพสวนแต่เดิมค่อนข้างรกด้วยหญ้าและเถาวัลย์ นายน้อยจึงแผ้วถางออกบ้างแล้วปลูkdต้นไม้ที่ต้องการลงไป การทำสวนสมรมของนายน้อย คีรีมาไม่มีหลักเกณฑ์ใคมากนัก เขาเพียงแต่พิจารณาพื้นที่ที่จะปลูkdต้นไม้ลงไปว่าเป็นพื้นดินที่มีน้ำขัง น้ำซึมหรือไม่ หากเป็นที่น้ำขัง น้ำซึมอยู่ก็จะไม่ปลูkdต้นไม้ในบริเวณนั้นเพราะต้นไม้จะตายหมด นอกจากนี้ควรพิจารณาพันธุ์พืชที่จะนำมาปลูกโดยควรคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่ดีเพื่อจะได้พืชที่ให้ผลดี

ในส่วนขอระบบการจัดการเกี่ยวกับสวนสมรมของเขา นายน้อยบอกว่าไม่มีอะไรรุ่งยากเพราะเป็นสวนขนาดเล็กส่วนใหญ่คนในครอบครัวก็ช่วยกันดูแล ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้าสวน คอยดูแลไม่ให้รกมากนัก พืชต้นใคแก่มากเกินไปไม่ให้ผลแล้วก็โค่นทิ้งแล้วปลูkdเสริมลงไป หรือไม่เช่นนั้นก็จะเก็บเอาไ้ปลูkdไม้เลื้อยประเภทพลู ทูบที่ใช้ในการทำสวนสมรมก็ไม่ต้องใ้มากนัก อาจใ้ซื้อพันธุ์ไม้บางชนิดบ้าง ซื้อปุ๋ยบ้าง และหากสวนรกมากคนในครอบครัวดูแลไม่ทัน ทำไม้ไ้หาก็อาจจ้างแรงงานภายนอกมาแผ้วถางบ้างแต่ก็เป็นส่วนน้อย

ตลอดชีวิตชาวสวนของนายน้อย คีรีมาเขาไม่เคยพัฒนาความรู้อย่างเป็นทางการเลย เขาไม่เคยยึดหลักเกณฑ์ใค ๆ ในการทำสวน เขาทำทุกอย่างเช่นเดียวกับที่เคยเห็นคนรุ่นบิดามารดาทำกันมา และทำตามทีคิดว่าสมควร หากรกก็แผ้วถางไม่ให้รกมาก ต้นที่แก่ก็โค่นทิ้งแล้วปลูkdทดแทน เมื่อต้นไม้ไม่เจริญงอกงาม หรือตายไปก็ปลูkdใหม่ เห็นพืชชนิดใคดีชอบใจก็จะปลูkdเพิ่มอีก ทำอยู่เช่นนี้ตลอดมา จนถึงปัจจุบันนี้มีเพียงสิ่งเดียวที่เปลี่ยนแปลงจากอดีตก็คือ ได้ใ้ขายปราบศัตรูพืชบ้างเป็นบางครั้งหากดูแลไม่ทัน แต่ก็ใ้พยายามใ้แต่น้อย หากใ้โดยการทำใ้แผ้วถางซึ่งเป็นวิธีทางธรรมชาติก็จะปลอดภัยกว่า และเขาอยากใ้

สวนสมรมของเขายังคงสภาพธรรมชาติไว้ให้มากที่สุด

1.11 สวนสมรมของนายอรุณ ขวัญเอี้ยว

1.11.1 สระเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนสมรมของนายอรุณ ขวัญเอี้ยว อยู่บ้านเลขที่ 35 หมู่ที่ 10 ตำบลบ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้เป็นเจ้าของสวนเกิดที่บ้านเกาะยวนในครอบครัวชาวสวน สำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนวัดประดิษฐารามซึ่งเป็นโรงเรียนในภูมิลาเนาเดิม หลังจากนั้นไม่ได้ศึกษาต่อในระดับสูงและเมื่อได้สมรสกับนางจวงก็ได้อพยพมาอยู่กับครอบครัว นายอรุณและนางจวง ขวัญเอี้ยว มีบุตรธิดาคู่ด้วยกัน 4 คน ลูก ๆ ประกอบอาชีพทำสวน เลี้ยงไก่ และเลี้ยงสุกร

นายอรุณขวัญเอี้ยว ช่วยบิดามารดาทำสวนมาตั้งแต่เด็กและยึดอาชีพทำสวนตลอดมา นายอรุณเรียกสวนในลักษณะนี้ว่า “สวนลำพำ” หรือ “สวนผสม” เขาเรียนรู้วิธีการการทำสวนจากบิดามารดา เคยเห็นมาอย่างไรก็ทำตามอย่างนั้น ครูของเขาคือบิดามารดา และสิ่งที่เขาเคยเห็นบิดามารดาทำและเขาได้ปฏิบัติตามก็คือการนำพืชไปปลูกตามพื้นที่ต่าง ๆ ในสวน เห็นที่ตรงไหนว่างก็ปลูกพืชลงไปให้เต็มที่ เมื่อมีหญ้ามีเถาวัลย์ขึ้นรกก็นำออกให้เตียนขึ้น แต่ถางเฉพาะบางต้นเท่านั้น เพราะพืชบางชนิดชอบที่รก ๆ ซึ่งทำให้ดินมีความชื้นตลอดเวลา นายอรุณ ขวัญเอี้ยว บอกว่าคนทำสวนต้องเอาใจใส่คอยดูแลต้นไม้ในสวน และต้องเป็นคนช่างสังเกตว่าต้นไม้ชนิดใดมีลักษณะพิเศษอย่างไรเพื่อจะดูแลต้นไม้ให้ผลดียิ่งขึ้น

จากการที่ชีวิตผูกพันอยู่กับการทำสวนสมรมมาเป็นเวลาหลายสิบปี นายอรุณ ขวัญเอี้ยวบอกว่าการทำสวนสมรมเช่นนี้ทำให้เขาอยู่สุขสบาย ถึงแม้จะต้องทำงานหนักและเหน็ดเหนื่อยบ้างแต่ก็สุขใจ ไม่เคียดแค้น ไม่มีหนี้สิน นอกจากนี้สิ่งที่เขาพอใจมากที่สุดคือ สวนสมรมเป็นสวนที่ให้ผลตลอดปี แม้ไม่ให้ผลสม่ำเสมอคราวละมาก ๆ แต่เขาและครอบครัวก็ได้รับผลประโยชน์จากสวนในแง่ของการประหยัดค่าใช้จ่าย มีผลไม้ออกจากสวนให้กินอยู่เสมอไม่เคยอด

นายอรุณ ขวัญเอี้ยว มีความคิดว่าจะยังคงทำสวนสมเช่นนี้ตลอดไปเพราะสวนสมให้คุณค่าทางใจหลายประการเพราะนอกจากจะเป็นสิ่งที่เตือนใจให้ระลึกถึงพ่อแม่ ปู่ย่า ตายายที่สร้างสมไว้เป็นมรดกตกทอดให้คนรุ่นหลานแล้ว ต้นไม้เก่า ๆ ที่ปลูกเอาไว้จนเจริญเติบโตแผ่กิ่งก้านสาขาให้ร่มเงาก็ถือได้ว่าเป็นมรดกคู่บ้านเรือนทำให้บ้านเรือนที่อยู่อาศัยร่มเย็นให้ความสงบและความสุขสบายแก่ผู้อยู่อาศัยอยู่ด้วย และนอกจากนั้นสวนสมรมยังเป็นที่อาศัยของสัตว์นานาชนิดด้วย

1.11.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมของนายอรุณ ขวัญเอี้ยว มีพื้นที่ทั้งหมด 5 ไร่ พื้นที่เป็นที่ราบ น้ำท่วมถึง โดยเฉพาะในครั้งที่น้ำท่วมใหญ่เมื่อ ปี พ.ศ. 2531 สวนนี้ก็ถูกน้ำท่วมเช่นกัน แต่ก็ท่วมอยู่ไม่นานเพียง 3-4 วันน้ำก็ลด มีต้นไม้ในสวนได้รับความเสียหายบ้างแต่ได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการซึ่งแจกพันธุ์ไม้ให้ปลูกทดแทนในส่วนที่เสียหายไป

นายอรุณ ขวัญเอี้ยวได้รับสวนแปลงนี้มาจากบิดามารดา ในขณะที่ได้มานั้นสวนแปลงนี้ก็มีลักษณะเป็นสวนสมรมอยู่ก่อนแล้ว นายอรุณจึงปลูกต้นไม้เสริมลงไปให้มีจำนวนมากขึ้นตามความเหมาะสม หากบริเวณมีพื้นที่ว่างมาก ๆ ก็ปลูกต้นไม้ใหญ่ ๆ เช่น ทุเรียน ลางสาด มังคุด หรือ เงาะ แต่ถ้ามีที่ว่างน้อยก็จะปลูกพืชซึ่งใช้พื้นที่น้อย เช่น หมาก หรืออาจปลูกพลู พริกไทย ให้เกาะเกี่ยวไปกับพืชบางชนิดที่สามารถเติบโตด้วยกันได้

นายอรุณไม่เคยเพิ่มความรู้ในการทำสวนอย่างเป็นทางการ ความรู้ที่มีอยู่ได้รับมาจากการถ่ายทอดจากบิดามารดาของเขาเท่านั้น นอกเหนือจากนั้นเป็นการสั่งสมจากประสบการณ์ตรงซึ่งมาจากการปฏิบัติจริงตลอดชีวิตที่ผ่านมา การลองผิดลองถูก การรู้จักการสังเกตปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทำให้เขาซึมซับความรู้ไปทีละน้อย และตัวเขาเองก็ไม่เคยถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ของเขาให้แก่ใครอื่นนอกจากลูก ๆ ของเขาช่วยกันทำสวนมาตลอดโดยที่อยู่ร่วมกัน

จากประสบการณ์ในการทำสวนสมรมของนายอรุณ เขาบอกว่าทำเลที่ตั้งของสวนรวมทั้งสภาพดินเป็นสิ่งสำคัญมากปัจจัยสำคัญที่สุดสวนคือควรอยู่ใกล้แหล่งน้ำ ส่วน

สภาพของดินนั้นหากดินดีจะเป็นดินที่เกิดจากการเนาเปียกของใบไม้ซากพืชสัตว์ซึ่งมีสีดำ
 ว่าเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์และต้นไม้ให้ผลดีมาก ในการทำงานเกี่ยวกับเรื่องทุนเขาบอกว่า
 สวนสมรมไม่ต้องใช้ทุนมากเท่ากับสวนเชิงเดี่ยว แรงงานก็คืองานคนภายในครอบครัว ทำ
 ด้วยแรงคนทั้งหมด ไม่ต้องมีเครื่องจักรหรือเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้เมื่อถึงเวลาทุกคน
 ในบ้านก็ช่วยกันเช่น คายหญ้า ทำลายเถาวัลย์. หรือเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็ช่วยกันทำได้ไม่
 ยากเนื่องจากผลผลิตแต่ละชนิดออกผลไม่พร้อมกัน นอกจากนี้ในการคายหญ้าเมื่อแผ้วถาง
 หรือคายหญ้าเสร็จแล้วก็ไม่ต้องเก็บไปทิ้งหรือเผาทำลาย เพียงแต่ปล่อยให้หญ้าเหล่านั้น
 ก็จะกลายเป็นปุ๋ยที่ดีแก่ต้นไม้ในเวลาต่อมา

ปัจจุบันนี้สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปมากทำให้สวนสมรมได้รับผลพอสม
 ควรเช่น ดินไม่อุดมสมบูรณ์เหมือนในอดีต มีโรคและแมลงรบกวนต้นไม้มากขึ้น และ
 บางปีก็เกิดปัญหาภัยแล้ง อย่างไรก็ตามความเป็นสวนสมรมมีต้นไม้หลายชนิดจะมีคุณ
 สมบัติพิเศษของตัวเอง คุณสมบัติเหล่านี้คือการเกื้อกูลของต้นไม้ด้วยกัน เป็นเกราะป้อง
 กันภัยให้แก่กันและกันได้ในระดับหนึ่งที่ธรรมชาติจะมีอยู่และทำได้ นอกจากนั้นก็เป็
 หน้าที่ของเจ้าของสวนที่จะต้องทำหน้าที่ดูแล เอาใจใส่ และแก้ปัญหาตามที่ควรจะเป็น

1.12 สวนสมรมของนายเที่ยง วิเชียรวงศ์

1.12.1 สารสำคัญเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนสมรมของนายเที่ยง วิเชียรวงศ์ อยู่บ้านเลขที่ 29 หมู่ที่ 10 ตำบลบ้านยาง
 อำเภอศีร์ษะเกษ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2479 ในครอบครัวชาวสวนซึ่งตั้ง
 รกรากอยู่ในท้องถิ่นนั้นมาตั้งแต่บรรพบุรุษ นายเที่ยง วิเชียรวงศ์ สำเร็จการศึกษาชั้น
 ประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านท่ากระดานซึ่งเป็นโรงเรียนใกล้บ้าน เมื่อจบการ
 ศึกษาในระดับประถมศึกษาดังกล่าวแล้วก็ได้ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นแต่อย่างไรซึ่งเป็น
 เช่นเดียวกับเพื่อน ๆ ในวัยเดียวกันที่ส่วนใหญ่มิได้ศึกษาต่อ เพราะเด็กในวัยนี้มักเป็นแรง
 งานหรือเป็นกำลังสำคัญของครอบครัวในการทำไร่หรือทำสวนซึ่งเป็นอาชีพหลัก
 ของคนในท้องถิ่น ดังนั้นหลังจบการศึกษาจากโรงเรียนแล้วนายเที่ยง วิเชียรวงศ์ ก็ได้ช่วย

บิดามารดาทำสวนตั้งแต่บัดนั้นเรื่อยมา นายเที่ยงได้สมรสกับนางพริ่งและบุตรธิดาด้วยกัน 9 คน ภายหลังเสียชีวิตไป 1 คน จึงเหลือบุตรธิดาอยู่ 8 คน ทุกคนประกอบอาชีพทำสวนทั้งสิ้น

นายเที่ยง วิเชียรวงศ์ บอกว่าเขาเคยเห็นรวมทั้งเคยช่วยบิดามารดาทำสวนสมรมมาตั้งแต่เด็กจนรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตเขา สวนสมรมนี้บางทีก็เรียกว่า “สวนผสม” เนื่องจากปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดรวม ๆ กัน ในสวนจะมีทั้งไม้ใช้และไม่ผลรวม ทั้งสมุนไพรต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่เกิดจากการที่เจ้าของสวนตั้งใจปลูกรวม เกิดจากการขยายพันธุ์ตามธรรมชาติและที่นกกาถ่ายมูลเอาไว้ เจ้าของสวนจึงเพียงแค่คอยดูแลระวังไม่ให้สวนรกจนเกินไปรวมทั้งคอยถางโคนต้นไม้ให้เตียนบ้างเมื่อถึงฤดูที่พืชให้ผลเพื่อความสะดวกในเวลาเก็บเกี่ยว

เกี่ยวกับทัศนคติที่มีต่อสวนสมรมนั้น นายเที่ยง วิเชียรวงศ์มีความคิดว่าเป็นสวนที่ให้คุณแก่ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวนทั่วไป ๆ ทั้งนี้เพราะถึงแม้จะมีพื้นที่น้อยแต่สามารถปลูกพืชได้หลาย ๆ อย่างเท่าที่ต้องการ เจ้าของสวนไม่ต้องพบปัญหาว่าไม่มีเงินทุนเพราะการทำสวนลักษณะนี้ใช้เงินทุนน้อยมาก และคนในครอบครัวทุกคนมีส่วนร่วมในการดูแลสวนได้ ใช้แรงงานในครอบครัวได้ เขาจึงมีความพอใจในการทำสวนสมรมดังที่ทำอยู่ นอกจากนี้สวนลักษณะนี้ยังช่วยเขาและครอบครัวที่ผลผลิตจากสวนให้กินตลอดปี ไม่ต้องซื้อหาหากปีใดมีผลผลิตออกมามากยังสามารถแบ่งขายได้อีกด้วย

1.12.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมของนายเที่ยง วิเชียรวงศ์ มีพื้นที่ทั้งหมด 14 ไร่ สวนนี้มีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบสลับกับที่เนินเตี้ย ๆ อายุของสวนประมาณ 40 ปี เป็นสวนที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรงของนายเที่ยงเองโดยนายเที่ยงเป็นผู้จับจองที่ดินเอาไว้ จากนั้นทำไร่ข้าวก่อนแล้วจึงปลูกสะตอ ทุเรียน เงาะ ภายหลัง ได้ค้นพันธุ์พืชชนิดใดมาก็จะนำมาปลูกเพิ่มเรื่อย ๆ จนเต็มสวน ไม่มีพื้นที่ว่างเหลืออยู่อีกต่อไป จากนั้นมาจนกระทั่งปัจจุบันสวนสมรมของนายเที่ยง วิเชียรวงศ์ จึงอุดมไปด้วยพืชพันธุ์ไม้ต่าง ๆ นานา

ในการทำสวนสมรมของนายเที่ยงเขาจะพิจารณาเห็นว่าหากเป็นดินร่วนปนทราย

จะปลูกพืชได้ง่ายทั้งที่ราบและที่เนิน ในส่วนของทุนนั้นในสมัยก่อน ๆ แทบไม่ต้องใช้เงินทุนในการซื้อหาสิ่งใด แต่ในปัจจุบันสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปมาก ความสมบูรณ์ลดลง จึงต้องใช้เงินทุนซื้อปุ๋ยบำรุงยามาหว่านบ้างแต่ก็ยังถือว่าใช้ทุนน้อยเมื่อเทียบกับสวนที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว นอกจากนี้แรงงานที่ใช้ในสวนก็เป็นแรงงานของคนในครอบครัวซึ่งจะช่วย ๆ กันดูแลความตามสะดวก

ในส่วนของจัดการ นายเที่ยงกล่าวว่าไม่มีอะไรยุ่งยาก สวนสมรมต้องการความเอาใจใส่ดูแลจากเจ้าของสวนบ้างเท่านั้น เจ้าของสวนไม่ควรปล่อยปะละเลยสวนจนเกินไป ควรหมั่นดูแลสวนอย่าให้รก สำหรับนายเที่ยงเองนั้นเขาจะเข้าไปดูแลสวนเกือบทุกเช้าเพื่อกำจัดหญ้าที่ขึ้นจนรกและกำจัดเถาวัลย์บางชนิดที่จะเป็นอันตรายแก่ต้นไม้ เช่น เถาวัลย์ชนิดที่เรียกว่า “ย่านเชือก” ซึ่งเจริญเติบโตเร็วและมักจะขึ้นปกคลุมต้นไม้จนต้นไม้ล้มตาย นอกจากนั้นการหมั่นเข้าไปดูแลสวนจะทำให้ทราบได้ว่าต้นไม้ใดมีโรคหรือศัตรูพืชคุกคามตั้งแต่ในระยะแรก ๆ จะได้มีโอกาสป้องกันไม่ให้เป็นมากขึ้นหรือลุกลามไปยังต้นอื่น หากนายเที่ยงเห็นว่าพืชต้นใดเป็นโรคก็อาจซื้อยามาใส่ หากใช้ยาแล้วเห็นท่าว่าไม่ดีขึ้นก็จะตัดกิ่งก้านนั้นทิ้งหรืออาจโค่นทิ้งหากจำเป็น

นอกจากนายเที่ยง วิเชียรวงศ์ จะใช้ความรู้ดั้งเดิมที่ได้รับการปลูกฝังจากบิดามารดาตั้งแต่วัยเยาว์รวมทั้งประสบการณ์จากการทำจริงที่สั่งสมมาเกือบตลอดชีวิตนั้น หากมีโอกาสมักจะหาความรู้เพิ่มเติมเสมอ เช่นเข้ารับการอบรมของกลุ่มเกษตรกรหรือรับความรู้จากสื่อต่าง ๆ เช่น ฟังวิทยุ ดูโทรทัศน์ แล้วนำมาลองปฏิบัติด้วยตนเองโดยมีสวนของเขาเป็นทั้งห้องเรียนและห้องทดลอง

1.13 สวนสมรมของนายชัยณรงค์ ช่วยบางเคือ

1.13.1 สาระเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้ตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 20 หมู่ที่ 7 ตำบล บ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี ผู้เป็นเจ้าของสวนคือนายชัยณรงค์ ช่วยบางเคือ ซึ่งเป็นชาวบ้านที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในท้องถิ่นนี้ นายชัยณรงค์ ช่วยบางเคือ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2507 ในครอบครัวของ

ชาวสวน เขาจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากการศึกษาออกโรงเรียนตำบลบ้านยาง หลังจากนั้นไม่ได้ศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ประกอบกับบิดาของนายชัยณรงค์เป็นหัวหน้าเกษตรตำบล จึงทำให้นายชัยณรงค์สนใจสนใจเรื่องการทำสวนเป็นพิเศษ และประกอบอาชีพทำสวนอย่างเต็มตัวหลังสำเร็จการศึกษา นายชัยณรงค์สนใจเรื่องการทำสวนเป็นพิเศษ และประกอบอาชีพทำสวนอย่างเต็มตัวหลังสำเร็จการศึกษา นายชัยณรงค์ ช่วยบางเคื่อ สมรสกับนางอรอุมา ซึ่งบ้านเคื่ออยู่ที่จังหวัดนครศรีธรรมราช มีบุตรด้วยกัน 1 คน นายชัยณรงค์ ช่วยบางเคื่อ มีสวนยางและทำสวนยางเป็นหลัก ต่อจากบิดามารดายกสวนซึ่งมีลักษณะนี้เป็นสวนสมรมให้อีก 1 แปลง เขามีทั้งสวนยางและสวนสมรมไว้ทำกิน

นายชัยณรงค์ ช่วยบางเคื่อ บอกว่าเคยได้ยินชาวบ้านเรียกสวนชนิดนี้ว่า “สวนผสม” เพราะปลูกพืชไว้หลาย ๆ ชนิดในสวน ตัวเขาเองก็เคยเห็นบิดามารดาทำสวนในลักษณะนี้และเคยช่วยบิดามารดาทำสวนนี้ด้วยเช่นกัน วิธีการทำสวนสมรมของบิดามารดาที่เขาเคยมีประสบการณ์มากที่สุดคือ การเข้าไปจับจองที่ดินแล้วแผ้วถางโดยเว้นไม้ที่ต้องการเอาไว้อยู่ในสวนต่อไป จากนั้นก็ปลูกพืชจำพวกมะพร้าว ทุกเรียนลงไป แล้วจึงปลูกพืชจำพวกเงาะ ฝรั่ง มังคุด มะม่วง และพืชอื่น ๆ ลงไปในภายหลัง

นายณรงค์ ช่วยบางเคื่อ มีทัศนคติเกี่ยวกับสวนสมรมว่า เป็นสวนที่เราพึ่งพาได้ตลอดไป สวนสมรมเป็นสวนที่ทำให้เรามีชีวิตเรียบง่าย กินอยู่กับสวนเป็นส่วนมากและคนทำสวนไม่เห็น้อยมากเพราะทำไปเรื่อย ๆ ไม่ต้องรีบร้อน ต้นไม้ในสวนแต่ละต้นโตไม่เท่ากัน ให้ผลไม่พร้อมกัน และมีไม้หลายชนิด การทำสวนสมรมจึงมีงานให้เจ้าของสวนทำอยู่ตลอดเวลา ทำทุกวัน แต่ทำวันละเล็กละน้อย เช่นถางหญ้าในบริเวณที่รก ๆ ดึงเถาวัลย์ออกทิ้งบ้าง ตัดกิ่งไม้ที่เกะกะออก คอยปลูกต้นไม้เพิ่มเติมลงไปทดแทนต้นไม้เก่าที่ตายไป และคอยเก็บผลผลิตจากพืชที่ให้ผลซึ่งจะให้ผลพร้อมกัน ดังนั้นสวนดีของสวนสมรมอีกประการหนึ่งที่เขาพอใจเป็นอย่างยิ่งคือ การทำสวนชนิดนี้ให้ผลผลิตตลอดทั้งปี มีพืชผลหลาย ๆ ชนิดไว้กินเอง ไม่ต้องซื้อและยังไว้ขายเป็นรายได้อีกด้วย

1.13.2 สารเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมนายชัยณรงค์ ช่วยบางเคื่อ ซึ่งมีพื้นที่ 7 ไร่ มีถนนของหมู่บ้านตัด

กลางสวน สภาพสวนเป็นที่ราบ เป็นสวนที่เขาได้รับมาจากบิดามารดาอายุสวนประมาณ 50 ปี สภาพสวนแต่เดิมมีต้นไม้ขึ้นเต็มสวนทั้งที่ขึ้นเองและที่ปลูกเอาไว้ สวนมีสภาพคล้ายป่า ร่มครึ้มมาก จากการทำสวนเป็นที่ราบจึงมีน้ำท่วมบ้างในบางปี แต่น้ำก็ลดย่างรวดเร็วภายในเวลา 1-2 วัน ทำให้ไม่มีผลผลกระทบต่อต้นไม้ในสวนแต่อย่างใด

เมื่อได้รับสวนมาจากบิดามารดา นายชัยณรงค์มิได้เปลี่ยนแปลงสวนแต่อย่างใด เขายังทำสวนตามแบบที่บิดามารดาเคยทำ เพียงแต่โค่นต้นไม้ที่แก่มาก ทрудโทรมจนไม่สามารถให้ผลผลิตได้แล้วทิ้งไปแล้วปลูกต้นไม้ลงไปแทนที่ ดังนั้นสภาพสวนสมรมของเขาในปัจจุบันนี้คือต้นไม้แบ่งเป็น 2 พวกใหญ่ ๆ ประปนกันคือ ต้นไม้เดิมอายุมากซึ่งต้นไม้ใหญ่ ๆ กับอีกพวกหนึ่งคือต้นไม้ที่ปลูกใหม่ต้นเล็ก ๆ และสภาพสวนจะไม่รกมากเหมือนก่อน

นายชัยรงค์ ช่วยบางเคื่อ มองว่าปัจจัยในการทำสวนสมรมมีไม่มากนักหากทำเลดีใกล้แหล่งน้ำ และดินสมบูรณ์ก็ไม่ต้องทำอะไร ส่วนปัจจัยด้านแรงงานก็ใช้แรงงานภายในบ้านได้อย่างสบายเพราะเป็นสวนขนาดเล็กใกล้บ้าน และพืชผลให้ผลไม่พร้อมกันทำให้ดูแลและเก็บเกี่ยวง่าย ส่วนทุนที่ใช้ในการทำสวนสมรมนั้นจัดว่าค่อนข้างใช้ทุนน้อยเพราะใช้เพียงซื้อพันธุ์ไม้ ใช้ซื้อน้ำมันใส่เครื่องตัดหญ้าบ้าง ในกรณีที่หญ้ารกมากใช้แรงงานคนถางไม้ไผ่ และซื้อปุ๋ย ในส่วนของการจัดการนั้นเจ้าของสวนเพียงเข้าไปดูแลระมัดระวังอย่าให้หญ้ารก ถ้างอกก็ถางออกหรือใช้รถตัดหญ้า ตัดหญ้าออกแล้วปล่อยให้เน่าเปื่อยเป็นปุ๋ย คอยดูแลไม่ให้เถาวัลย์ขึ้นคลุมต้นไม้จนไม่ได้รับแสงแดด หรือเถาวัลย์รัดกิ่งของต้นไม้โตไม่ได้ แคระแกร็น หรือตายไป ในช่วงฤดูแล้งควรปล่อยให้หญ้าขึ้นปกคลุมดินจะได้มีความชื้นอยู่บ้าง ดังนั้นสวนสมรมจึงเป็นสวนที่มีความเป็นธรรมชาติ ให้ความสบายใจและความสุขใจแก่เจ้าของสวนอย่างแท้จริง

2. สวนสมรมในอำเภอพุนพิน

พื้นที่อำเภอพุนพิน ตั้งอยู่ในอำเภอบ้านดอน ลักษณะภูมิประเทศเป็นป่าและภูเขาทางทิศตะวันตกและทิศใต้ ค่อย ๆ ลาดเอียง ไปทางทิศตะวันออก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม และมีแม่น้ำลำคลองมากมาย ซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำตาปี - พุมดวง มีควนและเนิน

เขาดังอยู่ใกล้ ๆ กับที่ราบลุ่ม แม่น้ำลำคลองที่สำคัญ ๆ ซึ่งไหลผ่านอำเภอพุนพิน ได้แก่ แม่น้ำตาปี แม่น้ำพุมดวง คลองพุนพิน และคลองท่าสะท้อน ภูมิอากาศของอำเภอพุนพิน เป็นแบบร้อนชื้น ปีหนึ่ง มีเพียง 2 ฤดู คือ ฤดูฝนระหว่างเดือนมิถุนายนถึงเดือนมกราคม เดือนที่ฝนตกหนักคือระหว่างเดือนกันยายนถึงพฤศจิกายนและฤดูร้อนจากเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนพฤษภาคมจึงเป็นอำเภอที่เหมาะสมกับการปลูกพืชผลเมืองร้อน

2.1 สวนสมรมของนายอ้วน - นางล่วน นุ่นจ่านงค์

2.1.1 สารเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนสมรมของนายอ้วนและนางล่วน นุ่นจ่านงค์ อยู่ที่บ้านเลขที่ 53 หมู่ที่ 5 ตำบลหนองไทร อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี นายอ้วน และนางล่วนมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่นั่นมาตั้งแต่บรรพบุรุษ นายอ้วนเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนบ้านอ่างทอง ชีวิตในช่วงหนึ่งเคยไปหัดหนังสือและและเป็นนายหนังสืออยู่ช่วงระยะเวลาสั้น ๆ แต่งงานกับนางล่วน เมื่อ พ.ศ. 2499 มีบุตรด้วยกัน 6 คน เป็นผู้ชาย 3 คน ผู้หญิง 3 คน ทุกคนมีอาชีพทำสวนสืบต่อจากบรรพบุรุษ อาชีพหลักของครอบครัวคือทำสวน ปัจจุบันนายอ้วนอายุ 72 ปี ส่วนนาง ล่วนอายุ 69 ปี เนื้อที่สวนมีประมาณ 16 ไร่ นอกจากจะประกอบอาชีพทำสวนเป็นอาชีพหลักแล้วยังเลี้ยงหมูเป็นอาชีพรองด้วย แต่ในระยะหลังก็ไม่ค่อยเลี้ยงสม่ำเสมอ นอกจากจะประกอบอาชีพทำสวนแล้วนายอ้วนยังมีความรู้เกี่ยวกับยาพื้นบ้าน โดยได้สืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษ เมื่อมีผู้เจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะมาขอความอนุเคราะห์ให้ต้มยาให้ ส่วนใหญ่มิได้คิดค่าตอบแทนเป็นเงิน ทั้งนี้เพราะว่าเครื่องยาทั้งหลายเป็นสิ่งที่มิอยู่ในท้องถิ่น แต่ถ้าเป็นเครื่องยาที่ต้องซื้อหา มา ก็เป็นภาระของผู้ที่ต้มมาหาซื้อเอง จากการที่นายอ้วนมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย มีน้ำใจ โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเป็นกันเองกับทุกคนที่คบหาสมาคมนี้เอง ทำให้เขาเป็นที่รักและนับหน้าถือตาของชาวบ้านโดยทั่วไป

นายอ้วนเล่าว่าชีวิตของเขาและทุกคนในครอบครัวคลุกคลีอยู่กับสวนพ่อเฒ่า หรือสวนโบราณ หรือสวนสมรม หรือสวนสมพรมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก เขาบอกว่าตั้งแต่

จำความได้สภาพของสวนที่บ้านของเขาในปัจจุบันคือทุกอย่างมีพร้อมอยู่ในสวนทั้งพืชที่เป็นไม้ผล ไม้ประดับ ไม้ตัดไม้ทุก ๆ ไป และพืชผักสมุนไพรต่าง ๆ การใช้ประโยชน์จากสวนสามารถตัดโค่นต้นไม้มาทำบ้านเรือน หนองน้ำ หรือที่พักอาศัยโดยไม่ต้องไปนำมาจากที่ไกล ๆ ในขณะที่เดียวกันก็มีผลผลิตจากไม้ผลที่ใช้กินขายได้ มีผักสมุนไพรซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่าทุกชนิดซึ่งสามารถจับมาเป็นอาหารได้ด้วย เขาบอกว่าชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาผูกพันกับสวนเพราะว่าเป็นชีวิตที่ผสมกลมกลืน มีความเรียบง่ายเป็นชีวิตที่พึ่งพาอาศัยกันตามธรรมชาติ ชาวบ้านจึงมีความเป็นอยู่อย่างอิสระ และมีความสุขผืนดินที่อุดมสมบูรณ์มาแต่เดิมอย่างไรก็ยังอุดมสมบูรณ์อยู่เช่นนั้น แม้ว่าในปัจจุบันระบบการเกษตรได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากก็ตาม ซึ่งทำให้มีผู้ทำสวนแบบนี้ไม่น้อยเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย สำหรับเขาและครอบครัวยังคิดว่าการดำเนินชีวิตอยู่อย่างนี้ยังเป็นสิ่งที่ดีที่สุด แต่เขาบอกว่าในอนาคตรุ่นลูกของเขายังไม่แน่ใจนักว่าสามารถดำรงสิ่งนี้ไว้ได้

จากการที่นายฮ้วนและครอบครัวของเขาใช้ชีวิตอยู่กับสวนสมรมมาเป็นเวลานาน เขาบอกว่าทุกคนได้ประสบการณ์ตรงชนิดที่ว่าสถานการณ์เป็นครูของพวกเขา การเรียนรู้สวนสมรมของคนในครอบครัวของเขาเป็นการถ่ายทอดสืบต่อกันตามธรรมดาธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้การเรียนรู้จึงฝังลึกในความคิด ความรู้สึก ของพวกเขาโดยตลอด เขาบอกว่าโรงเรียนของพวกเขาก็คือสวนที่เขาคลุกคลีมานั่นเอง ทุกคนรู้จักพืชพันธุ์ทุกชนิดที่อยู่ในสวน อย่างไรก็ตามการที่ลูก ๆ ของนายฮ้วนบางคนซึ่งได้รับการศึกษาสูงได้รับข้อมูลข่าวสารมาจากภายนอก ทำให้เขาใช้พื้นที่บางส่วนปรับเปลี่ยนเป็นสวนผสมโดยปลูกผักที่ให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากขึ้น แต่ก็มิได้หมายความว่าพวกเขาได้ทำลายลักษณะของสวนแบบเดิมไปอย่างสิ้นเชิง ชีวิตของคนทุกคนในครอบครัวของเขายังทำงานในสวน บางคนยังคงทำหน้าที่ขายผลผลิตจากสวนด้วยตนเอง โดยเฉพาะที่พืชผักไม้ผล เช่น เงาะ ทุเรียน มังคุด ลำไย สาคู ผักเหลียง ฯลฯ

นายฮ้วนกล่าวถึงทัศนคติของเขาต่อสวนสมรมว่าสวนสมรมเป็นสวนที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านซึ่งพึงพอใจกับวิถีชีวิตในชนบทอย่างยิ่ง เพราะว่าสวนแบบนี้ทำให้ชาวบ้านมีชีวิตอยู่อย่างสบาย และมีความสุขเนื่องจากสวนที่มีลักษณะกึ่งป่ากึ่งสวน เป็นสวนที่ช่วยให้เกิด

การเกื้อกูลกันของสัตว์โลก และที่สำคัญคือ เป็นสวนที่ช่วยรักษาสิ่งแวดล้อม เขามีความเชื่อว่าสวนแบบนี้หากมีมากพอจะช่วยให้ที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์ยาวนาน และช่วยป้องกันน้ำท่วมได้เป็นอย่างดี การที่น้ำท่วมภาคใต้หลายครั้งหลายครา ในระยะห่างกันไม่กี่ปีมานี้ เขาบอกว่ามีสาเหตุมาจากการทำลายป่าและซึ่งทำลายลงอย่างมากมาในช่วง 20-30 ปีมานี้ เห็นได้จากพื้นที่ป่าในอำเภอพุนพินว่ายังคงมีเหลืออยู่น้อยมาก อย่างไรก็ตามเขาบอกต่อไปว่าผู้ที่ทำสวนสมรมจะต้องมีความอดทนอย่างยิ่งต่อการนำเอาสวนแบบนี้ไปเปรียบเทียบกับสวนเชิงเดี่ยวที่มุ่งผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจเพราะว่า หากคำนึงถึงประโยชน์ในแง่เศรษฐกิจและความสะดวกสบายเกี่ยวกับวัตถุที่พึงมีได้ จากการทำสวนทั้งสองแบบพบว่าแตกต่างกันมากทีเดียว เขามีความคิดต่อไปอีกว่าคนทำสวนสมรมจึงต้องมีธรรมชาติประจำใจ เช่น ขยัน ประหยัด อดทน ซึ่งโดยเนื้อแท้แล้วผู้ทำสวนสมรมทุกคนต่างก็มีธรรมะดังกล่าว เพราะไม่เช่นนั้นแล้วก็คงจะดำเนินชีวิตโดยทำสวนชนิดนี้ต่อไปได้ยาก อีกประการหนึ่งซึ่งเป็นทัศนคติที่น่าสนใจของนายอ้วนคือ เขาบอกว่าผู้ทำสวนสมรมจะหวังพึ่งพาสวนสมรมเพียงอย่างเดียว คงจะนำพาครอบครัวให้มีความปกติสุขได้ยากโดยเฉพาะในสังคมปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะว่าผลประโยชน์ที่ได้รับไม่แน่นอน ด้วยเหตุนี้จึงควรเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงหมู เป็ด ไก่ควบคู่ไปด้วย และขณะเดียวกันคงจะต้องปลูกพืชผักสวนครัวทุกชนิดที่ใช้ในครัวเรือน เพราะสิ่งดังกล่าวนอกจากใช้บริโภคในครัวเรือนแล้วยังสามารถเป็นรายได้ให้แก่ครอบครัวได้ด้วย อีกทั้งจะช่วยให้สภาพที่ดินมีปุ๋ยหมุนเวียนอย่างดี ประการสุดท้ายซึ่งเป็นทัศนคติที่เขาฝากไว้ เป็นข้อคิดก็คือ การเคารพนับถือบรรพบุรุษเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง และสิ่งที่ทุกคนควรตระหนักก็คือ การสืบต่อสิ่งที่ดี ๆ จากบรรพบุรุษให้คงอยู่ตลอดไป

2.1.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมของนายอ้วน นุ่นจันงค์ มีเนื้อที่ประมาณ 16 ไร่ บริเวณที่เป็นสวนสมรมมีลักษณะเป็นเกาะ เพราะพื้นที่สูงกว่าพื้นที่โดยรอบซึ่งบางส่วนใช้ทำนาได้อย่างเห็นได้ชัด ตั้งอยู่ห่างจากแม่น้ำพุมดวงประมาณ 1 กิโลเมตร พื้นที่โดยรอบเป็นที่ลุ่ม แต่เดิมมีน้ำขังตลอดปี ปัจจุบันในหน้าแล้ง น้ำแห้ง พื้นที่ต่ำโดยรอบลาดต่ำไปจดแม่น้ำพุมดวงแต่เดิมน้ำในแม่น้ำคงสูงขึ้นมาถึงบริเวณนี้ แต่ต่อมาภายหลังระดับน้ำลดลง ยิ่งระยะหลังจาก

การสร้างเขื่อนเขี้ยวหลาน ระดับน้ำได้ลดต่ำลงเป็นอันมาก สภาพของเกาะอันเป็นที่ตั้งของสวนสมรมเมื่อประมาณ 50 -60 ปี มาแล้ว มีป่าไม้แน่นทึบ มีไม้นานาชนิด ไม้ผลพันธุ์พื้นเมืองที่มีมากคือ ลำสาด ทูเรียน สะตอ มังคุด และเงาะ สัตว์ป่าที่ชุกชุมได้แก่ เสือดำ แม่น พังพอน กระรอก กระจิง และนกชนิดต่าง ๆ เมื่อชาวบ้านเข้าไปอยู่อาศัยก็หักล้างถางพงแล้วปลูกพืชที่ใช้ประโยชน์เพิ่มมากขึ้น พันธุ์ไม้ผลก็เปลี่ยนแปลงเป็นการนำเอาพันธุ์ไม้เพียงชนิดเดียวมาปลูก บ้างก็ปลูกยางพารา ในระยะหนึ่งที่ชาวบ้านเห็นว่าลำสาดมีราคาสูง จำพยายามทำให้พื้นที่ดังกล่าวเตียนลง ทำให้ลำสาดทั้งของเดิมที่มีอยู่และที่ปลูกลงไปใหม่เป็นโรค มีหนอนเกาะลำต้นตายเสียมากต่อมาก จึงทำให้ชาวบ้านประจักษ์ว่า การที่ปลูกลำสาดให้ได้ผลดี ต้องปลูกปะปนอยู่กับพืชหลายชนิด และต้องมีร่มเงาด้วย

นอกจากนายอ้วน นุ่นจ่านงค์เป็นเจ้าของพื้นที่สวนในบริเวณดังกล่าวอยู่ส่วนหนึ่งแล้ว ยังมีบุคคลอื่น ๆ อีกจำนวน 4 ครัวเรือน เข้ามาอยู่อาศัยบริเวณพื้นที่นี้ด้วยได้แก่ ครอบครัวของนางทรัพย์ เจริญรักษ์ นางปราณี ไชยธานี นายจ่านงค์ ไชยธานี และนางเขียว ภูมิพิทักษ์ ทุกครอบครัวใช้พื้นที่ทำสวนแบบเดียวกันกับสวนของนายอ้วน นุ่นจ่านงค์ คือ ในสวนรกและเต็มไปด้วยพันธุ์ไม้นานาชนิด แต่บางคนก็พยายามเปลี่ยนสภาพเป็นสวนเชิงเดี่ยวคือ ใช้พื้นที่ปลูกเฉพาะ เงาะ หรือ ยางพาราเท่านั้น อย่างไรก็ตามหากพิจารณาพื้นที่ทั้งเกาะโดยส่วนรวมพบว่า มีความแตกต่างกับสวนอื่น ๆ ของชาวบ้านภายนอกบริเวณเกาะนี้อย่างเห็นได้ชัดกล่าวคือภายในบริเวณที่เป็นสวนสมรมทั้งหมด มีความชื้นสูงและมีพันธุ์ไม้สมุนไพรที่เป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านจำนวนมาก เมื่อชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยก็จะพากันมาหาสมุนไพรไปใช้ประโยชน์ที่นี่ ทั้งนี้เพราะว่าหาได้ยากในสถานที่แห่งอื่น

นายอ้วน นุ่นจ่านงค์ เล่าต่อไปว่าสวนของเขาซึ่งใช้เวลาทำสืบทอดมายาวนานนั้น แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกปล่อยให้คงสภาพเป็นป่าเหมือนสภาพเดิม ถ้าจะปลูกพืชอะไรเพิ่มเติมลงไป ก็นำไปปลูกในพื้นที่ว่างโดยมิได้ทำลายพืชพันธุ์เดิมเลย ในส่วนนี้จะมีพืชพันธุ์อยู่นานาชนิดโดยเฉพาะสมุนไพรมีอยู่จำนวนมาก แต่ในพื้นที่สวนซึ่งถัดจากบ้านเข้าไป ได้ปรับให้เป็นสวนแบบผสม คือ ตัดโค่นต้นไม้บางส่วนออกไป โดยนำไม้มาใช้ประโยชน์แล้วปลูกพืชที่ต้องการลงไปทดแทน ส่วนใหญ่เป็นไม้ผล ได้แก่

เงาะ ทุเรียน มังคุด ลางสาด ลองกอง มะนาว เป็นต้น นอกจากไม้ผลก็นำเอาพืชที่ให้ผักตลอดทั้งปี การปลูกพืชใช้วิธีปลูกลงในพื้นที่ซึ่งที่ว่าง โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นแถวเป็นแนวอย่างไร นอกจากนี้จะไม่ทำลายพืชที่อยู่ระดับต่ำติดกับผิวดินโดยเด็ดขาด

ในด้านระบบการจัดการ นายอ้วน นุ่นจ้านงค์บอกว่า ในส่วนตัวของเขา เขายืนยันว่าเขาดำเนินการตามที่บรรพบุรุษกระทำกันมา ไม่ได้คิดที่จะทำอะไรใหม่ ๆ ขึ้นมาเลย กล่าวคือทำไปตามสบาย ว่างเมื่อไหร่ก็ลงไปดูแล ลงไปตัดเถาวัลย์ที่คลุมพืชผล หรือถอนวัชพืชบางชนิดทิ้ง หรือลงไปเก็บพืชผลผักต่าง ๆ ที่ลงไปจึงน้อยมากจะมีก็เฉพาะแรงงานของคนในครอบครัวเท่านั้น การใช้ปุ๋ยเคมีแต่เดิมไม่ใช่เลย ระยะเวลาที่มีใช้บ้าง แต่ใช้ปะปนกับปุ๋ยคอก การนำปุ๋ยคอกกลับมาใช้เป็นการคิดของลูก ๆ แต่สำหรับเขาไม่นิยมใช้สารเคมีใด ๆ ทั้งสิ้น เขาสังเกตว่าจากการใช้ปุ๋ยเคมีทำให้ผลผลิตดีขึ้นในระยะหนึ่ง แต่ต่อมาต้องใช้เพิ่มมากขึ้นจึงได้ผลดี เขาบอกว่าสืบลอยให้เป็นที่ไปตามธรรมชาติไม่ได้ เขาเชื่อว่าระบบที่เป็นไปตามธรรมชาติคือระบบที่ดีที่สุด

ในปัจจุบันนายอ้วน นุ่นจ้านงค์ ได้แบ่งที่ดินบางส่วน ได้แก่ ลูก ๆ ทำกิน เนื่องจากมีอายุมากขึ้น และสุขภาพไม่ดี แต่เขาก็ยังพยายามที่จะให้ความคิดกับลูกว่าภายในสวนของลูก ๆ ไม่ควรจะทำลายพืชพันธุ์เก่า ๆ แล้วมุ่งเน้นเฉพาะพืชพันธุ์ใหม่ ๆ เท่านั้น ถ้าจะปลูกพืชพันธุ์ใหม่ควรจะนำมาปลูกแซมลงไปมากกว่าที่จะนำมาเป็นพืชหลัก นอกจากนี้ในสวนสมรมควรมีพืชให้ครบทั้งสี่พวก คือ พวกที่อยู่ติดกับผิวดิน พืชที่สูงระดับบอก หรือ ศีรษะ ส่วนใหญ่เป็นผักได้แก่ ชะอม เหยียง ฯลฯ และไม้ผล เช่น มะละกอ กล้วย ฯลฯ พืชที่สูงกว่าระดับศีรษะซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลไม้ได้แก่ เงาะ ทุเรียน มังคุด ชมพู่ ลางสาด ลองกอง เนียง ฯลฯ และพืชที่มีลำต้นสูง เช่น มะพร้าว สะตอ เหยียง หมาก และไม้ป่า เช่น เพกา สะเดา เป็นต้น ความคิดดังกล่าวที่นายอ้วน นุ่นจ้านงค์ ย้ำว่าหากยังกระทำได้อีก จะช่วยให้พืชพันธุ์ต่าง ๆ เจริญออกงามผืนดินจะอุดมสมบูรณ์ มีธาตุอาหาร และมีความชื้นที่พอเหมาะ ทั้งนี้เพราะว่าพืชทุกชนิดต่างก็ดำรงอยู่โดยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ในแง่ของเศรษฐกิจและสังคม นายอ้วน นุ่นจ้านงค์ ให้ข้อคิดว่าอย่าหวังเลยว่าสวนสมรมจะตอบสนองผู้ทำในด้านเศรษฐกิจหรือตอบสนองด้านมูลค่าได้มากมาย แต่สวนสมรมตอบสนองความเป็นอยู่ที่พอเพียง ชีวิตที่มีความสุข มีความยั่งยืนและสวนสมรมเป็น

การทำงานที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งพืช สัตว์ และมนุษย์ คือสวนสมรมตอบสนองความ สัมพันธ์ของธรรมชาติ ความคุ้มค่าของสวนสมรมอยู่ที่ความสุขตามอัตภาพซึ่งความสุขที่มี ได้ปรุปรุ่ง เพราะสวนสมรมจะทำให้คนเห็นคุณค่าของสิ่งมีชีวิตทั้งมวล สวนสมรมจะทำให้คนปลอดภัยจากหนี้ทำให้คนไม่ฟุ้งเฟ้อ รู้จักว่าชีวิตที่มีความเพียงพอคือสวนสมรม ซึ่งจะ ช่วยให้สภาพแวดล้อมดีขึ้นอย่างแน่นอน

ในส่วนของความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของสวนสมรมในปัจจุบันและอนาคต นายอ้วน นุ่นจันงค์บอกว่า สำหรับในปัจจุบันก็ดังที่เห็นกันอยู่ เขาบอกว่าแต่เดิมเมื่อ ประมาณ 10 -20 ปี ที่ผ่านมานี้ จากบ้านของเขาเมื่อใช้เส้นทาง เลาะไปตามริมแม่น้ำ พุมดวง จะพบว่ามีแต่สวนสมรมทั้งสิ้น แต่ปัจจุบันเกือบจะเรียกว่าได้ว่ามีสวนลักษณะ แบบเดิมเหลือน้อยมาก แต่ก็คงจะไม่เปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ แม้จะเปลี่ยนไป บ้าง แต่ชาวบ้านยังคงปลูกพืชโดยเฉพาะไม้ผล หลาย ๆ ชนิดในพื้นที่เดียวกัน ไม่ได้ เปลี่ยนแปลงไปเป็นพืชเชิงเดี่ยวโดยสิ้นเชิง สำหรับในอนาคตเขาบอกว่าเป็นสิ่งที่คาดการณ์ ได้ยาก แม้ว่าสถานการณ์ทำให้ชาวบ้านรู้ว่าการใช้ยาฆ่าแมลง การใช้ปุ๋ยและการปลูกพืช เชิงเดี่ยวมีผลเสียอย่างไร ก็ดูเหมือนว่ามีผู้รับฟังและนำไปปฏิบัติบ้าง ทั้งนี้เพราะว่า การ ทำสวนสมรมมิได้ตอบสนองต่อเศรษฐกิจดังที่กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตามเขาบอกว่าถึง เวลาที่ผู้ทำสวนสมรม ควรจะรับเอาความคิดใหม่ ๆ เข้ามาผสมผสานใช้บ้าง มิใช่ยึดติดอยู่กับ การทำสวนสมรมตามแบบเดิมโดยสิ้นเชิง

2.2 สวนสมรมของนางศรียา คุ่มครอง

2.2.1 สาระเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้ตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 34/1 หมู่ที่ 1 ตำบลพุนพิน อำเภอพุนพิน จังหวัด สุราษฎร์ธานี เจ้าของสวนคือนางศรียา คุ่มครอง ซึ่งมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในพื้นที่นี้ นางศรียา คุ่มครองเป็นบุตรสาวคนแรกในจำนวน 3 คน ของนายยกนึ่งและนางเหื่อน บุญชื่น น้องๆ ทั้ง 8 คนของนางศรียา เป็นผู้ชาย 2 คน และหญิง 6 คน นางศรียาและน้องๆ ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในระดับสูงและมีอาชีพหน้าที่การงานดี ในส่วนของนางศรียาเอง

นั้น ในเบื้องต้นได้เข้าเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ที่โรงเรียนบ้านพุมเรียงโพธิยากร ตำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ต่อจากนั้นไปศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ถึงปีที่ 6 ที่โรงเรียนสตรีประจำจังหวัดชุมพร คือโรงเรียนสะอาดเผด็จมวิทยุ อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร เมื่อสำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในปี พ.ศ. 2493 แล้ว นางศรียาได้เป็นครูสอนอยู่ที่ โรงเรียนวัดเขาศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานีซึ่งเป็นภูมิลำเนาเดิม และใน พ.ศ. 2495 ได้ย้ายมาสอนที่โรงเรียนวัดพุนพินใต้ อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2498 จึงย้ายมาสอนที่โรงเรียนบ้านทุ่งโพธิ์ อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นแห่งสุดท้าย ในระหว่างที่รับราชการครูอยู่นั้น เมื่อปี พ.ศ. 2509 นางศรียา ได้ศึกษาได้ตนเองจนได้จบหลักสูตร พ.ม. (พิเศษครูมัธยม) จากนั้นด้วยความรักในการศึกษาในปี พ.ศ. 2525 จึงได้สมัครศึกษาต่อที่วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี ในหลักสูตรสำหรับครูประจำการ แต่ศึกษาได้ภาคเรียนเดียวก็ต้องล้มเลิกมิได้ศึกษาต่อจนจบตามความตั้งใจ เนื่องจากประสบอุบัติเหตุ นางศรียารับราชการด้วยความรักและเอาใจใส่ต่อหน้าที่การสอนและได้ทุ่มเทแรงกายแรงใจต่องานสอนจนบำเพ็ญประโยชน์ต่อส่วนรวมเรื่อยมาจนเกษียณอายุราชการในปี พ.ศ. 2533

สำหรับชีวิตครอบครัวนางศรียาได้สมรสกับนายทวี คุ้มครอง เมื่อ พ.ศ. 2495 มีบุตรด้วยกัน 2 คน บุตรคนแรกเป็นชาย มีครอบครัวและรับราชการอยู่ที่จังหวัดนราธิวาส บุตรคนที่สองเป็นหญิง มีครอบครัวและรับราชการอยู่ที่จังหวัดปัตตานี และเมื่อสองปีที่ผ่านมานายทวี คุ้มครอง สามีของนางศรียาได้ถึงแก่กรรม ทำให้นางศรียาต้องอยู่บ้านแต่เพียงลำพังโดยมีหลานสาวมาอยู่เป็นเพื่อน นางศรียา คุ้มครอง ได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ในการดูแลสวนและทำกิจกรรมซึ่งเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยเฉพาะงานในชุมชนและงานของทางวัดใกล้บ้าน

นางศรียา คุ้มครองกล่าวว่าไม่เคยเห็นสวนสมรมในลักษณะนี้มาก่อน ในละแวกบ้านเพื่อนบ้านก็จะทำไร่ทำนา เลี้ยงวัวเลี้ยงควายเหมือน ๆ กัน การที่ตนเองมีสวนในลักษณะที่เรียกว่าสวนสมรมนี้เพราะเป็นคนรักธรรมชาติ ชอบเห็นต้นไม้มาก ๆ สีเขียวของต้นไม้ช่วยให้สบายตา โดยเฉพาะเมื่อตื่นนอนในตอนเช้ารู้สึกพอใจที่ได้มีโอกาสชื่นชมต้นไม้ที่เขียวชอุ่ม ร่มรื่น นอกจากนี้ยังรู้สึกเป็นสุขสบายใจที่สวนของตนเองได้เป็นที่พึ่งของ

สัตว์ทั้งหลายได้อยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก นอกจากความพึงพอใจสภาพสวนที่เป็นธรรมชาติดังกล่าวแล้ว สวนในลักษณะนี้ดีสำหรับนางศรียา คุ่มครอง ด้วยเพราะสวนไม่ต้องอาศัยแรงงานมากนัก เท่าที่ทำอยู่ก็เพียงใช้พรวนจัดแถววัลย์ออกบ้าง ใช้จอบดายหญ้าที่รกเกินไปบ้าง ปลูกต้นไม้ที่ต้องการแทรกลงไปบริเวณที่ว่าง ทำไปตามกำลังตามความพอใจ และตามความสะดวก นอกจากนี้ก็ยังได้อาศัยเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากสวนทั้งที่เป็นรายวัน รายสัปดาห์ และรายปีหมุนเวียนกันไป เพิ่มเติมจากรายได้ที่เป็นเงินบำนาญจากอาชีพข้าราชการที่เคยทำ

นางศรียา คุ่มครอง มีทัศนคติเกี่ยวกับสวนสมรมว่า เป็นสวนที่ให้ความสุขแก่ชีวิต ทั้งชีวิตมนุษย์ผู้เป็นเจ้าของ และชีวิตสัตว์ทั้งหลายที่ได้พึ่งพิงอาศัย เป็นสวนที่ง่ายต่อการดูแลจัดการเพราะใช้ทุนน้อย ใช้แรงงานน้อย นอกจากนี้ยังให้ผลตอบแทนตลอดเวลา ทั้งรายวัน รายสัปดาห์ และรายปี แม้ผลตอบแทนจะไม่มากมายนักเมื่อคิดในแง่เศรษฐกิจ แต่ถือว่าคุ้มค่าทางจิตใจ บัดนี้ได้ยกสวนนี้ให้เป็นกรรมสิทธิ์ของลูก ๆ แล้ว แต่เนื่องจากลูกอยู่ไกล ในระยะนี้จึงต้องดูแลแทนลูก ๆ ก็คงสืบทอดสวนให้คงลักษณะนี้อยู่ต่อไป เพราะสวนลักษณะนี้ปัจจุบันมีน้อยลงและในละแวกนั้นมีอยู่เพียงแห่งเดียวคือสวนนี้เท่านั้น

2.2.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมนางศรียา คุ่มครองมีพื้นที่ 15 ไร่ ตั้งอยู่ห่างจากถนนสายพุนพิน (ท่าข้าม - มะลวน) ประมาณ 200 เมตร พื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย ลักษณะพื้นที่เป็นที่เนินราบเคยใช้ทำไร่ทำนาเลี้ยงควาย เนื่องจากบริเวณนี้เป็นที่ราบสูงจึงไม่เคยมีน้ำท่วมเลย แม้ในปีที่มีน้ำท่วมใหญ่ ในจังหวัดสุราษฎร์ธานีและจังหวัดเชียงใหม่ที่ผ่านมา บริเวณสวนนี้ก็ไม่เคยต้องประสบภาวะน้ำท่วมให้ได้รับความเสียหายแต่อย่างใด

ในสวนของนางศรียา คุ่มครองมีต้นไม้ใหญ่ อายุมาก มากมายหลายชนิดด้วยกัน ในบริเวณสวนจึงร่มครึ้ม นอกจากไม้ใหญ่แล้วภายในสวนยังมีพันธุ์ไม้ทั้งไม้ที่เป็นไม้ป่า และไม้ที่ปลูกเสริมไปหลายพันธุ์ ได้แก่ เพกา เต่าร้าง ไม้บ้าน มะกอก มะพร้าว โมกมัน มะไฟ ขางนา กำขำ จีเหือก ชะอม มันปู ยอ กุ่มบก อ้อยช้าง สาบเสือ หวาย ผักหวาน มะระจีนก ลำเพ็ง ส้มป่อย ลาน ปด เข็มป่า ทนดิ น้ำข้าว จิว เฟบ ถอบแถบ

พนมสวรรค์ เชียงพร้าว กลอย ขมิ้นขาว เป็นต้น

ในส่วนของการจัดการเกี่ยวกับสวนสมรม นางศรียา คุ่มครองบอกว่า จะปล่อยตามธรรมชาติ กล่าวคือ ไม่เคยใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีใด ๆ แต่หมั่นเข้าไปดูแลสวน บ่อย ๆ คายหญ้าที่รก ๆ ออกบ้างโดยเฉพาะ “หญ้าหรวด” ซึ่งมักจะขึ้นสูงแข่งกับต้นไม้ ใหญ่ ซึ่งนางศรียาใช้คำว่า “จี๊ดอื่น” นอกจากนี้ยังมี “เถายิกเซ็ก” หรือ “เถาไล่เจ๊ก” ซึ่งเป็นเถาวัลย์ที่ขึ้นง่ายโตเร็ว และกำจัดยาก คายยาก ขึ้นปกคลุม บริเวณต่าง ๆ ทำให้ต้นไม้ อื่นตายได้จึงต้องคอยดูแล กำจัดอยู่เสมอ และมีบางครั้งที่เป็นช่วงฤดูฝนหากสวนรกมาก เกินไปกำลังที่จะทำด้วยตนเองเพียงลำพังก็จะจ้างแรงงานภายนอกมาถางหญ้าและกำจัด เถาวัลย์ออกบ้าง ในการดูแลสวนของนางศรียา คุ่มครอง จะระมัดระวังไม่ทำลายต้นไม้ แลหากพบว่ามีต้นไม้ใดตายลงก็ปลูกลงไปแทนที่ เนื่องจากสวนของนางศรียา คุ่ม ครองเป็นสวนที่อยู่ในพื้นที่เนินทำให้พบปัญหาขาดน้ำบ้างในหน้าแล้ง ดังนั้นจึงใช้วิธีการ ขุดไว้เป็นร่องน้ำเพื่อให้น้ำใช้รดน้ำต้นไม้ในช่วงหน้าแล้งได้บ้าง

สำหรับในแง่เศรษฐกิจนางศรียาบอกว่าสวนสมรมที่มีอยู่ให้ผลตอบแทนไม่มาก แต่ได้เรื่อย ๆ ในแต่ละวันมีรายได้จากผักชะอม กระถิน และกล้วยหลายสิบบาทต่อวัน และมีรายได้ 100-200 บาท/สัปดาห์ จากการขายผักชีฝรั่ง นอกจากนี้ยังมีรายได้ 7,000 - 8,000 บาท ต่อปีจากมะพร้าว เป็นรายได้ที่มองไม่เห็นอีกมากจากพืชสวนครัว ผักและ สมุนไพรต่าง ๆ ที่เก็บมากินมาใช้แทบทุกวัน อาจกล่าวได้ว่าผลผลิตจากสวนนี้ได้กินได้ใช้ ในครอบครัว ได้แบ่งปันเล็ก ๆ น้อย ๆ แก่เพื่อนบ้าน และเก็บขายได้ตลอดเวลา นอกจากนี้ ยังได้ทำบุญอีกด้วย เช่น เมื่อไม่นานมานี้นางศรีสังเกตเห็นว่ามีต้นไม้ยางจำนวน 8 ต้น ในสวนซึ่งเก่าแก่มาแล้วสมควรจะโค่นออกเพื่อจะได้ปลูกใหม่ขึ้นมาจึงได้โค่นไม้ดังกล่าว กล่าว จากนั้นถวายเป็นไป 4 ต้น ให้น้องสาว 2 ต้น และนำมาใช้สร้างอาคารของตนเอง 2 ต้น สวนสมรมแห่งนี้จึงนับได้ว่าเป็นสวนที่ให้ประโยชน์อย่างยิ่งต่อชีวิตความเป็นอยู่ ทั้งต่อความสุขสบายใจ ทั้งต่อตนเองและต่อสังคม

สวนสมรมในจังหวัดชุมพร

จากการศึกษาเรื่องสวนสมรมในจังหวัดชุมพรพบว่า มีสวนสมรมอยู่ในอำเภอ

ต่าง ๆ แทบทุกอำเภอ แต่จากการสำรวจอย่างละเอียด ผู้ศึกษาได้เลือกศึกษาเพียง 3 แห่ง คือสวนสมรมในอำเภอหลังสวน 2 แห่ง และสวนสมรมในอำเภอทุ่งตะโก 1 แห่ง เนื่องจากพบว่าสวนสมรมที่ศึกษาค้างกล่าว น่าจะเป็นต้นแบบของสวนสมรมจังหวัดชุมพร อย่างแท้จริง

1. สวนสมรมในอำเภอหลังสวน

พื้นที่อำเภอหลังสวนส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขาที่มีที่ราบอันอุดมสมบูรณ์ตามเชิงเขา และริมแม่น้ำ บริเวณที่เป็นภูเขาอุดมไปด้วยป่าไม้เบญจพรรณและแร่ธาตุต่าง ๆ ฝนตกชุก ตั้งแต่เดือนมิถุนายน - ธันวาคม และร้อนในเดือนมีนาคม - พฤษภาคม ระหว่างเดือน มกราคม - กุมภาพันธ์ อากาศค่อนข้างหนาว ลมพัดสำคัญที่ไหลผ่าน คือแม่น้ำหลังสวน ซึ่งมีต้นกำเนิดน้ำจากเทือกเขาในจังหวัดระนอง ไหลผ่านอำเภอพะโต๊ะ อำเภอหลังสวน ออกสู่ทะเลที่ตำบลปากน้ำ อำเภอหลังสวน ประชากรจำนวนมากอาศัยอยู่ในบริเวณที่ราบริมแม่น้ำ ประชากรประกอบอาชีพการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ เช่น ทำสวน ทำนา ทำไร่ สวนมะพร้าว สวนปาล์ม ฯลฯ บริเวณที่มีสวนสมรมมากได้แก่ บริเวณริมแม่น้ำหลังสวน

1.1 สวนสมรมของदारว - ยายนูน รัชเวทย์ (สวน 200 ปี)

1.1.1 สาระเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้ตั้งอยู่ ณ บ้านเลขที่ 4 หมู่ที่ 11 ตำบลแหลมทราย อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ผู้เป็นเจ้าของคือ ดารว - ยายนูน รัชเวทย์ ปัจจุบัน (พ.ศ. 2545) ดารว อายุ 102 ปี ส่วนยายนูนอายุ 99 ปี

दारว รัชเวทย์ เป็นบุตรของนายหิดซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ดารวเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เดิมตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่ที่ 12 ตำบลแหลมทราย อาชีพเดิมเป็นตำรวจเกณฑ์ ต่อมาเมื่อหน่วยจึงลาออกมาทำสวนตามแบบอย่างบิดามารดา ส่วนยายนูนเป็นบุตรสาวของนายว่อง ซึ่งเป็นช่างศิลป์อยู่ที่จวนข้าหลวงจังหวัดหลังสวน ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงรัชกาลที่ 5 บิดามารดา ของยายนูนก็มีอาชีพทำสวนเช่นเดียวกัน ยายนูนเรียนรู้

หนังสือพ้ออ่านออกเขียนได้จากบิดามารดา ทั้งสองแต่งงานกันตั้งแต่ปี พ.ศ. 2464 ภายหลังจากแต่งงานแล้วไม่นานก็ย้ายออกจากบ้านเดิม หมู่ที่ 12 ตำบลแหลมทราย มาอยู่ ณ ที่ปัจจุบัน คือหมู่ที่ 11 ตำบลเดียวกัน ตารวย-ยายนูน มีบุตรด้วยกัน 7 คน คือ พันอากาศโทอนันต์ รัชเวทย์ อายุ 80 ปี นางอนงค์ ขำรักษา อายุ 77 ปี นายเอนก รัชเวทย์ (เสียชีวิตแล้ว) นายบำรุง รัชเวทย์ (เสียชีวิตแล้ว) นายสำเร็จ รัชเวทย์ อายุ 65 ปี นายทศพล รัชเวทย์ อายุ 62 ปี และอีกคนหนึ่งมีข้าราชการผู้หนึ่งมาขอไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม ปัจจุบันยังมีชีวิตอยู่

หลังจากตารวยลาออกจากราชการตำรวจแล้วทั้งตารวยและยายนูนก็หันมามุ่งประกอบอาชีพทำสวนตามรอยบรรพบุรุษซึ่งประกอบอาชีพนี้สืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ด้วยเห็นว่าเป็นอาชีพที่มีความมั่นคงที่สุด ที่ดินซึ่งใช้ทำสวนเลี้ยงครอบครัวในขณะนั้นเป็นที่ดินซึ่งยายนูนได้รับมรดกจากบิดามารดาจำนวน 10 ไร่ แต่ทำอยู่ไม่นานพื้ ๆ น้อย ๆ ซึ่งได้ส่วนแบ่งที่ดินในจำนวนเท่า ๆ กันก็ขายที่ดินในบริเวณเดียวกันซึ่งมีสภาพเป็นสวนป่ามีไม้ผลจำนวนน้อยให้แก่ตารวยและยายนูน ทั้งนี้เพราะพื้ ๆ น้อย ๆ ดังกล่าวต้องย้ายไปประกอบอาชีพที่กรุงเทพมหานครกันหมด จึงทำให้คนทั้งสองมีที่ดินเพิ่มขึ้นเป็นแปลงใหญ่ถึง 37 ไร่

ทั้งตารวยและยายนูนเติบโตมาจากครอบครัวชาวสวน อีกทั้งในบริเวณพื้นที่หมู่ที่ 11, 12 ที่ทั้งสองตั้งหลักแหล่งอยู่นั้น ล้วนแต่ชาวบ้านทำสวนแบบเดียวกันทั้งสิ้น ทั้งสองบอกว่าสวนแบบนี้เรียกชื่อหลายชื่อ เช่น สวนโบราณ สวนพ้อเฒ่า สวนสมรม สวนธรรมชาติ และชื่อที่รู้จักหลังสุดคือสวนอนุรักษ์ จากการทำทั้งสองมีประสบการณ์ตรง หรือมีวิถีชีวิตควบคู่กับการทำสวนสมรมมาโดยตลอด ทำให้ทั้งสองรู้สึกรักและหวงแหนสมบัติชิ้นนี้ของเขาอย่างยิ่ง “ได้เห็นสวนนี้มาตั้งแต่ยายตัวเล็ก ๆ และเป็นมรดกอย่างนี้ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสวน แม้ว่าบางอย่างทางการเกษตรได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย.....มีคนมาขอซื้อในราคาแพง แต่ขายไม่ลง เพราะสวนนี้สร้างมาตั้งแต่ทวดของยาย ความอดสาหัสของคนเก่าก่อนมีมากเหลือเกิน ให้เท่าใดก็ขายไม่ได้.....” นี่คือถ้อยคำอันเป็นความรู้สึกของยายนูนที่เล่าให้ผู้ศึกษาฟัง ในขณะที่ตารวยนอนฟังอยู่ ด้วยมีวัยที่มีมากกว่า 100 ปี ซึ่งไม่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวใด ๆ ได้อีก แต่ดูเหมือนว่ายังรับรู้ทุกสิ่ง

ทุกอย่างได้คืออยู่ ยายหนูเล่าต่อไปว่าตารวยและยายหนูเป็นคนรักการปลูกต้นไม้มาก ทั้งสองจะเสาะหาต้นไม้มาชนิดมาปลูกเพิ่มในสวน โดยไม่ยอมให้มีที่ว่างเหลืออยู่เลย และไม่พยายามโค่นต้นไม้ใด ๆ ทั้งสิ้นโดยไม่จำเป็น จากการที่ทั้งสองได้เรียนรู้ด้วยการคลุกคลีกับสวนสมรมของเขามาเป็นเวลายาวนานตั้งแต่เกิดเป็นเวลาร่วม 100 ปี พวกเขาได้ข้อสรุปว่า หัวใจของการเกษตรแบบนี้ คือน้ำ เรื่องอื่น ๆ เป็นเพียงส่วนประกอบปลีกย่อย แต่น้ำในการทำการเกษตรในสมัยก่อนนั้นไม่ใช่การอาศัยเทคโนโลยีมากมายเช่นปัจจุบัน ส่วนใหญ่น้ำที่ใช้ได้มาจากแม่น้ำ ลำธาร ห้วย หนอง คลอง บึง การเลือกพื้นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการทำสวนสมรม นอกจากนี้เขามองว่าการทำสวนชนิดนี้ไม่จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยเคมี และสารเคมีใด ๆ ผลผลิตจากสวนสมรม จึงเป็นสิ่งที่ไม่ลอคภัยต่อผู้บริโภค สำหรับการปราบวัชพืชโดยเฉพาะหญ้าและพืชต่าง ๆ ซึ่งสัตว์บางชนิดกินเป็นอาหาร เจ้าของสวนจะอนุญาตให้เพื่อนบ้านนำสัตว์ไปเลี้ยงในสวนในบางพื้นที่ได้ โดยเฉพาะในช่วงต้นฤดูฝน และปลายฤดูฝน ซึ่งนอกจากสัตว์จะช่วยทำลายวัชพืชแล้ว ยังเพิ่มปุ๋ยมูลสัตว์ให้แก่พืชผลไม้อีกด้วย สำหรับการที่ต้องปลูกพืชหลายชนิดในสวน ยายหนูบอกว่านอกจากต้องการใช้บริโภคในครอบครัวด้วยความคิดที่ว่าไม่ต้องซื้อมาจากที่อื่นแล้ว เขายังบอกว่าการปลูกพืชหลายชนิด จะช่วยเป็นร่มเงาแก่พืชชนิดอื่น อีกทั้งช่วยปราบศัตรูพืช คือ หนอน และแมลงได้อย่างดีอีกด้วย เช่น กรณีจันทเทศ ซึ่งเป็นไม้ผลที่เป็นทั้งอาหารและสมุนไพรเป็นพันธุ์ไม้ที่ช่วยให้หนอนและแมลงมาทำลายพืชน้อยมากหากเปรียบเทียบกับสวนอื่น ๆ ซึ่งมีความหลากหลายน้อย

ในส่วนของผลประโยชน์ที่ได้รับจากการทำสวนแบบเก่าหรือสวนสมุนไพร ยายหนู และลูกชายคือนายสำเร็จ บอกตรงกันว่า การทำสวนแบบนี้ซึ่งปล่อยให้รกและให้พืชทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นตามธรรมชาติ โดยพืชต่างก็เกื้อกูลกันเองนั้น การเลือกพื้นที่เพื่อทำสวนมีความสำคัญมากกล่าวคือการเป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ หรือบริเวณเชิงเขา ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มากจะช่วยให้ผู้ปลูก หรือผู้เป็นเจ้าของได้ประโยชน์อย่างเต็มที่ เพราะพืชทั้งหลายจะให้ผลผลิตสูง โดยไม่ต้องใช้ปุ๋ยใด ๆ เลย เขาบอกว่าแม่จะไม่มีรายได้เป็นจำนวนมาก ๆ เช่น สวนแบบอุตสาหกรรม แต่ก็ยังเป็นรายได้ที่ได้รับตลอดปี อย่างไรก็ตามการทำสวนแบบนี้บางทีก็มีความยุ่งยากในฤดูเก็บเกี่ยว เนื่องจากไม้ผลบางชนิดที่ลำต้นโต

และสูง จึงต้องว่าจ้างงานคนมาเก็บเกี่ยวซึ่งสิ้นเปลืองมากและบางครั้งก็ไม่มีผู้คนมารับจ้างก็มี นอกจากนี้ในบางปีต้องยอมให้ผู้ติราคา และรับเหมาไปด้วยราคาถูกลง ๆ หรือบางครั้งการทำสวนแบบนี้มักจะมีชาวบ้านบางคนมาลักขโมยอยู่เสมอ เพราะว่าหากดูอย่างผิวเผินก็เหมือนกับของป่าที่เจ้าของไม่ค่อยเอาใจใส่นั้นเอง อย่างไรก็ตามผู้เป็นเจ้าของบอกว่าผลประโยชน์จากสวนสมรมคุ้มค่าเป็นอย่างยิ่งต่อผู้ที่ต้องการดำรงชีวิตตามแบบเก่าอย่างพวกเขา ทั้งนี้เพราะไม่ต้องหวาดกลัวภัยจากสารเคมี และเป็นวิถีชีวิตที่ดำเนินอยู่ด้วยความสงบสุข เนื่องจากเป็นชีวิตที่มีความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างคนกับสัตว์ และพืชกันอย่างแท้จริง

การทำสวนสมรมของदारวกับยายนุ่นซึ่งทั้งสองคลุกคลีทำมาตั้งแต่วัยเด็ก จนกระทั่งปัจจุบันเป็นเวลาเกือบศตวรรษ เป็นการดำเนินการที่สืบต่อกันมาจากรุ่นหนึ่ง “.....สวนนี้สร้างมาตั้งแต่ทวดของยาย ความอดุสสาหะของคนเก่าก่อนมีมากมาย.....” คำกล่าวของยายนุ่นเป็นสิ่งที่ยืนยันว่าจนถึงรุ่นของदारวและยายนุ่นนั้น สวนนี้ได้ทำติดต่อกันมาถึง 3ชั่วอายุคน เพราะฉะนั้นการที่มีผู้เรียกสวนนี้ว่า “สวน 200 ปี” ก็น่าจะไม่เกินความจริงเท่าใดนัก ในช่วงของสี่ชั่วอายุคนดังกล่าวพวกเขาบอกว่าได้รับรู้วิธีการสืบกันมาด้วยการถ่ายทอดประสบการณ์ตรงจากรุ่นหนึ่งมาสู่อีกหนึ่ง โดยเริ่มต้นจากป่าที่มีทั้งป่าและผลไม้จากป่า มาเป็นการปลูกเพิ่มลงไปในเรื่องที่ต้องการ โดยไม่ทำลายพืชพันธุ์ใด ๆ ยกเว้นเถาวัลย์ที่ขึ้นคลุมพืชเท่านั้น พวกเขาบอกว่าได้เห็นการเกิดใหม่และตายของพันธุ์ไม้ต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไปตามธรรมชาติทั้งเป็นไปตามปกติ และการเกิดภัยต่าง ๆ เช่น วัชพืช อุทกภัย หรือความแห้งแล้งซึ่งเกิดขึ้นอยู่เสมอแม้ไม่บ่อยนัก พวกเขาบอกว่าได้ สัมผัสวิธีการทำสวนแบบนี้ว่าเป็นการทำเพื่ออยู่เพื่อกินของคนในครอบครัวกันอย่างแท้จริง นอกจากนั้นก็เป็นการทำเพื่อเกื้อกูลญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงและสัตว์ป่า ชีวิตในสวนจึงเป็นไปอย่างช้า ๆ มีเวลาว่างก็ไปช่วยกันทำ ช่วยเก็บเกี่ยว สิ่งของที่ได้มาก็เน้นที่การแลกเปลี่ยนแบ่งปันกัน สภาพการณ์ดังกล่าวเป็นสิ่งที่แตกต่างจากระบบโรงเรียนอย่างสิ้นเชิง दारวบอกว่า “การรู้จักการสังเกต การลงมือทำจริง ๆ ด้วยการให้ลูกหลานมีส่วนร่วม เป็นบทเรียนที่มีความสำคัญยิ่ง” เพราะฉะนั้นการลงไปทำงานในสวน ทุกคนในบ้านต้องร่วมกันทำมาโดยตลอด ลูก ๆ ที่ไปศึกษาเล่าเรียนเมื่อกลับมาบ้านในระยะปิดภาคเรียนจะต้องลงไปปลูกพืชตัดเถาวัลย์ไล่กระรอก หรือสัตว์จำนวนมากที่พากันมาทำลายพืชผล

ในบางคราว บทเรียนทำสวนของพวกเขาจึงเป็นการถ่ายทอดสืบต่อกันโดยธรรมชาติมากกว่าการมีระบบแน่นอนตายตัว ในส่วนของลูก ๆ ทั้งตำรวจและยายนูนบอกว่า ทุกคนเอาใจใส่ ในการทำงานว่านอนสอนง่าย ไม่หิบบิโหย่ง มีความประณีตสุขุมรอบคอบละเอียดลออมาตั้งแต่เด็ก แต่ละคนใจเย็น มีความเมตตากรุณาต่อสัตว์ ท่านบอกว่านี่คือผลของการใช้ชีวิตอยู่กับสวนสมรมหรือการกินอยู่ตามธรรมชาติ

ทั้งตำรวจ ยายนูน และนายสำเร็จลูกชายที่ใช้ชีวิตภายหลังเกษียณอายุราชการแล้วมาเลี้ยงดูบิดามารดาอยู่นั้นมีทัศนะเกี่ยวกับสวนสมรมมาตรงกันว่า สวนสมรมคือสิ่งที่ดีที่สุดในวิถีชีวิตของพวกเขา ครอบครัวของเขามีความพึงพอใจกับชีวิตดังกล่าว และมีความรักผูกพันอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะว่าสวนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตมาตั้งแต่เกิด สวนให้ทุกสิ่งทุกอย่างแก่พวกเขา อาทิ การกินอยู่ภายในครอบครัว รายได้ และทำให้พวกเขาอยู่อย่างมีความสุข เนื่องจากการได้แบ่งปันแก้ออกกับคนอื่น ๆ สวนสมรมเป็นการลงทุนน้อย เพราะไม่ใช่ต้องปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืช พวกเขาเชื่อว่าสารเคมี และยาปราบศัตรูพืชทำให้คน อ่อนแอ มีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงง่าย สุขภาพจะเสื่อมโทรม และมักเจ็บไข้ได้ป่วย พวกเขาจึงบอกว่าการอยู่กับธรรมชาติ ไม่มีสิ่งดี ๆ อันใดที่มาเทียบเคียงได้ พวกเขาไม่อยากเห็นธรรมชาติถูกทำลายโดยใช้สารเคมีและเทคโนโลยีสมัยใหม่ นอกจากนั้นยังบอกว่า แม้โลกของเศรษฐกิจแบบทุนนิยม มีคนกลุ่มหนึ่งพยายามเปลี่ยนความคิดของพวกเขาว่าการทำสวนสมรมไม่คุ้มค่า แต่พวกเขายืนยันว่ามีความคุ้มค่าสำหรับชีวิตของคนชนบทเพราะความสุขที่แท้จริงคือการอยู่ร่วมกับธรรมชาติมิใช่อยู่ในโลกของวัตถุนิยม อย่างน้อยที่สุดสิ่งที่เห็นชัดเจนกับการอยู่แบบทำการเกษตรสวนสมรมคือ การปลอดหนี้ ข้อคิดที่สำคัญอันเป็นทัศนะของเจ้าของสวนอีกประการหนึ่งคือ คนทำสวนสมรมจะต้องมีความหนักแน่น ต้องอคทนต่อการนำไปเปรียบเทียบกับสวนแบบอุตสาหกรรมในเชิงผลประโยชน์ที่ได้รับโดยใช้เงินเป็นตัววัดความสำเร็จ และอีกประการหนึ่งที่พวกเขาเน้นย้ำอยู่เสมอ คือ ต้องรักษาสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ เขาเชื่อว่าบรรพบุรุษเป็นผู้คุ้มครองพวกเขาอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ที่บ้านและสวนของพวกเขาจึงไม่มีศาลพระภูมิ ในอีกประเด็นหนึ่งซึ่งน่าสนใจเกี่ยวกับทัศนะที่เกี่ยวกับสวนสมรม คือ อาชีพเดิมของชาวปักษ์ใต้ โดยเฉพาะชาวหลังสวนล้วนทำเกษตรกรรม และอยู่รอดมาเพราะการทำเกษตรกรรม แต่หนุ่มสาว

ปัจจุบันต่างก็ล้มอาชีพนี้เสียทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะว่าครอบครัวในปัจจุบันไม่ให้ลูกรู้จักทำการเกษตร แต่เลี้ยงลูกเพื่อให้เป็นเจ้าคนนายคน ในอนาคตสวนสมรมจึงอาจจะหมดไปก็ได้ ประการสุดท้ายพวกเขาบอกว่า ถ้าอยากจะเข้าใจธรรมชาติให้มากขึ้นจะต้องทำสวนสมรม

1.1.2 สารเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรม 200 ปี ของदारว - ยายนุณ ราชเวทย์ มีพื้นที่จำนวน 37 ไร่ ตั้งอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำหลังสวนมีพื้นที่ส่วนหนึ่งอยู่ติดกับถนนสายหลังสวน - ปากน้ำ พื้นที่ของสวนลาดเอียงลงไปสู่แม่น้ำ ส่วนกลางของพื้นที่เป็นที่ต่ำ ในฤดูน้ำหลากจะมีน้ำขัง พื้นที่เกือบทั้งหมดเมื่อถึงฤดูฝนจะมีน้ำท่วม แต่น้ำก็จะลดลงอย่างรวดเร็ว ภายหลังจากน้ำท่วมจะมีตะกอนดินที่มีอาหารพืชอุดมสมบูรณ์ตกค้างอยู่ทำให้พื้นที่นี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก และน่าจะเป็นสาเหตุสำคัญที่พื้นที่นี้ไม่ต้องใช้ปุ๋ยมาบำรุงพืชต่าง ๆ แต่พืชทั้งหลายก็เจริญงอกงามได้ดีตามธรรมชาติ ยายนุณ ราชเวทย์ เล่าว่าปู่บอกว่าแต่เดิมสวนนี้เป็นสวนป่าริมแม่น้ำ มีป่าไม้รกทึบสวนหนึ่ง มีไม้ผลที่ให้ประโยชน์แต่มีอยู่จำนวนน้อย ได้แก่ สะตอ ทูเรียน ลางสาด มังคุด กระท้อน ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ไม้พื้นเมือง เมื่อบรรพบุรุษชั้นทวดเข้ามาหาถิ่นที่นี้ได้ปลูกพืชเพิ่มเติมลงไปจนมีพืชพันธุ์ที่ใช้รับประทานได้จำนวนมากขึ้น แม้จะปลูกพืชเพิ่มเติมลงไปแต่ก็ไม่ได้ทำลายพันธุ์ไม้เดิมที่มีอยู่ ครั้นมาถึงรุ่นปู่ - ย่า ก็ยังคงรักษาสภาพเช่นเดิมไว้ แต่ก็ได้นำสายพืชบางอย่างลงบ้าง เช่น ต้นจีเคื่อน บันไคลิง ทูหมา บ้า และจ๊กา เป็นต้น พันธุ์ไม้พวกนี้ส่วนใหญ่เป็นเถา ซึ่งเมื่อมีจำนวนมากก็จะคลุมต้นไม้ อื่นจนตาย วิธีทำลายคือเพียงแต่หาโคนเถาให้พบแล้วตัดทิ้ง ก็จะเหี่ยวเฉาตายไป ครั้นมาถึงรุ่นพ่อ และแม่ได้นำเอาพืชพันธุ์ต่าง ๆ มาปลูกเพิ่มเติมเป็นจำนวนมาก เช่น จันทศ มะพร้าว มะปราง มังคุด จำปา ขนุน ฯลฯ ในช่วงนี้สภาพของพื้นที่มีลักษณะเป็นสวนที่มีพันธุ์พืชซึ่งให้ผลผลิตเป็นจำนวนมากขึ้น ครั้นมาถึงสมัยของตนเอง ดารวเป็นผู้ที่รักการปลูกต้นไม้มาก ได้นำพันธุ์ไม้ชนิดต่าง ๆ มาปลูกมากมาย โดยไม่ยอมให้มีพื้นที่ว่างเหลืออยู่เลย และในขณะที่เดียวกันก็ไม่ทำลายพันธุ์ไม้ใด ๆ ยกเว้นพันธุ์ไม้เลื้อยหรือเถาวัลย์เท่านั้น หลักคิดในการรักษาสวนก็คือ “การสร้างตัวเอง เราไม่ทำลายสิ่งอื่น แม้จะเป็นไม้ใหญ่บางต้นที่ไม่ให้ผลก็จะไม่ทำลาย นอกจากต้นไม้ นั้น จะล้มตายตามธรรมชาติ” ยายนุณ

บอกว่าได้ยึดถือสืบต่อกันมาอย่างนี้ ในปี พ.ศ. 2531 ซึ่งมีพายุเกย์พัด และมีพายุพัดอีก ในปี พ.ศ. 2540 และ พ.ศ. 2542 ได้ทำให้สวนแห่งนี้ได้รับความเสียหายไปบ้าง กล่าวคือ มีพันธุ์ไม้บางชนิดล้มตาย ต้องตัดทิ้งได้แก่ มะพร้าว ทูเรียน มังคุด และจันทเทศ เนื่องจาก ต้นไม้ดังกล่าว ยืนต้นแช่น้ำอยู่หลายวัน อย่างไรก็ตามในปัจจุบันพันธุ์ไม้ในสวนนี้ยังคงมีอยู่มากมาย ได้แก่ จันทเทศ ทูเรียน มังคุด เงาะ ลำสาคร มะพร้าว มะขาม จำปา กระท้อน มะปราง ขนุน สะตอ เนียง ละมุด มะเฟือง มะไฟ ชะมวง จำปาเคะ ส้มโอ กานพลู ชะเอม ทองกลาง ส้ม กล้วย ฝรั่ง เพกา กุญ กระชาย กระทือ ไพล กระถิน มะเจี๋ยพวง กระเพราแดง ว่านสบู่เลือด เตยหอม ขมิ้นชัน ขมิ้นอ้อย ปุด ทนดิ บุก พลับพลึง เสลดพังพอน คาหลา ผักหวาน ผักเหลียง เล็กครุฑ เรดหนู พนมสวรรค์ รางจืด คล้า คลุ้ม ขี้ชม ลำเพ็ง ธรณีสาร ข่อย เต่าร้าง มะเคือสวน ไทร ฯลฯ จะเห็นได้ว่าสภาพของสวนไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก อย่างไรก็ตามขยายรวยบอกว่าในระยะหลังได้ปลูกจันทเทศในที่ว่างเพิ่มมากขึ้น เพราะจันทเทศเป็นพืชที่ทำรายได้สูง แต่มีได้หมายความว่า ต้องโค่นทำลายไม้พันธุ์อื่นเพื่อปลูกจันทเทศ สิ่งที่เป็นประจักษ์พยานว่าสวนนี้มีอายุยาวนานถึง 200 ปี ก็คือ ที่สวนนี้มีทูเรียนพันธุ์พื้นเมือง ลำต้นมีขนาดโตมาก สูงตระหง่านอยู่หลายต้น มีอยู่ต้นหนึ่งมีขนาดใหญ่โตมาก จนเป็นสัญลักษณ์ของสวนนี้

นายสำเริง รัชเวทย์ ข้าราชการบำนาญ ลูกชายคนที่ 5 ของคารวย และยายหนู ซึ่งซึมซับการทำสวนสมรมมาตั้งแต่วัยเด็ก บอกว่าในเรื่องของระบบการจัดการ ไม่น่าจะเรียกว่าระบบ เพราะเป็นการทำสวนที่ปล่อยไปตามธรรมชาติ เนื่องจากสภาพของดินโดยทั่วไป เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ ตรงไหนเป็นที่ดอน ตรงไหนเป็นที่ราบ และตรงไหนเป็นที่ลุ่ม ก็มีพันธุ์พืชขึ้นตามธรรมชาติอยู่แล้ว จะปลูกแต่งบ้างก็เมื่อพันธุ์ไม้ดังกล่าว เช่น ทูเรียน เงาะ หรือจันทเทศตาย หรือภัยธรรมชาติทำให้หักโค่นเสียหาย ก็นำพันธุ์ดังกล่าวปลูกทดแทนใกล้ๆกับต้นเดิม ปลูกเสร็จก็คอยดูแลว่ามีเถาวัลย์ขึ้นคลุมเมื่อไร ก็ทำลายเถาวัลย์บ้าง ไม่ต้องรดน้ำ ไม่ต้องใส่ปุ๋ย จะมีบ้างก็กวาดเอาดินหรือใบไม้ หรือต้นไม้ๆ มากองที่โคนต้นไม้ที่ปลูก ไม่ต้องใช้สารเคมีหรือยาปราบศัตรูพืชใด ๆ ทุกคนในครอบครัวมีความกลัวสารเคมีเหมือน ๆ กัน ด้วยมีความเชื่อว่าคนที่ใช้สารเคมี จะเจ็บไข้ได้ป่วย สุขภาพเสื่อมโทรมง่าย ไม่มีความจำเป็นที่ต้องทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้นแต่สุขภาพผู้ใช้เสื่อมโทรม

ลง การจัดการในสวนนี้จึงเป็นการจัดการที่ส่วนใหญ่อาศัยธรรมชาติทั้งสิ้น นอกจากในฤดูที่ให้ผลและเก็บเกี่ยว จึงจะดูแลเป็นพิเศษ อาจจะต้องคอยกำจัดวัชพืชบ่อยครั้ง หรือไม่ก็ต้องไล่สัตว์บางชนิดที่มาทำลายผลไม้ เช่น ค้างคาว กระจอก และหนู เป็นต้น อย่างไรก็ตามในบางครั้งก็ต้องคอยสังเกตว่ามีต้นไม้บางชนิด เช่น หูกวาง โพธิ์ และไทร ขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ณ ที่ใดหรือมีขนาดโตเกินไปหรือไม่ ถ้าพบก็อาจจะต้องทำลายทิ้งบ้าง เพราะว่าพันธุ์ไม้ดังกล่าว โตเร็ว ขยายพันธุ์เร็ว มีระบบรากชอนไชไปทั่ว ทำให้พืชประเภทไม้ผลตาย หรือโค่น ในส่วนของการเก็บผล ถ้าปีไหนมีคนมาเหมาทั้งหมด แล้วจ่ายเป็นเงินก้อน ทำให้ต้องยุ่งเกี่ยวอะไรอีก ตกलगกันอย่างไรก็ปฏิบัติกันอย่างนั้น สมัยก่อนบางปีก็เหมาขายเป็นกองหรือเป็นหาบ เป็นปีก็มี วิธีการเก็บเกี่ยวขายเองค่อนข้างจะลำบาก เพราะพันธุ์ไม้บางชนิดมีขนาดโตมากเก็บเกี่ยวยาก จึงต้องจ้างคนเก็บเกี่ยวซึ่งต้องว่าจ้างราคาแพง ในส่วนของการเก็บเกี่ยวเพื่อขายจึงเป็นสิ่งลำบาก แต่สำหรับเพื่อการบริโภคในครอบครัว ก็เป็นไปอย่างง่าย ถ้าเป็นทุเรียนพื้นเมืองก็รอให้สุกและหล่น ถ้าเป็นเงาะหากต้องการรับประทานก็ไปเก็บเกี่ยวหากันเอง จึงเห็นได้ว่า ระบบการจัดการยังคงเป็นไปตามธรรมชาติ ยกเว้นการเก็บเกี่ยวเพื่อซื้อขายจะใช้วิธีการตามสบายไม่ได้

เมื่อพิจารณาการทำสวนสมรมในแง่ของเศรษฐกิจและสังคมชาวนาน และนายสำเร็จ รัชเวทย์ลูกชายต่างก็เห็นพ้องกันว่า ในแง่เศรษฐกิจสวนแบบนี้เป็นสวนที่ลงทุนน้อยให้ผลประโยชน์เป็นตัวเงินที่ไม่คุ้มค่า เมื่อเปรียบเทียบกับการทำสวนเชิงเดี่ยวในปัจจุบัน คือไม่ค่อยได้เงินเป็นกอบเป็นกำ แต่สวนได้ให้ประโยชน์ในแง่ของการกินอยู่แบบเรียบง่ายตามสบาย คือมีกินมีใช้ตลอดปี ไม่ต้องซื้อหาจากที่ใด ไม่มีหนี้สิน เพราะผู้ทำจะพยายามใช้จ่าย หรือกินอยู่ตามสภาพที่มีอยู่ การทำสวนแบบนี้จึงเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมผู้กระทำในเชิงเศรษฐกิจได้ โดยช่วยให้ผู้ทำสวนกำหนดความเป็นอยู่ในเรื่องของเศรษฐกิจในขอบเขตที่จำกัดไม่ยุ่งยากและฟุ่มเฟือย แม้บางครั้งจะถูกมองว่าเป็นคนตระหนี่ถี่เหนียวก็ตาม แต่อย่างไรก็ตามพวกเขาบอกว่าการทำสวนแบบนี้มิได้มุ่งเน้นเกี่ยวกับเศรษฐกิจเป็นหลักสำคัญแต่เป็นประโยชน์ที่สัมพันธ์อยู่กับประโยชน์ทางสังคม กล่าวคือสวนแบบนี้เป็นสวนที่ช่วยให้สิ่งมีชีวิตอยู่อย่างอิสระ ปลอดภัย และเกื้อกูล พึ่งพาอาศัยกัน ไม่คิดที่จะมุ่งเน้นทำลายล้างกัน การทำสวนแบบนี้จึงมุ่งไปสู่สังคมที่มีความสงบร่มเย็นซึ่งเป็นความสุข

ที่ไม่ปรุงแต่งและนำไปสู่ความทุกข์ได้ง่าย พวกเขาไม่ถือเป็นสิ่งที่ผิด และต้องโกรธเคือง เมื่อมีชาวบ้านมาเก็บผลไม้ที่หล่นในสวน มหาหน่อไม้ ผัก และของอื่น ๆ ในสวน เพราะถือว่าเป็นสิ่งที่ต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ลูก ๆ บางคนเคยใช้โจงเพื่อป้องกันมิให้ชาวบ้านมาขโมย แต่ก็ต้องเลิกใช้เพราะมีความสงสารและกลัวว่าผู้ขโมยจะได้รับอันตราย และเห็นว่าเป็นการกระทำที่เบียดเบียนกันและกัน

ในแง่ของผลกระทบและความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของสวนสมรม ยายหนู และนายสำเร็จ บอกว่าสำหรับสวนสมรมของพวกเขาคงตลอดเวลาที่ผ่านมา มีความเปลี่ยนแปลงจากสภาพเดิมไปน้อยมาก กล่าวคือ พืชพันธุ์ต่าง ๆ ยังคงเป็นสภาพเดิมอย่างเห็นได้ชัด สัตว์ป่าต่าง ๆ ก็ยังคงมีอยู่ แต่มีน้อยลงไปบ้าง ทั้งนี้เพราะว่าสวนของเพื่อนบ้านอื่น ๆ แม้จะยังคงมีสภาพของสวนสมรม แต่ก็เป็สวนที่ทำลายไม้ที่มีอยู่ตามธรรมชาติกันมากขึ้น สวนสมรมของชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นสวนที่มีไม้ผลนานาชนิดเช่นเดียวกัน แต่ไม้ดั้งเดิมซึ่งมิใช่ไม้ผลมีน้อยลงไปมาก เพราะมีการนำไปใช้ประโยชน์กันมากขึ้น อีกทั้งการเกิดวาทภัยสองสามครั้งที่ผ่านมาได้ทำลายไม้ต่าง ๆ ลงไปมากมาย สิ่งหนึ่งที่กำลังเกิดขึ้นกับสวนของยายหนูคือ ลูก ๆ ได้นำเอาไม้ผลบางชนิดมาปลูกแซมมากขึ้น มีการนำพืชผักและพืชสมุนไพรบางชนิดมาปลูกในบริเวณรอบ ๆ บ้านมากขึ้น จึงทำให้บางส่วนเตียนโล่งไปบ้างแต่ก็ไม่ได้ใช้พื้นที่เพื่อการนี้ไปมากนัก พวกเขาบอกว่าแม้สภาพของเศรษฐกิจและสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร พวกเขาจะไม่เปลี่ยนแปลงสภาพสวนซึ่งเป็นแบบดั้งเดิมมาเป็นการทำสวนอย่างปัจจุบัน แม้จะให้ผลในแง่ของเงินมากกว่าที่เป็นอยู่หลายเท่าตัว ยายหนูบอกว่าได้จัดแบ่งที่ดินให้กับลูก ๆ ทุกคน คนละประมาณ 5-7 ไร่ และได้กำชับมิให้ขายให้แก่คนภายนอก ยกเว้นถ้ามีความจำเป็นจริงก็ต้องขายให้พี่ ๆ น้อง ๆ กันเท่านั้น เพราะยายหนูบอกว่าเมื่อใดที่ตกไปอยู่ในมือของคนอื่น สภาพของสวนจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างแน่นอน ยายหนูบอกว่าเคยมีนายทุนมาขอซื้อหลายครั้งแต่ก็ได้ปฏิเสธไปทุกครั้ง อย่างไรก็ตามสิ่งที่ยายหนูและนายสำเร็จมีความวิตกกังวลก็คือน้ำในแม่น้ำหลังสวนในฤดูแล้ง ซึ่งลดน้อยลงไปกว่าแต่ก่อนมาก สภาพดังกล่าวนี้ น่าจะมีผลกระทบต่อสวนสมรมในอนาคตที่ที่รุนแรง เพราะเมื่อมีน้ำลดน้อยลงสภาพของต้นไม้ก็ลดน้อยลงอย่างแน่นอน ทางหนึ่งทีควรจะต้องช่วยกันหยุดยั้งคือ การหยุดทำลายป่าต้นน้ำอย่างจริงจังเพราะเป็นลู่ทางที่ทำให้

สวนสมรมคงอยู่ได้ต่อไปในอนาคต

1.2 สวนสมรมของนางประจวบ รัตนราช

1.2.1 สาระเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้ตั้งอยู่บ้านเลขที่ 22 หมู่ที่ 11 ตำบลแหลมทราย อำเภอหลังสวน

จังหวัดชุมพร เจ้าของสวนคือนางประจวบ รัตนราช และพี่ ๆ น้อง ๆ นางประจวบ รัตนราช เป็นบุตรสาวคนโตของนายเทียม และนางเจต รัตนราช และมีน้องร่วมบิดามารดาอีก 4 คน ทุกคนได้รับทุนการศึกษาเล่าเรียนจนสำเร็จการศึกษาในระดับอุดมศึกษา และประกอบอาชีพต่าง ๆ กัน โดยน้องสาวคนรองลงไป 2 คน ได้แต่งงานและตั้งหลักแหล่งอยู่ที่จังหวัดพังงา 1 คน และที่กรุงเทพมหานคร 1 คน ส่วนน้องสาวคนที่สามรับราชการอยู่ในจังหวัดชุมพรและขณะนี้ได้เกษียณอายุราชการแล้วและพักอาศัยอยู่ด้วยกัน ส่วนน้องชายคนสุดท้องไปตั้งหลักแหล่งอยู่ต่างประเทศ สำหรับนางประจวบ รัตนราช นั้นเมื่อสำเร็จการศึกษาก็ได้รับราชการครูที่โรงเรียนวัดขันเงิน ในอำเภอหลังสวนซึ่งเป็นภูมิลำเนาเดิมและขณะนี้ได้เกษียณอายุราชการแล้วเช่นกัน หลักจากการเกษียณอายุราชการแล้วนางประจวบ รัตนราช กับน้องสาวคนรองสุดท้อง คือนางสาวนงลักษณ์ รัตนราช ก็ได้ร่วมกันดูแลสวนซึ่งเป็นมรดกตกทอดจากบิดา มารดา สวนดังกล่าวตกทอดกันมาหลายชั่วอายุคน และยังมีได้แบ่งแยกให้กับลูกคนใด ยังคงเป็นสวนในนามของลูก ๆ ทุกคน นางประจวบ รัตนราช และนางนงลักษณ์ รัตนราช พี่ - น้องซึ่งมิได้โยกย้ายไปอยู่ที่ไหนยังคงอยู่ที่บ้านจึงเป็นผู้ดูแลให้น้องคนอื่น ๆ พวกเขาเรียกสวนลักษณะนี้ว่า “สวนโบราณ” หรือ “สวนเก่า” เพราะเป็นสวนดั้งเดิมและมีต้นไม้ใหญ่ ๆ มาก

จากการที่อาชีพเดิมของบรรพบุรุษทำนาและทำสวนผลไม้ นางประจวบ รัตนราช จึงมีความคุ้นเคยกับสวนสมรมเป็นอย่างดี และมีความพึงพอใจสวนลักษณะนี้เพราะสวนลักษณะนี้ทำให้สภาพแวดล้อมดี ให้ความร่มรื่น โดยเฉพาะต้นไม้ใหญ่ ๆ ซึ่งดูแลแล้วให้ความอบอุ่นและสบายใจ ส่วนผลประโยชน์ที่ได้รับถือว่าน่าพอใจ เพราะพืชผลในสวนมีมากมายหลายชนิด ออกดอกออกผลไม่พร้อมกัน ทำให้ผลประโยชน์ที่ได้รับสามารถชดเชยกันได้ เช่น ถ้าปีใดกลางสาคราคาคก มังคุดและทุเรียนก็อาจราคาดี ทำให้อยู่ได้ และถึง

แม้ปีใดคืนฟ้าอากาศไม่ดีพืชผลก็ให้ผลผลิตร้อนลง หรือได้ราคาไม่ดี นางประจวบ รัตนราช ก็บอกว่าไม่เป็นไรเพราะมีรายได้หลักอยู่แล้วจากเงินบำนาญราชการ เนื่องจากเป็นคนไม่โลภ การเป็นพุทธศาสนิกชนได้ทำบุญ ตักบาตร เข้าวัดฟังธรรม สนับสนุนกิจการงานทางพระพุทธศาสนาอยู่เสมอทำให้รู้จักพอใจต่อการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย นอกจากนี้เพื่อนบ้านในบริเวณถิ่นนี้ล้วนแต่เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี รักท้องถิ่น ใครเดือดเนื้อร้อนใจหรือมีกิจการงานใดก็จะช่วยเหลือร่วมแรงร่วมใจกันเป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้นางประจวบ รัตนราช จึงพอใจสวนสมรมทั้งสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมทางสังคม ที่เป็นอยู่ในขณะนี้ รวมทั้งคิดว่าจะดำรงลักษณะของสวนสมรมเช่นนี้ไว้ตลอดไป

1.2.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมของนางประจวบ รัตนราช มีพื้นที่ 17 ไร่ ลึกเข้าไปจากถนนใหญ่ และมีอาณาเขตติดต่อกับถนนพื้นบ้านทั้งสี่ด้าน ลักษณะของสวนเป็นที่ราบสลับที่ค่อน และถัดจากสวนนี้ไปจะใกล้กับลำคลอง สวนของนางประจวบ รัตนราช ซึ่งอยู่บนที่เนิน ห่างจากคลอง คนท้องถิ่นเรียกว่า “สวนบน” ส่วนสวนอื่นที่อยู่ติดคลองซึ่งเป็นที่ย่ำกว่าจะเรียกกันว่า “สวนล่าง” นางประจวบ รัตนราชบอกว่าสวนแห่งนี้ยายของนางประจวบเคยเล่าให้ฟังว่าในสมัยก่อนเป็นบริเวณที่เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ เคยมีคนเห็นเสือล่ากวางและสัตว์อื่น ๆ เป็นอาหาร ต่อมาบรรพบุรุษก็หักร้างถางพงทำนาทำสวน เมื่อจะยกที่คืนให้แก่ลูกหลานเป็นมรดก รุ่นลูกรุ่นหลานก็จะแบ่งที่ดินกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ไม่โลภ พี่น้องจะรักใคร่กัน พี่จะให้คนที่พี่น้องเลือกพื้นที่ก่อน จากนั้นก็จะทำมาหากินกันต่อมาอย่างมีความสุข

นางประจวบ รัตนราช เล่าว่าสวนแห่งนี้ไม่เปลี่ยนไปจากสมัยก่อนเลย ยกเว้นต้นไม้ต้นใดอายุมาก มีสภาพทรุดโทรมก็จะโค่นทิ้ง และนำดินที่เป็นพันธุ์ดีมาปลูกทดแทน แต่ในปัจจุบันนี้ในสวนจะมีทั้งพืชที่เป็นพันธุ์พื้นบ้านผสมผสานกับพันธุ์ดีที่หามาปลูกใหม่ด้วย สวนนี้เคยได้รับความเสียหายจากภัยธรรมชาติครั้งที่ถือว่ารุนแรงเมื่อปี พ.ศ. 2540 เกิดอุทกภัยซึ่งมีสาเหตุมาจากพายุซิดาร์ น้ำท่วมอยู่นานประมาณ 1 สัปดาห์ ทำให้ไม้ในสวนเสียหายล้มตายไปประมาณ 20 %

ในด้านระบบการจัดการ นางประจวบ รัตนราช ได้ให้คนคู้นเคยชอบพอกันมา เหมามาโดยแบ่งผลประโยชน์ในสัดส่วน 6:4 วิธีการที่ผู้รับเหมามาทำคือ พยายามรักษา สภาพสวนไว้ให้เหมือนเดิม สวนยังคงมีผลผลิตที่ดีโดยเฉพาะกล้วยเล็บมือนางซึ่งให้ผล ตลอดปี นอกจากนี้มังคุดก็ให้ผลดีเช่นกัน ในสวนแห่งนี้มีมังคุดต้นแก่ ๆ อยู่เป็นจำนวนมาก และมังคุดต้นแก่ ๆ จะให้ผลที่มีรสอร่อยกว่ามังคุดต้นเล็ก ๆ ปัญหาที่นางประจวบ รัตนราชและผู้รับเหมามาทำสวนประสบอยู่บ้างก็คือ ปัญหาหญาคารกมาก ผู้รับเหมาก็จ้าง คนมาฉีดเพื่อทำลายหญาคารกแต่ผลที่ตามมาก็คือ นอกจากหญาคารกจะตายแล้วยังส่งผลกระทบให้หญาและพืชอื่น ๆ ตายด้วย นอกจากนี้เมื่อนางประจวบ รัตนราช เข้าไปใน สวนก็มีอาการแพ้ยาฆ่าหญา ผิวหนังจะมีอาการคัน ทำให้ไม่กล้าเข้าไปในสวนในระยะที่ ฉีดยาฆ่าหญาใหม่ ๆ

ในส่วนของการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์เมื่อถึงฤดูที่พืชผลมีมากนางประจวบ รัตนราชเล่าว่าจะเก็บวันละครั้ง หากปีใด ช่วงใดผลผลิตออกมาไม่มากนักจะใช้วิธีเก็บวัน เว้นวันและส่วนใหญ่ต้องจ้างแรงงานภายนอกมาเก็บ ในกรณีผู้รับเหมาสวนดำเนินกิจการก็ จะจ้างแรงงานภายนอกมาเก็บเช่นกัน ค่าแรงงานจ้างเก็บก็ไม่แน่นอน เช่น ค่าจ้างเก็บ มังคุดอาจจะกิโลกรัมละ 5 บาท และหากปีใดมังคุดราคาไม่ดีค่าจ้างเก็บก็อาจลดลง เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่าแม้จะมีการจัดการที่เปลี่ยนแปลงไปบ้างตามบริบทที่เปลี่ยนไป แต่สิ่งหนึ่งที่นางประจวบ รัตนราชไม่เปลี่ยนแปลงคือ ความรู้สึกเป็นเจ้าของสวนแห่งนี้ และยังคงพอใจที่จะรักษาสวนสมรมที่มีพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดให้คงอยู่เพื่อให้ความร่ม รื่นอบอุ่นใจและสบายตาต่อไป

2. สวนสมรมในอำเภอทุ่งตะโก

พื้นที่อำเภอทุ่งตะโกมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีคลองตะโกเป็นแหล่งน้ำ สำคัญ ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทางการเกษตรและได้อาศัยน้ำจากคลองตะโกและน้ำฝน ในการเพาะปลูก ในพื้นที่นี้เคยได้รับภัยจากอุทกภัยและวาตภัยบ้าง

2.1 สวนสมรมของของนายอัมพล สุวรรณภักดี

2.1.1 สาระเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้อยู่บ้านเลขที่ 109 หมู่ที่ 2 ตำบลทุ่งตะโก อำเภอทุ่งตะโก จังหวัด

ชุมพร ผู้เป็นเจ้าของสวนคือ นายอัมพล สุวรรณภักดี หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า นายยก
ซ้อง เขาเกิดเมื่อปี พ.ศ. 2469 ในครอบครัวชาวสวน บิดามารดาของนายยกซ้องมีภูมิ
ลำเนาเดิมอยู่ที่ อำเภอหลังสวน แต่ได้ย้ายมาตั้งรกรากใหม่ที่ทุ่งตะโก โดยการจับจองที่
ทำกินเพื่อเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร และมีอาชีพเสริมโดยการหาปลาทั้งน้ำจืดคือใน
ลำคลองและออกทะเลเพื่อนำมาขาย ส่วนพืชผักในสวนส่วนใหญ่เอาไว้บริโภคเอง ในช่วง
สงครามโลกครั้งที่สอง ระหว่างปี พ.ศ. 2482 - 2488 ครอบครัวนายยกซ้อง สุวรรณภักดี
ได้นำพืชผลจากในสวนขายให้แก่ทหารญี่ปุ่นซึ่งขายได้ราคาดีมาก ได้เงินเป็นกอบเป็นกำ
จึงทำให้นายยกซ้องซึ่งเป็นบุตรคนที่ 4 ในจำนวนพี่น้องทั้งหมด 7 คน และเป็นคนที่เรียน
หนังสือดีจึงได้ไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ จนสำเร็จการศึกษาในสาขานิติศาสตร์ จากนั้น
ก็สอบเป็นผู้พิพากษาได้ และไปประจำอยู่จังหวัดต่าง ๆ ในทุกภูมิภาค ระหว่างนั้นก็หา
โอกาสกลับมาเยี่ยมบิดามารดาที่อำเภอทุ่งตะโกอยู่เสมอ จนกระทั่งมารดาและบิดาได้ถึงแก่
กรรมเมื่อปี พ.ศ. 2510 และ 2515 ตามลำดับ สวนแห่งนี้ก็ตกทอดถึงนายยกซ้อง และ
เมื่อนายยกซ้องเกษียณอายุราชการเมื่อปี พ.ศ. 2530 ก็ได้กลับมาอาศัยอย่างสงบถือเป็น
การพักผ่อนในยามเกษียณอายุราชการตั้งแต่บัดนั้นจนถึงปัจจุบัน

เมื่อนายยกซ้อง สุวรรณภักดี จำเป็นต้องห่างบ้านไปศึกษาต่อและไปทำงานที่อื่น
เสียเป็นเวลานานนับสิบปี แต่ช่วงวัยเยาว์เขาก็ได้เคยใช้ชีวิตในครอบครัวชาวสวน และ
ช่วยบิดามารดาทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ ในสวนอยู่เสมอ จึงมีความผูกพันกับวิถีชีวิตอย่างชาว
สวนอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการทำสวนแบบดั้งเดิมซึ่งเน้นลักษณะที่เป็นธรรม
ชาติมีพืชผลนานาชนิดปลูกผสมปะปนกันไปในพื้นที่เดียวกัน และไม่ใช้สารเคมีใด ๆ ใน
การทำสวน

สวนสมรมในลักษณะนี้ทำให้ทุกชีวิตในบ้านในสวนอยู่กันอย่างเรียบง่าย สุข
สงบ เจ้าของสวนใช้เวลาและแรงกายในการทำสวนได้อย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่เหน็ด

ยากมากไม่ต้องใช้เงินทองลงทุนมาก จึงไม่ต้องเรียกว่าลงทุนไปเท่าไร ได้กลับมาเท่าไร ทำงานด้วยความสบายใจ จิตใจสงบ นายยกซ้อง สุวรรณภักดี ฟังพอใจต่อสวนลักษณะนี้มากเพราะในสวนจะมีต้นไม้มากมายหลายชนิด และมีไม้ใหญ่ ๆ มากทำให้สวนร่มครึ้ม และบริเวณบ้านร่มรื่น น่าอยู่ เมื่อมีผลผลิตจากสวนทั้งผักและผลไม้ซึ่งได้รับการดูแลด้วยวิธีการทางธรรมชาติปราศจากสารเคมี เจ้าของสวนนำมาบริโภคด้วยความสบายใจ แจกจ่ายเพื่อนบ้านได้อย่างสนิทใจ หรือนำไปขายได้ด้วยความสบายใจว่าเป็นของดี ของปลอดภัย ต่อทุกคน

นายยกซ้อง สุวรรณภักดี กล่าวว่าพอใจในสวนแห่งนี้มาก และคิดว่าเป็นสวนที่ให้ผลประโยชน์คุ้มค่าทั้งในแง่ทางจิตใจและผลตอบแทนที่เป็นเงินทองซึ่งได้รับจากไม้ใช้งาน ไม้ผล รวมทั้งผักและสมุนไพร ทั้งที่ปลูกและขึ้นเองมากมายหลายชนิด เขาบอกว่าจะเก็บส่วนนี้ไว้ให้ลูกหลานจะไม่ขายต่อให้ใคร ลูก ๆ หลาน ๆ ของเขาต่างก็เห็นด้วยและจะช่วยกันดูแลรักษาสวนนี้ต่อไป

2.1.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนนายยกซ้อง สุวรรณภักดี แต่เดิมเมื่อตกทอดมาถึงเขามีพื้นที่ทั้งหมด 55 ไร่ ต่อมาเขาได้แบ่งให้ลูกหลานเสีย 40 ไร่ เหลือครอบครองไว้ 15 ไร่ ลักษณะของสวนเป็นที่ราบ มีลำคลองไหลผ่านจากทิศตะวันตกไปยังทิศใต้ ด้านทิศตะวันตกมีห้วยขนาดเล็กห่างไปทางทิศเหนือประมาณ 100 เมตร เป็นถนนคอนกรีต มีบ้านพักอาศัยของนายยกซ้องอยู่ตรงกลาง และมีบ้านลูก ๆ หลาน ๆ ปลูกอยู่ในบริเวณใกล้เคียง ในสวนปลูกเป็นบ้านเล็ก ๆ 2 หลัง ไว้สำหรับพักผ่อน

ในสวนแห่งนี้มีพันธุ์ไม้มากมาย ไม้ใช้ประโยชน์ได้แก่จำพวก ตะเคียน อินทนิล ไม้ใหญ่อื่น ๆ ที่เป็นไม้ผล เช่น มะพร้าว ทุเรียน มังคุด ลำสาด ลองกอง กระท้อน เงาะ มะกอก มะไฟ ส้มโอ พืชผักต่างๆ เช่น ผักหวาน ผักแว่น ผักกูด ผักเหลียง ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีพืชสมุนไพรทั้งหมด เห็ด เห็ดขี้เหล็ก ขมิ้นอ้อย หญ้าหนวดแมว โสมหอม บอระเพ็ด เสือตีบเอ็ดตัว เป็นต้น สวนนี้จึงจัดว่าเป็นสวนอเนกประสงค์ทั้งของใช้ของกิน และยา ที่อยู่ใกล้บ้าน

ด้วยเหตุที่สวนนี้ยึดมั่นอยู่ในหลักกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่เคยใช้สารเคมีใด ๆ สภาพดินในสวนที่เป็นดินค้ำซึ่งจัดว่าเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์จึงยังคงค่อนข้างสมบูรณ์ เช่นเดิม ในการดูแลสวนแห่งนี้นายยกซ้อง สุวรรณภักดี ได้ให้หลานเป็นผู้ดูแล บำรุงรักษา ซึ่งตัดหญ้าทุก ๆ 2 เดือน ตัดหญ้าแล้วไม่ต้องเก็บ ทั้งไว้เป็นปุ๋ย นอกจากนี้ยังใส่ปุ๋ยแก่พืชทุก ๆ 3 เดือน โดยจะใช้เฉพาะปุ๋ยคอกคือปุ๋ยคอกมูลวัว ต้นไม้ต้นใหญ่ ๆ จะให้ปุ๋ย 2 กระสอบ ต้นเล็กให้ปุ๋ย 1 กระสอบ หากฤดูร้อน ก็จะสูบน้ำออกในคลองขึ้นมารด พืชผักในสวนบ้างเพื่อให้พืชได้น้ำทดแทนน้ำที่เสียไปจากความร้อนจัดในฤดูร้อน

จากการที่สวนสมรมแห่งนี้ร่มครึ้มและไม้ในสวนเจริญเติบโตตามธรรมชาติ ไม่แปดเปื้อนสารเคมีใด ๆ ในสวนแห่งนี้จึงมีนกอาศัยอยู่มากมาย เช่น นกเขา นกกรงหน้าขาว ฯลฯ ในแหล่งน้ำก็มีปลาชุกชุมเพราะไม่มีสารพิษตกค้างในดินลงสู่แหล่งน้ำได้ ดิน การเกษตรธรรมชาติลักษณะนี้เป็นการเกษตรที่ไม่ทำลายระบบนิเวศ เป็นการเกษตรที่ยั่งยืนสวนนี้จึงเป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนรุ่นหลานให้เห็นถึงความสำคัญของการยึดหลักของธรรมชาติ รู้จักพอเพียง ประหยัด และพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

สวนสมรมในจังหวัดระนอง

จากการศึกษาเกี่ยวกับสวนสมรมในจังหวัดระนองพบว่ามีส่วนสมรมอยู่ไม่มากนัก เท่าที่พบอยู่บ้างคือ ในอำเภอเมือง จังหวัดระนอง และอำเภอกระบุรี อีกเล็กน้อย ผู้ศึกษาจึงเลือกศึกษา 2 แห่ง ซึ่งเป็นสวนสมรมในพื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดระนองเท่านั้น

1. สวนสมรมในอำเภอเมืองจังหวัดระนอง

พื้นที่ของอำเภอเมือง จังหวัดระนองโดยทั่วไปเป็นภูเขาจึงมีที่ราบสูงเป็นจำนวนมาก ที่ราบต่ำมีน้อย พื้นที่สูงชันจะค่อนข้างลาดชันออกไปทางทิศตะวันออกแล้วค่อย ๆ ลาดต่ำ ลงมาทางทิศตะวันตกด้านชายฝั่งทะเลอันดามัน ลำน้ำที่สำคัญในอำเภอเมืองระนองมีหลายสาย ได้แก่ คลองด่านหรือคลองหลงฐู ไหลผ่านตำบลเขาเนิเวศ ตำบลบางริน และตำบลปากน้ำ คลองหาดส้มแป้น คลองบางริน เป็นต้น โดยทั่วไปชาวบ้านมีการทำเหมืองแร่การเกษตร และการประมง สภาพดินฟ้าอากาศจะมีฝนตกเกือบทั้งปีคือประมาณ

ปีละ 7-8 เดือน ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงพฤศจิกายน และจะแล้งจัดระหว่างมีนาคมถึงเมษายน

1.1 สวนสมรมของนางลัดดา อธิกิจรุ่งเรือง

1.1.1. สาระเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้ตั้งอยู่ บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 3 ตำบลราชกรูด อำเภอเมือง จังหวัดระนอง ผู้เป็นเจ้าของสวนคือ นางลัดดา อธิกิจรุ่งเรือง ซึ่งเกิดเมื่อปี พ.ศ. 2483 ที่จังหวัดภูเก็ต บิดามารดานางลัดดาเป็นชาวจีนมาจากสิงคโปร์ แล้วอพยพมาตั้งรกรากอยู่ที่ภูเก็ต บิดามารดาของนางลัดดาสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนไทหัว ในจังหวัดภูเก็ต เมื่อสมรสแล้วก็ได้อพยพมาอยู่ที่ตำบลราชกรูด อำเภอเมือง จังหวัดระนองแห่งนี้ในปี พ.ศ. 2515 เพื่อทำธุรกิจเหมืองแร่เป็นเบื้องต้นได้เลือกพื้นที่บริเวณนี้ด้วยเห็นว่าทำเลดี เป็นจุดรวมระหว่างอำเภอพะโต๊ะจังหวัดชุมพร อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง และบ้านนา โดยระหว่างจากสามจุดนั้นเท่ากันคือ 26 กิโลเมตร กิจกรรมในขณะนั้นคือรับซื้อแร่และทำโรงแยกแร่ขาย ต่อมาเมื่อกิจการเหมืองแร่ไม่ดีจึงหันไปทำธุรกิจการเกษตร คือทำสวนปาล์ม สวนเงาะ และทำนาถั่ว

เนื่องจากเป็นคนรักธรรมชาติ รักต้นไม้ นางลัดดาจึงซื้อที่ดินใกล้ ๆ บ้าน 1 แปลง แล้วเริ่มทำสวนตามที่ตนเองชอบและอยากจะทำโดยเรียกสวนที่ทำนี้ว่า สวนผสม แต่เดิมนั้นบริเวณพื้นที่ที่ซื้อมาเป็นป่า เมื่อต้องการจะปลูกสร้างบ้านจึงตัดโค่นต้นไม้ที่มีอยู่ออกทั้งหมด เมื่อสร้างบ้านเสร็จแล้วก็ค่อย ๆ ปลูกต้นไม้ที่ชอบลงไปทีละต้นสองต้น นางลัดดาไม่มีความรู้เรื่องการทำสวนในลักษณะนี้มาก่อน แต่ด้วยความชอบ ความพอใจ ทำไปตามที่คิดว่าควรจะเป็นและอยากเป็น เริ่มต้นด้วยการถางหญ้าออกให้หายรก แล้วจึงปลูกต้นไม้ลงไป ต่อมาเพื่อน ๆ ทราบว่าชอบปลูกต้นไม้ก็จะนำต้นพันธุ์ต่าง ๆ มาให้พร้อมแนะนำวิธีการปลูกและดูแลรักษา ทำให้นางลัดดามีความชำนาญมากขึ้น ประกอบกับเป็นคนสนใจใคร่รู้ เรื่องต้นไม้จึงหาความรู้เพิ่มจากการอ่านหนังสือ ฟังวิทยุ และดูรายการเกษตรทางโทรทัศน์ ทำให้มีความรู้ในเรื่องการปลูกพืชมากยิ่งขึ้น

จากการติดต่อกันแลกเปลี่ยนพันธุ์พืชกับเพื่อนฝูงเสมอ ทำให้นางลัคคาได้เครือข่ายการปลูกต้นไม้ การทำสวน อย่างไม่เป็นทางการมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงมีโอกาสดังกล่าวการรับและการให้ ข้อมูลความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับบุคคลต่าง ๆ เสมอ นางลัคคาจึงมีความสุขอย่างยิ่งต่อการที่ในสวนมีพืชพันธุ์ชนิดต่าง ๆ มากมายที่ตนชอบ ได้ดูแลต้นไม้เหล่านั้นด้วยตนเอง ได้กินทุกอย่างจากสวนโดยไม่ต้องซื้อหา รวมทั้งได้ของกินที่ปลอดภัยไม่มียาฆ่าแมลง หากมีมาก ๆ เหลือกิน หรือแจกแล้ว ยังได้ขายเป็นรายได้อีกด้วย

1.1.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมของนางลัคคา อธิกรรเรื่อง มีพื้นที่ 9 ไร่ ส่วนหนึ่งเป็นบ้านพักอาศัยซึ่งอยู่ติดถนนซึ่งเป็นสามแยกพะโต๊ะ กะเปอร์ และบ้านนา สวนอยู่ในพื้นที่ด้านหลังของบ้านทิศเหนือและทิศตะวันตกติดกับสวนของเพื่อนบ้าน ส่วนทิศใต้และทิศตะวันออกติดกรมทางหลวง นางลัคคา อธิกรรเรื่อง ชื่อที่ดินผืนนี้เมื่อปี พ.ศ. 2518 ในเบื้องต้นทราบว่าพื้นที่นี้เหมือนเก่า เคยใช้เป็นที่แตงแร่มาก่อนซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วก็พบว่า ในพื้นที่ดังกล่าวมีสายแร่ตกค้างให้แลเห็นใ้ได้อยู่จนถึงปัจจุบัน นางลัคคาเล่าว่าในขณะที่ชื่อที่ดินแปลงนี้มานั้นบริเวณดังกล่าวอยู่ในสภาพถูกทิ้งร้างเป็นป่า มีสะตอ และเนียงอยู่หลายคันต่อมาได้โค่นไม้ต่าง ๆ ออกไปเพื่อปลูกสร้างบ้านพักอาศัย แต่ก็ได้คงต้นสะตอและเนียงเอาไว้ ไม่ได้โค่นทิ้งไปเช่นไม้อื่น ๆ เนื่องจากสะตอและเนียงให้ผลมาก สภาพดินในสวนของนางลัคคาผิวดินไม่หนา และค่อนข้างเป็นดินลูกรัง นอกจากนี้บริเวณสวนนี้เป็นที่ค่อนข้างสูง เมื่อขุดบ่อเพื่อใช้น้ำทำให้ต้องขุดบ่อลึกมากจึงจะเจอน้ำ ในบริเวณที่มีน้ำจึงปัญหาขาดแคลนน้ำ นางลัคคาจึงต้องใช้วิธีสูบน้ำเข้าไปในสวน

เนื่องจากเป็นที่เนินประกอบกับสภาพของดินไม่สมบูรณ์นักทั้งยังขาดน้ำบ้างในฤดูแล้ง สภาพของสวนนางลัคคามีลักษณะเป็นสวนที่ค่อนข้างเตียน ต้นไม้ในสวนไม่แน่นอน แต่ก็ยังมีต้นไม้หลายชนิดอยู่ในสวน เช่น กอป่า มะม่วง มะพร้าว หนาก มะมุด ลองกอง กล้วย ขนุน จำปาเคะ ส้มโอ ชมพู มะขงชิด กระท้อน เงาะ เป็นต้น ในระยะหลัง ๆ นี้ นางลัคคาได้ใช้ปุ๋ยชีวภาพบำรุงต้นไม้ด้วย

ในสวนนี้มีพืชผลที่ให้ผลหมุนเวียนกันไปตามฤดูกาล บางชนิดมีพอกินเองบาง

ชนิดมีเหลือแจกจ่ายญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และบางชนิดมีมากพอที่จะขายได้ โดยเฉพาะมะพร้าวสามารถเก็บได้เดือนละ 1 ครั้ง ครั้งละประมาณ 300 ผล ทำเงินได้เดือนละนับพันบาท ซึ่งเป็นรายได้เสริมที่สม่ำเสมอทุกเดือน

ในเรื่องความคุ้มค่านั้น นางลัดดาไม่ให้ความสำคัญว่าคุ้มค่าหรือไม่เพราะให้ความสำคัญในแง่ที่ได้รับความสุข ความสะดวก และความสบายใจกว่า สวนนี้ให้ความสุขแก่ผู้เป็นเจ้าของอย่างยิ่งเพราะอยู่ติดกับบ้าน ได้ออกไปเดินเล่นพักผ่อนในสวน ทำงานในสวนเล็ก ๆ น้อย ๆ ถือเป็นกรออกกำลังกาย ได้รับความสะดวกในเวลาปรุงอาหาร ผักและเครื่องปรุงจะมีอยู่ในสวนเก็บมาปรุงอาหารได้ทันที ได้ทั้งความสดและสะอาด ปลอดภัย ทั้งยังสบายใจที่มีพืชผักผลไม้จากในสวนไว้เผื่อแผ่ให้ญาติพี่น้องเพื่อนฝูงได้ด้วย

1.2 สวนสมรมของนางประทุม ชูวารี

1.2.1 สาระเกี่ยวกับชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของสวน

สวนนี้อยู่ที่บ้านเลขที่ 7 หมู่ที่ 4 ตำบลราชกรูด อำเภอเมือง จังหวัดระนอง ผู้เป็นเจ้าของสวนคือ นางประทุม พลวารี และนายถาวร พลวารี ซึ่งเป็นคนที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่ในท้องถิ่นนี้ นางประทุม พลวารี เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2486 และนายถาวรพล วารี เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2476 ผู้เป็นเจ้าของสวนทั้งคู่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากโรงเรียนใกล้บ้าน จากนั้นต่างก็ช่วยบิดามารดาทำสวนตลอดมา

ทั้งนายถาวรและนางประทุม พลวารี เติบโตในครอบครัวชาวสวน ได้เรียนรู้การทำสวนจากบิดามารดาและจากเพื่อนบ้าน รวมทั้งได้รับประสบการณ์ตรงจากการทำสวนมาตลอด เมื่อทั้งนายถาวรและนางประทุม พลวารี สมรสกันและสร้างครอบครัวจึงยึดอาชีพทำสวนเช่นเดียวกับบรรพบุรุษสืบมา

นายถาวรและนางประทุม พลวารีเรียกสวนที่มีอยู่ว่า สวนผสม เพราะมีต้นไม้หลาย ๆ ชนิดขึ้นผสมปะปนกันกัน ทั้งสองคนบอกว่า สวนเก่า ๆ หรือสวนดั้งเดิมเป็นสวนผสมหรือสวนสมรมทั้งสิ้น ทั้งคู่มีสวนเป็นพื้นที่ทั้งหมด 50 ไร่ เป็นสวนกาหยู หรือสวนมะม่วงหิมพานต์เสียประมาณ 30 ไร่ ที่เหลือพื้นที่สวน 22 ไร่ เป็นสวนสมรม

การทำสวนสมรมเป็นเรื่องปกติสำหรับวิถีชีวิตของนายถาวรและนางประทุม พลวารี ทั้งคู่ทำสวนสมรมตามที่เคยรู้เคยทำมาตั้งแต่วัยเยาว์ สวนสมรมเป็นสวนที่คนในครอบครัวสามารถช่วยกันทำเองได้ การทำสวนถือว่าเป็นกิจกรรมภายในครอบครัว ทั้งคู่บอกว่าคนในท้องถิ่นนี้รักถิ่น ๓๓ ในท้องถิ่นนี้เมื่อไปศึกษาที่อื่นไกลบ้านจบการศึกษาแล้วมักจะกลับมาทำงานในท้องถิ่น เพราะผูกพันกับบ้าน กับถนน และกับท้องถิ่น อาจกล่าวได้ว่าการทำสวนในลักษณะนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมให้คนในครอบครัวได้ทำกิจกรรมร่วมกัน รักใคร่ปรองดองกันทำให้ครอบครัวอบอุ่นมั่นคง นอกจากนี้สวนที่เป็นธรรมชาติอย่างนี้ยังปลูกฝังให้คนรักธรรมชาติ รักความสงบ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย และรู้จักอดออม ทั้งนี้เพราะสวนในลักษณะนี้จะเป็นลักษณะค่อยเป็นค่อยไป มีพืชหลายชนิดหมุนเวียนกันให้ผลแต่ก็มีได้ให้ผลคราวละมาก ๆ จนเจ้าของสวนรำรวยเป็นกอบเป็นกำ เจ้าของสวนต้องคอยดูแล คอยเก็บผลประโยชน์และต้องรู้จักอดออมพอสมควรจึงจะอยู่ได้อย่างไม่ลำบาก

สำหรับนายถาวรและนางประทุมนั้นดำเนินชีวิตอยู่โดยอาศัยทั้งสวนเชิงเดี่ยวและสวนสมรม สวนเชิงเดี่ยวคือกาหยูหรือมะม่วงหิมพานต์นั้นเก็บผลได้ปีละครั้งเท่านั้น เวลานอกเหนือจากนั้น นายถาวรและนางประทุมก็ได้อาศัยสวนสมรมนั่นเองในการดำรงชีพ เพราะในสวนสมรมมีทั้งสะตอ มะพร้าว หมากรูด และผักเหลียงที่สามารถเก็บขายเป็นรายได้ประจำตลอดทั้งรายวัน 2-3 วันครั้ง รายสัปดาห์ และรายเดือน

ผู้เป็นเจ้าของสวนทั้งคู่มีความพึงพอใจสวนสมรมที่เป็นอยู่มากเพราะเป็นสวนที่ทำให้ชีวิตอยู่ดี และมีความสุข ทำสวนในลักษณะที่ยึดธรรมชาติ ให้ต้นไม้พึ่งพากันเอง คนก็ช่วยดูแลด้วย เหนื่อยก็หยุด หายเหนื่อยก็ทำต่อไป ได้ใช้ ได้กิน ได้ขายตลอดชีวิต ทั้งนายถาวรและนางประทุมกล่าวว่าลูก ๆ ทุกคนก็ทำสวนนี้ได้ มั่นใจว่าสวนนี้จะไม่เปลี่ยนแปลง จะเป็นสวนในลักษณะนี้ตลอดไป

1.2.2 สาระเกี่ยวกับสวนสมรม

สวนสมรมของนายถาวรและนางประทุม พลวารี มีพื้นที่ทั้งหมด 22 ไร่ ๓๓ เป็นของบิดามารดาของนางประทุมซึ่งซื้อต่อมาจากผู้อื่นในตอนที่ย้ายมานั้นพื้นที่นี้เป็นสวน

มะพร้าวและนาข้าว ต่อมาบิดามารดานางประทุมได้ทำพื้นที่ทั้งหมดให้เป็นสวน โดยปลูก
หมาก สะตอ มังคุด ทุเรียน ฯลฯ เดิมลงไป เมื่อบิดามารดาบางส่วนนี้ให้เป็นสมบัติของ
นางประทุม พลวารี สวนนี้ก็เป็นสวนสมรมโดยสมบูรณ์แล้ว

ปัจจัยในการทำสวนสมรมในเรื่องของพื้นที่นั้น เจ้าของสวนทั้งคู่บอกว่ามีพื้นที่
มากน้อยเท่าไรก็ได้ ถ้าที่ดินนั้นหน้าดินมีความหนาหรือลึกมากเท่าไรก็ยิ่งดีและแสดง
ว่าดินมีปุ๋ยมาก มีความสมบูรณ์และควรมีน้ำเพียงพอรดต้นไม้ตลอดปี ปัจจัยอื่น ๆ ก็อาจใช้
ทุนบ้างในการซื้อปุ๋ยบำรุงต้นไม้ และบางปีต้นไม้ให้ผลมาก หากใช้แรงงานคนในครอบครัว
แล้วยังไม่พอ เก็บเกี่ยวผลไม้มันก็อาจต้องจ้างแรงงานภายนอกมาเก็บ

สำหรับสวนของนายถาวรและนางประทุม พลวารีนั้นถือว่า เป็นสวนที่อยู่ใน
ทำเลดีกล่าวคือ เป็นพื้นที่บริเวณลาดดินเขาไปจรดคลอง จึงมีแหล่งน้ำไว้ใช้ในสวนได้
ตลอดปี และสวนนี้เป็นสวนที่มีต้นไม้ใหญ่ให้ผลได้แล้วทั้งสิ้น จึงให้การดูแลไม่ยุ่งยาก
เพราะการที่ต้นไม้โตแล้ว หญ้าในสวนจะไม่รกมากเนื่องจากหญ้าไม่ได้รับแสงแดดมากพอ
ภาระเรื่องหญ้ารกก็หมดไป การจัดการดูแลสวนที่เจ้าของสวนทำอยู่ในปัจจุบันคือการดูแล
ต้นไม้ที่มีอยู่ด้วยการใช้ปุ๋ย ไม่เคยใช้ยาฆ่าแมลงในสวนเลย ได้ใช้วิธีทางหรือตัดหญ้าบ้าง
แต่จะไม่ให้เตียนมากเพราะต้องการให้สวนมีความชื้น ให้นกนกกาเข้าไปในสวนเพื่อกิน
หนอนกินแมลง พืชต้นไม้แก่ ล้มตายก็จะปลูกใหม่ทดแทนโดยจะคัดเลือกพันธุ์ดี ๆ มา
ปลูกโดยจะปลูกในพื้นที่ว่าง แต่จะพิจารณาว่าบริเวณนั้นมีต้นอะไรอยู่บ้าง ปลูกต้นไม้
แล้วจะโตด้วยกันได้ หรือเพราะพืชแต่ละชนิดมีข้อจำกัดแตกต่างกัน เช่น สะตอ มังคุด
เป็นพืชที่ถ้าปลูกเอาไว้โคกเดี่ยว ตามลำพังจะให้ผลน้อย ถ้าปลูกใกล้ ๆ กับพืชชนิดอื่น ๆ
จะได้ผลดีกว่า ดังนั้นเจ้าของสวนจึงต้องหมั่นสังเกต เองใจใส่ต้นไม้ชนิดต่าง ๆ ว่าชอบ
หรือไม่ชอบอะไรเพื่อจะได้ดูแลให้เป็นไปตามที่เหมาะสม พันธุ์พืชต่าง ๆ ก็จะทำให้ผลดีขึ้น
ข้อควรระมัดระวังอีกประการหนึ่งที่ผู้เป็นเจ้าของเครื่องครัดคือ จะไม่เลี้ยงสัตว์เช่น ม้า - วัว
ในสวนเนื่องจากสัตว์เหล่านี้จะเหยียบจนรากพืชเหล่านั้นช้ำและพืชจะตายไปในที่สุด

บทที่ 4

สาระสำคัญเกี่ยวกับสวนสมรม

จากการศึกษาเรื่องสวนสมรมในพื้นที่ 3 จังหวัดภาคใต้ตอนบนคือ จังหวัด สุราษฎร์ธานี จังหวัดชุมพร และจังหวัดระนอง โดยศึกษาสวนสมรมทั้งหมด 19 แห่ง ดังมีรายละเอียดในบทที่ 3 แล้วนั้น เมื่อนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาสังเคราะห์ตามกรอบที่กำหนดคือ องค์ความรู้และระบบการจัดการ กระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอด ความรู้ และเครือข่ายของผู้รู้ พบว่ามีสาระสำคัญดังนี้

องค์ความรู้และระบบการจัดการ

1. ความรู้เกี่ยวกับสวนสมรม

1.1 ชื่อ และ ความหมาย

นอกจากชาวบ้านเรียกสวนที่ศึกษาว่าสวนสมรมแล้วยังมีชื่ออื่น ๆ ที่ใช้เรียก สวนสมรม อีกหลายชื่อ คือ สวนสมพรหม สวนสำพร้า สวนใหญ่ สวนพ่อเฒ่า สวนเก่า สวนดั้งเดิม สวนบุราณ (บุหราน) สวนธรรมชาติ สวนรวม สวนรวมมิตร สวนผสม สวนอนุรักษ์ และเกษตรวัฒนธรรม

ชื่อที่เรียกว่า สวนสมรม สวนสมพรหม สวนสำพร้า สวนใหญ่ สวนพ่อเฒ่า สวนเก่า สวนดั้งเดิม และสวนบุราณ (บุหราน) นั้น มีนัยอยู่ที่ป็นสวนซึ่งมีพืชพันธุ์ไม้อย่างหลากหลาย มีพื้นที่กว้างขวาง มีสภาพที่เป็นไปตามธรรมชาติ และเป็นสวนที่ทำสืบต่อกันมาเป็น เวลายาวนาน

ส่วนชื่อ สวนธรรมชาติ สวนรวม สวนรวมมิตร สวนผสม สวนอนุรักษ์ และ เกษตรวัฒนธรรมเป็นคำใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้เรียกในภายหลังเมื่อไม่นานมานี้เอง โดยมี นัยคล้ายคลึงกับชื่อที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่มีนัยที่แคบและจำกัดลงไปจากเดิม เช่น สวน ธรรมชาติ เน้นที่สภาพความเป็นไปตามธรรมชาติ สวนรวมและสวนรวมมิตร เน้นการเป็น

ที่รวบรวมของพืชพันธุ์กันอยู่หลายชนิด สำหรับสวนผสมน่าจะเป็นการนำชื่อนี้มาจากคำว่า 'ไร่นาสวนผสม หรือการเกษตรผสมผสาน' โดยแท้จริงแล้วคำนี้แตกต่างจากสวนสมรม แต่ชาวบ้านมีความเข้าใจว่าเหมือนกันหรือใช้แทนกันได้ สวนคำว่าสวนอนุรักษ์ และเกษตร วัฒนธรรม เป็นคำที่ให้ความหมายว่าเป็นที่รวมของสภาพดั้งเดิมที่ควรแก่การสืบต่อ หรือ รักษาไว้ให้คงอยู่ตลอดไป

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าชาวบ้านจะมีชื่อเรียกสวนสมรมอย่างหลากหลาย แต่ชาวบ้านผู้ ทำสวนสมรมต่างก็เข้าใจตรงกันว่า เป็นสวนที่บรรพบุรุษกระทำสืบต่อกันมาแต่โบราณ โดยการปลูกพืชหลายชนิดอยู่ร่วมกันในป่า ไม่ได้ดูแลรักษามากนัก ปล่อยให้พืชรักษาสม ดุลเอาเองตามระบบนิเวศ การขยายพันธุ์พืชก็ใช้หลายวิธี อาจจะเอาเมล็ดพืชทิ้ง ๆ ขว้าง ๆ ให้งอกขึ้นมาเอง หรือขุดหลุมอย่างง่าย ๆ แล้วปลูกต้นไม้ที่ต้องการลงไป นอกจากนี้พืชยัง ขยายพันธุ์เองตามธรรมชาติ ต้นไม้ที่ปลูก หรือที่มีอยู่ในสวนไม่จำเป็นต้องอาศัยความเป็น ระเบียบของต้นไม้ สวนจึงมีสภาพเป็นป่ามากกว่าที่จะมองเป็นสวนอย่างเช่นสวนใน ปัจจุบัน เพราะเป็นสวนที่เน้นเพื่อมีกิน การขายเป็นเพียงผลพลอยได้ ผลที่ได้จากสวน สมรมคือ เป็นป่าที่มีไม้ไว้ใช้สอย เป็นสวนผลไม้ เป็นสวนสมุนไพร เป็นสวนรวมพันธุ์พืช ชนิดต่าง ๆ เป็นสวนที่เอื้ออำนวยให้พวกนก และสัตว์ป่าบางชนิดอาศัยได้ด้วย อีกทั้ง สามารถเก็บเกี่ยวได้ทุกฤดูกาล

1.2 รูปแบบความสัมพันธ์ของสวนสมรม

สวนสมรมมีรูปแบบที่เห็นได้ชัดว่าเป็นสวนที่ได้ผสมผสานธรรมชาติให้มีความ สัมพันธ์กัน คือ เป็นความสัมพันธ์ระหว่าง พืช - สัตว์ - มนุษย์ อย่างกลมกลืน เป็นระบบ หรือวิถีที่เป็นมาตามธรรมชาติแต่โบราณ มีการปรุงแต่งธรรมชาติน้อยมาก เน้นเอาความ

* ไร่นาสวนผสม หรือ การเกษตรผสมผสาน เป็นการจัดระบบของกิจกรรมการผลิตในไร่นา ได้แก่ พืช สัตว์ และประมง ให้มีการผสมผสานต่อเนื่องและเกื้อกูลในการผลิตซึ่งกันและกัน โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นา เช่น ดิน น้ำ แสงแดดอย่างเหมาะสม เกิดประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลของสภาพแวดล้อม อย่างต่อเนื่อง และเกิดผล ในการเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ

เป็นธรรมชาติเป็นตัวตั้ง กล่าวคือ มนุษย์ผู้ดำรงชีวิตอยู่เช่นนี้ให้ความสำคัญต่อการมีชีวิตอยู่ร่วมกัน โดยที่ยึดหลักที่ว่า ต้องอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกันเป็นสิ่งสำคัญ

ในส่วนที่เกี่ยวกับพืช สวนชนิดนี้ยังคงมีความหลากหลายของพืชทุกชนิดในสวนไว้ในทุกระดับ เช่นเดียวกับป่าธรรมชาติ ตั้งแต่ระดับพืชชั้นล่างสุด คือ พืชชั้นที่ติดหรือคลุมผิวดิน พืชที่สูงกว่าระดับผิวดินแต่ไม่เกินสิริระะ พืชที่มีระดับสูงกว่าสิริระะมนุษย์ และพืชพันธุ์ไม้ชนิดที่มีลำต้นใหญ่และสูงกว่าพืชทั้งปวง โดยที่ปล่อยให้พืชคงสภาพธรรมชาติตามแบบเดิมในทุกระดับ ในสวนนี้พืชจึงมีส่วนเกื้อกูลต่อพืชด้วยกัน กล่าวคือช่วยกันรักษาความชื้นที่พอเหมาะให้แก่พืช ทำให้พืชแต่ละชนิดเติบโตไปตามสภาวะของตน นอกจากนี้ก็ยังคงควบคุมมิให้พืชบางชนิดเติบโตหรือมีมากเกินไปด้วย

ในส่วนที่เกี่ยวกับสัตว์ เมื่อพื้นที่ของสวนสมรมยังคงมีความหลากหลายตามธรรมชาติ หรือคงความอุดมสมบูรณ์ สวนสมรมจึงยังคงมีสัตว์อยู่อาศัย โดยสัตว์ทั้งหลายได้รับความเกื้อกูลจากพืชในแง่ของอาหารและที่อยู่อาศัย ขณะเดียวกันพืชก็ได้รับความเกื้อกูลจากสัตว์ ในแง่ความอุดมสมบูรณ์ของผิวดิน และในแง่ของการขยายพันธุ์

สำหรับมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง และเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ต่างกันแต่เพียงว่ามนุษย์เป็นสัตว์โลกที่ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติมากกว่าสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เท่านั้น โดยเฉพาะในระยะหลังจากที่ได้วิวัฒนาการตามลำดับจนถึงยุคปัจจุบัน สำหรับสวนสมรมซึ่งเป็นสวนป่าที่อุดมสมบูรณ์ทั้งไม้เพื่อการใช้สอย อาหาร ยา รักษาโรค และอื่น ๆ ในยุคแก่มนุษย์เกี่ยวพันกับสวนสมรมในแง่ของการเกื้อกูลซึ่งกันและกันไม่แตกต่างไปจากสัตว์ชนิดอื่น ๆ กล่าวคือ มนุษย์ได้ประโยชน์จากสวนสมรมในแง่ของการใช้สอย อาหาร ยา รักษาโรค และความสุขความบันเทิงใจ ขณะเดียวกัน สวนสมรมก็ได้ประโยชน์จากมนุษย์ในแง่ของความอุดมสมบูรณ์ของผิวดิน และการแพร่พันธุ์พืชให้กระจายไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งสภาพดังกล่าวยังเห็นได้ชัดจากวิถีชีวิตชาวบ้านที่ยังทำสวนสมรมในชนบทภาคใต้โดยทั่วไป

อย่างไรก็ตามรูปแบบของสวนสมรมซึ่งเป็นสวนที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่าง พืช สัตว์ และมนุษย์อย่างกลมกลืนกันนั้น ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมบ้าง กล่าวคือพืชในสวนสมรมมีความหลากหลายน้อยลง ได้มีการปลูกพืชที่เป็นความต้องการของมนุษย์มาก

ขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ปริมาณของสัตว์ในสวนสมรมจึงมีจำกัดอยู่เพียงบางชนิด และในขณะเดียวกันมนุษย์ก็มีความสัมพันธ์กับสวนสมรมในเชิงเศรษฐกิจเข้ามาทดแทนความสัมพันธ์แบบเก่า โดยแทนที่จะเป็นสวนที่เน้นเพื่อมีกิน และเป็นสวนเน้นการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน กลับมีแนวโน้มเพื่อผลทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น

1.3 ปัจจัยสำคัญของสวนสมรม

จากการศึกษาเรื่องสวนสมรมพบว่า สภาพของการเป็นสวนสมรมนั้นมีปัจจัยเกื้อหนุนอยู่ 3 ประการ คือ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ชนิดและพันธุ์พืช และปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ

1.3.1 สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์

สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์หรือสภาพทางกายภาพที่เป็นปัจจัยสำคัญของสวนสมรมคือ ดิน แหล่งน้ำ และสภาพภูมิอากาศ

ดินในพื้นที่ที่เป็นสวนสมรมเป็นบริเวณที่ราบลุ่ม และที่ดอนริมแม่น้ำหรือลำคลอง พื้นที่ดังกล่าวนับเป็นแหล่งอาหารของพืช เพราะสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินประกอบด้วยธาตุอาหารหลายชนิด อันได้แก่ ไนโตรเจน ฟอสฟอรัส และโปแตสเซียม รวมทั้งอินทรีย์วัตถุต่าง ๆ ซึ่งมีความจำเป็นต่อการเจริญเติบโตของพืช แม้ว่าชาวบ้านผู้ทำสวนสมรมจะไม่ทราบเกี่ยวกับธาตุอาหารต่าง ๆ ที่จำเป็นของพืชก็ตาม แต่จากประสบการณ์และการสังเกตทำให้ชาวบ้านได้ข้อสรุปหรือบทเรียนว่า ดินซึ่งเหมาะแก่การทำสวนสมรมจะต้องอุ้มน้ำและระบายน้ำได้ดี หน้าดินอุดมสมบูรณ์ไปด้วยธาตุอาหารที่มีความลึก เนื้อดินจะเป็นทั้งดินเหนียว ดินทราย และดินตะกอนปะปนกัน ซึ่งมีความร่วนซุย ชาวบ้านไม่เคยรู้ว่าสภาพดินเป็นกรดหรือด่าง แต่จากการสังเกตพวกเขาก็สรุปได้ว่าที่ใดเป็นดินเปรี้ยวซึ่งไม่เหมาะต่อการทำสวนสมรม ชาวบ้านไม่เคยทราบวงจรกิจกรรมของจุลินทรีย์ในดินดำเนินไปอย่างไร แต่พวกเขารู้ว่าการไม่เผาทำลายพืช ใบไม้ ต้นไม้ แต่ปล่อยให้ซากพืช ซากสัตว์เน่าเปื่อยทับถมในดิน ทำให้ดินอุดมสมบูรณ์ขึ้นโดยไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมี ในส่วนที่เกี่ยวกับการปรับสภาพดิน ชาวบ้านไม่ได้กระทำกันมากนัก ทั้งนี้เพราะว่าพวกเขา

เชื่อว่า ถ้าสามารถคงสภาพเดิมไว้โดยไม่ทำลายพืชพันธุ์ต่าง ๆ นั่นก็ถือเป็นการช่วยให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์อยู่อย่างเดิม อย่างไรก็ตามการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ อันได้แก่ ปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยพืชสดเป็นสิ่งที่ชาวบ้านบางครอบครัวทำอยู่อย่างสม่ำเสมอ เพราะนอกจากช่วยเพิ่มธาตุอาหารในดินแล้วยังช่วยให้ดินร่วนซุย และดูดซับน้ำได้ดีอีกด้วย และก็มีชาวบ้านที่ทำสวนสมรมส่วนหนึ่งได้นำเอาปุ๋ยคอกปุ๋ยเคมีมาใช้บ้าง เช่นกัน โดยเฉพาะในระยะที่ไม่กำลังออกดอกออกผล แต่จากการที่ลงทุนสูงทำให้ชาวบ้านส่วนน้อยเท่านั้นที่ลงทุนซื้อปุ๋ยเคมีมาใช้ แม้ว่าการใช้ปุ๋ยเคมีจะให้ผลทันตาเห็นก็ตาม นอกจากนี้จากประสบการณ์ของชาวบ้านบางกลุ่ม เขายังได้ข้อสรุปว่าการใช้ปุ๋ยเคมีไปนาน ๆ จะทำให้คุณภาพของดินเสื่อม

ในส่วนที่เกี่ยวกับแหล่งน้ำ การทำสวนสมรมจะต้องอยู่ใกล้แหล่งน้ำ คือ แม่น้ำลำคลอง ห้วยหนอง คลองบึง สวนสมรมในภาคใต้ส่วนใหญ่ล้วนอยู่ริมแหล่งน้ำดังกล่าวแทบทั้งสิ้น เช่น ริมแม่น้ำพุมดวงในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ริมแม่น้ำหลังสวนในอำเภอหลังสวน เป็นต้น หรือไม่กี่เป็นที่ราบลุ่ม ทั้งนี้เพราะน้ำเป็นส่วนสำคัญในการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ ในส่วนของพืชชาวบ้านรู้ว่าน้ำช่วยละลายธาตุอาหารในดิน และลำเลียงอาหารจากรากไปยังส่วนต่าง ๆ ของพืช น้ำช่วยให้ความชื้นแก่พืชที่พอเพียง ปัจจัยเกี่ยวกับน้ำจึงนับเป็นส่วนสำคัญต่อการจำกัดพื้นที่สวนสมรมในภาคใต้ให้เห็นได้ชัด กล่าวคือ พื้นที่ริมแหล่งน้ำโดยเฉพาะอย่างน้อยห่างจากแหล่งน้ำ ประมาณ 1 กิโลเมตร จะเป็นพื้นที่ที่สวนสมรมมีความอุดมสมบูรณ์มากที่สุด ชาวบ้านเชื่อว่าการทำลายป่าคั้นน้ำ การสร้างเขื่อน และการทำลายป่าริมน้ำเป็นทางหนึ่งที่ทำลายสภาพการเป็นสวนสมรมได้อย่างแน่นอน

ในด้านสภาพภูมิอากาศ ชาวบ้านให้ข้อสรุปว่า การที่ภาคใต้เป็นแหลมยื่นลงไปในทะเล และมีลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ พัดพาฝนมาตกตามฤดูกาล เป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้สวนสมรมดำเนินไปได้ดี ปริมาณน้ำฝนที่เพียงพอและเป็นปกติทุกปีมีส่วนทำให้สวนสมรมไม่เปลี่ยนแปลงสภาพไปได้ง่าย ถ้าหากไม่มุ่งทำลายป่า หรือสภาพของสวนเพื่อเปลี่ยนแปลงให้มีสภาพเป็นอย่างอื่น นอกจากปริมาณฝนที่ตกแล้ว ชาวบ้านก็รู้ว่าอุณหภูมิจึงและแสงแดดเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเจริญเติบโตของพืช การให้ผลผลิตที่แน่นอนของพืช และการคงอยู่ของสัตว์ เพราะสิ่งดังกล่าวมี

ความเกี่ยวพันกันในฐานะการผลิตอาหารที่เกี่ยวเนื่องกัน ในส่วนนี้ชาวบ้านตั้งข้อสังเกตว่าการทำลายป่าจะเป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งส่งผลกระทบต่ออย่างแน่นอต่อสวนสมรม ซึ่งเคยมีตัวอย่างมาแล้วเกี่ยวกับอุทกภัย และภัยจากความแห้งแล้งในอดีต

1.3.2 ชนิด และพันธุ์พืช

ชนิดและพันธุ์พืชที่มีและเจริญงอกงามในสวนสมรมในพื้นที่ 3 จังหวัดของภาคใต้ล้วนเป็นพันธุ์พืชชนิดเดียวกันทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์เป็นสิ่งกำหนดชนิดของพันธุ์พืชดังกล่าว เช่น สภาพของดินซึ่งเป็นดินบริเวณเชิงเขา ที่ดอน ที่ราบ และที่ราบลุ่มแม่น้ำ ล้วนแต่มีอาหารพืชที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่พืชซึ่งงอกงามในสวนสมรม ยกเว้นบริเวณพื้นที่สูงลาดชัน ที่ลุ่มลึก ที่ป่าชายเลน และดินอันเป็นพรุ และดินเปรี้ยว ซึ่งมีพันธุ์พืชอีกลักษณะหนึ่งเจริญงอกงามดี แต่เป็นพื้นที่ที่ใช้ทำสวนสมรมไม่ได้

ชนิดพันธุ์พืชที่มีในสวนสมรมได้แก่ ไม้نانาพรรณ และพันธุ์พืชที่ชาวบ้านปลูกเพิ่มเติมลงไป สวนสมรมที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุดในพื้นที่ศึกษาทั้งในจังหวัดสุราษฎร์ธานี และจังหวัดชุมพร คือ สวนสมรมบริเวณลุ่มแม่น้ำพุมดวงคลองยัน และบริเวณลุ่มแม่น้ำหลังสวน ยังคงมีพันธุ์พืชทั้ง 4 ระดับ คือ ระดับผิวดิน ระดับที่สูงไม่เกินสิริยะ ระดับที่สูงเกินสิริยะแต่ไม่สูงจนเกินไป และระดับที่สูงมาก ซึ่งส่วนใหญ่เป็นไม้ป่าดั้งเดิมที่ชาวบ้านยังคงปล่อยไว้ ไม่โค่นเสียทั้งหมด เพื่อให้พืชรักษาสมดุลตามระบบนิเวศ พันธุ์ไม้ทั้งไม้ป่าและไม้ที่ปลูกเสริมลงไป ซึ่งมีหลากหลายพันธุ์ ได้แก่ มะพร้าว ทุเรียน มังคุด ลางสาด จันทเทศ หมาก มะขาม จำปา กระท้อน ขนุน มะปราง มะปริง สะตอ เนียง เหยียง ละมุด มะเฟือง มะไฟ ชะมวง จำปาอะ ส้มโอ พญาสัตบรรณ กานพลู ชะอม ชะเอม ทองหลาง ขางนา สะเดา ไม้ชนิดต่าง ๆ ส้มป่อย กล้วย เพกา มะเขือพวง เตยหอม ว่านสบู่เลือด ขมิ้นชัน ขมิ้นอ้อย ขมิ้นขาว ทนดิ พลับพลึง เสลดพังพอน คาหลา ตำลึง ผักหวาน ผักเหลียง ตะลิงปลิง ชมพู่ป่า เต็บครุฑ เรดหนู พนมสวรรค์ รางจืด คล้า คลุ้ม ขี้ขม มะระ ขี้เก็ก ลำเพ็ง ธรณีสาร ข่อย เต้าร้าง มะเคื่อ ไพล กำขำ ลอกก้อง นุ่น กลอย ขี้เหล็ก สะเดา มันปู กุ่มบก อ้อยช้าง สาบเสือ หวาย ปด

(รสสุคนธ์) เข็มป่า กล้วยไม้ป่าชนิดต่าง ๆ น้ำข้าว หม้างแพลน แพบ ถอบแถบ พนมสวรรค์ เถียงพรา้ เห็ดชนิดต่าง ๆ และพืชสมุนไพรอีกนานาชนิด จะเห็นได้ว่าชนิดพันธุ์พืชต่าง ๆ ล้วนมีความสัมพันธ์อยู่กับวิถีชีวิตของมนุษย์ คือ พันธุ์พืชส่วนหนึ่งเป็นอาหาร ส่วนหนึ่งใช้เป็นยาสมุนไพร ส่วนหนึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัย และอีกส่วนหนึ่งใช้ปลูกเลี้ยงเป็นไม้ประดับเพื่อความบันเทิงใจ

ข้อที่น่าสังเกต คือ ในปัจจุบัน ชนิดและพันธุ์พืชในสวนสมรม แต่ละสวนมีแนวโน้มว่าชาวบ้านพยายามปลูกพืชที่ทำให้ผลทางเศรษฐกิจเสริมลงไปมากขึ้น ซึ่งบางสวนก็ปลูกแซมลงในที่ว่างซึ่งพืชชนิดอื่นตายไป แต่บางสวนได้ทำลายสภาพป่าของเดิมลงไปก็มี

1.3.3 ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องอยู่กับสวนสมรมของภาคใต้อย่างซับซ้อน กล่าวคือ ปัจจัยดังกล่าวมีความสำคัญมากต่อการกำหนดสภาพและทิศทางของการเกษตรชนิดนี้ เนื่องจากสังคมชนบทภาคใต้ส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับอาชีพเกษตรกรรมมาช้านาน

ในส่วนที่เกี่ยวกับสังคม และวัฒนธรรมจะพบว่า วิถีชีวิตและครอบครัวของชาวภาคใต้แต่ดั้งเดิมกลมกลืนอยู่กับป่ามาหลายชั่วอายุคน ชาวภาคใต้อาศัยป่าเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพทุกด้าน การกินอยู่ อาศัย การรักษาโรค และสุขภาพ รวมทั้งความสนุกสนานบันเทิงใจล้วนแต่ได้รับมาจากป่าทั้งสิ้น สภาพดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ชาวชนบทภาคใต้ตระหนักถึง การเกื้อกูล ระหว่างสิ่งมีชีวิตด้วยกัน โดยเฉพาะมนุษย์กับพืช เมื่อเป็นเช่นนี้ชีวิตจึงผูกพันอยู่กับป่าอย่างลึกซึ้ง จากความผูกพันดังกล่าวทำให้ชีวิตส่วนหนึ่งเป็นส่วนที่เกี่ยวข้องอยู่กับป่า ความเชื่อที่สัมพันธ์อยู่กับป่าด้วย เช่น ความเชื่อเรื่องเทวดา ทวด เจ้าป่า เจ้าเขา ผี และอื่น ๆ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวนี้ล้วนมีอิทธิพลต่อการคงอยู่ของป่า เพราะบางครั้งความเชื่อที่กล่าวมาแล้วเป็นกุศโลบายของมนุษย์ในการที่จะดำรงรักษาสิ่งที่มีคุณค่าต่อชีวิตของเขาให้คงอยู่ตลอดไป นอกจากนี้จากการที่สังคมภาคใต้ยึดมั่นในคุณธรรมเรื่องความกตัญญูรู้คุณต่อสิ่งที่มีพระคุณคือบรรพบุรุษเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการคงอยู่ของสวน

สมรรถด้วย ซึ่งผู้ที่ทำสวนสมรมส่วนใหญ่บอกว่านอกจากจะได้รับผลประโยชน์ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังทำสืบต่อไปเพราะความสำนึกในบุญคุณของบรรพบุรุษที่เป็นผู้มอบมรดกไว้ให้ ด้วยความสำนึกอันนี้ทุกคนล้วนบอกว่าเป็นสิ่งที่ช่วยให้ครอบครัวของเขามีความสุข มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต จึงเป็นปัจจัยต่อกำความอยู่รอดของสวนสมรมจนกระทั่งปัจจุบัน นอกจากนี้สิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญมากก็คือ ศาสนา เกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษาล้วนนับถือศาสนาพุทธ หลักคำสอนจากศาสนาพุทธไม่ว่าจะเป็นเบญจศีล เบญจธรรม มรรคแปด สังคหวัตถุสี่ และอื่น ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่สนับสนุนการทำเกษตรสวนสมรมทั้งสิ้น ชีวิตของผู้คนล้วนคำนึงถึงความสำคัญของการดำรงอยู่แบบเกื้อกูลกันและกัน การหาเลี้ยงชีพโดยชอบ และการรู้จักความพอดีพอเพียง และดูเหมือนจะสำนึกอย่างซึ้งลึกเกี่ยวกับสวาระสำคัญที่ว่า “ธรรมะคือธรรมชาติ” ชาวสวนสมรมบางคนจึงบอกว่า การทำสวนสมรมเป็นการประพฤติธรรม ด้วยเหตุดังกล่าวหลักคำสอนของศาสนาพุทธมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวบ้านที่ทำสวนสมรมจึงมีอิทธิพลอย่างยิ่ง

สำหรับปัจจัยทางเศรษฐกิจ แม้ว่าการทำสวนสมรมแต่เดิมไม่ได้เน้นประเด็นหลักจากผลของการทำสวนแบบนี้ว่า เป็นผลที่ทำให้ชาวสวนมีความร่ำรวยอย่างมั่นคง แต่มองเพียงเป็นส่วนประกอบของการดำรงชีวิต คือ เป็นเศรษฐกิจในครอบครัวที่ทดแทนความต้องการในครอบครัวและชุมชน ไม่ใช่เศรษฐกิจและแลกเปลี่ยนเพื่อเงินตรา ที่ต้องเป็นเรื่องกำไร ขาดทุน เป็นการทดแทนเกี่ยวกับการกินอยู่ อาศัย การรักษาโรค และความสุขความบันเทิงใจที่พอเพียงเรียบง่ายเท่านั้น แต่สำหรับในระยะหลังต่อมากระทั่งถึงปัจจุบัน ปัจจัยด้านเศรษฐกิจได้มีความสำคัญมากต่อการกำหนดทิศทางของการเกษตรแบบนี้ไม่น้อย เพราะครอบครัวที่ขยายใหญ่ขึ้น ประชากรในครอบครัวเพิ่มขึ้น ระบบการศึกษาใหม่ รวมทั้งสภาพของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น มีการสร้างถนน มีการนำไฟฟ้าและอื่น ๆ เข้าไปใช้ในชนบทเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในชนบทให้ดีขึ้นตามความต้องการของรัฐ และสังคมโลก ก็ทำให้ส่งผลกระทบกับสวนสมรมบ้างอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ประการแรกก็เห็นได้ชัดคือ แรงงาน กล่าวคือ แรงงานแต่เดิม เป็นแรงงานของสมาชิกในครอบครัวเพื่อนบ้านหรือสมาชิกในชุมชน และสัตว์ ซึ่งเป็นแรงงานที่ไม่ได้จ่ายเป็นค่าเงิน

แต่เป็นแรงงานที่เกิดจากความเกือต ความผูกพันและความมีน้ำใจซึ่งกันและกัน ครั้นใน
 ระยะต่อมากระทั่งปัจจุบันมีแรงงานจ้างเข้ามาเกี่ยวข้องบ้าง โดยเฉพาะในบางฤดู เช่น ฤดู
 เก็บเกี่ยวผลผลิต โดยต้องจ้างแรงงานคนเพิ่มขึ้นในระยะสั้น ๆ หรือต้องใช้รถยนต์เพื่อ
 บรรทุกผลิตผลสิ่งของที่จำเป็นอื่น ๆ เช่น ปุ๋ย นอกจากนี้ยังต้องใช้เครื่องจักรเพื่อสูบน้ำใน
 ฤดูแล้ง แต่อย่างไรก็ตามแรงงานดังกล่าวมีขึ้นเฉพาะสวนขนาดใหญ่เท่านั้น สวนสมรมส่วน
 ใหญ่ยังคงนำเอาแรงงานแบบเดิมที่มีอยู่มาใช้ โดยคุณภาพแรงงานในด้านนิสัยการทำงาน
 ทัศนคติ บุคลิกภาพ ความกระตือรือร้นที่จะทำงาน ความรับผิดชอบ การปรับตัว ความอด
 ทน และความคิดริเริ่มยังคงอยู่แบบสภาพเดิม ไม่เปลี่ยนแปลงอะไรมากนัก ประการต่อมา
 ได้แก่ ทุน ในที่นี้หมายถึงทุนอันเป็นปัจจัยในการผลิต ซึ่งมีทั้งที่เป็นทุนที่ไม่ใช่เงินและทุนที่
 เป็นเงิน สำหรับทุนที่ไม่ใช่เงินหรือทุนดั้งเดิมได้แก่แรงงานตามแบบเดิม ภูมิปัญญาที่สืบทอด
 กันมา และวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชน ทุนดังกล่าวนี้เป็นฐานทุนที่สำคัญมากของ
 เกษตรสวนสมรม เพราะล้วนแต่เป็นสิ่งที่สังคมมีอยู่แล้ว ประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าชาวบ้านรับรู้
 และเห็นความสำคัญ ในการที่จะนำมาใช้อย่างจริงจังหรือไม่ สำหรับสวนสมรมของพื้นที่ที่
 ศึกษาพบอย่างชัดเจนว่า ในพื้นที่ดังกล่าวยังคงมีทุนชนิดนี้ ยกเว้นทุนแรงงาน เริ่มมีสิ่งมา
 ทดแทนเพิ่มมากขึ้นดังกล่าวมาแล้ว สำหรับทุนที่เป็นเงินซึ่งส่วนใหญ่แปรออกมาเป็นพันธุ์
 พืช เครื่องมือ เครื่องจักร อาคารโรงเรือน รั้ว ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาปราบวัชพืช และอื่น ๆ ก็
 มีอยู่บ้างที่นำมาใช้ เช่น ทุน ที่ใช้ซื้อเครื่องมือ เครื่องจักร และปุ๋ย เป็นต้น แต่ก็มีเป็น
 จำนวนส่วนน้อยเท่านั้น อย่างไรก็ตามมีแนวโน้มว่าการลงทุนด้านการใช้เงินเพื่อแปรออกมา
 เป็นแรงงานและเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ กำลังมีมากขึ้น นั่นหมายความว่า ปัจจัยด้าน
 เศรษฐกิจ กำลังมีแนวโน้มที่จะเป็นสิ่งที่กำหนดวิถีชีวิตชาวบ้าน และสังคมชนบท ซึ่งน่าจะ
 ส่งผลกระทบอย่างแน่นอนต่อการเกษตรสวนสมรม

2. ระบบการจัดการ

ส่วนของระบบการจัดการ การทำสวนสมรม จำแนกออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ
 ระบบการจัดการตามธรรมชาติ และระบบการจัดการแบบใหม่

2.1 ระบบการจัดการตามธรรมชาติ

การทำสวนสมรมแต่เดิมของชาวภาคใต้เป็นระบบการทำสวนที่ผสมผสานระหว่างพืชกับพืช โดยการเลียนแบบระบบป่าไม้ธรรมชาติ หรือเป็นการกระทำที่สืบเนื่องจากป่าธรรมชาติ กล่าวคือการทำสวนแบบปลูกไม้ผลและพืชผักหลาย ๆ ชนิดรวมทั้งการดูแลรักษาให้ไม้อื่น ๆ เช่น สมุนไพร และไม้สำหรับใช้สอยคงอยู่ปะปนกันในพื้นที่เดียวกัน ในส่วนนี้ชาวบ้านผู้ทำสวนสมรม จึงบอกว่าการทำสวนแบบนี้ของพวกเขาไม่เป็นระบบ แต่เป็นไปตามธรรมชาติเป็นหลักสำคัญ อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะไม่มีระบบแต่ก็พบว่าชาวสวนผู้ทำสวนสมรมคำนึงถึง 3 เรื่องสำคัญ คือ ที่ดิน แรงงาน และการได้รับผลประโยชน์ กล่าวคือ ต้องเป็นที่ดินริมแม่น้ำหรือที่ราบลุ่ม มีการใช้แรงงานแบบเกื้อกูลภายในครอบครัวหรือชุมชน และเป็นการทำเพื่อเลี้ยงครอบครัวและชุมชนส่วนที่เหลือจึงขาย จากลักษณะเช่นนี้ จึงกล่าวได้ว่า เป็นการจัดการตามธรรมชาติโดยมุ่งเน้นที่การพึ่งตนเอง และพึ่งพาความช่วยเหลือจากชาวบ้านด้วยกัน เป็นการจัดการที่คำนึงถึงการรักษาสภาพแวดล้อม และนิเวศวิทยา และเป็นการจัดการที่ใช้แรงงานในครอบครัว ชุมชน อย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 ระบบการจัดการแบบใหม่

ในการทำสวนสมรมในระยะหลังจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ชาวบ้านที่ทำสวนดังกล่าวไม่น้อยได้เปลี่ยนแปลง การทำสวนสมรมให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจ การทำสวนสมรมแต่เดิมซึ่งเน้นย้ำเรื่องสำคัญ 3 ประการ คือ ที่ดิน แรงงาน และได้รับผลประโยชน์ ตามที่กล่าวมาในข้อ 2.1 ยังเป็นแนวทางอยู่อย่างเดิมของชาวบ้าน แต่ได้มีการพัฒนา และดำเนินการกับสิ่งดังกล่าวในลักษณะที่คาดหวังให้มีผลผลิตเพื่อขายเพิ่มมากขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวจึงมีการผสมผสานการทำสวนสมรมแบบเก่าเข้ากับวิธีการใหม่ ๆ เช่น นอกจากใช้แรงงานภายในครอบครัว และภายในชุมชนแล้ว ยังมีการจ้างแรงงานจากภายนอกโดยที่ปริมาณของแรงงานขึ้นอยู่กับขนาดของสวน ความขาดแคลนแรงงานที่มีอยู่เดิมในครอบครัว และฤดูในการทำสวนเช่น ฤดูเก็บเกี่ยว เป็นต้น นอกจากแรงงานแล้วในส่วนที่เกี่ยวกับทุนที่ใช้ทำสวนสมรมก็มีการใช้ทุนที่เป็นเงินเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิมอย่างเห็นได้

* คุรยละเอียดในบทที่ 3 สาระเกี่ยวกับสวนสมรมของชาวบ้าน

ชัด ทุนดังกล่าวส่วนใหญ่มักเป็นทุนเกี่ยวกับเครื่องจักร เครื่องมือและอุปกรณ์ การผลิตที่คงทน ยาวปราบศัตรูพืช และค่าจ้างแรงงาน กลไกการตลาดก็เป็นสิ่งหนึ่งที่แต่เดิมไม่มีความจำเป็นมากนัก เพราะผลิตผลใช้ในครัวเรือนและชุมชนเท่านั้น แต่ในปัจจุบันผู้ทำสวนสมรมต้องการจัดหาตลาดในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมและบางสวนก็พยายามหาตลาดหรือกลไกภายนอก เช่น ยินยอมให้มีผู้เข้าไปเหมาผลิตผลถึงในสวน อย่างไรก็ตามบางสวนที่มีผลิตผลคุณภาพดีก็ไม่จำเป็นต้องเสาะหาตลาดเท่าใดนัก สิ่งอำนวยความสะดวกจากองค์กร ของรัฐบาลก็เป็นสิ่งหนึ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับจัดการแบบใหม่ กล่าวคือชาวสวนสมรม มีความต้องการสิ่งอำนวยความสะดวก คือ ถนน ไฟฟ้า ประปา และอื่น ๆ เพื่อความสะดวกในการขนส่ง และการรักษาคุณภาพของผลิตผล การปรับปรุงสภาพดินและการปรับปรุงพันธุ์พืชก็เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้ทำสวนสมรม ได้นำเอาความรู้ความคิดใหม่ ๆ มาใช้ในระบบการจัดการสวนแบบใหม่ ส่วนที่เกี่ยวกับการปรับปรุงสภาพดินแทนที่จะอาศัยปุ๋ยหมุณเวียนจากพืชและสัตว์ เพียงอย่างเดียวชาวบ้านยังนำวิธีการปรับปรุงสภาพดินเป็นกรดมาใช้ มีการใส่ปุ๋ยทั้งปุ๋ยอินทรีย์ และปุ๋ยเคมี บางสวนมีการปลูกพืชคลุมดิน เป็นต้น ส่วนพันธุ์พืชที่นำมาปลูกใหม่นอกจากการคัดพันธุ์ตามแบบเดิมแล้วยังเสาะหาพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมกับท้องถิ่นซึ่งมีสายพันธุ์ดี มาปลูกเพิ่ม และทดแทนพืชพันธุ์เก่า ๆ อีกด้วย

การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้

ในส่วนของกระบวนการเรียนรู้ และการถ่ายทอดความรู้ผู้เป็นเจ้าของสวนสมรมแทบทั้งหมดที่ศึกษารับรู้เรื่องราวของสวนสมรมด้วยการถ่ายทอดสืบต่อเป็นมรดกมาจากบรรพบุรุษเป็นการเรียนรู้เรื่องราวของสวนสมรมด้วยบทเรียนซึ่งตนเองมีส่วนร่วมมาโดยตลอดตั้งแต่วัยเด็ก ความรู้เกี่ยวกับสวนสมรมจึงซึมลึกมายาวนาน เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตด้วยการสังเกต ปฏิบัติจริง หรือประกอบการด้วยตนเอง การถ่ายทอดการเรียนรู้จึงเป็นไปตามธรรมชาติ ลองผิดลองถูก มิใช่เป็นการเรียนเหมือนในระบบโรงเรียน ในกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาตินอกจากการยืดอกบรรพบุรุษเป็นครูแล้ว เขายอมรับว่าธรรมชาติคือครูของเขาด้วย กล่าวคือพวกเขาตระหนักว่าคนกับป่ามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในทุกกรณี เนื่องจากป่าเป็นทั้งแหล่งอาหาร ยารักษาโรค สุขุขความบันเทิงใจ และ

ความลึกเกี่ยวกับความเชื่อต่าง ๆ ป่าจึงเป็นความรู้ที่มีคุณค่ามหาศาลที่พวกเขาต้องรับรู้เรื่องราว และจากสภาพเช่นนี้เอง พวกเขาจึงเห็นว่าในกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวเป็นเรื่องของการถือคุณมากกว่าการทำลายล้างซึ่งกันและกัน นี่คือกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ซึ่งมีมาแต่เดิม

กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ที่กล่าวมาแล้วยังเป็นหลักการสำคัญของผู้ทำสวนสมรมมาจนกระทั่งปัจจุบัน แต่อย่างไรก็ตามกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวกำลังถูกทำลายด้วยการเกษตรแผนใหม่ที่เน้นเรื่องเศรษฐกิจหรือผลตอบแทนที่เน้นเงินมาเป็นหลักของความอยู่รอด อีกทั้งการที่ครอบครัวต้องปะทะสัมพันธ์กับการแลกเปลี่ยนความรู้ การศึกษาคุณภาพ การศึกษาระบบใหม่ สื่อมวลชนใหม่ ๆ นานาประเภท ทำให้การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้เรื่องสวนสมรมของคนรุ่นหลังได้รับความสนใจน้อยลง ประกอบกับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ทำให้มีแนวโน้มว่ากระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวยังคงเหลือเฉพาะในชนบทไกล ๆ เท่านั้น นอกจากนี้ความรู้ใหม่ทางการเกษตร เช่น ไร่นาสวนผสม เกษตรผสมผสาน ฯลฯ ซึ่งบางส่วนปรับเปลี่ยนไปจากสวนสมรมให้มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจยุคปัจจุบันมากกว่า จึงทำให้ผู้ทำสวนสมรมไม่น้อยปรับเปลี่ยนจากการเรียนรู้แบบเดิมไปสู่การเรียนรู้สิ่งใหม่ ซึ่งน่าจะมีส่วนสำคัญในการทำให้สาระอันเป็นแก่นสารของสวนสมรมเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต

เครือข่ายของผู้รู้

1. เครือข่ายตามธรรมชาติ

ในส่วนของเครือข่ายตามธรรมชาติเป็นเครือข่ายภายในท้องถิ่น ซึ่งเกิดขึ้นจากการเป็นเครือญาติ พวกพี่น้องที่รู้จักมักคุ้นกัน หรือเป็นผู้ประกอบกิจกรรมหรือความสนใจอย่างเดียวกัน อาจจะอยู่ในพื้นที่เดียวกันหรือต่างพื้นที่แต่ไม่ห่างไกลกันมากนัก เครือข่ายดังกล่าวนี้ในกรณีของสวนสมรมก็คือผู้ที่ประกอบอาชีพการทำสวนสมรมนั่นเอง เป็นเครือข่ายซึ่งไม่มีรูปแบบที่แน่นอน ผูกโยงกันเนื่องจากเป็นกลุ่มเดียวกัน มีความสัมพันธ์กันใกล้ชิด

ซิด มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามอัธยาศัย ไม่มีหัวหน้า วิธีการของเครือข่ายก็คือการเขียนเขียนซึ่งกันและกัน การพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ได้รู้ได้เห็นอะไรก็นำมาบอกเล่า พูดคุยเสนอแนะแลกเปลี่ยนกัน แล้วนำมาทดลองทำ ทดลองปฏิบัติ หากได้ผลก็บอกเล่าขยายวงต่อ ๆ ไป การดำเนินกิจกรรมทำไปอย่างเรียบง่าย ไม่เคร่งครัด ไม่มีรูปแบบที่แน่นอนตายตัว ไม่คาดหวังอะไรมากนัก สถานที่พบปะพูดคุยเสวนากันอาจเป็นศาลากลางบ้าน บ้านของใครคนใดคนหนึ่ง หรือที่วัด ดูเหมือนว่าวัดเป็นศูนย์กลางการพบปะพูดคุยของเครือข่ายตามธรรมชาติมากกว่าที่อื่น เนื่องจากผู้คนส่วนใหญ่มักไปร่วมทำกิจกรรมเกี่ยวกับงานบุญงานกุศลที่วัด เครือข่ายดังกล่าวนี้ไม่เรียกร้องและพึ่งพาสิ่งใดจากภายนอก การรู้จักคุ้นเคยของผู้ทำสวนสมรม และช่วยเหลือกันที่เห็นได้ชัดซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งของเครือข่ายแบบนี้ คือ การขอแรง หรือการผลัดเปลี่ยนช่วยเหลือกันในเรื่องแรงงาน การเกื้อกูลและแลกเปลี่ยนผลิตผล พันธุ์พืช การให้หยิบยืมอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ และการให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์อื่น ๆ

2. เครือข่ายที่สร้างขึ้นใหม่

เครือข่ายในลักษณะนี้เป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นภายหลังเครือข่ายแบบแรก โดยเกิดขึ้นจากการที่ทุกคนเห็นความจำเป็นจึงร่วมมือกันดำเนินการให้มีขึ้น ทั้งนี้เพราะเล็งเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อกลุ่ม หรือไม่ก็เกิดขึ้นจากแรงหนุนภายนอก แรงหนุนจากภายนอกที่สำคัญในการผลักดัน ได้แก่ องค์กรพัฒนาเอกชน การศึกษาดูงาน หน่วยงานราชการ และผลจากการแพร่กระจายความรู้ต่าง ๆ จากสื่อมวลชนที่ช่วยให้ชาวบ้านมีหูตากว้างขวางมากขึ้น นอกจากนี้สภาพสังคมและเศรษฐกิจซึ่งแปรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วก็เป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านต้องหันมาพิจารณาการทำงานการเกษตรของตนเองเพื่อให้อยู่รอดในบริบทของสังคมใหม่ ด้วยเหตุดังกล่าวชาวบ้านจึงร่วมกันคิดร่วมกันทำแล้วสร้างเครือข่ายขึ้นมาใหม่ เป็นลักษณะของเครือข่ายที่มีรูปแบบมีแนวทางการดำเนินงานที่แน่ชัด ทำให้เกิดเครือข่ายต่าง ๆ มากมาย ซึ่งเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์อยู่กับผู้ทำสวนสมรม เช่น เครือข่ายเกษตรผสมผสาน เครือข่ายการอนุรักษ์ธรรมชาติ เครือข่ายทุน เครือข่ายพันธุ์พืช สหกรณ์ชาวบ้านในรูปแบบต่าง ๆ เครือข่ายปุ๋ย และเครือข่ายอื่น ๆ เครือข่ายดังกล่าวผู้นำ

ของเครือข่ายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญและมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อความสำเร็จ ผู้นำเครือข่ายซึ่งเป็นที่ยอมรับและมีอิทธิพลต่อความสำเร็จดังกล่าวมักจะเป็นผู้มีความรอบรู้ในเรื่องต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง เป็นผู้ที่มีโลกทัศน์ ชีวิตทัศน์กว้างไกล มีความเสียสละ เป็นอยู่อย่างเรียบง่าย และเป็นผู้มีคุณธรรม โดยเฉพาะเกี่ยวกับความซื่อสัตย์สุจริต ผู้นำเครือข่ายดังกล่าวมักเป็นผู้นำตามธรรมชาติ คือทุกคนเล็งเห็นร่วมกันว่าเป็นผู้ที่ทำให้เครือข่ายอยู่รอดและมีความก้าวหน้าในการดำเนินงานเครือข่ายส่วนใหญ่ยังดำเนินงานกันเอง โดยใช้เงินทุนจากการดำเนินงานเครือข่าย โดยเฉพาะกลุ่มสังฆะชาวบ้าน อย่างไรก็ตามบางเครือข่ายได้รับเงินอุดหนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในและต่างประเทศ อีกทั้งได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากรัฐบาลด้วย นอกจากนี้เครือข่ายแต่ละเครือข่ายต่างก็โยงใยสัมพันธ์กัน โดยที่สัมพันธ์กันทั้งเครือข่ายภายในและนอกท้องถิ่นมีสิ่งที่น่าสนใจคือ ความสัมพันธ์ทางวิชาการ ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนากันอยู่เสมอ ทำให้เครือข่ายต่าง ๆ ขยายตัวกว้างขวางยิ่งขึ้นในส่วนที่เกี่ยวกับสวนสมรมแม้จะไม่มีเครือข่ายสวนสมรมที่เด่นชัด แต่มีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นจำนวนมาก การมีเครือข่ายดังกล่าวย่อมเป็นที่แน่นอนว่า หากผู้ทำสวนสมรมได้คำนึงถึงการทำเกษตรที่คำนึงถึงการรักษาสิ่งแวดล้อม และการได้มาซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงก็ย่อมจะทำให้ตัวตนของสวนสมรมคงอยู่ตลอดไป แม้ว่าจะเปลี่ยนรูปแบบบางอย่างไปบ้างก็ตาม แต่ถ้าเครือข่ายต่าง ๆ เน้นด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญก็อาจทำให้เครือข่ายล่มสลายลงได้ นี่คือความคิดของชาวสวนสมรมจำนวนมากที่กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ชัดเจนในผลงานของพวกเขา

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

ในการศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ : กรณี “สวนสมรม” ครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ 5 ประการ คือ เพื่อศึกษาค้นคว้า ตรวจสอบ เลือกรับ และประมวลภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้เรื่อง “สวนสมรม” โดยบันทึกคำกล่าวที่เป็นความรู้และประสบการณ์ตรงจากปากคำของชาวบ้านในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมพร และระนอง เพื่อวิเคราะห์ประเมินคุณค่าภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับสวนสมรมแล้วเสนอองค์ความรู้ที่เอื้อประโยชน์ต่อการปรับเปลี่ยนความคิดและวิธีการจัดการศึกษาตลอดจนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยยิ่งขึ้น เพื่อแสวงหาแนวทางและกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพของชาวบ้านในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนต่อการทำหน้าที่อนุรักษ์และจัดการทรัพยากรให้เป็นไปตามธรรมชาติและสภาพวัฒนธรรมภาคใต้ เพื่อนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน เรื่อง สวนสมรม และกระบวนการเรียนรู้โดยหลักค้นให้เกิดความเข้าใจ การยอมรับ และการร่วมมือระหว่างชาวบ้าน นักวิชาการ นักพัฒนา และเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการศึกษา อีกทั้งเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและความเปลี่ยนแปลง และเพื่อฟื้นฟูรวมทั้งส่งเสริมความภาคภูมิใจ ความมั่นใจ ในสติปัญญาและความสามารถ และศักยภาพชาวบ้าน สำหรับใช้เป็นฐานการปรับตัวอย่างมีคุณภาพท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันและอนาคต

ขอบเขตของการวิจัยครั้งนี้เป็นการบันทึกความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในฐานะผู้รู้ ผู้ทำ ผู้เห็นเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านเรื่อง “สวนสมรม” ซึ่งเป็นที่ยอมรับของกลุ่มชน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จำนวนอย่างน้อย 30 คน ในจังหวัดชุมพร และระนอง จังหวัดละ 15 คน หรือมากกว่า รวมทั้งหมดไม่น้อยกว่า 60 คน และสวนสมรมซึ่งพิจารณาคัดเลือกแล้วอย่างน้อย 15 แห่ง เนื้อหาที่บันทึกจากชาวบ้านประกอบด้วยประวัติส่วนตัวความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่อง “สวนสมรม” ประวัติการฝึกฝนเรียนรู้ การ

ปฏิบัติประกอบการและการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลัง ทักษะส่วนตัวที่มีต่อสวนสมรมและการประกอบกร วิทยุทัศน์และทักษะส่วนตัวด้านอื่น ๆ ประวัติชุมชนที่เกี่ยวข้องกับผู้รู้และข้อมูลเนื้อหาที่บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับ “สวนสมรม” ประกอบด้วยลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ประวัติความเป็นมา ระบบการจัดการ ลักษณะทางเศรษฐกิจสังคม ผลกระทบความคลี่คลายเปลี่ยนแปลง และสาระในการสังเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย องค์ความรู้และระบบการจัดการ กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ และเครือข่ายของผู้รู้

วิธีการดำเนินการศึกษาผู้ศึกษาเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมพร และระนองโดยสำรวจพื้นที่เบื้องต้นเพื่อจะได้รู้จักแหล่งข้อมูล จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาคัดเลือกลงตามเกณฑ์ที่กำหนดแล้วจึงเก็บข้อมูลโดยสัมภาษณ์เชิงลึกตามขอบเขตเนื้อหาที่กำหนด บันทึกข้อมูล การตรวจสอบและสังเคราะห์ข้อมูลต่อไป

ผลการศึกษาพบว่าในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีสวนสมรมที่สำรวจได้จำนวนไม่น้อยกว่า 150 แห่ง พื้นที่ที่มีสวนสมรมมากที่สุดคืออำเภอคีรีรัฐนิคม ในพื้นที่จังหวัดชุมพรสำรวจพบสวนสมรมประมาณ 40 แห่ง พื้นที่ที่มีสวนสมรมมากที่สุดคือ อำเภอหลังสวน และอำเภอพะโต๊ะ และในพื้นที่จังหวัดระนองสำรวจพบสวนสมรม ประมาณ 10 แห่ง กระจายอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ ไม่มากนัก ในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีได้เลือกศึกษาสวนสมรม 15 แห่ง เป็นสวนสมรมในพื้นที่อำเภอคีรีรัฐนิคม 13 แห่ง อำเภอพุนพิน 2 แห่ง ในพื้นที่จังหวัดชุมพรได้เลือกศึกษา 3 แห่ง เป็นสวนสมรมในพื้นที่อำเภอหลังสวน 2 แห่ง อำเภอทุ่งตะโก 1 แห่ง ในพื้นที่จังหวัดระนองได้เลือกศึกษา 2 แห่ง ซึ่งล้วนเป็นสวนสมรมที่อยู่ในพื้นที่อำเภอเมืองระนอง

ในส่วนขององค์ความรู้เกี่ยวกับสวนสมรมพบว่า นอกจากชาวบ้านเรียกสวนที่ศึกษาว่าสวนสมรมแล้วยังมีชื่ออื่น ๆ ที่ใช้เรียกกันหลายอย่างตามนัยที่ต้องการ เช่น เรียกว่าสวนสมรม สวนสมพรม สวนสำพร้า สวนใหญ่ สวนพ่อเฒ่า สวนเก่า สวนดั้งเดิม และสวนโบราณชื่อทั้งหมดนั้นมีนัยอยู่ที่เป็นสวนเก่ามีพื้นที่กว้าง มีสภาพสวนเป็นไปตามธรรมชาติ มีพืชพันธุ์ไม้หลากหลายและเป็นสวนที่ทำสืบต่อกันมายาวนาน นอกจากนี้ยังมีชื่ออื่น ๆ ซึ่งเป็นคำใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้เรียกภายหลังโดยมีนัยที่แคบและจำกัดลงไปจากเดิม เช่น เรียกว่า สวนธรรมชาติ เพราะเน้นที่ความเป็นธรรมชาติ เรียกว่าสวนสมรม และ

สวนรวมมิตร เพราะเน้นที่การเป็นที่รวมของพืชพันธุ์นานาชนิด เป็นคั้น แต่ไม่ว่าจะมีชื่อเรียกต่างกันอย่างไรชาวบ้านต่างเข้าใจตรงกันว่าหมายถึงสวนที่บรรพบุรุษกระทำสืบต่อกันมาโดยการปลูกพืชหลายชนิดอยู่รวมกัน ปล่อยให้พืชรักษาสมดุลเอาเองตามระบบนิเวศ พืชขยายพันธุ์เองตามธรรมชาติบ้าง เจ้าของสวนปลูกอย่างง่าย ๆ บ้าง จึงมีสภาพเป็นป่าและเน้นเพื่อมีไว้กินมากกว่ามีไว้ขาย เป็นสวนปลูกอย่างง่าย ๆ บ้าง เป็นสวนที่มีครบทั้งไม้ใช้สอย ผลไม้ และสมุนไพร เก็บเกี่ยวเกี่ยวผลประโยชน์ได้ทุกฤดูกาล

สวนสมรมมีรูปแบบของความสัมพันธ์ที่ลงตัวระหว่างพืช - สัตว์ - มนุษย์ กล่าวคือ สวนชนิดนี้มีความหลากหลายของพันธุ์พืชทั้งพืชคลุมดิน และพืชที่มีระดับสูงกว่าศีรษะมนุษย์ จนถึงพืชที่มีลำต้นใหญ่และสูงกว่าพืชอื่น ๆ ซึ่งพืชเหล่านี้จะเกื้อกูลต่อกันให้เจริญเติบโตร่วมกันได้ นอกจากนี้สัตว์ต่าง ๆ ก็ได้อาศัยพืชในสวนเป็นอาหารและที่อยู่อาศัย ขณะเดียวกันสัตว์ก็เกื้อกูลพืชในการกำจัดศัตรูพืช และขยายพันธุ์ ส่วนมนุษย์จัดได้ว่าเป็นฝ่ายรับประโยชน์จากสวนสมรมอย่างเต็มที่ทั้งในแง่ของการใช้สอย อาหาร ยารักษาโรค และความสุขใจ แต่ในเวลาต่อมารูปแบบของสวนสมรมได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมบ้างเนื่องจากมนุษย์มุ่งที่จะรับประโยชน์จากสวนสมรมในแง่เศรษฐกิจมากขึ้น จึงมีผลทำให้ความหลากหลายของพืชลดลงและเน้นปลูกพืชบางชนิดลงไปแทน

สำหรับปัจจัยสำคัญของสวนสมรมพบว่ามีปัจจัย 3 ประการที่ทำให้สวนสมรมเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ชนิดและพันธุ์พืช และปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่เป็นปัจจัยสำคัญของการเป็นสวนสมรมคือ ดิน แหล่งน้ำ และภูมิอากาศ ดินในพื้นที่ที่เป็นสวนสมรมจะเป็นบริเวณที่ราบลุ่ม ที่ดอนริมแม่น้ำลำคลอง ซึ่งเป็นบริเวณที่ดินอุดมสมบูรณ์ ดินที่เหมาะสมแก่การทำสวนต้องมีหน้าดินลึก อุดมน้ำได้และระบายน้ำได้ดี เนื้อดินจะเป็นทั้งดินเหนียว ดินทราย และดินตะกอนปะปนกัน การเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ของดินชาวบ้านจะนิยมใช้ปุ๋ยอินทรีย์อันได้แก่ปุ๋ยคอก ไม่นิยมใช้ปุ๋ยเคมีเพราะราคาแพงและเมื่อใช้ไปนาน ๆ คุณภาพของดินจะเสื่อมแหล่งน้ำเป็นปัจจัยหลักอีกปัจจัยหนึ่งในการทำสวนสมรม สวนสมรมในภาคใต้ส่วนใหญ่ล้วนอยู่ริมแหล่งน้ำทั้งสิ้น ทั้งนี้เพราะน้ำเป็นส่วนสำคัญในการช่วยละลายธาตุอาหารในดิน และ

ถ้ำเลี้ยงอาหารจากรากไปยังส่วนต่าง ๆ ของพืชและช่วยให้ความชื้นที่พอเพียงแก่พืชส่วนใน
 คำนวณอากาศและแสงแดดเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อการเจริญเติบโตของพืช การที่ภาคใต้มี
 ลักษณะเป็นคาบสมุทรทำให้ได้รับผลดีจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุม
 ตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งพัดพาฝนมาตกตามฤดูกาล ปริมาณน้ำฝนที่เพียงพอและเป็นปกติทุกปี
 ทำให้สวนสมรมคงอยู่ได้ แต่หากมีการทำลายป่ามากขึ้นจนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
 สภาพภูมิอากาศก็อาจส่งผลกระทบต่อสวนสมรมได้ ในส่วนของชนิดและพันธุ์พืชพบว่าใน
 พื้นที่ 3 จังหวัดที่ศึกษาล้วนเป็นพันธุ์พืชชนิดเดียวกันทั้งสิ้นทั้งไม้ป่า ไม้ผล และพืช
 สมุนไพร ซึ่งเป็นทั้งอาหาร ยาสมุนไพร ใช้เป็นที่อยู่อาศัย และเป็นไม้ประดับเพื่อความ
 บันเทิงใจ นอกจากนี้ชาวบ้านผู้ประกอบการสวนสมรมส่วนใหญ่ก็มีแนวโน้มว่าจะปลูกพืช
 ที่ให้ผลทางเศรษฐกิจเสริมลงไปมากขึ้น

ในส่วนที่เกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ จะเห็นได้ว่าการที่ชาว
 ภาคใต้มีความเชื่อและยึดมั่นในคุณธรรมเรื่องความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ โดยเฉพาะบรรพ
 บุรุษ จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของสวนสมรม ทั้งนี้เพราะสวนสมรม
 ส่วนใหญ่ชาวสวนได้รับเป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษ หน้าที่ของลูกหลานจึงต้องดูแล
 รักษา ไม่ทำลาย หากดูแลมรดกตกทอดของบรรพบุรุษเอาไว้ได้ดีลูกหลานผู้นั้นก็จะมีแต่
 ความสุขความเจริญ นอกจากนี้จากการที่เกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษาล้วนนับถือ
 ศาสนาพุทธ และหลักคำสอนของศาสนาพุทธล้วนสอนให้คนมีเมตตา กรุณา ไม่เบียดเบียน
 ผู้อื่น รู้จักถ่อมตน รู้จักพอเพียง ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่สนับสนุนให้คนอยู่ร่วมกับ
 ชุมชนชาติได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ทำสวนสมรมทั้งสิ้น และ
 สำหรับปัจจัยทางเศรษฐกิจนั้นแม้แต่เดิมคนทำสวนสมรมไม่ได้เน้นเป็นประเด็นหลักเพราะ
 ทำกันเพื่อกินเพื่อใช้ในครัวเรือนเท่านั้น แต่ในภายหลังปัจจัยทางเศรษฐกิจมีความสำคัญต่อ
 การกำหนดทิศทางของการเกษตรแบบนี้ไม่น้อย ผลกระทบที่มีต่อสวนสมรมที่เห็นได้ชัดคือ
 จากการใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัวหรือการขอแรงเพื่อนบ้านในการทำสวนช่วงเก็บเกี่ยว
 หรือช่วยเหลือกันด้านอื่น ๆ ก็เปลี่ยนเป็นแรงงานจ้างและใช้เครื่องจักรเครื่องยนต์เข้ามาเกี่ยว
 ข้อง ส่วนทุนก็ได้แก่ทุนที่เป็นแรงงานตามแบบเดิม และทุนอันเป็นเงิน ซึ่งแปรออกมาเป็น
 พันธุ์พืช เครื่องมือเครื่องจักร ปุ๋ย ฯลฯ สภาพดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจกำลังมีแนวโน้มที่จะมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวบ้านและสวนสมรมอย่างแน่นอน

สำหรับระบบการจัดการสวนสมรม จำแนกได้เป็น 2 ลักษณะคือ ระบบการจัดการตามธรรมชาติ และระบบการจัดการแบบใหม่ สำหรับระบบการจัดการตามธรรมชาติเป็นการกระทำต่อเนื่องจากป่าธรรมชาติ คำนึงถึงสภาพแวดล้อมและนิเวศวิทยา เป็นการจัดการที่ใช้แรงงานในครอบครัว ชุมชน อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนระบบการจัดการแบบใหม่ได้พัฒนาแนวทางอย่างเดิม เนื่องจากเน้นเพื่อการขายผลผลิตเพิ่มมากขึ้น โดยมีการจ้างแรงงานจากภายนอกและการใช้เงินทุนมากขึ้นในส่วนที่เกี่ยวกับเครื่องมือ เครื่องจักร และมีการนำความรู้ความคิดใหม่ ๆ เกี่ยวกับการปรับสภาพดินและการคัดเลือกพันธุ์พืชมาใช้

ในส่วนของกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้พบว่าเจ้าของสวนสมรมแทบทั้งหมดรับรู้เรื่องราวของสวนสมรมด้วยการถ่ายทอดสืบต่อเป็นมรดกมาจากบรรพบุรุษเป็นการเรียนรู้ด้วยการถอดบทเรียน ซึ่งตนเองมีส่วนร่วมมาโดยตลอดตั้งแต่วัยเด็ก การถ่ายทอดเรียนรู้เป็นไปตามธรรมชาติ นอกจากนี้ในระยะต่อมาเมื่อมีการศึกษาระบบใหม่ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารและวิทยาการที่ก้าวหน้ามากขึ้น กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้จึงปรับเปลี่ยนไปบ้างโดยมีการรับเอาวิทยาการของความรู้จากระบบการศึกษาและจากสื่อต่าง ๆ มาใช้มากขึ้น

เครือข่ายของผู้รู้สามารถจำแนกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ เครือข่ายตามธรรมชาติ และเครือข่ายที่สร้างขึ้นใหม่ เครือข่ายตามธรรมชาติเป็นเครือข่ายภายในท้องถิ่นซึ่งเกิดจากการเป็นเครือญาติ พวกพ้อง รวมทั้งผู้ประกอบการสวนสมรมในพื้นที่นั้นและพื้นที่ใกล้เคียงช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เยี่ยมเยียนกัน และแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดกันตามสถานที่และโอกาสที่ได้พบเจอกัน เช่น ที่วัดในเทศกาลต่างๆ หรือที่บ้านของใครคนใดคนหนึ่ง เครือข่ายดังกล่าวนี้ไม่เรียกร้องพึ่งพาสิ่งใดจากภายนอก จะช่วยเหลือกันเองในเรื่องต่าง ๆ เช่น การผลิตเปลี่ยนช่วยเหลือกันในเรื่องแรงงาน การให้หีบหีบอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ เป็นต้น ส่วนเครือข่ายที่เกิดขึ้นใหม่เป็นเครือข่ายที่เกิดจากการที่ทุกคนเห็นความจำเป็นจึงร่วมมือกันดำเนินการให้มีขึ้น หรืออาจเกิดจากการหนุนภายนอก เช่น การผลักดันจากองค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานราชการ หรือจากการได้มีโอกาสศึกษาดูงาน รวมทั้งแรงผลักดัน

คั้นจากสภาพเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จึงเกิดเป็นเครือข่ายต่างๆ ขึ้น เช่น เครือข่ายเกษตรผสมผสาน เครือข่ายอนุรักษ์ธรรมชาติ เครือข่ายทุน เครือข่ายพันธุ์พืช และสหกรณ์ชาวบ้านในรูปแบบต่างๆ ผู้นำเครือข่ายเหล่านี้มักเป็นผู้นำตามธรรมชาติที่มีความเสียสละ เป็นผู้ที่มีโลกทัศน์ จิตทัศน์กว้างไกล มีคุณธรรม จึงเป็นที่ยอมรับ เครือข่ายเหล่านี้ส่วนใหญ่ยังคงดำเนินงานกันเอง โดยใช้เงินทุนจากการดำเนินงานเครือข่ายหรืออาจได้รับเงินอุดหนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในและต่างประเทศ แม้เครือข่ายเหล่านี้จะไม่ใช่เครือข่ายสวนสมรมโดยตรง แต่มีเครือข่ายที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ดังนั้น ผู้ทำสวนสมรมจึงต้องระมัดระวังให้ดำเนินอยู่ในทางสายกลางที่จะให้เครือข่ายดังกล่าวมาสนับสนุนให้สวนสมรมคงอยู่ตลอดไป มิใช่เน้นด้านเศรษฐกิจมากเกินไปจนส่งผลกระทบต่อสวนสมรม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ในเมื่อตระหนักว่าภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสวนสมรมเป็นสิ่งที่สำคัญ จึงควรมีการกำหนดนโยบายทางการศึกษาโดยจัดให้มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับภูมิปัญญา ด้านนี้ทุกระดับการศึกษา

1.2 หน่วยงานที่รับผิดชอบด้านนโยบายและแผนการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมควรที่จะกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ ส่งเสริมและการเผยแพร่ ด้วยการสนับสนุนด้านบุคลากร งบประมาณ และวัสดุอุปกรณ์อย่างจริงจัง

1.3 สวนสมรมควรมีการจัดตั้งเครือข่ายอย่างชัดเจน และประสานเครือข่ายอื่นๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

1.3 รัฐควรสนับสนุนการทำสวนสมรมในเชิงวิชาการเพื่อให้ผู้ประกอบการสวนสมรมดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงในภาวะปัจจุบัน

2. ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

2.1 ผลการวิจัยครั้งนี้เป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำไปใช้ศึกษาในท้องถิ่น

อื่น เพื่อจะทำให้การศึกษาในด้านนี้กว้างขวางและแพร่หลายยิ่งขึ้น

2.2 บริเวณริมแหล่งน้ำขึ้นมานบนชายฝั่งอย่างน้อย 1 กิโลเมตร เป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ของธาดูอาหารสูงนับเป็นแหล่งที่ทำสวนสมรมที่มีคุณภาพดี จึงควรให้ความรู้วิชาการแก่ชาวบ้านในบริเวณดังกล่าวเพื่อสงวนพื้นที่แหล่งนั้นไว้ทำสวนสมรมต่อไป

2.3 ควรได้มีการสนับสนุน ส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์สวนสมรมไว้เป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพซึ่งอำนวยประโยชน์มหาศาลแก่โลกต่อไป

2.4 ควรจะได้รับการสนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแหล่งต้นน้ำและหาช่องทาง เพื่อมิให้มีการทำลายแหล่งต้นน้ำอันเป็นปัจจัยสำคัญในการทำสวนสมรมและในการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ

บรรณานุกรม

- ขนิษฐา สุวรรณชาติ. “เมืองร้อยเกาะแห่งลุ่มตาปี”, ในอนุสาร อ.ส.ท. 26(4): 12-16;
พฤษจิกายน, 2528
- จังหวัดระนอง, สำนักงาน. ทิศทางการส่งเสริมการค้าชายแดนและการท่องเที่ยว จังหวัด
ระนอง ระนอง. : สำนักงานจังหวัดระนอง, 2544 (อัดสำเนา)
- ชุมพร, ศูนย์วัฒนธรรม. วัฒนธรรม มปท.มปป : หน้า 220-262
- ชวน เพชรแก้วและสหาย ไสยรินทร์. สุราษฎร์ธานีของเรา. พิมพ์ครั้งที่ 13 สำนักพิมพ์
เสมาธรรม, 2544
- ทิพรัตน์ หาญสืบสาย. “สวนสมรมชมทรัพย์ชีวภาพในอ้อมกอดของขุนเขา” ใน
ชมทรัพย์ชีวภาพไทย .16 (14) : 103-107; เมษายน, 2544
- ธวัช ปุณโณทก. “ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสาน : วรรณคดีของอาจารย์ปรีชา พิณทอง”, ในทิศ
ทางหมู่บ้านไทย. หน้า 40-41 กรุงเทพฯ : มูลนิธิหมู่บ้าน, 2531
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ,” ใน สังคมไทย
ในกระแสการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการเผยแพร่และส่งเสริมงาน
พัฒนา (นสพ.), 2539
- ประทีป วีระพัฒนนิรันดร์. “การเกษตรยั่งยืน : ความหมาย แนวคิด และการพัฒนา
ระบบ”, ใน วารสารสังคม . 24 (3-4) : 39; 2539
- พนิตนาฏ ภักดาโฆษิต. “ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ในด้านโภชนาการ และการใช้
สมุนไพรกลางบ้าน”, ใน พัฒนาการทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษา .หน้า 136-159
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2534
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. “ชุมพร จังหวัด” สารานุกรม
วัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 5 . กรุงเทพฯ : บริษัท สยามเพรส แมเนจเม้นท์ 2542
หน้า 2139- 2140
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. “ชุมพร ศาลากลางใหญ่”
สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 5 . กรุงเทพฯ : บริษัท สยามเพรส แมเนจ
เม้นท์ 2542 หน้า 2133- 2139

- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคาร. “ภูเก็ต จังหวัด ” สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 12. กรุงเทพฯ : บริษัท สยามเพรส แมเนจเม้นท์ 2542
หน้า 6458- 6472
- วัชรภรณ์ พัฒนศิริ. วิเคราะห์วรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลกของจังหวัดสุราษฎร์ธานี. วิทยานิพนธ์สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540
วิชาการ, กรม. ภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักสูตรที่พึงประสงค์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
คุรุสภา ลาดพร้าว, 2539
- วิฑูรย์ ปัญญากุล. ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพฯ : บริษัท
เคล็ดไทย จำกัด, 2540
- สถิติจังหวัดสุราษฎร์ธานี, สำนักงาน. สมุดรายงานสถิติจังหวัด ฉบับ พ.ศ. 2540. สุราษฎร์ธานี : สำนักงานสถิติจังหวัดสุราษฎร์ธานี, 2540 (อัดสำเนา)
- เสน่ห์ จามริก และยศ สันตสมบัติ. ประชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา เล่ม 1. ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของประชุมชนในประเทศไทย .พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536
- สามารถ จันทร์สุณ. “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ใน ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1. หน้า 146 กรุงเทพฯ : บริษัทอิทธิมิตรพรีนติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2536
- สุวิงศ์ พงศ์ไพบูลย์. “ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้.” ทักษิณคดี 4. (3) : 21; กุมภาพันธ์-กรกฎาคม, 2540
- สุราษฎร์ธานี, จังหวัด. สุราษฎร์ธานี. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2527
- สุเมฆ ตันติเวชกุล. “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาชนบท” ใน. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัท พิมพ์เนศ พรีนติ้งเซนเตอร์ จำกัด, 2539
- สุวรรณ อูยานันท์. คัมภีร์มืออาชีพชุดไร่นาสวนผสม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัท พิมพ์เนศ พรีนติ้งเซนเตอร์ จำกัด, 2539
- เสรี พงศ์พิศ. กินสู่รากเหง้า. กรุงเทพฯ : เทียนวรรณ, 2529
- สมนึก ทับพันธ์ และฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกิน. กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ตุลา จำกัด, 2535

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาว

บ้านไทย. กรุงเทพฯ : โครงการกิตติมเกียรติสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย

สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2540

_____ ภูมิปัญญาชาวบ้าน : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ – แก่ปัญหาของชาวบ้าน

ไทย. กรุงเทพฯ : มุลนิธิภูมิปัญญา, 2541

บุคลากรกรม

กล้า ชุมแสง ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 50 หมู่ 9 ตำบลมะลวน อำเภอพุนพิน จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2544

กลิน แก้วหาญ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 1 หมู่ 4 ตำบลบ้านยาง อำเภอบ้านนา จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2544

กมลภา จันทร์อ่อน ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 29 หมู่ 1 ตำบลน้ำหัก อำเภอบ้านนา จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2544

เกรียงศักดิ์ สกลกิจ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 45 หมู่ 3 ตำบลพนม อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2544

ขอม แก้วนิคม ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 91/1 หมู่ 2 ตำบลศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2544

ข้อง หัดหิน ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 44 หมู่ 8 ตำบลท่าขนอน อำเภอบ้านนา จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2544

- ขนิษฐา ธิมากุล ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 42 หมู่ 6 ตำบลกะเปา อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2544
- ขัน คำทน ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 1 หมู่ 2 ตำบลขุนทะเล อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี
 เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2544
- เงิน ชานิเวศ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 51 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2544
- เจิม ชุมรักษา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 9 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544
- เจียว หวัดคล้าย ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 43 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2544
- กง พะมะ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 30/1 ตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
 เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544
- คล้าย พะมะ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 109 หมู่ 2 ตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
 เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544
- ค่านิ่ง วงศ์สกุล ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 4 หมู่ 3 ตำบลพนม อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี
- คราวญ เพชรศรี ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 19 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

- จงจิตร รุ่งจิตร ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 37 หมู่ 10 ตำบลบ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2544
- จิต รักสวัสดิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 2 หมู่ 10 ตำบลบ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2544
- จ่าย อิบากุล ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 30 หมู่ 6 ตำบลกะเปา อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2544
- จวบ บุญกสิน ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 15 หมู่ 6 ตำบลท่าขนอน อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2544
- ฉายา จุ้ยจ่านงค์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 51 หมู่ 6 ตำบลหัวเตย อำเภอพุนพิน จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2544
- เฉลิม มณีนิล ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 32 หมู่ 4 ตำบลมะสวน อำเภอพุนพิน จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2544
- ชม ทอดอาญา เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 2 หมู่ 2 ตำบลเขียวเหลียง อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง
 เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2544
- ชัยณรงค์ ช่วยบางเคื้อ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 20 หมู่ 7 ตำบลบ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2544
- ชัยณรงค์ นามวงศ์ เป็นผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 40 หมู่ 6 ตำบลบึงหลาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
 เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

- ชาญ วัฒนชัย ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 45 หมู่ 13 ตำบลพนม อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี
 เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2544
- ชำนาญ เบญจมาศ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 2/1 หมู่ 2 ตำบลเข็วเหลียง อำเภอกะเปอร์ จังหวัด
 ระนอง เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2544
- ชื่น ทองส่องสี ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 46 หมู่ 3 ตำบลพนม อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี
 เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2544
- ชุม เอียวกววน ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 36 หมู่ 2 ตำบลท่าขนอน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2544
- เข้า พิชณี ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 4 หมู่ 5 ตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง
 เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2544
- เชือบ ปลาเคนทร์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 74 หมู่ 5 ตำบลท่าขนอน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2544
- ช่วย สุภาลักษณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 11 หมู่ 6 ตำบลกะเปา อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 16 เมษายน 2544
- เชียง จันทร์ปาน ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 22 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2544
- คำ หวดคล้าย ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 18 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

แดง ทองคำ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 21 หมู่ 6 ตำบลนาโพธิ์ อำเภอเสวี จังหวัดชุมพร

เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2544

แดง เสือเพชร ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ หมู่ที่ 1 ตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร เมื่อ

เดือนใจ อินหว่าง ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 1 หมู่ 10 ตำบลน้ำหัก อำเภอกีร์รัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2544

ถนอม นาค่า ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 19/1 หมู่ 5 ตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง

เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2544

ทวี ชัมภูชนะ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 24 หมู่ 3 ตำบลน้ำจืดน้อย อำเภอกะบุรี จังหวัดระนอง

เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2544

ทวีศักดิ์ ชิตกุล ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 7 หมู่ 8 ตำบลท่าขนอน อำเภอกีร์รัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2544

ธงชัย บางเผือก ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 70 หมู่ 2 ตำบลพนม อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2544

ธำรง ไชยกุล ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 89 หมู่ 8 ตำบลท่าขนอน อำเภอกีร์รัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2544

นางเยาว์ บุญขวัญ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ หมู่ที่ 1 ตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร เมื่อวันที่

25 เมษายน 2544

นางเยาว์ สุขสวัสดิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 22 หมู่ 2 ตำบลปึงหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร

เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

นัท ชุมเพ็ญ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 13 หมู่ 2 ตำบลท่าขนอน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2544

น้อย พรหมแก้ว ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 24 หมู่ 4 ตำบลน้ำจืดน้อย อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง

เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2544

นิโรธ บัวเผื่อน ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 20 หมู่ 2 ตำบลท่าข้าม อำเภอพุนพิน จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2544

นิโรธน์ เพชรชู ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ หมู่ที่ 6 ตำบลที่ขนอน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

นิง สุวรรณนิตย์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 1 หมู่ 5 ตำบลมะลวน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เมื่อวันที่ 23 มีนาคม 2544

นิต หวัดคล้าย ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 18 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

นิต หวัดคล้าย ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 64 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

นีก ชูมาก ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 42 หมู่ 2 ตำบลน้ำหัก อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2544

นีก ราชสมบัติ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 34 หมู่ 6 ตำบลกะเปา อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 16 เมษายน 2544

เนาวิ จันทรปาน ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 45 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

เนิ่น ศีกเสื่อ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 17 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

เนียบ รอคเจริญ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 36 หมู่ 2 ตำบลกะเปา อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2544

เนียบ หวัดคล้าย ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 20 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

เนียม ทองสัมฤทธิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 26 หมู่ 5 ตำบลตำตังขร อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2544

เนียม พรหมปาน ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 17 หมู่ 4 ตำบลย่านยาว อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2544

เนื่อง ปิ่นเพชร ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 18 หมู่ 6 ตำบลหัวเตย อำเภอพุนพิน จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2544

บุญนอง ชาติกุล ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 16 หมู่ 2 ตำบลกะเปา อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 19 เมษายน 2544

- บุญมี พิภูลทอง ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 20 หมู่ 6 ตำบลบางงอน อำเภอพุนพิน จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2544
- บุญรับ ฤทธิกุล ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 38 หมู่ 1 ตำบลกะเปา อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2544
- บุญเรือง บุญทอง ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 10/4 ตำบลท่าข้าม อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
 เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2544
- แบน วรรณศิริ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 77 หมู่ ตำบลท่าขนอน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2544
- ปรินาด เกิดค้วง ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 21 หมู่ 2 ตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
 เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2544
- ปอจิต จิตราภิรมณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 12 หมู่ 6 ตำบลบางงอน อำเภอพุนพิน จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2544
- ประทุม สุขเกษม ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 92 หมู่ 2 ตำบลน้ำรอบ อำเภอพุนพิน จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2544
- ประพันธ์ วิเศษสมบัติ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 25 ตำบลหัวเตย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี
 เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2544
- ประไพ แสงเดช ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 22 หมู่ 2 ตำบลกะเปา อำเภอกีรีรัฐนิคม
 จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2544

ประภา แจ้งประไพ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 21/1 หมู่ 4 ตำบลน้ำจืดน้อย อำเภอกระบุรี จังหวัด
ระนอง เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2544

ประเสริฐ ปานพิศ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ หมู่ที่ 1 ตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2544

ปราณี วราชัย ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 40 หมู่ 2 ตำบลกะเปา อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2544

ปราณี ห้วยนุ้ย ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 18 หมู่ 10 ตำบลบ้านยาง อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2544

ปัด ชุศักดิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 24 หมู่ 7 ตำบลบ้านยาง อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2544

ผ่อง จันทร์ปาน ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 11 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2544

ผ่อง เพชรชู ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 17 หมู่ 6 ตำบลบ้านยาง อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2544

ผ่องศรี ลืออ่านขาว ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 10 หมู่ 6 ตำบลท่าขนอน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2544

ผิว สมพงษ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 91 หมู่ 9 ตำบลมะสวน อำเภอพุนพิน จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2544

เพื่อน ทองถวน ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 21 หมู่ 3 ตำบลพนม อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี
เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2544

พร สรรพา ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 11 หมู่ 1 ตำบลท่าขนอน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2544

พรหม เตือช่อ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 42 หมู่ 1 ตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2544

พร้อม ชิดนุ้ย ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 71 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

พร้อม สิงขร ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 2 หมู่ 3 ตำบลลำสิงขร อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 18 มกราคม 2544

พัก กล่อมทรง ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 19 หมู่ 2 ตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2544

พิน เพชรมีสี ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 90 หมู่ 2 ตำบลศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2544

พิน เหมือนมณี ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 90 หมู่ 2 ตำบลศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 27 มีนาคม 2544

พวน สุขแจ่ม ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่

49 หมู่ 1 ตำบลทุ่งตะไคร อำเภอกุ่งตะโก จังหวัดชุมพร เมื่อวันที่ 27 มีนาคม
2544

ฟุ้ง ชูศรี ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 95 หมู่ 10 ตำบลท่าขนอน อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2544

ฟุ้ง นาคเสนา ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 59 หมู่ 1 ตำบลพุนพิน อำเภอพุนพิน จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2544

มณฑิธร สมบุญ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 15 หมู่ 8 ตำบลท่าขนอน อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2544

มาลา พรหมแก้ว ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 14 หมู่ 7 ตำบลบ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2544

ม่อม เขียวคง ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 16 หมู่ 10 ตำบลบ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2544

มุ่น ทับแก้ว ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 44 หมู่ 13 ตำบลพนม อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี
เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2544

รอด เสือเพชร ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 1 หมู่ 10 ตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2544

รักษ์ผล ชุมพู่ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 89 หมู่ 1 ตำบลศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2544

ริน ชูพรหม ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 23 หมู่ 3 ตำบลท่าขนอน อำเภอพนม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

ริม พุ่มเกษ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ หมู่ 5 ตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง
เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2544

ร้อง ชูพรหม ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 11 หมู่ 3 ตำบลพนม อำเภพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี
เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2544

รุ่ง ปลื้มชู ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 19 หมู่ 10 ตำบลบ้านยาง อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2544

เรื่อน พินิช ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 35 หมู่ 1 ตำบลบ้านยาง อำเภอเมือง จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2544

โรภาส ศรีสาคร ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 19 หมู่ 5 ตำบลท่าขนอน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 23 เมษายน 2544

ละออง สรรพา ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 12 หมู่ 6 ตำบลย่านยาว อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2544

เล็ก อัมพวัน ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 15 หมู่ 1 ตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร
เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2544

ว่อง วิเศษ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 13 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2544

วัลลี สิปิมพ์สาร ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านหนองขอ หมู่ 1 ตำบลช้างขวา อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2544

วาริ วังทพันธ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 10/3 ถนนศิริลักษณ์ ตำบลท่าข้าม อำเภอพุนพิน จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 28 มีนาคม เมษายน 2544

วิเศษ ร่มจิต ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 3 หมู่ 1 ตำบลน้ำหัก อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2544

วิเชียร พืชผล ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 27 หมู่ 1 ตำบลน้ำหัก อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

วิรัช พิลาณฑุ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 36 หมู่ 1 ตำบลน้ำหัก อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

วิเศษ ศรีศิริรินทร์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 7 หมู่ 8 ตำบลท่าขนอน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544

เวียน แก้วสุวรรณ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 15 หมู่ 1 ตำบลบึงหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร

เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2544

ศิริราพรรณ นวลโย ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 10 หมู่ 3 ตำบลมะลวน อำเภอพุนพิน จังหวัด

สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2544

ศิริสุทธิ ไทยชนะ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 1 หมู่ 6 ตำบลแหลมทราย อำเภอหลังสวน จังหวัด

ชุมพร เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2544

ศรียา คุ่มครอง ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 34/1 หมู่ 1 ตำบลพุนพิน อำเภอพุนพิน จังหวัด

สุราษฎร์ธานี

- สมจิตร ไชยจิต ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 8 หมู่ 4 ตำบลย่านยาว อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2544
- สมชัย สุวรรณวงศ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 34 หมู่ 5 ตำบลปากแพรก อำเภอสวี จังหวัดชุมพร
 เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2544
- สมทรง วราชัย ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 37 หมู่ 6 ตำบลกะเปา อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2544
- สมบัติ ศรีศรี ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 76 หมู่ 3 ตำบลหัวเตย อำเภอพุนพิน จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2544
- สมบุญ คีรีมา ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 9 หมู่ 10 ตำบลบ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม
 จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2544
- สมโภชน์ ไหมพรหม ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 25 หมู่ 6 ตำบลเหมทราย อำเภอหลังสวน จังหวัด
 ชุมพร เมื่อวันที่
- สมศักดิ์ วิชิตเชื้อ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 30/1 หมู่ 10 ตำบลบ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2544
- สวน นิลอรุณ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 17 หมู่ 10 ตำบลบ้านยาง อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2544
- สวน พัฒนาภากรณ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 48 หมู่ 9 ตำบลมะลวน อำเภอพุนพิน จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2544

- สงวน บุณกระสิน ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 65 หมู่ 6 ตำบลท่าขนอน อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2544
- สรวล สุขอาจ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 4 หมู่ 6 ตำบลปากแพรก อำเภอสวี จังหวัด
 ชุมพร เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2544
- สังข์ พูนสวัสดิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 37 หมู่ 1 ตำบลทุ่งตะไคร อำเภอทุ่งตะโก จังหวัด
 ชุมพร เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2544
- สังวาล คงมี ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 64 หมู่ 1 ตำบลมะลวน อำเภอพุนพิน จังหวัด
 ชุมพร เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2544
- สัน วิสาละ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 90 หมู่ 10 ตำบลท่าขนอน อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2544
- สัมฤทธิ์ นาคอุดม ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 40 หมู่ 6 ตำบลแหลมทราย อำเภอหลังสวน จังหวัด
 ชุมพร เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2544
- สาตี เอี่ยมสกุล ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 32 หมู่ 5 ตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัด
 ระนอง เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2544
- สำเนา พัฒน์แก้ว ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 24 หมู่ 5 ตำบลถ้ำสิงขร อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2544
- สารอง แสงทอง ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 62/1 หมู่ 8 ตำบลท่าขนอน อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2544

- สำราญ กอดเอ่ง ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 19 หมู่ 2 ตำบลปึงหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัด
 ชุมพร เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2544
- สุคนธ์ มาตุริก ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 46 หมู่ 9 ตำบลมะลวน อำเภอพุนพิน จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2544
- สุทิน ล้อมเมือง ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 7/1 หมู่ 2 ตำบลบ้านนา อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง
 เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2544
- สุเทน วิเชียร ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 119 หมู่ 8 ตำบลท่าขนอน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2544
- สุวรรณ นวลนุ้ม ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 5 หมู่ 10 ตำบลบ้านยาง อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2544
- สุคใจ ห้วยนุ้ย ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 5 หมู่ 10 ตำบลบ้านยาง อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2544
- สุน์ จินดารักษ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 8 หมู่ 2 ตำบลท่ากระดาน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2544
- สุนทร เทียนชัย ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 20 หมู่ 5 ตำบลถ้ำสิงขร อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2544
- เส็ง มีแก้ว ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 14 หมู่ 5 ตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัด
 ระนอง เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2544

- แสง อินทร์จันทร์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 147 หมู่ 2 ตำบลมะลวน อำเภอพุนพิน จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2544
- ไสว กุศลชู ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 22 หมู่ 1 ตำบลน้ำหัก อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2544
- หว่า ไพลอย ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 78 หมู่ 8 ตำบลท่าขนอน อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2544
- หนูเนย จันทร์ปาน ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 21 หมู่ 3 ตำบลบ้านยาง อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2544
- หนูเล็ก นนทภูมิ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 28 หมู่ 6 ตำบลกะเปา อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 17 เมษายน 2544
- อดุลย์ ทองสัมฤทธิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 26/1 หมู่ 5 ตำบลถ้ำสิงขร อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 11 มกราคม 2544
- อัมพล สุวรรณภักดี ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 109 หมู่ 2 ตำบลทุ่งตะไคร อำเภอกันตัง จังหวัด
 ชุมพร เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2544
- อำพันธ์ เทือกทิพย์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 54 หมู่ 2 ตำบลขุนทะเล อำเภอเมือง จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2544
- อำไพ สังทอง ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัมย์ ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ หมู่ที่ 5 ตำบลถ้ำสิงขร อำเภอกีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 18 มกราคม 2544

- อุบล แพศักดิ์ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 56 หมู่ 1 ตำบลน้ำหัก อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2544
- อุบล ส่งเสริม ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 33 หมู่ 5 ตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัด
 ระนอง เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2544
- อุสาศ์ ไยฤทธิ ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 18/1 หมู่ 8 ตำบลท่าขนอน อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 26 เมษายน 2544
- เอี่ยม นิ่มนวล ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 25 หมู่ 4 ตำบลท่าขนอน อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2544
- เอื้อย ศักดา ผู้ให้สัมภาษณ์ อร่ามรัศมี ค้วงชนะ ผู้สัมภาษณ์
 สัมภาษณ์ ณ บ้านเลขที่ 46 หมู่ 9 ตำบลบางงอน อำเภอพุนพิน จังหวัด
 สุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2544

ภาคผนวก 1.

ประมวลภาพสวนสมรมในจังหวัดชุมพร สุราษฎร์ธานี และระนอง

คุณตงราย คุณยายนุม รัชเวทย์ เจ้าของสวน 200 ปี ที่ ๑. หลังสวน จ. ชุมพร

ต้นทุเรียน 200 ปี ที่มาของชื่อสวน 200 ปี

นายสำเร็จ รัชเวทย์ ทายาทคนหนึ่งของเจ้าของสวน 200 ปี

ไม้ที่ล้มจะไม่ทำลาย ทิ้งเอาไว้ให้ย่อยสลายเป็นปุ๋ยตามธรรมชาติ

ความอุดมสมบูรณ์ของพืชทุกระดับชั้นในสวน 200 ปี

ความอุดมสมบูรณ์ของพืชทุกระดับชั้นในสวน 200 ปี

สมุนไพรรพิษคุดมดินที่ทรงคุณค่า

จันทน์เทศ พืชเศรษฐกิจของสวน 200 ปี

แหล่งต้นน้ำสวนสมรมที่ อ.พะโต๊ะ จ. ชุมพร

สวนสมรมที่สวยงามให้คุณค่าทางใจ

มีพันธุ์ไม้ต่างระดับชั้น สมบูรณ์และสวยงาม

ศาลาเจ้าที่ หรือหลาเจ้าที่ในสวนสมรม

สภาพสวนสมรมในพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี

สวนสมรมักอยู่ใกล้แหล่งน้ำ

ในสวนสมรมมีสมุนไพรหลากหลายชนิด

สมุนไพรร พืชคลุมดินที่มีประโยชน์และสวยงาม

สมุนไพรรพีชคุดมดินที่มีประโยชน์และสวยงาม

ความอุดมสมบูรณ์ของไม้ผลในสวนสมรม

ต้นมุงมั่ง หรือตะลิงปิ้งในสวนสมรม

เจ้าของสวนสมรมจะมีบ้านอยู่ภายในบริเวณเดียวกับสวน

เจ้าของสวนสมรมเชื่อว่าพระภูมิเจ้าที่ และบรรพบุรุษ
จะคอยคุ้มครองให้เขาอยู่เย็นเป็นสุข

นางลัดดา อธิกิจรุ่งเรือง เจ้าของสวนสมรมในอำเภอเมืองระนอง

สวนสมรมมีความสมบูรณ์และหลากหลาย

ศาลพระภูมิ ศาลเจ้าที่ ในสวนสมรม

กล้วย พืชพี่เลี้ยงในสวนสมรม

ความสมบูรณ์และหลากหลายของพันธุ์ไม้ในสวนสมรม

ภาคผนวก 2.

บรรณนิทัศน์เกี่ยวกับสวนสมรม ความหลากหลายทางชีวภาพ และอื่นๆ

ทิพรัตน์ หาญสืบสาย. “สวนสมรมชุมชนทรัพย์ชีวภาพในอ้อมกอดของขุนเขา” ใน ชุมชนทรัพย์ชีวภาพไทย. 16,164 (เมษายน) 2544

ชุมชนคีรีวง ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นสวนสมรมซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่ประมาณ 200 ปี หลักฐานที่แสดงให้เห็น คือ วัดคีรีวง เดิมบ้านคีรีวงมีชื่อเดิมว่า “บ้านขุนน้ำ” แต่เปลี่ยนมาเป็นบ้านคีรีวงภายหลัง เนื่องจากมีสภาพแวดล้อมเป็นภูเขาล้อมรอบหลายวง หรือหลายลูก อาชีพหลักของชาวบ้านคือ การทำสวนบนเขา โดยการปลูกพืชปะปนไปกับพรรณไม้ป่าดั้งเดิม หรือเรียกกันว่า “สวนสมรม” ชุมชนคีรีวงประกอบด้วยหมู่บ้าน 5 แห่ง ได้แก่ หมู่ 4, 5, 8, 9 และหมู่ที่ 10 ปัจจุบันมีประมาณ 500 กว่าครัวเรือน มีประชากรราวสามพันคน ผลผลิตที่ได้จากสวนสมรมของชุมชนคีรีวงมีหลากหลาย เช่น ทุเรียน เงาะ มังคุด สะตอ หมากรุก กระท้อน ฯลฯ ซึ่งชาวบ้านปลูกไว้กินเองและนำไปจำหน่ายทำรายได้ให้กับครอบครัว เหลือจากการจำหน่ายชาวบ้านนำมาแปรรูป สินค้าแปรรูปที่มีชื่อเสียง คือ “ทุเรียนกวนห่อกาบหมากรุก” ปัจจัยที่สำคัญในการทำสวนสมรมของชุมชนคีรีวง คือการมีปริมาณน้ำที่เพียงพอ บ้านคีรีวงถือว่าเป็นชุมชนที่มีปริมาณน้ำฝนมากที่สุดในภาคใต้ นอกจากนั้นยังมีน้ำตกหลายแห่ง เช่น น้ำตกกิณีรี น้ำตกท่าหา เป็นต้น ชาวสวนสมรมได้นำน้ำไปใช้โดยการต่อท่อประปาจากน้ำตกไปยังสวนของชาวบ้าน นอกจากนั้นยังมีพืชนานาชนิดที่ช่วยเป็นร่มเงาให้แก่กัน และช่วยทำให้ดินไม่พังทลายลงได้ง่าย นอกจากการทำสวนสมรมแล้วชาวบ้านยังให้ประโยชน์จากป่าและนำวัสดุในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ เช่น การนำใบไม้เปลือกไม้ และพืชจำพวกสะตอ ลูกเนียง เปลือกมังคุด มาทำ “สีย้อมผ้า” การผลิตกาบหมากรุกเป็นกระเช้าใส่ทุเรียน การนำต้นคลุ้มมาสานเป็นภาชนะใช้สอย การทำสมุนไพรเปลือกมังคุด การผลิตแชมพูจากพืชสมุนไพร ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มมัดข้อม กลุ่มทุเรียน ทำให้ชาวบ้านมีงานทำและมีรายได้ตลอดปี

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี ได้นำวิทยาการใหม่ ๆ มาแนะนำเพื่อให้ชาวบ้านศรีวงนำมาใช้แบบประสมประสาน เช่นการให้ห้องเย็นเก็บรักษาผลผลิตทางการเกษตร การผลิตไฟฟ้าจากพลังงานน้ำ การเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่มาใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ยังมีศูนย์พันธุ์วิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ (BIOTEC) เข้ามาจัดค่ายเยาวชน เพื่อให้เยาวชนศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ และความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตอีกด้วย

ปัจจุบันบ้านศรีวงยังเป็นชุมชนที่มีทิวทัศน์สวยงาม อากาศบริสุทธิ์ ชาวบ้านมีวิถีแบบชาวสวนดั้งเดิม ครัววงเป็นชุมชนที่มีความแข็งแกร่ง ทำให้ชุมชนศรีวงได้รับรางวัลจากการประกวดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หลายครั้ง

ณรงค์ คงมาก. “สวนพ่อเฒ่าหนองไม้แก่น นายมโน ปรีชาพร”. 19 ตำนานเกษตรผสมผสานภาคใต้. มปท. ม.ป.ป.

สวนพ่อเฒ่าหนองไม้แก่นเป็นสวนของ นายมโน ปรีชาพร (ลุงโม) กับป้าชาวปรีชาพร ตั้งอยู่ในตำบลเชียรเขา อำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช บ้านลุงโมเป็นบ้านไม้สมัยก่อนได้สูง ไม้ที่สร้างบ้านได้จากไม้ที่ปลูกไว้บนคันนา เช่น ไม้โดนด ไม้แคะ ไม้มะขามหวาน (ชื่อพื้นบ้านของไม้จามจุรี) สวนของลุงโม ป้าชาวเป็นสวนพ่อเฒ่ามีอายุประมาณ 50 ปี มีเนื้อที่ทั้งหมด 8 ไร่ ปลูกพืชพรรณไม่น้อยกว่า 30 ชนิด โดยปลูกผสมผสานปนเปไปกับป่าธรรมชาติ ทำให้เกิดความหลากหลายของพืชพรรณ และระบบปลูกที่เลียนแบบธรรมชาติ ทำให้การดูแลรักษาสวนพ่อเฒ่าดำเนินไปแบบธรรมชาติ ไม่ต้องใช้สารเคมีและรดน้ำมากนัก

พืชที่ปลูกสามารถจำแนกได้ 4 ประเภท คือ พืชผัก, ไม้ผล, ไม้ยืนต้น, ไม้ใช้สอยอื่น ๆ พืชผักสวนใหญ่เป็นพืชผักพื้นบ้าน เช่น ชะอม มะเขือ กระถินบ้าน ตะไคร้ ๆ ไม้ผลส่วนใหญ่เป็นไม้ผลที่มีอยู่ในท้องถิ่น ได้แก่ มะม่วง ทุเรียนน้ำ ส้มโอ ฝรั่ง ๆ ไม้ยืนต้น ได้แก่ ไม้สังแก ไม้บงกั ดันแคนา ดันสะเดาช้าง ไม้ใช้สอยอื่น ๆ ได้แก่ ดันลาน

กล้า รายได้ส่วนใหญ่ได้จากการขายพืชผักซึ่ง ป้าขาวจะเป็นคนนำไปขายที่ตลาดใกล้บ้าน เดือนหนึ่งจะมีรายได้จากการขายผักประมาณ 1,200-2,000 บาท นอกจากนี้ยังมีรายได้จากการขายไม้ผล และขายปลาในร่องสวน รวมรายได้ตลอดทั้งปีประมาณ 30,000 บาทต่อปี สำหรับรายจ่าย ลูกโม กับ ป้าขาวแทบไม่มีรายจ่ายเลย เนื่องจากอาหารที่บริโภคในครอบครัวก็หาได้จากพื้นที่เกษตรของตนเองเป็นส่วนใหญ่

สวนพ่อเฒ่าหนองไม้แก่น เป็นสวนตัวอย่างอีกสวนหนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นความหลากหลายทางชีวภาพในลักษณะที่เกื้อกูลกัน การปลูกพืชหลายๆชนิดร่วมกันเพื่อเกื้อประโยชน์แก่กันและการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ณรงค์ คงมาก. “เกษตรสีแนวของ หมิด บิลอาหลิ.” 19 ตำนานเกษตรผสมผสานภาคใต้. มปท. มปป.

หมิด บิลอาหลิ อายุ 30 ปี เป็นชาวลำแซง ตำบลเขาพระ อำเภอเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ได้แบ่งการใช้ที่ดินในพื้นที่ของตัวเองที่มีอยู่ 20 ไร่ ออกเป็น 4 แปลง ทำการเกษตรในรูปแบบต่าง ๆ กัน เรียกว่า “เกษตรสีแนว”

แนวแรก เป็นสวนยางสมัยใหม่เนื้อที่ทั้งหมด 8 ไร่ อาศัยแรงงานในครอบครัว ตั้งแต่กรีดยาง เก็บน้ำยาง ทำแผ่น นอกจากนั้นยังรับจ้างกรีดยางเพื่อนบ้านอีก 1 แปลง

แนวที่สอง สวนผักปลอดสารพิษ 2 ไร่ ได้รับการสนับสนุนจากโครงการพัฒนาชุมชนสวนยางขนาดเล็ก จังหวัดสตูล ให้ปลูกผักพื้นเมืองโดยไม่มีการใช้สารเคมีใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นปุยหรือยาปราบศัตรูพืช พันธุ์ผักที่ปลูกเน้นความหลากหลาย มีทั้งพืชผักกินใบ กินหัว กินฝัก กินยอด ๆ ได้แก่ ตำลึง ถั่วพู ออติบ ตะไคร้ มันจี่หนู พริก ข่า บอนกาหวี หัวมันหลา (มันเทศ) เป็นต้น

แนวที่สาม พื้นฟูสวนสมรม 5 ไร่ ปลูกไม้หลายชนิด เช่น กล้าย ขนุน จำปาตะ ฯลฯ นอกจากนั้นยังปลูกพืชที่เป็นปุยพืชสดและพืชผัก โดยเน้นการปลูกแบบผสมผสาน บางหลุมปลูกไม้ผลร่วมกัน 3 ชนิด เช่น มังคุด ลองกอง สะตอ สาเหตุที่ปลูกแบบนี้ก็เพราะว่า ไม้ผลแต่ละชนิดมีระบบรากและการติดผลแตกต่างกัน คือ มังคุด

ให้ผลตามยอด ลองกองให้ผลตามลำต้น สะตอเป็นไม้ที่มีความสูงให้ผลอยู่ระดับบน แม้ปลูกพืชสามชนิดหลุมเดียวกันก็ไม่มีปัญหากระทบกระทั่งในทางทำลายซึ่งกันและกัน นอกจากนั้นยังมีพืชผักและสมุนไพรพื้นบ้าน เช่น บอนกาหวี ผักชี ฝรั่ง กระวาน อีกร้อยกว่า

แนวที่สี่ ปลูกยางพาราร่วมกับไม้ยืนต้น 5 ไร่ โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการทดลองร่วมระหว่างศูนย์วิจัยยางสงขลา กับโครงการพัฒนาชุมชนสวนยางขนาดเล็ก ให้ปลูกยางพาราร่วมกับการปลูกไม้ยืนต้น เช่น ลองกอง สะเดาช้าง เป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ณรงค์ คงมาก. "ต้นแบบเกษตรผสมผสานเมืองลุง ของสมคิด ชูทอง." 19 ตำนานเกษตรผสมผสานภาคใต้. มปท. มปป.

สมคิด ชูทอง เป็นชาวปากคลอง ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง มีอาชีพหลัก คือ ทำนา มีพื้นที่ทั้งหมด 19 ไร่ ต่อมาคิดแปลงเป็นแปลงเกษตรผสมผสานจำนวน 3 ไร่ พร้อมกับระบบการเกษตรแบบผสมผสานที่ครบวงจร คือ มีบ้านเรือน บ่อปลา นา คอกปศุสัตว์ แปลงผัก และไม้ผล รวมทั้งระบบบ่อบาดาล เพื่อจัดการระบบชลประทานครบครัน เนื่องจากพื้นที่เป็นนามาก่อนจึงต้องขุดบ่อเพื่อปลูกไม้ผล โดยมีบ่อ 1 บ่อ และคอกวัว คอกหมู 1 หลัง ที่เหลือขอยเป็นร่องเล็ก ๆ กว้าง 5 เมตร อยู่ภายในคันล้อมที่สูง บนคันล้อมปลูกพืชหลายชนิดส่วนใหญ่เป็นขนุนและพืชผัก โดยแบ่งพืชเป็น 2 ลักษณะ คือ ที่ให้ผลผลิตในช่วงสั้น ๆ ได้แก่ ผักบุ้ง คะน้า ผักกาดเขียว หอม ผักเสี้ยน รายได้จากการขายผัก ประมาณปีละ 20,000-30,000 บาท นอกจากนั้นยังมีพืชที่ให้ผลผลิตในระยะยาวพืชที่ปลูกได้แก่ ละคร ฝรั่ง กล้วย ส้มโอ กระท้อน เป็นต้น นอกจากนั้นยังปลูกสวนครัวสำหรับไว้บริโภค เช่น ชะอม ผักหวาน พริก ตะไคร้ ตำลึง ฯลฯ ในร่องคูมีการเลี้ยงปลาหลายชนิด ส่วนใหญ่เป็นปลากินพืช ได้แก่ ปลาไน ปลาดุก ปลาช่อน ปลานิล รวมแล้วประมาณ 9,000 ตัว ปลาเหล่านี้จะกินเศษอาหารที่เหลือจากคอกหมูที่อยู่บนคันบ่อ รวมทั้งมูลวัวและมูลหมูจะถูกใส่ในบ่อตาม

ความเหมาะสมโดยไม่ให้น้ำเสีย มูลอาหารเหล่านี้จะเป็นอาหารสำหรับแพลงก์ตอนในบ่อ ปลาจึงกินแพลงก์ตอนเหล่านี้เป็นอาหาร รายได้จากการขายปลาปีละ 5,000-7,000 บาท นอกจากเลี้ยงปลาแล้วยังมีการเลี้ยงวัว 5 ตัว แม่พันธุ์หมู 4 ตัว และหมูขุน 30 ตัว เป็นแปลงผลิตปุ๋ยคอกสำหรับแปลงผักและผลไม้ นาข้าว

จุดเด่นของระบบการเกษตรผสมผสานของ สมคิด ชูทอง คือ การใช้น้ำจากบ่อบาดาลเป็นระบบชลประทานหลัก บ่อบาดาลมีความลึก 30 เมตร ขนาดท่อ 4 นิ้ว สามารถมีน้ำใช้ตลอดทั้งปี นอกจากนั้นยังมีการปลูกพืชที่หลากหลายทำให้เกิดรายได้ และขจัดปัญหาว่างงานหลังจากการทำนา การทำเกษตรแบบผสมผสานยังสามารถนำส่วนที่เหลือจากการทำการเกษตรมาใช้ประโยชน์ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น เศษผักที่เหลือนำไปเลี้ยงหมู เศษอาหารที่เหลือจากเลี้ยงหมูนำไปเลี้ยงปลา เป็นการลดต้นทุนการผลิต

ณรงค์ คงมาก. “ผักหวานป่าผสมกับผักเหมียงในสวนยางพาราของ สุวรรณ ล้อมกองแก้ว.” 19 ตำนานเกษตรผสมผสานภาคใต้. มปท. มปป.

สุวรรณ ล้อมกองแก้ว เป็นชาวบ้านนิคมหน้าเขา ตำบลคลองท่อมเหนือ อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ เริ่มปลูกผักหวานผสมกับผักเหมียงในสวนยางพารา เมื่อ พ.ศ. 2529 ผักเหล่านี้เป็นผักพื้นบ้านที่มีอยู่ตามแถบจังหวัด ภูเก็ต กระบี่ พังงา ระนอง โดยชุดพันธุ์มาจากในป่าธรรมชาติ นำมาปลูกในสวนยางพาราและสวนผลไม้ ปัจจุบันลุงสุวรรณ มีสวนยางพาราทั้งหมด 40 ไร่ โดยปลูกยางระยะ 6 x 3 เมตร แล้วปลูกผักหวานและผักเหมียงระหว่างแถวยางพารา หลุมที่ปลูกมีความกว้าง 50-60 เซนติเมตร ระยะห่างระหว่างหลุม 1.5-2 เมตร จำนวนผักเหมียง 1,000 ต้น ให้ผลผลิตแล้ว 200 ต้น ผักหวานจำนวน 300 กว่าต้น ผักหวานและผักเหมียง เป็นพืชที่มีอยู่แล้วในป่าธรรมชาติ ปลูกได้ดีในที่แจ้งและในสภาพป่าโปร่ง แต่ไม่พบในบริเวณป่าทึบ ตามธรรมชาติชอบขึ้นที่ดอน สภาพดินเป็นดินดาน และสามารถปลูกได้ดีในสภาพดินที่ไม่เหมาะสมปลูกไม้ผลอื่น ๆ เพราะผักหวานป่าและผักเหมียง ทนความแห้งแล้งได้ดี ขยายพันธุ์

โดยการใช้เมล็ด ส่วนที่ใช้บริโภค คือ ยอดและใบpestลาด ผักหวานสามารถเก็บเกี่ยว ยอดขายได้ช่วงเดือนมีนาคม - มิถุนายน แต่ผักเหมียงสามารถเก็บได้ตลอดปี สามารถ นำผักเหมียงและผักหวานป่านำไปประกอบอาหารหลายอย่าง เช่น แกงเลียง ผัดมัน แกงกะทิสด หรือรับประทานเป็นเครื่องเคียง ราคาที่ซื้อขายประมาณ กำละ 1 บาท (กำ หนึ่งมียอดประมาณ 10 ยอด) ในหนึ่งสัปดาห์ลุงสุวรรณ สามารถเก็บผักเหมียงและ ผักหวานป่า จำหน่ายประมาณ 300-500 บาท

ผักเหมียงและผักหวานป่าเป็นผักพื้นบ้านที่ขึ้นตามธรรมชาติ จึงเป็นผักที่ปลอด สารเคมีปลอดภัยต่อผู้บริโภค การปลูกผักหวานป่าผสมกับผักเหมียงในสวนยางพารา เป็นการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด นอกจากนั้นเมื่อเราใส่ปุ๋ยให้กับผักเหมียงและ ผักหวานป่า ดันยางพาราก็ได้รับปุ๋ยด้วย และเป็นการขจัดปัญหาวัชพืชในสวนยางพารา

ณรงค์ กงมาก. “สวนร้อยปีของมะแอ โต๊ะหัด.” 19 ตำนานเกษตรผสมผสานภาคใต้.

มปท. มปป.

มะแอ โต๊ะหัด อายุ 56 ปี บ้านโคกออก ตำบลทุ่งพอ อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัด สงขลา เป็นสวนโบราณอายุ 100 กว่าปี ปลูกไม้ผลนานาชนิดผสมผสานกับพันธุ์ไม้พื้น เมืองที่เป็นไม้สอยรวมทั้งยางพาราพันธุ์พื้นเมืองทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ พืชแต่ละชนิดสามารถพึ่งพาเกื้อกูลกันได้ ในการปลูกพืชระบบสวนโบราณ แบ่งการ ปลูกพืชหลายระดับโดยอาศัยลักษณะของพืชเป็นตัวแยกระดับของพืช เช่น พืชคลุมดิน พืชสมุนไพร จัดเป็นพืชระดับล่าง ไม้ผลจัดเป็นพืชระดับบน เป็นต้น

พืชระดับสวนล่างสวนร้อยปีของมะแอที่ปลูกเป็นพืชหลัก ได้แก่ “กาหลาขาว” เป็นผักพื้นบ้านที่คนในท้องถิ่นนิยมบริโภคใช้ส่วนดอกเป็นอาหาร โดยนำกลีบดอกมา ซอยบาง ๆ ใส่ในข้าวต้มและขนมจีนหรือไม่ใช่เป็นผักเหนาะ ผักจิ้มน้ำพริก จะได้รับรสชาติ แปลกไปอีกแบบหนึ่ง กาหลาขาวเป็นพืชขยายพันธุ์ด้วยหน่อและเมล็ด ราคาขายดอกละ 1-2 บาท นอกจากนั้นยังมีต้นเหรอง (สีเหรอง) ไม้ในตระกูลปาล์มปลูกเพื่อ นำไปมาทำ เป็น “จากเหรอง” ใช้มุงหลังคาบ้าน ขายดะบละ 15 บาท ปีหนึ่งสามารถทำรายได้

ประมาณ 3,000-4,500 บาท นอกจากทำ “จากแห้ง” ใบแห้งยังสามารถนำมาสานเป็นภาชนะห่อหุ้มจำปาตะอีกด้วย พืชตระกูลปาล์มนอกจากแห้งแล้วยังมี มะพร้าว ต้นพ้อ ต้นหลา โอน หมาก เป็นต้น

พืชระดับบนที่สร้างรายได้เป็นรายปีได้แก่ ไม้ผลนานาชนิด ทูเรียนบ้าน จำปาตะเงาะ ละมุด ลางสาด สะตอ มะปริง มะปราง มะเฟือง ขนุน ละไม กลัวย หน่อไม้ เป็นต้น การปลูกนั้นใช้วิธีการหยอดเมล็ด ห่างกันแค่ 1-2 วา ไม่มีระบบแถวที่แน่นอน แต่ไม่มีผลกระทบต่อการเจริญเติบโต เพราะปลูกพืชต่างชนิดทำให้มีความต้องการอาหารที่แตกต่างกัน สวนร้อยละของมะแอนอกจากเป็นการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแล้วยังเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติ ควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจของครอบครัวเกษตรกร และเป็นการแก้ปัญหาด้านราคาพืชผลและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม

ณรงค์ คงมาก. “จรัส เลียนจรรย์ ผู้สร้างสวนสมรมจากความฝัน.” 19 คำานาน
เกษตรผสมผสานภาคใต้. มปท. มปป.

จรัส เลียนจรรย์ คือเกษตรกรเจ้าของสวนสมรม บ้านท่าอยู่ ตำบลท่าอยู่ อำเภอตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา สวนสมรมในที่นี้หมายถึง การทำสวนผลไม้โดยการปลูกไม้ผลหลายชนิดและไม้อื่น ๆ ร่วมกันในพื้นที่เดียวกัน โดยเลียนแบบระบบป่าไม้ธรรมชาติ “สวนสมรม” เป็นภาษาท้องถิ่นภาคใต้ที่ใช้เรียกระบบการทำสวนผสมผสานระหว่างพืชกับพืช ก่อนทำสวนสมรม ต้องถางที่พื้นบางส่วน เพื่อปลูกไม้ผลและนำต้นกล้าไม้ผลบางชนิดที่เพาะไว้ก่อนใส่กระบอกไม้ไผ่ เช่น ทูเรียน มังคุด สะตอ ปลูกในหลุมซึ่งขุดขนาดกว้างและลึกพอที่จะใส่กระบอกไม้ไผ่ลงไปได้เท่านั้น บางชนิดก็ปลูกด้วยเมล็ดลงไปโดยตรง เช่น จำปาตะ เนียง กล้าไม้ที่มีอายุน้อยจะมีร่มเงาของป่าที่เว้นไว้เป็นร่มเงา การปลูกไม่ต้องอาศัยแนว ไม่ต้องอาศัยแถว เพียงแต่ให้มีระยะห่างที่เห็นว่าเหมาะสมเท่านั้นก็พอ

สวนสมรมของลุงจรัส ประกอบด้วยพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด แต่ที่เน้นมากที่สุด คือ ทูเรียน มังคุด สะตอ ลางสาด ช่วง 4-5 ปีแรกจะปลูกไม้ผลจำนวนมากผสมกัน เมื่อ

เวลาผ่านไปต้นไหนที่เจริญไม่สมบูรณ์ หรือมี 2 พันธุ์ติดกัน เช่น ทุเรียนอยู่ใกล้ต้น
จำปาจะ ลูกจรัสจะเลือกตัดต้นที่ไม่สมบูรณ์และจำปาจะทิ้ง สำหรับต้นแคระแกร็นใน
ช่วงปลูกใหม่ ๆ ลูกจรัสจะใช้น้ำปีศาจระรด โดยไม่ใช้สารเคมีใด ๆ วัชพืชก็จะใช้วิธี
ถางออกโดยใช้มีดพรว้าแทนใช้สารเคมีกำจัดวัชพืช โดยถางช่วงทุเรียนหล่นประมาณ
เดือน พฤษภาคม – มิถุนายนของทุกปี นอกจากมีไม้ผลแล้ว สวนสมรมของลูกจรัสยัง
ปลูกผักเหมียง ซึ่งเป็นผักพื้นบ้านปลอดสารพิษ จำนวนไม่น้อยกว่า 1,000 ต้น โดยเก็บ
ยอดอ่อนขายกิโลละ 1 บาท (10-15 ยอด) ทำรายได้ไม่น้อยกว่าปีละ 4,000-5,000 บาท

ณรงค์ คงมาก. “ ก่อและประ พืชชนิดใหม่ในป่ากินได้ของ ไร่ วิชัยกุล.” 19 ตำนาน
เกษตรผสมผสานภาคใต้. มปท. มปป.

ไร่ วิชัยกุล อายุ 58 ปี เป็นชาวบ้านเหียง ตำบลเสาเกา อำเภอสิชล จังหวัด
นครศรีธรรมราช ทำสวนปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดรวมกัน เช่น ทุเรียน ลำไย สาคู สะตอ
กระท้อนห่อ จำปาจะ รวมทั้งไม้ป่าที่กินได้ เช่น มะไฟกา ก่อ ประ เหียง ทำให้สวน
ของไร่เป็นสวนที่มีสภาพสวนสอดคล้องกับสภาพป่าผลไม้อายุ ก่อ เหียง มะไฟ
กา ประ เป็นผลไม้ป่าที่ไม่ต้องการดูแลเลย การใส่ปุ๋ยก็ไม่ต้องอาศัยเศษใบไม้ที่ร่วงหล่น
ทับถมกัน โรคและแมลงก็ไม่มารบกวนและเป็นที่ยอมรับของคนได้ซึ่งนับวันจะหาบริโภค
ยากขึ้น

ก่อ เป็นไม้ป่าที่ยอมรับบริโภคส่วนที่เป็น “เมล็ด” ซึ่งมีขนาดนิ้วหัวแม่มือโป่ง เปลือก
แข็งมาก ก่อนจะนำไปกินต้องนำไปคั่วพร้อมกับทรายให้สุก ลูกก่อก่อนจะรับประทานจะหล่น
จากผลคล้าย ๆ กับเมล็ดขางพารา ในช่วงเดือนเมษายน – พฤษภาคมของทุกปี ราคาลูก
ก่อกิโลกรัมละ 15 บาท ปีหนึ่งจะได้ประมาณ 200-4,000 ลิตร คิดเป็นมูลค่า 60,000
บาท ค่อ ลูกก่อก 100 ต้น ก่อเป็นพืชที่ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด เมื่อเมล็ดถึงพื้นต้องนำไปเพาะ
ทันที อัตราการงอกสูงเกือบ 100 %

ประ เป็นผลไม้ป่าอีกชนิดหนึ่งที่คนได้นิยมนำมาเมล็ดมาต้มหรือคั่วกิน ลุงไวนำมาปลูกไว้เป็นแนวเขตร่วมกับกอจำนวน 30 ต้น อายุ 8 ปี แล้วยังไม่เป็นลูก ต่างกับกอซึ่งเพียงอายุ 6 ปี บางต้นก็เริ่มให้ผลผลิตแล้ว

เหรียญ เป็นไม้ป่าที่ปลูกไว้มากในสวนยาง ยางพาราราว 1,000 ต้น จะปลูกเหรียญไว้ 50 ต้น โดยจะปลูกในระหว่างแถวของต้นยาง ระยะห่างต้นเหรียญจะมากกว่าพืชอื่นเพราะเป็นไม้มีทรงพุ่มขนาดใหญ่

การปลูกผลไม้ป่า นอกจากเป็นการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมแล้ว ยังเป็นการเพิ่มรายได้แก่เจ้าของสวน ลดต้นทุนการผลิต เนื่องจากไม้ป่าไม่ต้องการ การดูแลมากนัก และไม่มีปัญหาเรื่องโรคแมลง นอกจากนั้นเป็นการแก้ปัญหาราคาพืชผลตกต่ำอีกด้วย ปัจจุบันผลไม้ป่าขาดตลาด จึงไม่มีปัญหาเรื่องราคา

ณรงค์ คงมาก. “ไร่สวนผสมสู่รากัง บทเรียนของ จีน จำเกิด”. 19 คำนาน
เกษตรผสมผสานภาคใต้. มปท. มปป.

จีน จำเกิด เป็นชาวบ้านเนินหงส์ ตำบลเกาะเพชร อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช จีน ยึดอาชีพ “ไร่สวนผสม” เป็นเวลา 10 ปีแล้ว ขณะที่เพื่อนบ้านหันมาทำอาชีพนาทุ่งกันหมด ทำให้จีนประสบปัญหามากมาย น้ำจืดแปรสภาพเป็นน้ำเค็ม ดินจืดแปรสภาพเป็นดินเค็ม ต่อมาได้รับทุนจากสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา เป็นเงิน 2 แสนบาท มาใช้เป็นงบขุดคันดินกั้นน้ำเค็ม ล้อมรอบพื้นที่ จีน จำเกิด จึงสามารถประกอบอาชีพไร่สวนผสมต่อไป

ไร่สวนผสม เนื้อที่ 2 ไร่ ได้ปลูกพืชหลายชนิด โดยเฉพาะพืชผัก ได้แก่ แตงกวา ถั่วฝักยาว มะเขือ พริก นอกจากนั้นยังปลูกข้าวโพด แตงโม แตงไทย และดาวกระจาย นอกจากปลูกขายออกแล้ว กลิ่นของดาวกระจายยังเป็นสารไล่แมลงอย่างดี รายได้จากการขายผักจากไร่สวนผสม พื้นที่ 2 ไร่ ประมาณปีละ 50,000 บาท ในขณะที่รายจ่ายของครอบครัวรวมทั้งค่าปุ๋ยเคมีประมาณ 22,000 บาท เนื่องจากอาหารที่ใช้บริโภคในครอบครัว สามารถหาได้จากไร่สวนผสม นอกจากปลูกผักแล้ว น้ำจีน

ยังเลี้ยงไก่บ้านและเลี้ยงวัว 1 ตัว โดยตัดหญ้าจากแปลงผักให้วัวกินศัตรูพืชผักในแปลง ส่วนใหญ่เป็นพวกหนอนและเพลี้ย น้ำขิงจึงคิดสูตรยาสมุนไพรจำพวกใบสะเดา หัวข่า ยาสูบ ทำให้ละเอียด ฆ่าหมักไว้ 2-3 วัน แล้วกรองเอาแต่น้ำก่อนนำไปใช้ให้ผสมน้ำ อัตราส่วนหัวเชื้อ 5 ลิตร ต่อน้ำ 20 ลิตร ฉีดพ่นบริเวณที่มีหนอนและเพลี้ยหลังจากฉีด 2-3 วัน ก็สามารถเก็บผักรับประทานได้เลย

สุวรรณ อูยานันท์. “หลากหลายคิดบนเวทีวนเกษตรหนึ่งในรูปแบบเกษตรผสมผสาน”
คัมภีร์มืออาชีพชุดไร่นาสวนผสม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทพิมพ์เนศ พรินต์ติ้ง
 เซนเตอร์จำกัด, 2539

การเกษตรผสมผสานเรียกอีกชื่อหนึ่ง คือ วนเกษตร มีจุดมุ่งหมายให้คนทำสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามอัตภาพ ไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกเป็นการลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวเท่ากับเติมรายได้และขึ้นอยู่กับผู้รับการถ่ายทอดว่าจะเลือกวิธีการไหนที่เหมาะสมกับตัวเองรวมทั้งพิจารณาสภาพ พื้นที่ เงินทุน แหล่งน้ำ พันธุ์พืช และตลาด รูปแบบและแนวคิดแบบวนเกษตรที่มีให้เห็นได้แก่

ลุงเคียง คงแก้ว ทำสวนผสมผสานโดยการปลูกพันธุ์ไม้หลายชนิดเพราะเห็นว่าทำแล้วทุกอย่างได้ประโยชน์ ทั้งกินทั้งขาย มีรายได้ ครอบครัวเป็นสุข ปัจจุบันมีคนไปดูงานมาก

ลุงฤกษ์ ชัยวงษ์ สวนผสมแบบโบราณที่อนุรักษ์ไว้และมีผลไม้ที่โด่งดังมาก คือ ละครุด พริกขี้หนู และมะกอกเทศ ภายในสวนผสมผสานยังมีมะนาว ขนุน มะม่วง การปลูกระบบแยกหลุมกันความลับที่ไม่ต้องใช้ยามาแมลงเพราะน้ำท่วมแมลงที่ฟักไข่ในดินตายจนหมด

เล็ก กรุดวงศ์แก้ว เป็นผู้เริ่มต้นสร้างแหล่งผลิตไม้ป่าแทนการเก็บจากป่าโดยเริ่มทำจริงจัง พ.ศ. 2522 โดยพยายามนำพืชผักพื้นบ้านที่ยังมีอยู่มาขยายพันธุ์ก่อนทุกวันนี้เด็ก ๆ และเยาวชน 2-3 หมู่บ้านเข้ามาฝึก โดยสอนให้เพาะกล้าพันธุ์พื้นบ้านปัจจุบัน ลูก ๆ ไม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน

เล็ก กรุวงศ์แก้ว เป็นผู้เริ่มต้นสร้างแหล่งผลิตไม้ป่าแทนการเก็บจากป่า โดยเริ่มทำจริงจิง พ.ศ. 2522 โดยพยายามนำพืชผักพื้นบ้านที่มีอยู่มาขยายพันธุ์ก่อนทุกวันนี้เด็กและเยาวชน 2-3 หมู่บ้านเข้ามาฝึก โดยสอนให้เพาะกล้าพันธุ์พื้นบ้าน ปัจจุบันลูก ๆ ไม่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน

พ่อสุข ใช้วิธีเดียวกับควายนอนปลัก คือ ทำบ่ออัดดินเหนียว ลึก 50 ซม. เพื่อเก็บน้ำจากนั้นเริ่มย้อยยุคหาของโบราณมาเพาะขยายพันธุ์ เช่น หมูป่า และยังสร้างบ่อเลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ไข่ ฟักไก่ขายลูก ส่วนคันบ่อก็ปลูกไม้ผลเฉพาะมะพร้าว น้ำหอมและอนาคตก็เลี้ยงโคเนื้อแน่นอน เพราะอยากให้เห็นว่าขนาดทำน้อย ๆ ยังได้เงินมากเลย ถ้าทำนาข้าวได้ข้าวไร่ละ 300 กิโลกรัม ได้เงินแค่ 1,200 บาท ถ้าปรับนาเป็นบ่อเลี้ยงปลาขายลูกปลาแค่ 45 วัน ได้งวดหนึ่งแสนสองแสนแล้ว

คำเคื่อง ภาณี ได้คิดและปรับวิถีชีวิตใหม่ด้วยความมานะ และบากบั่น ผลงานเกษตรธรรมชาติแบบฟูกูโอกะและยังให้กำลังใจคนที่ละล้าละลังเรื่องเกษตรธรรมชาติ

ปิยะพรน หมัดหลิ ทำการปลูกพืชแบบผสมผสานโดยปลูกพืชแต่ละชนิดในหลุมเดียวกัน เช่น ปลูกทุเรียน เงาะ ลองกอง ลางสาด สามารถปลูกในหลุมเดียวกันได้ เพราะมีความต้องการอาหารและน้ำแตกต่างกัน นอกจากนั้น ปิยะพรน ได้แบ่งพืชออกเป็น 4 ชาติ ชาติดินได้แก่ พืชที่มีใบเป็นรสฝาดและขม ชาติน้ำ ได้แก่ พืชที่ขมิบใบแล้วมีรสจืด ถ้าเผื่อรสเป็นชาติไฟ ถ้าร้อนอย่างเดียวเป็นชาตุลม

สอน แปะไชย ได้ทำการเกษตรผสมผสานบนที่สูง โดยปลูกข้าวโพด และเลี้ยงควาย ทำนาข้าวปลูกไม้ผล พืชผัก และขุดบ่อเลี้ยงปลา

อรรณพ ต้นสกุล เป็นผู้บุกเบิกการสกัดสารสะเดาเพื่อป้องกันหนอน แมลงที่เข้ามาทำลายพืชพรรณทางการเกษตร นอกจากนั้นยังเป็นผู้ผลิตและจำหน่ายสารสกัดจากสะเดาอีกด้วย

สุวรรณ อยู่นันท. "เกษตรผสมผสาน" คัมภีร์มืออาชีพชุดไร่นาสวนผสม กรุงเทพฯ

: โรงพิมพ์บริษัทพิมพ์เนศ พรินติ้งเซนเตอร์จำกัด, 2539

เกษตรผสมผสาน หมายถึง การจัดระบบของกิจกรรมการผลิตในไร่นา ได้แก่ มีการผสมผสานต่อเนื่องและเกี่ยวเนื่องในการผลิตซึ่งกันและกันโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในไร่นา เช่น ดิน น้ำ แสงแดดอย่างเหมาะสมเกิดประโยชน์สูงสุด มีความสมดุลของสภาพแวดล้อมอย่างต่อเนื่องและเกิดผลเพิ่มพูนของทรัพยากรธรรมชาติ

ระบบการผสมผสาน มีการดำเนินงานโดยเน้นให้มีกิจกรรมการผลิตเพื่อลดความเสี่ยงต่อผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นจากความผันแปรของสภาวะราคาพืชผลที่มีความไม่แน่นอน นอกจากนี้การใช้ทรัพยากรที่สามารถจะจัดเองได้ในไร่นาเกษตรโดยไม่ต้องใช้เงินสดในการลงทุน ช่วยลดการเสี่ยงกับภาวะการขาดทุนผลผลิตที่เหลือก็นำไปจำหน่ายเพื่อเป็นรายได้แก่ครอบครัว

เกษตรผสมผสานแบ่งได้เป็น 4 ประเภท ประเภทที่หนึ่ง การเกษตรผสมผสาน พืช - พืช หลักการของระบบดังกล่าว อาศัยการคัดเลือกพืชที่ต้องการแสงแดด ระดับความลึกของราก ปริมาณธาตุอาหารในดินและความชื้นที่แตกต่างกันที่นิยมเรียกว่า “ระบบการปลูกพืชความสูงต่างระดับ” (Multisotoreyed Coropping Systems) ตัวอย่าง เช่น การปลูกทุเรียน โดยการทำร่องล้อมรอบป้องกันน้ำท่วม แล้วปลูกทองหลาง เพื่อเป็นร่มเงาและปิดดินไม่ให้ร่องพังทลาย นอกจากนี้ใบทองหลางยังเป็นปุ๋ยอีกด้วย

ประเภทที่สอง การเกษตรแบบผสมผสาน พืช - ปลา เช่น การเลี้ยงปลาในในนาข้าว ปลาในกินต้นข้าวหรือพืชเล็ก ๆ รวมทั้งสัตว์เล็ก ๆ เป็นอาหาร มูลของปลาในเป็นปุ๋ยแก่ต้นข้าว และปลาในยังช่วยกำจัด แมลงจำพวกหนอนและแมลงอื่น ๆ

ประเภทที่สาม การเกษตรผสมผสาน สัตว์ - ปลา เช่น การเลี้ยงเป็ดไข่และสุกร ร่วมกับการเลี้ยงปลานิล เป็ดและสุกรถ่ายมูลลงในบ่อทำให้เกิดแพลงค์ตอนพืช ปลานิลก็กินแพลงค์ตอนพืชเป็นอาหาร นอกจากนี้เศษอาหารที่เหลือก็ยังสามารถนำมาเป็นอาหารปลานิล

ประเภทที่สี่ การเกษตรผสมผสาน พืช - สัตว์ เช่น การเลี้ยงวัวนมร่วมกับปลูกข้าวโพดฝักอ่อน หลังจากเก็บฝักข้าวโพดแล้วก็สามารถนำต้นข้าวโพดอ่อนและเปลือกพร้อมไหมข้าวโพดมาใช้เลี้ยงวัว

ข้อได้เปรียบของการทำการเกษตรแบบผสมผสาน เมื่อเปรียบเทียบกับการเพาะปลูกพืชเดี่ยว ได้แก่ ลดต้นทุนการผลิตลง,รักษาสภาพแวดล้อมและนิเวศวิทยา ระบบเกษตรที่พึ่งพาตนเอง และการใช้แรงงานอย่างมีประสิทธิภาพ

ปัจจัยสำคัญในการจัดระบบเกษตรผสมผสานมี 3 ปัจจัย ประกอบด้วย ปัจจัยทางกายภาพ ปัจจัยทางชีวภาพ และปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ปัจจัยทางกายภาพประกอบด้วย

ดิน ต้องมีความสมบูรณ์มีธาตุอาหารที่เพียงพอมีความเป็นกรดเป็นด่างที่เหมาะสมและมีการอุ้มน้ำได้ดี ชาวบ้านจะสังเกตความเป็นกรดของดินด้วยการบ้วนน้ำหมากลงในดินที่มีน้ำขัง ถ้าดินเป็นกรดน้ำหมากจะเปลี่ยนจากสีแดงเป็นสีดำและตกตะกอนทันทีวิธีนี้เกษตรกรกรใช้มาช้านาน การปรับปรุงดินทำได้โดยการใส่ปุ๋ยเคมีและปุ๋ยอินทรีย์ ได้แก่ ปุ๋ยคอก ปุ๋ยพืชสด รวมถึงการปลูกพืชหมุนเวียน การปลูกพืชคลุมดินการใส่ปูน และการยกร่องปลูกพืชขวางเนินป้องกันการชะล้างหน้าดิน

แหล่งน้ำ จะต้องมีเพียงพอต่อการทำการเกษตรแบบผสมผสาน ได้แก่ สภาพลมฟ้าอากาศ อุณหภูมิ ปริมาณน้ำฝน และแสงแดด ต้องเหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของพืช

ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม สิ่งที่ควรนำมาพิจารณาเพื่อทำระบบการเกษตรผสมผสานได้แก่

- 1) แรงงานที่ใช้ในระบบเกษตรมีหลายประเภท เช่น แรงงานที่ได้จ่ายเป็นตัวเงิน เช่น แรงงานคนในครอบครัว และแรงงานจ้าง แบ่งเป็น การจ้างตลอดปี และการจ้างเป็นบางฤดู หรือ บางครั้งบางคราว
- 2) ทุนที่ใช้ในการผลิต ทุน หมายถึง ปัจจัยการผลิตมีทั้งตัวเงินและไม่ใช้เงิน เช่น ปศุสัตว์ พันธุ์พืช เครื่องมือ เครื่องจักร อาคาร โรงเรือน คลังสินค้า ทุนมีสองประเภท ทุนประเภทคงทนถาวร เช่น อาคาร โรงเรือนเก็บผลผลิต เก็บอาหารสัตว์ คลังสินค้า ประเภทที่สอง คือ ทุนใช้หมุนเวียน ได้แก่ ปศุสัตว์ พืชที่คงเหลือในไร่นารวมทั้งเมล็ดพืช อาหารสัตว์ ยาฆ่าแมลง น้ำมันเชื้อเพลิง
- 3) ศาสนาและวัฒนธรรม ในแต่ละชุมชนนับถือศาสนาต่างกัน มีการพัฒนา

ระบบเกษตรที่แตกต่างกัน เช่น ไม่ต้องการให้เกษตรกร 4 จังหวัดภาคใต้ ได้แก่ จังหวัด ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล เลี่ยงสุกรเนื่องจากเป็นข้อห้ามทางศาสนา

- 4) การตลาด มีผลผลิตมากมายหลายชนิด
- 5) สิ่งอำนวยความสะดวกของรัฐบาล ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า

สุวรรณา อุยานันท์. “ทฤษฎีน้ำเพื่อการเกษตร” คัมภีร์มืออาชีพชุดไร่นาสวนผสม

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทพิณเนศ พรินติ้งเซนเตอร์จำกัด, 2539

ทฤษฎีน้ำเพื่อการเกษตร นำเป็นปัจจัยหลักในการทำการเกษตรของประเทศไทย เฉพาะในเขตชนบทที่ยังไม่มีน้ำประปา จำเป็นต้องพึ่งพาน้ำฝนจากธรรมชาติทั้งเพื่อใช้ และดื่ม ปัญหาความแห้งแล้งเพราะฝนทิ้งช่วงบ้างไม่ตกต้องตามฤดูกาลปริมาณน้ำฝน น้อยกว่าปกติทำให้รัฐบาลต้องหาทางแก้ปัญหาเฉพาะหน้าด้วยการทุ่มเทจัดสรรน้ำให้ ประชาชน แต่ยังไม่เพียงพอ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยในปัญหาขาดแคลนน้ำเป็นเวลานาน แล้วพร้อมทั้งมีพระราชดำริถึงการแก้ไข เช่น การสร้างแหล่งกักเก็บน้ำ หรือ การชลประทาน แต่อาจจะบรรลुरาชประสงค์ พระองค์ต้องการให้ในชนบทซึ่งประสบขาด แคลนน้ำไม่อาจสร้างระบบชลประทานช่วยเหลือได้ ทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับน้ำเพื่อการ เกษตรเกิดขึ้น

ในพื้นที่เกษตร 10-15 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่กักเก็บน้ำหรือสระน้ำประมาณร้อยละ 30 ของพื้นที่ทั้งหมด ลึกประมาณ 10,000 ลูกบาศก์เมตรไว้ใช้ในการเพาะปลูกและ อุปโภค บริโภค หากฝนแล้งน้ำในสระจะนำมาใช้ได้ทันทีไม่ให้ผลผลิตเสียหาย สระน้ำ นอกจากเก็บน้ำแล้วยังสามารถเลี้ยงปลาไว้บริโภคหรือจำหน่ายได้ด้วย พื้นที่กักเก็บน้ำ 10,000 ลูกบาศก์เมตร ใช้เวลาราว 3-4 เดือน จะได้ปลาประมาณ 1,000 กิโลกรัม จำหน่ายกิโลกรัมละ 15-20 บาท จะมีรายได้ประมาณ 15,000-20,000 บาท ยังไม่รวม พืชผักทั้งไม้ผลต่าง ๆ ถ้าหากเกษตรกรกรทำนา 5 ไร่ ข้าวในนามีน้ำเพียงพอจะได้ผลผลิต 30-40 ถัง ต่อไร่ พื้นที่ส่วนที่เหลืออาจทำไร่นาสวนผสม ไม้ผล พืชผัก เลี้ยงสัตว์ อาชีพ

เหล่านี้ทำรายได้ให้กับเกษตรกร ส่วนพื้นที่ร้อยละ 10 ของทั้งหมดใช้สำหรับการสร้างที่อยู่อาศัย และเป็นถนนหนทางติดต่อภายในสวน

ดังนั้น ทฤษฎีใช้ประโยชน์ที่ดินและจัดสรรน้ำ คือ 30-10-30-30 สรุปได้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีราชประสงค์ให้เกษตรกรใช้เพื่อการขุดสระเก็บน้ำร้อยละ 30 ใช้เพื่อบ้าน และสิ่งอำนวยความสะดวกร้อยละ 10 อีก 30-30 ใช้สำหรับเพาะปลูกเลี้ยงสัตว์

สุวรรณ อูยานันท์. “ไร่นาสวนผสมในภาคใต้”. คัมภีร์มืออาชีพชุดไร่นาสวนผสม

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทพินเนศ พรินติ้งเซนเตอร์จำกัด, 2539

บังอิน เป็นคนอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ได้รับการจัดสรรที่ดินให้ทำกินในโครงการพระราชดำริที่ต้องการอนุรักษ์ดินและน้ำ การเกษตรยั่งยืน การรักษาระบบนิเวศวิทยา ป่าไม้ตลอดจนการสร้างอาชีพชาวบ้านที่จัดที่ทำกินได้ให้ 2 หมู่บ้าน แบ่งเป็นหมู่บ้านไทยและหมู่บ้านอิสลาม

มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด 5 ไร่ เลี้ยงวัวนม 10 แม่มีลูก 12 ตัว แต่ละตัวจะรีดนมราว 80-90 กิโลกรัม รายได้เดือนละ 20,000 บาท นอกจากนั้นยังมีการปลูกพืชแบบผสมผสานปะปนกันหลายชนิด เช่น มะกอก ฝรั่ง กัลยัม มะละกอ ชมพู มะม่วง ขนุน มะขามหวาน ชมพู มะพร้าว และพืชผักสวนครัวกว่า 30 ชนิด

นอกจากนั้น บังอิน ยังปลูกหญ้าแฝก ตามโครงการพระราชดำริ อนุรักษ์และน้ำเพื่อเป็นอาหารให้กับวัว เป็นการป้องกันการพังทลายของดิน และต้องการกันลม กันแดด คุมความชื้นในตัวเองด้วย

วิฑูรย์ ปัญญากุล. ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพฯ :

กรีนเนทและสหกรณ์อาหารธรรมชาติ, 2540

ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นหลักประกันความมั่นคงในการดำรงชีพ การปลูกพืชหลากหลายจึงช่วยให้เกษตรกรสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้มากกว่า โดยเฉพาะถ้าในไร่นาของเกษตรกรรายนั้นมีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างหลากหลาย ส่วนในกรณีของการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่มีสายพันธุ์เหมือน ๆ กัน พันธุ์พืชพวกนี้จะให้ผลผลิตสูงในสภาพแวดล้อมเฉพาะของมันเองเท่านั้น นอกจากนี้ความหลากหลายยังช่วยลดความเสี่ยงต่อโรคและแมลงที่มาเบียดเบียนด้วยความหลากหลายจึงเปรียบเสมือนเป็นภูมิคุ้มกันของเกษตรกรที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ในหลาย ๆ ด้าน ทั้งผลผลิต ความต้านทานโรคและแมลง คุณค่าทางโภชนาการ และอื่น ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของเกษตรกรและครอบครัว และสอดคล้องกับความหลากหลาย (แปรปรวน) ของสภาพแวดล้อม

การปฏิวัติเขียวเป็นโครงการพัฒนาเทคโนโลยีการเกษตรแบบสมัยใหม่ ซึ่งมูลนิธิฟอร์ดและมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ได้ริเริ่มขึ้นเมื่อ 30 กว่าปีก่อน โดยมีเป้าหมายในการนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแบบตะวันตกมาพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร เทคนิควิธีการทำจะเน้นความสม่ำเสมอของผลผลิต และความเป็นแบบแผนตายตัวในการปฏิบัติ ซึ่งเป็นการทำลายความหลากหลายทางชีวภาพในไร่นา นอกจากนี้สภาพนิเวศการเกษตรก็แตกต่างจากสภาพในแปลงทดลอง เกษตรกรรายย่อยที่อยู่ ในเขตชนบทที่ห่างไกล จึงไม่ได้รับประโยชน์อันใดจากการพัฒนาการเกษตรสมัยใหม่ จึงมักพบว่าการปฏิวัติเขียว แทนที่จะช่วยชาวบ้าน กลับยังทำให้ชาวบ้านยากจนลง เพราะมันไปทำลายรากฐานทางชีวภาพและระบบนิเวศ ที่ชาวบ้านต้องพึ่งพิงในการทำ การเกษตรและการดำรงชีพ

ธนาคารพันธุกรรม เป็นการแก้ปัญหาทรัพยากรชีวภาพ โดยการเก็บรวบรวมตัวอย่างพันธุ์พืชที่มีแนวโน้มว่าจะถูกทำลายไว้ในตู้เย็นขนาดใหญ่ ภายใต้อุณหภูมิและความชื้นที่เหมาะสม และเมื่อถึงระยะหนึ่งก็จะต้องนำเมล็ดพันธุ์ หรือส่วนขยายพันธุ์ของพืชเหล่านั้นมาปลูก เพื่อให้ได้เมล็ดพันธุ์ใหม่มาแทนที่เมล็ดพันธุ์เก่า เน้นที่การรักษาตัวอย่างพันธุ์พืช ทำให้ต้องแยกพันธุ์พืชนั้นออกจากกระบวนการวิวัฒนาการ ผลที่มาก็คือพืชไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางสังคมและนิเวศที่เปลี่ยนแปลงไป งานนี้จึงเป็นการตัดขาดจากกระบวนการทางนิเวศ กระบวนการทางเกษตร และกระบวนการ

วิจัยปรับปรุงพันธุ์ แต่ในขณะที่เดียวกันกลับ कुछ ชับบประมาณค่าใช้จ่ายปีละมหาศาล ตลอดเวลา

ในระยะหลายปีมานี้ นักวิชาการได้เริ่มตระหนักถึงความสำคัญของระบบเกษตรกรรมพื้นบ้านที่จะช่วยอนุรักษ์ดินและน้ำแล้ว ยังช่วยอนุรักษ์ความหลากหลายทางพันธุกรรมได้มากมาย โดยมีการสนับสนุนเกษตรกรรายย่อยด้วยบริการเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ มีการสนับสนุนนโยบาย “เกษตรยั่งยืนและการพัฒนาชนบทแบบยั่งยืน” ซึ่งเน้นย้ำถึงความสำคัญของเกษตรกรรายย่อย และมีการจัดตั้ง “ระบบทรัพยากรพันธุกรรมพืชสากล” ซึ่งเป็นกรอบอนุรักษ์พัฒนาและเผยแพร่ทรัพยากรพันธุกรรมพืชของเกษตรกร ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นรากฐานสำคัญของสิทธิของเกษตรกรต่อทรัพยากรพันธุกรรม

กลุ่มเกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชนได้ร่วมกันอนุรักษ์พันธุ์พืชพื้นบ้าน และความหลากหลายทางพันธุกรรมในไร่นาเอาไว้ โดยการเก็บรวบรวมพันธุ์พืชพื้นบ้านโดยกลุ่มเกษตรกรเอง ในรูปขอธนาคารเมล็ดพันธุ์ชุมชน และการพัฒนาปรับปรุงพันธุ์พืชพื้นบ้านให้มีลักษณะที่ดีขึ้น รวมทั้งการเผยแพร่การอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากพันธุ์พืชพื้นบ้าน แต่สิ่งหนึ่งที่ดูเหมือนจะเป็นปัญหาสำคัญในการทำงานกับกลุ่มเกษตรกรก็คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นกำลังสูญหายไปอย่างรวดเร็ว เพราะระบบการศึกษาที่ผ่านมามีคุณภาพต่ำ ปัญญาชาวบ้าน ทำให้องค์ความรู้เหล่านี้ถูกมองว่าด้อยค่าและไม่ทันสมัย ภูมิปัญญาเหล่านี้จึงเสื่อมหายไปพร้อม ๆ กันกับพันธุ์พืชพื้นบ้านที่หายากไป

การอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมในอนาคต จึงต้องผลักดันนโยบายด้านการพัฒนาการเกษตรที่มีผลต่อทรัพยากรพันธุกรรมและบทบาทของชาวนาในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพไว้ในไร่นาและเร่งแก้ไขมุมมองของนักวางแผนที่ภาคเกษตรกรเป็นภาคที่ล้ำหลัง รวมทั้งตัดความคิดเรื่องการกอบโกยทรัพยากรพันธุกรรมเพื่อประโยชน์ส่วนตัว ต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวทางการวิจัย และพัฒนาเทคโนโลยีให้หันมาตอบสนองต่อเกษตรกรรายย่อยจริง ๆ และต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กรของเกษตรกร และองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานร่วมกับกลุ่มเกษตรกรรายย่อย ในเรื่องของการรวบรวมเมล็ดพันธุ์ จำแนก, ขยาย, เก็บรักษา และประเมินผล หรือการปรับปรุงพันธุ์พืชพื้นบ้านให้สามารถดำรงอยู่ได้ตลอดไป

การรับรองสิทธิเกษตรกรที่ไม่มีประโยชน์อันใด ถ้าเกษตรกรไม่สามารถพัฒนาและใช้ประโยชน์จากเมล็ดพันธุ์นั้นต่อไปได้ กลไกการสนับสนุนทางการเงิน เทคนิค และกฎหมายจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นในการเสริมสร้างเกษตรกรต่อทรัพยากรพันธุกรรม

วิจурย์ ปัญญากุล. “ภูมิปัญญาพื้นบ้าน : หนทางสู่การพัฒนาการเกษตร” ภูมิปัญญาพื้นบ้าน กับความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ กรีนเนท และสหกรณ์อาหารธรรมชาติ, 2540

เกษตรกรพื้นบ้าน เป็นผู้ริเริ่มงานวิจัยทางการเกษตรที่มากมายในท้องไร่ – ท้องนาที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร เป็นผู้ริเริ่มการพัฒนาเทคโนโลยีที่มีสื่อเทียมน้ำสำหรับใช้ลากรดและลากคันไถ รวมทั้งระบบชลประทาน ระบบเพาะปลูกแบบหมุนเวียน – ผสมผสาน ตลอดจนการคัดเลือกและปรับปรุงพันธุ์ใหม่ ๆ ขึ้น ซึ่งบางครั้งภูมิปัญญาชาวบ้านต้องแข่งขันกับเทคโนโลยีจากตะวันตก และเทคโนโลยีตะวันตกมักได้รับการยอมรับมากกว่า อย่างน้อยก็ในระยะแรก แต่ในระยะยาววิธีการเกษตรจากภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รับการพิสูจน์ว่ามีความยั่งยืนมากกว่าเทคโนโลยีตะวันตกและนอกจากนี้แล้ว เกือบหนึ่งในสี่ของยาแผนปัจจุบันสำหรับมนุษย์นั้นเป็นยาที่พัฒนามาจากพืชสมุนไพรในเกือบทุกกรณีของการพัฒนายาเหล่านี้ นักวิจัยต้องเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้านแทบทั้งสิ้น รวมทั้งภัยจากโรคเอดส์ หรือภัยจากผลกระทบเรือนกระจก ก็อาจจะมีทางแก้ไขได้ถ้ามีการศึกษาจากองค์ความรู้พื้นบ้านอย่างจริงจัง ฉะนั้น การเข้าถึงหรือการอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมแต่เพียงอย่างเดียวคงไม่เพียงพอ การพัฒนากลไกในการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น จะเป็นกุญแจไขปริศนาให้กับนักวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของอนาคตได้

พันธุ์พื้นบ้านของเกษตรกรที่แท้จริงเป็นพันธุ์ที่มีความเหมาะสมกับเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของระบบองค์รวมในการจัดการปัญหาสังคม – สิ่งแวดล้อมของชุมชน มิใช่เป็นทรัพย์สินทางปัญญาของส่วนตัว แต่เป็นส่วนรวมกันของชุมชน

การอนุรักษ์ทรัพยากรพันธุกรรมทำได้โดยการระดมความร่วมมือและใช้แนวทางที่หลากหลายประสานร่วมกันของคนจากชุมชนท้องถิ่น มีการใช้ประโยชน์ เพราะชุมชนเกษตรกรจะอยู่ได้ก็ต่อเมื่อมีการอนุรักษ์ความหลากหลายทางพันธุกรรมควบคู่กัน และการอนุรักษ์ต้องกระทำไปอย่างต่อเนื่อง เพราะความจำเป็นในการใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพนั้นไม่เคยมีที่สิ้นสุด นักวิชาการและชาวบ้านจำเป็นต้องร่วมมือกันในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรชีวภาพ โดยการดำเนินตามแผน ปฏิบัติการที่แต่ละส่วนสามารถทำได้จริง แล้วประสานแผนดังกล่าวเข้าด้วยกัน ซึ่งถ้ามองในแง่ของงบประมาณ โดยต้นทุนค่าใช้จ่ายสูงมากกว่า ทั้งนี้เพราะนักวิชาการส่วนใหญ่มักไม่มีข้อมูลเกี่ยวกับพันธุ์พืชพื้นบ้านเหล่านั้นแบบที่เกษตรกรมี ทำให้ต้องเสียเวลาสอบถามและสืบหานานกว่าจะพบ แต่ถ้าให้ชุมชนเก็บรวบรวมพันธุ์พืช ในช่วงฤดูเก็บเกี่ยวเกษตรกรจะช่วยจำแนกพันธุ์ต่าง ๆ ออกมาได้อย่างชัดเจน

องค์ความรู้ของชุมชน ภูมิปัญญา และทักษะ ตลอดจนแปลงทดลองในท้องไร่ท้องนาเป็นพลังขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืน ที่ไม่เพียงผลิตอาหารอย่างเพียงพอให้สำหรับทุกคน แต่ยังหล่อเลี้ยงโลกให้ดำรงอยู่ต่อไปได้ ดังนั้นนักวิชาการต้องพร้อมที่จะร่วมมือและให้การสนับสนุนชาวบ้าน

วิฑูรย์ ปัญญากุล. “ภูมิปัญญาพื้นบ้านของผู้หญิง กับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ”. ภูมิปัญญาพื้นบ้าน กับความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ กรีนเนทและสหกรณ์อาหารธรรมชาติ, 2540

ผู้หญิงและความหลากหลายทางชีวภาพมีความเกี่ยวข้องกันอย่างลึกซึ้ง เศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นส่วนใหญ่พึ่งพาทรัพยากรชีวภาพเพื่อการยังชีพ และการดำเนินชีวิต ความหลากหลายทางชีวภาพจึงเป็นทั้งปัจจัยในการบริโภค การอยู่รอดของชุมชนทั้งในระยะสั้นและระยะยาวจึงขึ้นอยู่กับ การอนุรักษ์ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพอย่างยั่งยืน อันเป็นหลักการของการทำงานและองค์ความรู้ของผู้หญิง ในเกือบทุกสังคม

ผู้หญิงจะเป็นผู้ปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพ เพราะผู้หญิงเป็นผู้ทำการผลิต
บริโภค อนุรักษ์ และผลิตซ้ำความหลากหลายทางชีวภาพในทางการเกษตร

ในชุมชนท้องถิ่น พิธีกรรมส่วนใหญ่เป็นพิธีกรรมสำหรับการอนุรักษ์นิเวศธรรม
ชาติ พิธีกรรมไม่เพียงแต่เป็นภาพสะท้อนของคุณค่า และเนื้อหาของความหลากหลาย
แต่ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของแต่ละส่วนต่อระบบโดยรวม การลบลู่เมล็ด
พันธุ์ก็เท่ากับลบลู่ต่อบูรณภาพของวงจรมีชีวิตและความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับนิเวศการ
เกษตร เมล็ดพันธุ์ในพิธีกรรมเปรียบเสมือนเป็นโลกใบเล็ก ของโลกใบใหญ่ ความ
หลากหลายของเมล็ดพันธุ์จะคู่กับสมดุลของโภชนาการอาหารเสมอ แต่การปลูกพืชลูก
ผสมแบบเชิงเดี่ยวกลับนำมาซึ่งทุกขโภชนาการและการเสียสมดุล ความหลากหลายของ
ชนิดพืชช่วยรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน การปลูกพืชเชิงเดี่ยวต้องอาศัยปุ๋ยเคมี ซึ่ง
ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของผืนดิน

การผลิตของผู้หญิงต้องอาศัยความหลากหลายทางชีวภาพ ในขณะที่ผลิตเพื่อการ
พาณิชย์ ต้องอาศัยการผลิตเชิงเดี่ยวที่มีลักษณะทางชีวภาพเหมือน ๆ กัน ในความเข้าใจ
ของเกษตรกรผู้หญิง ความหลากหลายทางชีวภาพมีคุณค่าความสำคัญในตัวเอง แต่ใน
สายตาบริษัทเมล็ดพันธุ์และธุรกิจการเกษตรคุณค่าของความหลากหลายทางชีวภาพอยู่ที่
การเป็น “วัตถุดิบ” สำหรับอุตสาหกรรมเทคโนโลยีชีวภาพ ในแง่ของเมล็ดพันธุ์ก็เช่นกัน
สำหรับเกษตรกรผู้หญิงนัยความสำคัญของเมล็ดก็คือ ความสามารถในการต่อเนื่องของ
ชีวิต (เมล็ดนำมาปลูกเกิดเป็นชีวิตใหม่ได้ ในขณะที่บริษัทเมล็ดพันธุ์ข้ามชาติสนใจแต่
เมล็ดพันธุ์ที่ไม่สามารถต่อเนื่องชีวิต (เมล็ดพันธุ์นำมาปลูกใหม่ไม่ได้) เกษตรกรต้องซื้อ
เมล็ดพันธุ์ใหม่ทุกปี จึงเห็นได้ว่าใคร คือ ผู้อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพที่แท้จริง

วิฑูรย์ ปัญญากุล. “ความหลากหลายทางชีวภาพ และบทบาทหญิง-ชาย : การพัฒนา

ร่วมกัน“ ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์ กรีนเนทและสหกรณ์อาหารธรรมชาติ, 2540

มีหลายคนที่เข้าใจผิดว่า ความหลากหลายทางชีวภาพก็คือ อุทยานป่าธรรมชาติ หรือพืชและสัตว์ป่าที่กำลังจะสูญพันธุ์ หรือบางคนก็นำความหลากหลายทางชีวภาพไปเปรียบกับ “เทคโนโลยีชีวภาพ” และใช้คำทั้งสองแทนความหมายกัน จนเกิดความสับสนขึ้นมา แต่การหลงประเด็นที่สำคัญก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิง และกลุ่มคนที่คือโอกาสในสังคม กับทรัพยากรธรรมชาติตลอดจนการดำรงอยู่ร่วมกันของทั้งสองฝ่าย ความหลากหลายทางชีวภาพได้วิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ ตั้งแต่เริ่มมีมนุษย์ก่อเกิดขึ้นมา แต่เมื่อมีการพัฒนาการเกษตร เมื่อ 12,000 ปีมาแล้ว การสูญเสียความหลากหลายทางพันธุกรรมในพันธุ์พืชทางการเกษตรก็เกิดขึ้นและจากปัญหานี้เป็นผลให้เกิด โรคและแมลงระบาดอย่างรุนแรง จนเกิดความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตรอย่างมโหฬาร ซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้ได้เกิดขึ้นแล้วในหลายประเทศ และการเสียพันธุกรรมพื้นบ้านนี้เป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงมากเพราะพันธุ์พื้นบ้านเหล่านี้เองที่เป็นส่วนสำคัญที่ใช้ในการปรับปรุงพันธุ์พืชที่ใช้ในการเพาะปลูกในปัจจุบัน

นักวิชาการส่วนใหญ่จะมองเห็นแต่ภาพผู้ชายออกไปกรีดยางในป่ามาเลี้ยงครอบครัว แต่ที่จริงแล้วผู้หญิงก็มีบทบาทสำคัญทั้งในการเพาะปลูกอาหาร พืชสมุนไพรและเครื่องเทศ ตลอดจนการแปรรูปผลผลิตที่หาเก็บได้จากป่า ทั้งนี้เพราะของป่าที่แปรรูปแล้วจะมีมูลค่าในท้องตลาดสูงกว่า ดังนั้น ทักษะและความรู้ของผู้หญิงจึงมีความสำคัญทางเศรษฐกิจมาก กลไกสำคัญที่ทำลายความหลากหลายทางชีวภาพอย่างรวดเร็ว คือ การสูญเสียแหล่งที่อยู่อาศัย การถูกแบ่งแยกออกเป็นส่วนย่อย, การนำพืช/สัตว์ต่างถิ่นเข้ามาแพร่พันธุ์, การกอบโกยทรัพยากรมาใช้ประโยชน์มากเกินไปจนขอบเขต, มลพิษ, การเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศโลก, การพัฒนาระบบเกษตรอุตสาหกรรม และธุรกิจป่าไม้ กลไกเหล่านี้มีรากฐานสาเหตุมาจากปัญหาเดียวกับที่เอาเปรียบสตรีอยู่ทุกวันนี้ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับสากล จึงได้พยายามพัฒนาสถานะของผู้หญิงและฟื้นฟูทรัพยากรชีวภาพ ทั้งโดยการอนุรักษ์ความหลากหลายที่มีอยู่เดิมและขยายพันธุ์พืช/สัตว์ท้องถิ่นให้เพิ่มขึ้นแล้วถ่ายทอดองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านเกี่ยวกับการเกษตรและพืชสมุนไพรให้กับเยาวชน และสนับสนุนให้คนหันมาสนใจผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ

ความอยู่รอดของสถาบันหรือองค์กรใดขึ้นอยู่กับว่าสถาบันและองค์กรนั้นสามารถพัฒนาความหลากหลายขึ้นได้หรือไม่ มิฉะนั้น สถาบันนั้นย่อมเสี่ยงกับการล่มสลายในเวลาอันสั้น เพราะความหลากหลายช่วยให้ระบบสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพก็เปรียบเสมือนห้องสมุดที่ทำให้เราสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงในระดับท้องถิ่นและในระดับโลก แต่ภูมิปัญญาบางส่วนของห้องสมุดที่มีชีวิตกลับไม่ได้รับการเหลียวแลเอาใจใส่ โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นของผู้หญิงในชุมชนท้องถิ่น หรือแม้กระทั่งความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างเพศชายและเพศหญิงก็ยังถูกละเลย ดังนั้น บทบาทของสตรีในฐานะผู้จัดการสิ่งแวดล้อมและผู้เลี้ยงดูครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ จะต้องเป็นบทบาทที่ได้รับการยกย่องเชิดชูมากขึ้น รวมทั้งควรได้รับการสนับสนุนทั้งทางด้านงบประมาณและกำลังใจอย่างเต็มที่ พยายามทำให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และควรให้ผู้หญิงมีสิทธิที่จะได้รับการจัดสรรทรัพยากรจากสถาบันต่าง ๆ มากขึ้น รวมทั้งให้ได้รับโอกาสที่เท่าเทียมในเรื่องการศึกษา การฝึกอบรม บริการสุขภาพ ตลาดเทคโนโลยี อำนาจทางการเมือง และการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ แต่สิ่งเหล่านี้ถ้าอยากให้ได้มาผู้หญิงจำเป็นต้องสร้างแรงกดดันเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเอง และในการพัฒนางานวิจัย และการเผยแพร่เรื่องราวของสตรีก็เป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ที่ผู้หญิงทำ/รับผิดชอบ รวมทั้งต้องส่งเสริมให้มีการศึกษาเรื่องบทบาทหญิง-ชาย และองค์ความรู้ของหญิง-ชายให้มากขึ้น โดยเฉพาะความรู้ที่เกิดจากการดำเนินชีวิต เพราะความรู้ใดที่แยกออกจากความจริง ย่อมเป็นความรู้ที่ไม่มีเนื้อหาสาระและปราศจากอำนาจ ดังนั้นหากมีผู้ใดตระหนักถึงความจริงว่าผู้หญิงเป็นผู้มีความรู้ ก็หมายความว่าผู้นั้นยอมรับว่าผู้หญิงก็มีอำนาจอยู่เหมือนกัน เพราะความรู้ คือ กุญแจสู่อำนาจ ทางด้านกิจกรรมการพัฒนาส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นในระดับครอบครัวและชุมชน แต่ถ้าพิจารณาดูให้ลึกซึ้ง จะพบว่าปัญหาหลายประการเกี่ยวข้องกับเรื่องนโยบายระดับประเทศ/ภูมิภาค ซึ่งเรายังขาดระบบการวิเคราะห์ / วางแผน / การทำงานที่สามารถแก้ไขปัญหาลำเนานี้ได้

วิฑูรย์ ปัญญากุล “วิจัยความหลากหลายทางชีวภาพ ผลประโยชน์มหาศาล เพื่อใคร?” ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ กรีนเนทและสหกรณ์อาหารธรรมชาติ, 2540

การประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจของความหลากหลายทางชีวภาพ เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยยุคอาณานิคมล่าเมืองขึ้นของยุโรป แต่ได้ให้นิยามความหมายอย่างชัดเจนขึ้นว่า คือ “การสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อประมาณศักยภาพทางการพาณิชย์ของทรัพยากรพันธุกรรมและทรัพยากรชีวเคมี” ปัจจุบันหลายคนได้หันมาให้ความสนใจกับแนวคิดของการสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพเพราะเห็นว่า น่าจะเป็นทางเลือกในทางปฏิบัติที่เหมาะสมในการดึงเอากำไรจากภาคอุตสาหกรรม จากประเทศอุตสาหกรรมที่ได้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพให้มาเป็นเงินทุนในการอนุรักษ์และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศโลกที่สาม โดยบริษัทเอกชนที่ต้องการเข้าถึงทรัพยากรชีวภาพในประเทศโลกที่สามจะต้องจ่ายเงินให้กับการเข้าถึงทรัพยากรเหล่านั้น แล้วนำเงินทุนที่ได้รับไปใช้ในกิจกรรมการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่ใช่เป็นผลประโยชน์ (กำไร) ให้กับกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดเป็นส่วนตัว และเงินทูลดงกล่าวจะมอบให้แก่ชุมชนท้องถิ่นเท่านั้น เพื่อที่ทั้งสองฝ่ายจะได้รับประโยชน์และทรัพยากรชีวภาพได้รับการอนุรักษ์ไปพร้อมกันด้วย แต่ในความเป็นจริงผู้ที่พิทักษ์ปกป้องทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพทั้งหลาย หรือ คือ เกษตรกร ชาวประมง หมอยาพื้นบ้าน และชนพื้นเมือง จะมีหลักประกันใดบ้างที่จะได้รับประโยชน์จากโครงการสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพที่จะเกิดขึ้น เช่น ต้นสะเดาที่เป็นไม้พื้นเมืองของประเทศอินเดียและประเทศในเอเชียหลายประเทศ ซึ่งชาวบ้านนำเอามาใช้ควบคุมแมลงศัตรูพืช และเป็นสมุนไพรฆ่าแบคทีเรียมาตั้งแต่โบราณ องค์ความรู้นี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้านวิธีการนำสะเดามาใช้ทุกลักษณะจึงไม่อนุญาตให้จดสิทธิบัตร เพราะถือว่าเป็นสารจากธรรมชาติแต่รัฐบาลสหรัฐกลับยินยอมให้มีการจดสิทธิบัตรกับการนำส่วนต่าง ๆ ของสะเดามาสกัด เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ให้กับบริษัทผลิตสารเคมีชื่อ WR Grace จะเห็นได้ว่าระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่เป็นระบบที่มีอคติอย่างมากต่อองค์ความรู้ของชาวบ้าน

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ประเด็นพื้นฐานทางนโยบายที่ต้องพิจารณาอีก คือ ความเหมาะสมของการทำให้ทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นกลายเป็นสินค้าที่สามารถวัดค่าด้วยเงินตรา ซึ่งขายได้อย่างเสรีและครอบครองเป็นทรัพย์สินส่วนตัวได้ ทรัพยากรชีวภาพเหล่านี้เป็นมรดกของมนุษยชาติในชุมชนท้องถิ่น เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่สมาชิกในชุมชนช่วยกันรักษาไว้ การอนุญาตให้ผู้ใดมาถือครองทรัพยากรชีวภาพเป็นทรัพย์สินส่วนตัวจึงไม่เหมาะสม เพราะขัดหลักการ/จรรยาบรรณขั้นพื้นฐาน

ใครควรจะเป็นผู้มีส่วนร่วมในการกำหนด และได้รับประโยชน์จากการสำรวจทรัพยากรชีวภาพอย่างแท้จริง เพราะที่ผ่านมาผู้ที่ตัดสินใจก็มีเพียงคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่อยู่ส่วนกลาง คือ นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญ ในขณะที่ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นมักไม่ได้รับประโยชน์อันใดอย่างจริงจังจากการพัฒนาเลย รวมทั้งเรื่องบทบาทและสิทธิของชุมชนท้องถิ่น / พื้นเมืองในการสำรวจทรัพยากรชีวภาพและองค์ความรู้ของชุมชนเกี่ยวกับทรัพยากรนั้น ซึ่งสิทธิประโยชน์ที่ชุมชนอาจได้รับมีหลายแบบ เช่น เงินชดเชย การฝึกอบรม และการถ่ายทอดเทคโนโลยี แต่ชุมชนจะได้รับสิทธิประโยชน์ก็ต่อเมื่อชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะต่อรองและบังคับสิทธิของตนเท่านั้น

วิฑูรย์ ปัญญากุล “การสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพ ความร่วมมือทางวิชาการ หรือการแสวงหาประโยชน์” มีปัญญาพื้นบ้านกับความหลากหลายทางชีวภาพ.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ กรีนเนทและสหกรณ์อาหารธรรมชาติ, 2540

อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพเริ่มมีผลบังคับใช้ตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ. 2536 อนุสัญญานี้ให้การรับรองต่อการทำสัญญาข้อตกลงแบบทวีภาคี ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความแตกแยกในกลุ่มของชุมชนท้องถิ่นและประเทศโลกที่สาม แต่ในขณะเดียวกัน อนุสัญญานี้กลับให้อิสระกับบรรษัทข้ามชาติในการที่จะจดสิทธิบัตรทรัพยากรชีวภาพ โดยไม่ต้องชดเชย / ตอบแทนให้กับชุมชนพื้นเมือง / ชาวบ้านและผู้ที่ได้ประดิษฐ์คิดค้นนวัตกรรมของชุมชนมาก่อน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ ก็ผู้ที่พิทักษ์ ปกป้องและพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพ จนมีสภาพดังทุกวันนี้ แต่อนุสัญญานี้ก็ยังมีส่วนคืออยู่บางประการ

คือ ให้ความยอมรับว่า รัฐมีอธิปไตยเหนือทรัพยากรธรรมชาติทั้งปวงที่อยู่ในดินแดนของประเทศ และการเข้าถึงทรัพยากรจะต้องผ่านกฎเกณฑ์ และเงื่อนไขของประเทศนั้น ๆ รวมทั้งยังให้ความยอมรับกับความสำคัญของ “ภูมิปัญญา ประดิษฐ์กรรม และประเพณีปฏิบัติ ของชุมชนพื้นเมือง และท้องถิ่น” และกำหนดเป็นแนวนโยบายที่จะสนับสนุนการแบ่งปันอย่างเท่าเทียม ซึ่งผลประโยชน์อันเกิดจากการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญา, ประดิษฐ์กรรม และประเพณีปฏิบัติ นั้น ๆ

สัญญาข้อตกลงของ Merck และ INBIO มีเนื้อหาของสัญญาข้อตกลง คือ สถาบัน INBIO จะให้ความร่วมมือกับบริษัท Merck เพื่อรวบรวมสกัดเคมีจาก พืชแมลง และจุลชีพ สำหรับใช้ในการพัฒนาของ บริษัท Merck ซึ่งบริษัทจะออกทุนให้เป็นเวลา 2 ปี ซึ่งสัญญานี้แทบจะเรียกว่าเป็นการลงทุนที่ได้เปล่า เพราะบริษัทได้ผลตอบแทนมหาศาลจากแรงงานราคาถูก และการเข้าถึงแหล่งพันธุกรรมของประเทศ คอสตาริกาทั้งหมด และยังได้ประชาสัมพันธ์ภาพพจน์ของบริษัทอย่างดี และหลังจากกรณีการทำสัญญานี้เป็นที่รับรู้กันทั่วไป ก็มีแนวโน้มว่า จะมีการทำสัญญาในลักษณะนี้มากขึ้นเรื่อย ๆ

รัฐบาลสหรัฐได้ริเริ่มการสำรวจสมุนไพร โดยอาศัยการทำสัญญาข้อตกลงกับสถาบัน / องค์กรต่าง ๆ ในปีพ.ศ. 2536 สถาบันสุขภาพแห่งชาติ มูลนิธิวิทยาศาสตร์แห่งชาติ และหน่วยงานการพัฒนาระหว่างประเทศ ซึ่งทั้งสามเป็นหน่วยงานของรัฐบาลสหรัฐ ได้จัดสรรงบประมาณ 60 ล้าน เหรียญให้กับงานวิจัยเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ยาจากสมุนไพร โดยในการสำรวจต้องอาศัยคนพื้นเมือง และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสำรวจ เป้าหมายของโครงการความร่วมมือนี้ คือ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ยาใหม่ กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความยั่งยืน และการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในนโยบายของกลุ่มความร่วมมือนานาชาติ การจดทะเบียนสิทธิบัตรทรัพย์สินทางปัญญาเป็นเรื่องที่องค์กรที่เข้าร่วมต้องตกลงกันเอง เพื่อการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมระหว่างชุมชนคนพื้นเมืองและบริษัทผลิตยา แต่เนื้อหาและเงื่อนไขของการจัดสรรผลประโยชน์กลับมิได้เปิดเผยให้สาธารณชนทราบ จึงสรุปได้ว่า การจัดสรรผลประโยชน์คงไม่เป็นธรรมต่อชุมชนท้องถิ่นมากนัก

เนื่องจากพืชสมุนไพรปรากฏในหลายพื้นที่ และมีชุมชนที่ใช้สมุนไพรเป็นยา
รักษาโรคนั้น ในลักษณะทำนองเดียวกันหรือแตกต่างกัน ทำให้บริษัทที่จ้างจะเอาเปรียบ
จากชาวบ้านสามารถอ้างได้ว่าบริษัทได้รับตัวอย่างสมุนไพรนั้นจากชุมชน / ประเทศที่มี
เงื่อนไขเรื่องสิทธิบัตรและการจัดสรรผลประโยชน์ในลักษณะที่เป็นประโยชน์ต่อบริษัท
มากที่สุด แต่เมื่อมีการนำยาสมุนไพรนั้นมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ยาเพื่อจำหน่ายบริษัท
กลับสงวนสิทธิที่จะจ่ายค่าชดเชยให้กับชุมชน ส่วนชุมชนนั้นแทบจะไม่มีเครื่องมือ / กล
ไกใดในการบังคับให้บริษัทปฏิบัติตามสัญญาที่จะจ่ายค่าชดเชยให้กับชุมชน แต่โดยหลัก
การแล้ว ปัญหาขณะนี้ไม่ใช่เรื่องของการจะต้องจ่ายค่าชดเชยหรือไม่แต่เป็นเรื่องของ
เงื่อนไขและกฎเกณฑ์ของการจ่ายเงินชดเชย และกลุ่มใดที่มีสิทธิที่จะร่วมตัดสินใจใน
เรื่องที่มีผลกระทบต่อพวกเขา เพราะแม้แต่รัฐบาลโดยส่วนใหญ่แล้วก็มีนโยบายที่จะเมิด
/ คุกคามสิทธิของคนพื้นเมือง และมุ่งกอบโกยเอาทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นมาใช้
ประโยชน์โดยมิได้สนใจที่จะตอบแทนชุมชนพื้นเมืองอย่างเป็นทางการ ไม่ว่าจะเป็นสถาบัน
ต่าง ๆ จะประกาศนโยบายการอนุรักษ์ การจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นทางการ และสวย
หูเพียงใด แต่เมื่อชุมชนท้องถิ่นได้เปิดให้สถาบันจากต่างประเทศเข้าถึงทรัพยากรพันธุ
กรรมและองค์ความรู้ของชุมชนแล้ว ชุมชนก็หมดความสำคัญทันที ยิ่งเมื่อมีการนำ
ทรัพยากรพันธุกรรมนั้นไปจดทะเบียนสิทธิบัตรแล้วด้วย ชุมชนยังหมดความสำคัญลง
ไปอีก และแม้ว่าโครงการนี้จะส่งเสริมการถ่ายทอดเทคโนโลยีและการฝึกอบรมทาง
เทคนิคจากประเทศพัฒนาอุตสาหกรรม แต่ความจริงก็คือในท้ายที่สุดประเทศโลกที่สาม
ก็เป็นแค่เพียงแหล่งผลิต / ส่งออกวัตถุดิบให้กับประเทศอุตสาหกรรมที่จะนำไปพัฒนาเป็น
ผลิตภัณฑ์ราคาแพง ที่สร้างความร่ำรวยให้กับประเทศอุตสาหกรรมเท่านั้น ข้อตกลงแบบ
ทวิภาคีระหว่างประเทศโลกที่สามและประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมอาจมีผลด้านลบต่อ
กระบวนการเจรจา พหุภาคี คือ ประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมอาจล้มเลิกที่จะให้การ
สนับสนุนต่อแผนงานร่วมของข้อตกลงพหุภาคีเพื่อการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จาก
ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบข้อตกลงแบบทวิภาคี อาจทำให้เกิดการกีด
กันการเข้าถึงทรัพยากรของประเทศนอกภาคี แต่ในขณะเดียวกัน ก็ไม่อยากจะเห็นสภาพ
ที่ประเทศโลกที่สามที่แข่งขัน “ขาย” ทรัพยากรชีวภาพของประเทศตนเอง โดยหวังเงิน

ตราต่างประเทศและความช่วยเหลือเล็ก ๆ น้อย ๆ ดังนั้นการจัดทำข้อตกลงแบบพหุภาคี จึงเป็นความจำเป็นเร่งด่วน เพื่อส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทรัพยากรชีวภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างประเทศโลกที่สามด้วยตนเอง

ในการสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น มีสาระสำคัญของหลักการของความร่วมมือ คือ แทนที่จะตั้งเงื่อนไข / ข้อผูกมัดกับความร่วมมือแบบทวิภาคี อนุสัญญาความหลากหลายทางชีวภาพควรพัฒนากรอบ / แนวทางความร่วมมือแบบพหุภาคีระหว่างประเทศโลกที่สามด้วยตนเอง และควรส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการประดิษฐ์ / พัฒนาความรู้ใหม่ ๆ ทางภูมิปัญญาที่เป็นบูรณาภาพ

วิฑูรย์ ปัญญากุล. “โครงการวิจัยและพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้าน กับความหลากหลายทางชีวภาพ” ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับความหลากหลายทางชีวภาพ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ กรีนเนทและสหกรณ์อาหารธรรมชาติ, 2540

การจะประเมินมูลค่าผลประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพการเกษตรของชุมชนท้องถิ่นคงต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ของศูนย์วิจัยการเกษตรนานาชาติ ซึ่งได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มปรึกษาเกี่ยวกับการวิจัยเกษตรนานาชาติ และเกษตรกรพื้นบ้าน มีผู้คนมากมายที่ได้รับประโยชน์จากศูนย์การวิจัยการเกษตรนานาชาตินี้ รวมทั้งประเทศกำลังพัฒนาด้วย

ประชากรโลกกว่า 80 % ยังคงพึ่งพาชาสมุนไพรและการแพทย์พื้นบ้านในการรักษาอาการเจ็บป่วยและดูแลสุขภาพ การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพที่เป็นอาหารและยาสมุนไพร จึงเป็นความจำเป็นเร่งด่วนของประเทศกำลังพัฒนาและของชุมชนท้องถิ่นเช่นเดียวกันกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางการเกษตร ความก้าวหน้าในเทคโนโลยีชีวภาพทำให้เราไม่สามารถแยกประเภทอาหารและยาได้อย่างชัดเจน เพราะผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ กำลังมุ่งเจาะตลาด “อาหารสุขภาพ” และยาแผนปัจจุบัน 120 ชนิด ที่สกัดมาจากพืชสมุนไพร มีเกือบ 90 ชนิดที่ใช้รักษาอาการในแบบเดียวกันกับที่ใช้โดยชาวบ้านในชุมชนพื้นเมือง นอกจากสมุนไพรจากพืชและสัตว์แล้ว จุลินทรีย์

เชื้อรา และแบคทีเรีย ที่นำมาใช้ทำยารักษาโรคบางส่วนได้มาจากตัวอย่างดินจากประเทศโลกที่สามด้วยเช่นกัน

นักวิจัยจากประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมให้ความสนใจกับเรื่องคนพื้นเมืองในฐานะประเด็นของการศึกษาวิจัยทางมนุษยวิทยามาานจนนักวิจัยสามารถวิเคราะห์ DNA ของมนุษย์จากชุมชนพื้นเมืองได้โดยสะดวก งานศึกษาด้านนี้เริ่มได้รับความสนใจแพร่หลายขึ้น พร้อม ๆ กับข้อวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับงานวิจัยประเภทนี้ เพราะในการวิจัยนักวิจัยได้ไปขูดเอาศพของบรรพบุรุษของชนเผ่าต่าง ๆ มาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์โดยไม่ได้รับอนุญาต ชุมชนพื้นเมืองจึงได้เรียกร้องเอาศพของบรรพบุรุษตนคืนแม้ว่าการจดสิทธิบัตรแอสเซล (cell line) ของมนุษย์อาจจะเริ่มปรากฏเป็นข่าวขึ้น แต่ในอนาคตมีแนวโน้มว่าจะมีการขูดสิทธิบัตรคนเพิ่มขึ้น เพราะเซลล์จากมนุษย์มีคุณค่าทางการค้ามหาศาล เช่น การค้นพบยีนของคนจากชุมชน Limone ในประเทศอิตาลี ในปี 2536 ซึ่งเป็นยีนที่ป้องกันโรค Cardiovascular ailments ได้

ปัจจุบันภาคอุตสาหกรรมบางส่วนเริ่มหันมาใช้วัตถุดิบจากพืชแทนวัสดุสังเคราะห์กันมากขึ้น เพราะวัตถุดิบจากพืชไม่เพียงแต่ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อมและมีปริมาณมากมายแล้วยังมีราคาที่ย่อมเยากว่าอีกด้วย และจากแนวโน้มนี้อาจเป็นช่องทางโอกาสสำหรับชุมชนท้องถิ่นที่จะสามารถขายผลิตภัณฑ์ส่งออกได้มากขึ้น แต่ก็ก็จะเกิดปัญหาขึ้นมาด้วย คือ บริษัทธุรกิจจากต่างชาติก็อาจพยายามแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติจากชุมชนท้องถิ่นได้เช่นกัน

ยศ สันตสมบัติ, วิฑูรย์ ปัญญากุล. “เสียงที่ไม่เคยได้ยินและได้รับการใส่ใจ” ความ

หลากหลายทางชีวภาพ : มิติทางสังคมและนิเทศ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536

การสูญเสียชีวิตของสรรพสัตว์ชนิดต่าง ๆ ไม่ใช่เหตุการณ์ที่น่าจะผ่านไปโดยปราศจากความสนใจจากสาธารณชน เพราะเหตุการณ์เช่นนี้กำลังเกิดขึ้นซ้ำ ๆ และถ้าเป็นเช่นนี้เรื่อย ๆ โดยมนุษย์ไม่ยอมตระหนักว่าสภาพแวดล้อมธรรมชาติมีความสำคัญต่อ

ความอยู่รอดของสรรพชีวิตรวมทั้งตัวของมนุษย์เองด้วย วิกฤติแห่งความหลากหลายทางชีวภาพก็จะเกิดขึ้น อีกไม่นานมนุษย์ก็จะต้องสูญพันธุ์เช่นเดียวกัน และการก่อกำเนิดเกิดขึ้นใหม่ และกระบวนการวิวัฒนาการต่าง ๆ ก็จะจบสิ้นลง สาเหตุสำคัญของการสูญสิ้นเผ่าพันธุ์ ก็คือ การสูญเสียดและการแตกแยกออกเป็นชั้นเล็กชั้นน้อยของสภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติ อันเป็นถิ่นกำเนิดและที่อยู่อาศัยของสรรพชีวิตเหล่านั้นนั่นเอง นอกจากนี้ การขุดรื้อใช้ประโยชน์จากพืชและสัตว์มากจนเกินไป รวมทั้งการที่มีพืชแปลกปลอมหรือพืชจากต่างถิ่นเข้ามาปลูก รวมทั้งการใช้สารเคมีก็เป็นสิ่งที่เป็นสาเหตุของการสูญสิ้นเผ่าพันธุ์ด้วย อันเป็นสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงบรรยากาศของโลกในปัจจุบันและอนาคต

การที่จะทำความเข้าใจ และสามารถหยุดยั้งการสูญเสียดความหลากหลายทางชีวภาพได้สำเร็จจะต้องนำเอาสาเหตุของการสูญเสียดความหลากหลายทางชีวภาพมาอธิบายเชื่อมโยงกับพลังผลักดันที่ก่อให้เกิดเหตุปัจจัยเหล่านั้น โดยมนุษย์ต้องรับผิดชอบต่อความสูญเสียดความหลากหลายทางชีวภาพที่กำลังเกิดขึ้นจากความเสื่อมทรามของสภาพแวดล้อมอันเป็นถิ่นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิด มลภาวะการเปลี่ยนแปลงบรรยากาศโลก และการใช้ประโยชน์มากจนเกินไป ต้องดำเนินควบคู่กับการวิเคราะห์ให้เห็นถึงรากเหง้าทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองของประเด็นปัญหาเหล่านี้ รวมถึงพลังทางสังคมการเมืองที่มีศักยภาพต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ และการทำลายระบบนิเวศเขตร้อนมีบทบาทสำคัญเกี่ยวกับปัญหาสภาพแวดล้อมของโลกและความหลากหลายทางชีวภาพ

ป่าฝนเขตร้อนได้รับการขนานนามว่าเป็น “ธนาคารพันธุกรรม” หรือ “โรงงานเภสัชกรรม” ซึ่งมีคุณค่ามหาศาล ทั้งในด้านการใช้ประโยชน์เชิงนิเวศ คือ ป่าฝนช่วยในการดูแลรักษาความสมดุลของระบบนิเวศย่อมมีคุณค่าสูงสุดในด้านเศรษฐกิจ และสังคม เพราะป่าฝนเป็นพื้นที่รับน้ำฝนกว่าครึ่งหนึ่งของปริมาณน้ำฝนทั้งหมด เพื่อหล่อเลี้ยงผืนป่า สรรพสัตว์ และมนุษย์โลก ด้านการใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ ทั้งจากการล่าสัตว์ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการตอบสนองความต้องการด้านโปรตีนของมนุษย์ จากการใช้ประโยชน์จากพืชพื้นบ้านในป่า ทั้งพืชที่เป็นยาและอาหารทั้งหมดซึ่งชาวบ้านใช้ใน

ชีวิตประจำวัน ซึ่งอัตราการใช้ประโยชน์อาจสูงถึง 1 ใน 3 ของพันธุ์พืชทั้งหมดที่มีอยู่ ด้านการใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ ผลผลิตจากป่า หรือ “ของป่า” ไม่ว่าจะเป็นผลไม้ น้ำมัน น้ำผึ้ง ครั่ง ฟืน สมุนไพร ปลา และผลผลิตอื่น ๆ มีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของท้องถิ่น และการดำรงชีวิตของประชากรหลายล้านคนในเขตร้อน แต่การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์จากป่าเขตร้อนก็ถูกลดคุณค่าลงเหลือเพียงคุณค่าหรือสินค้าเพียงไม่กี่ชนิด ที่นักวางแผนเพื่อการพัฒนาและให้ความชอบธรรมกับการใช้ประโยชน์เหล่านั้น เช่น ไม้ซุง เป็นต้น

สถาบันทรัพยากรโลก ร่วมกับ สหพันธ์นานาชาติ เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ และโครงการเพื่อแก้ปัญหาวิกฤติการณ์ของความหลากหลาย โดยมีองค์ประกอบดังนี้ คือ รายงานสถานะของความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อสรุปข้อมูลเกี่ยวกับสถานะและแนวโน้มของความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ, แผนยุทธศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ และแผนกิจกรรมในช่วงทศวรรษเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ โครงการยุทธศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ ได้เสนอโอกาสเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกลุ่มอนุรักษ์ นักวิทยาศาสตร์ และองค์กรเอกชนระดับรากฐาน เพื่อการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรชีวภาพ โดยมีความรู้สึกว่าการใช้ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างชาญฉลาด เป็นแนวทางที่ดีที่สุดและสอดคล้องกับความเป็นจริงมากที่สุดในการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ นั่นคือการที่ต้องตระหนักอยู่เสมอว่าเงื่อนไขและข้อจำกัดของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางชีวภาพจะต้องได้รับการกำหนด และประเมินภายในบริบทของระบบนิเวศ มิใช่การประเมินจากความต้องการและคุณประโยชน์ต่อมนุษย์เป็นสำคัญ การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ หมายถึง การปรับเปลี่ยนความมั่งคั่งของธรรมชาติที่ไม่มีใครใส่ใจให้กลายมาเป็นทรัพยากรชีวภาพที่จะช่วยเกื้อหนุน ส่งเสริมการกินดีอยู่ดีของมนุษย์ การพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น และการพิทักษ์สิ่งแวดล้อม มีวิถีทางเดียวในการสร้างความสมดุลให้กับระบบนิเวศและความยั่งยืนของการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ คือ

การให้หลักประกันในเรื่องของสิทธิชุมชน และการสร้างเสริมอำนาจต่อรองแก่ชุมชนท้องถิ่นด้วย การให้อำนาจในการจัดการทรัพยากรแก่ชุมชนท้องถิ่นด้วย

กลุ่มนักอนุรักษ์นิยมส่วนใหญ่ มักวางอยู่บนพื้นฐานของแนวความคิดว่า ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นมรดกโลก แต่ในขณะเดียวกันความคิดนี้ก็ต่อมากับการวิเคราะห์อย่างชัดเจนถึงบทบาทของสังคมบริโคนิยมในการสร้างความเสื่อมทรามให้กับความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งมีรูปแบบต่าง ๆ ในการชูครีดิใช้ประโยชน์จากป่าฝน ดำเนินไปควบคู่กับการแตกสลายของชุมชนท้องถิ่น ดำเนินไปคู่กับการแตกสลายของชุมชนท้องถิ่นและอีกมนุษย์จึงจะมองเห็นผลกระทบที่ยิ่งใหญ่นี้และทำการเปลี่ยนแปลงแก้ไขระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพภายใต้รากเหง้าของการสูญเสียได้มาถึงที่สิ้นสุด

ยศ สันตสมบัติ, วิฑูรย์ ปัญญากุล. “ความหลากหลายทางชีวภาพ เทคโนโลยีชีวภาพ และกำไร” ความหลากหลายทางชีวภาพ : มิติทางสังคมและนิเทศ.
กรุงเทพฯ ฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่น, 2536

แนวคิดพื้นฐานของขบวนการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ แนวแรกได้รับแรงบันดาลใจ จากความเชื่อด้านสิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียมของสิ่งมีชีวิตทั้งหมด โดยวางอยู่บนพื้นฐานทางจริยธรรมที่ว่าชีวิตทุกรูปแบบมีคุณค่าในตัวเองโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพาการจัดระบบคุณค่าของมนุษย์ แนวที่สอง เน้นความสำคัญของการต่อสู้เพื่อสิทธิในการพึ่งตนเอง และการกระจายอำนาจตัดสินใจ ความหลากหลายทางชีวภาพเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ และระบบการผลิตในภาคเกษตร เพราะความหลากหลายเป็นหลักประกันแห่งความสมบูรณ์ และการกินคืออยู่ดีของชุมชน แนวที่สาม เชื่อมโยงโดยตรงกับพัฒนาการของเทคโนโลยีชีวภาพ ซึ่งพยายามปรับเปลี่ยนความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติให้กลายมาเป็นวัตถุดิบสำหรับการผลิตในอุตสาหกรรม ดังนั้นการอนุรักษ์จึงเป็นเพียงการอนุรักษ์ “วัตถุดิบ” แต่ความจริงต้องคำนึงถึงความหลากหลายในฐานะ

เป็นพื้นฐานและแกนกลางของการผลิตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มิใช่ในฐานะเป็นเพียงวัตถุดิบ

การผลิตที่มีประสิทธิภาพสูงสุด คือ การผลิตสินค้าชนิดเดียวกันและมีมาตรฐานเดียวกันออกมาเป็นจำนวนมาก นี่คือการบริวณทัศน์ของธุรกิจอุตสาหกรรม แต่ด้านการเกษตรการปลูกพืชเชิงเดี่ยวจำนวนมาก กลับทำลายความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่ว่าจะเป็นมลที่มีคุณประโยชน์ในไร่นาตลอดจนความหลากหลายของพันธุ์พืชพื้นเมืองซึ่งถูกแทนที่โดยสายพันธุ์ใหม่ ซึ่งความหลากหลายของพันธุ์พืชพื้นเมือง ถูกมองเป็นเพียงวัตถุดิบสำหรับการสร้างพืชผสมตัดสรยสายพันธุ์ใหม่และความหลากหลายทางชีวภาพก็จะถูกทำลายลงไปที่สุดในที่สุด การปลูกพืชเชิงเดี่ยว เป็นระบบการผลิตที่ไม่มีความมั่นคงทางระบบนิเวศ เป็นการเชื้อเชิญโรคและแมลงศัตรูพืชให้ระบาดหนัก หากการผลิตยังคงวางอยู่บนพื้นฐานของการปลูกพืชเชิงเดี่ยวและมาตรฐานเดี่ยว ความหลากหลายก็ยังคงจะถูกทำลายตามมา ระบบการผลิตอย่างยั่งยืนทุกระบบ ไม่ว่าจะเป็นการผลิตในภาคเกษตรหรือในพื้นที่ป่าในเวลาปัจจุบันหรือในอนาคตจำต้องวางอยู่บนหลักการพื้นฐานของความหลากหลายและการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ประเทศอุตสาหกรรมต้องการยึดครองสิทธิในการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางพันธุกรรมในประเทศโลกที่สามโดยไม่ต้องเสียค่าตอบแทน แต่ในทางกลับกัน ผลผลิตที่ได้จากต้นทุนของทรัพยากรชีวภาพในประเทศโลกที่สาม กลับกลายมาเป็นทรัพย์สินทางปัญญา ผลผลิตเหล่านี้ได้รับการจดทะเบียนสิทธิบัตร และได้รับการปกป้องการกฎหมายระหว่างประเทศ แนวความคิดเกี่ยวกับทรัพยากรพันธุกรรม และการจดสิทธิบัตรแสดงความเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญากำลังเป็นพื้นฐานของ “สงครามชีวภาพ” เพราะการสับเปลี่ยนสายพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตทุกชนิดมิได้เริ่มต้นจากความว่างเปล่า แต่เริ่มต้นจากสายพันธุ์ที่เป็นของผู้อื่น โดยวิถีชีวิตมาตั้งแต่ต้น

ยศ สันตสมบัติ, วิฑูรย์ ปัญญากุล. “ผลกระทบของการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพต่อชนพื้นเมือง” ความหลากหลายทางชีวภาพ : มิติทางสังคมและนิเทศ. กรุงเทพฯ ฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2536

ในปัจจุบันความหลากหลายทางชีวภาพกำลังเป็นปัญหาสำคัญของมวลมนุษย ภัยอันตรายต่อความหลากหลายทางชีวภาพมีความรุนแรงจนกลายเป็นปัญหาระดับโลก แต่การวิเคราะห์และเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาวิกฤติเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ยังคงไม่มี วิธีคิด ที่ชัดเจนเพียงพอ ทั้งในด้านของความเชื่อมโยงระหว่างความหลากหลายทางชีวภาพ กับปัญหาสภาพแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ คือ ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดรวมทั้งความหลากหลายทางพันธุกรรมและถิ่นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตเหล่านั้น ระบบนิเวศทำงานโดยผ่านความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างสิ่งมีชีวิตชนิดต่าง ๆ ซึ่งแต่ละชนิดทำหน้าที่ตอบสนองซึ่งกันและกัน หากชีวิตชนิดหนึ่งถูกทำลายล้างจนสิ้นไป ระบบความสัมพันธ์ของสรรพชีวิตทั้งหลายภายในระบบนิเวศนั้น ย่อมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปด้วย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมิได้ก่อให้เกิดผลกระทบกับระบบนิเวศภายในท้องถิ่นอย่างเดียวยังส่งผลกระทบไปถึงระบบนิเวศชุดอื่น ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันด้วย

การทำลายป่าฝนเขตร้อนนอกจากจะเป็นการสร้างสภาพวิกฤติแห่งความหลากหลายทางชีวภาพแล้ว ยังเป็นการสร้างวิกฤติแห่งความหลากหลายทางวัฒนธรรมด้วย เพราะป่าฝนเขตร้อน เป็นถิ่นกำเนิดและทำนกอาศัยของชนพื้นเมืองหลายกลุ่มหลายเผ่าพันธุ์ ซึ่งในอดีตคนทั่วไปมักไม่ค่อยสนใจ และไม่ค่อยให้การยอมรับชนพื้นเมืองทั้งทางด้านวัฒนธรรมและสิทธิต่าง ๆ จนปัจจุบันชนพื้นเมืองได้เรียกร้องการยอมรับสิทธิพื้นฐานของการกำหนดอนาคตของตนเอง เพราะนั่น หมายถึง การยอมรับและความเคารพในดินแดนและวัฒนธรรมของชนพื้นเมือง ให้มีโอกาสดำเนินการของตนเองได้อย่างแท้จริง

แผนงานเพื่อสร้าง ยุทธศาสตร์แห่งการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ วางอยู่บนพื้นฐานของคำขวัญที่ว่า การรักษา การศึกษาวิจัยและการใช้ประโยชน์ ได้รับการพัฒนาขึ้นโดยความร่วมมือจากองค์กรระหว่างประเทศหลายองค์กรด้วยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันทรัพยากรโลก สมาพันธ์นานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งได้รับเงินทุนสนับสนุนจากธนาคารโลก และสถาบันการเงิน

อื่นๆ การอนุรักษ์ความหลากหลาย “ในพื้นที่” หมายถึงการจัดให้พื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง กลายมาเป็นพื้นที่อนุรักษ์ ซึ่งจะได้รับการขนานนามว่า “ระบบนิเวศธรรมชาติ” โดยได้รับการปกป้องให้รอดพ้นจากการบุกรุกทำลายโดยน้ำมือมนุษย์ ส่วนพื้นที่บริเวณรอบนอกพื้นที่อนุรักษ์จะถูกจัดให้เป็น “เขตกันชน” ซึ่งในเขตนี้ อนุญาตให้ประชาชนเข้าไปใช้ประโยชน์ได้บ้างตราบใดที่การใช้ประโยชน์นั้นไม่ก่อผลกระทบต่อพื้นที่มากจนเกินไป การอนุรักษ์ควรมีความสอดคล้องเชื่อมโยงกับการใช้ประโยชน์จากศักยภาพในการทำกำไรของทรัพยากรเหล่านั้น การค้นหาศักยภาพในการทำกำไร หมายถึง การประเมินคุณค่าของรูปแบบชีวิตชนิดต่างๆ ในป่าฝน

ชนพื้นเมืองทุกกลุ่ม มีองค์ความรู้มากมายที่สั่งสมจากประสบการณ์หลายชั่วอายุคนเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมภายในท้องถิ่น ภูมิปัญญาความรู้เหล่านี้มิได้จำกัดอยู่แต่เพียงข้อมูลเกี่ยวกับพืชและสัตว์แต่ละชนิด พฤติกรรมการใช้ประโยชน์จากพืชและสัตว์เหล่านั้น แต่ยังรวมไปถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างสรรพชีวิตต่าง ๆ ภายในระบบนิเวศ และความสัมพันธ์กับอำนาจเหนือธรรมชาติอีกด้วย นั่นคือ ความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมมีความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับอำนาจของจิตวิญญาณ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการพิทักษ์รักษาความสืบเนื่องของสังคมวัฒนธรรม และความอุดมสมบูรณ์ของสภาวะแวดล้อม ภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ท้องถิ่น จึงมิใช่เป็นเพียงข้อมูลสำหรับการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน หรือเพื่อเป็น “วัตถุดิบ” สำหรับให้บุคคลภายนอกใช้ประโยชน์เท่านั้น แต่ภูมิปัญญาเหล่านี้คือ วิถีชีวิต และความเป็นจริงทางสังคมวัฒนธรรม ชุมชนพื้นเมืองในแถบป่าฝนเขตร้อนนำเอาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกของจิตวิญญาณมาเป็นพื้นฐานในการประกอบกิจกรรมทางการผลิตและการรักษาพยาบาลเมื่อเกิดเจ็บไข้ได้ป่วย หมอยาพื้นบ้านจะทำหน้าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพรและวิธีการรักษาโรคแก่สมาชิกในชุมชน ความรู้เหล่านี้เป็นมรดกร่วมของชุมชน แต่เมื่อใดที่ความรู้เหล่านี้หลุดพ้นไปจากการควบคุมของชุมชน เมื่อนั้น กระบวนการทำลายล้างทางวัฒนธรรมก็มักจะเริ่มต้นขึ้น ชนพื้นเมืองไม่เคยต่อต้านคัดค้านการนำเอาพืชสมุนไพรและภูมิปัญญาของพวกเขาไปใช้เพื่อช่วยชีวิตผู้ป่วย แต่วิธีการที่องค์ความรู้ของพวกเขาถูกขโมยและแปรสภาพให้กลายเป็นสินค้าต่างหาก ที่ทำให้พวกเขารู้สึกโกรธ ปัจจุบันบริษัทเอกชนต่าง ๆ ก็กำลัง

มุ่งหาทำไรเอาจากองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ โดยมีได้คืนผลประโยชน์ตอบแทน
 เจ้าขององค์ความรู้แต่อย่างใด การปกป้องสิทธิของชนพื้นเมืองจะส่งเสริมและเกื้อหนุน
 การทำงานร่วมกันระหว่างนักสภาวะแวดล้อมกับชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ แต่ในทาง
 กลับกันหากชนพื้นเมืองและชุมชนบ้านป่าถูกทำลายลงไป เพื่อปกป้องการค้าทำไรจากป่า
 ฝน กลุ่มชนและวัฒนธรรมของจะพวกเขาที่จะหายสาบสูญไปอย่างไม่มีวันหวนกลับ การ
 ขอมรับสิทธิของชุมชนท้องถิ่น และศักยภาพของพวกเขาในการดูแลจัดการและอนุรักษ์
 ทรัพยากรคือหนทางรอดเพียงหนึ่งเดียวที่เหลืออยู่สำหรับการปกป้องความหลากหลาย
 ทางชีวภาพ

ยศ สันตสมบัติ, วิฑูรย์ ปัญญากุล. “ชาวบ้านผู้อนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ :
 ประสบการณ์จากประเทศไทย” ความหลากหลายทางชีวภาพ : มิติทางสังคม
 และนิเทศ. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่น, 2536

กลุ่มชนในสังคมต่าง ๆ เลือกใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดิน น้ำ ป่า แดกต่าง
 กัน บางกลุ่มให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ ในขณะที่บางกลุ่มกลับพยายามกอบโกย
 ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นอย่างเต็มที่ ในประเทศไทยความหลากหลายทางชีวภาพ
 ที่เคยมีอยู่ในไร่นาและสวนของเกษตรกรได้ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วเมื่อมีการนำพันธุ์พืช
 และสัตว์ใหม่มาทดแทนพันธุ์พื้นเมือง มีการนำปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงมาใช้ ส่งผลให้
 ระบบนิเวศถูกทำลาย รวมทั้งปลาน้ำจืดและสิ่งมีชีวิตที่ต้องสูญพันธุ์เป็นจำนวนมาก ดิน
 เกิดสภาพเสื่อมโทรม ขาดความอุดมสมบูรณ์ หน้าดินพังทลายอย่างรวดเร็ว พืช
 สมุนไพรและภูมิปัญญาความรู้ในการใช้สมุนไพรก็สูญหายไปอย่างรวดเร็ว สาเหตุที่ทำให้
 ให้ความหลากหลายทางชีวภาพเหล่านี้สูญหายไปก็คือ กลุ่มนักธุรกิจ ทั้งระดับประเทศ
 และระดับนานาชาติ รวมทั้งกลุ่มข้าราชการและทหารที่มีสายสัมพันธ์โยงใยกับรัฐบาล
 ต่างชาติ และองค์กรระหว่างประเทศ กลุ่มอำนาจเหล่านี้เองที่ร่วมกันแย่งชิงอำนาจการจั
 ดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า จากชาวบ้านจนทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม
 ดังที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ป่าถูกทำลายเพราะการขายของระบบเศรษฐกิจการพาณิชย์

และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดมาจากกรุงเทพฯ การขยายการปลูกพืชเพื่อส่งออกขยายตัวอย่างรวดเร็วกลุ่มธุรกิจเอกชนเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของประเทศไทย โดยการขอสัมปทานป่าไม้จนมีการทำลายป่าอย่างกว้างขวาง และยังมีกรลักลอบตัดไม้นอกเขตสัมปทานโดยการสนับสนุนของโรงเลื่อย ซึ่งรัฐบาลก็ไม่ได้สนใจแก้ไขปัญหานี้จริงจัง จนเกิดน้ำท่วมใหญ่ในภาคใต้ และมีการเปิดการค้าไม้กับประเทศพม่า รัฐบาลจึงสั่งปิดป่า และยกเลิกสัมปทานป่าบางส่วน

ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการปกป้องอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในประเทศไทยนั้นมิใช่ใครอื่นนอกจากชาวบ้านในชนบท แม้ว่าพวกเขาจะไม่เคยศึกษาชีววิทยาและอาจไม่รู้จักแม้แต่ความหมายของคำว่า การอนุรักษ์ธรรมชาติ แต่ชาวบ้านเหล่านี้คือผู้ที่ได้แสดงตนอย่างเข้มแข็งในการปกป้องทรัพยากรชีวภาพตลอดมา เช่นในการต่อต้านการสร้างเขื่อนในหลาย ๆ แห่ง โดยในบางกรณีความพยายามของชาวบ้านอาจได้รับการสนับสนุนจากสื่อมวลชนบ้าง จากองค์กรพัฒนาชุมชนบ้าง รวมทั้งนักวิทยาศาสตร์ และนักวิชาการบางส่วน การต่อสู้ของชาวบ้านในทุกวันนี้ก็เพื่อปกป้องที่ดินทำกินและทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแหล่งทำมาหากินของชาวบ้านชนบทยากจน ซึ่งกำลังถูกคุกคามโดยกลุ่มนายทุน และโครงการพัฒนาของรัฐ เป้าหมายของชาวบ้านก็เพียงเพื่อปกป้องสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรแหล่งสุดท้ายของชุมชนจากการบุกรุกของกลุ่มคนภายนอก ความพยายามในการพัฒนาศักยภาพในการพึ่งพาตนเองของชาวบ้านโดยการพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่จำกัดแต่เรื่องของยาสมุนไพร เกษตรกรรายย่อยทั่วประเทศได้เริ่มตระหนักถึงปัญหาการพึ่งพาต่อระบบเศรษฐกิจการตลาด และปัญหาของการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งทำให้มีความจำเป็นในการใช้สารเคมีที่เป็นอันตราย เกษตรกรจำนวนมากได้เริ่มหันมาสนใจกับแนวทางด้านเกษตรกรรมทางเลือก ไม่ว่าจะเป็นเกษตรผสมผสานเกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ และวนเกษตร ซึ่งเป็นระบบเกษตรที่ช่วยพัฒนาศักยภาพการพึ่งพาตนเองของชาวบ้าน เช่น กรณีผู้ใหญ่วินูลย์ เข็มเฉลิม จากบ้านห้วยหิน จังหวัดฉะเชิงเทราแต่ก่อนผู้ใหญ่วินูลย์ปลูกมันสำปะหลัง ซึ่งเป็นพืชพาณิชย์เพียงอย่างเดียว เมื่อราคามันสำปะหลังลดลงและราคาปัจจัยการผลิตอื่น ๆ กลับเพิ่มขึ้น และระบบนิเวศก็เสื่อมโทรมลงฐานะทางเศรษฐกิจก็ไม่ดีผู้ใหญ่จึงต้องขายที่ดิน

กว่า 200 ไร่ เพื่อชดใช้หนี้สิน จนเหลือที่ดินเพียง 9 ไร่เศษผู้ใหญ่จึงหันมาปลูกพืชผสมผสานกันในเวลาแค่ห้าปี ผู้ใหญ่มีพันธุ์ไม้ในสวนกว่า 500 ชนิด และกลายเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพรของประเทศ

นักอนุรักษ์น่าจะได้ประโยชน์จากการประสานความร่วมมือกับขบวนการของชาวบ้านมากกว่าการรวมงานกับนักวิชาการที่หันไปทำงานเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้า หรือทำงานให้กับธนาคารโลก เพราะว่าชาวบ้านเป็นผู้ที่มีส่วนเสียโดยตรงกับการอนุรักษ์พันธุ์พืช หรือการทำลายความหลากหลาย ในขณะที่รัฐบาลและองค์กรระหว่างประเทศมักมีผลประโยชน์ในกระบวนการทำลายสภาพแวดล้อม ดังนั้นการประสานความร่วมมือกัน โดยตั้งอยู่บนฐานของการเข้าใจ และยอมรับทัศนะและเป้าหมายที่แตกต่างกันของกลุ่มต่าง ๆ ตลอดจนการเคารพซึ่งกันและกัน จึงเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของความสำเร็จในขบวนการอนุรักษ์ในประเทศไทย ผู้ที่อนุรักษ์และปกป้องทรัพยากรชีวภาพจากการทำลายล้างโดยโครงการของรัฐ บริษัทธุรกิจเอกชนและองค์กรระหว่างประเทศ ก็คือ ขบวนการชาวบ้านในชนบทนั่นเอง ดังนั้น ข้อเสนอแนะต่าง ๆ เกี่ยวกับแผนการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อมทั้งในระดับประเทศและระดับสากล ควรที่จะตระหนักถึงบทเรียนในข้อนี้และให้ความยอมรับต่อบทบาทของชุมชนท้องถิ่นอย่างจริงจัง

ยศ สันตสมบัติ, วิฑูรย์ ปัญญากุล. “ทรัพยากรพันธุกรรม เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”

ความหลากหลายทางชีวภาพ : มิติทางสังคมและนิเทศ. กรุงเทพฯ ฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่น, 2536

กุญแจที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการตกลงระหว่างประเทศเกี่ยวกับเงื่อนไขความสำเร็จในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพจะต้องประกอบด้วยปัจจัยสามประการคือ หนึ่ง การสร้างหลักประกันให้กับประเทศต่าง ๆ ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรม สอง การให้ค่าชดเชยกับประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการที่เป็นรูปธรรมในการสนับสนุนเกษตรกรและองค์กรชาวบ้านที่ได้อนุรักษ์ทรัพยากรพันธุ

กรรม และปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพไว้ และ สาม มีการตกลงเรื่องการถ่าย
ทอด เทคโนโลยี จากประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมให้กับประเทศโลกที่สาม โดยทั่วไป
แล้วประเทศกำลังพัฒนาย่อมให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของตน
ประเทศโลกที่สามจำนวนมากรู้สึกว่ ประเทศอุตสาหกรรมพยายามกดดันให้มีการ
อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จนกระทั่งส่งผลให้กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
ของประเทศโลกที่สามต้องสะดุดหยุดชะงัก

แกนกลางของปัญหาความขัดแย้งเรื่องการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ
คือ กลุ่มคนที่จะได้รับประโยชน์มากที่สุดจากการใช้สอยทรัพยากรชีวภาพ มิใช่เจ้าของ
หรือ “ผู้พิทักษ์รักษา” ความหลากหลายทางชีวภาพนั้น แต่กลับเป็นกลุ่มคนที่มี
เทคโนโลยีและอำนาจควบคุมตลาดของผลิตภัณฑ์จากทรัพยากรชีวภาพ ซึ่งแนวทางหนึ่ง
ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งนี้ ก็คือ การหามาตรการที่จะเป็นหลักประกันในการชดเชย
หรือทดแทนให้กับผู้ที่ครอบครองทรัพยากรพันธุกรรม รวมทั้งสนับสนุนให้มีการถ่าย
โอนเทคโนโลยีที่เหมาะสม เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพให้กับประเทศ
ที่มีทรัพยากรดังกล่าวอยู่ เพื่อให้ประชากรในประเทศเหล่านั้นได้รับประโยชน์ได้โดย
ตรงจากทรัพยากรของตน

ก่อนมีสนธิสัญญานานาชาติขึ้นกลุ่มคณะทำงานเฉพาะกิจได้ประชุมปรึกษากัน
หลายครั้ง ในการจัดทำร่างเอกสารเบื้องต้น เพื่อเป็นจุดเริ่มต้นของการประชุมและเจรจา
ซึ่งทุกฝ่ายเห็นพ้องกันว่าสนธิสัญญานี้จะต้องมีการกำหนดมาตรการรูปธรรมในทาง
ปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากความหลากหลายอย่างยั่งยืน โดยผู้ที่
ได้ประโยชน์มากที่สุดก็ต้องให้เงินสนับสนุนแผนงานนี้มากที่สุด และต้องมีการ
กำหนดกลไกใหม่ เพื่อสร้างหลักประกันในการแบ่งสรรทรัพยากรและถ่ายทอด
เทคโนโลยี โดยตั้งอยู่บนหลักการของการตกลงร่วมกัน สนธิสัญญานี้ มีประเด็นหลัก
สามประการที่เป็นหัวใจสำคัญ คือ 1) การแบ่งสรรทรัพยากรพันธุกรรม ตั้งอยู่บนหลัก
การร่วมกันว่า การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพ ควรตั้งอยู่บนฐานของ
การตกลงร่วมกันระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องและไม่เห็นด้วยกับการใช้ประโยชน์อย่างเสรี
2) การถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อชาวบ้าน ต้องคำนึงถึงผลประโยชน์และความเป็นอยู่ที่ดี

ขึ้นของชุมชนท้องถิ่นในประเทศด้อยพัฒนา และส่งเสริมความพยายามริเริ่มของชาวบ้าน ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ 3) สิทธิและแรงจูงใจสำหรับชุมชนท้องถิ่น คือ การที่สนธิสัญญาฉบับนี้จะต้องมีการสนับสนุนท้องถิ่นในมาตรการที่ชัดเจนทุก ๆ ด้าน เพื่อความมั่นใจของชุมชน

ยศ สันตสมบัติ. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิภาคท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่าง
ยั่งยืน เชียงใหม่ :นพบุรีการพิมพ์,2542

รายงานการวิจัยฉบับนี้เป็นการนำเสนอแนวคิดและการวิเคราะห์ภาพรวมของการ ศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยการศึกษาจากหมู่บ้านในเขตภาคเหนือ 14 กลุ่ม การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์

1. การศึกษาวิจัยภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้ท้องถิ่น : เพื่อการศึกษาถึงระบบการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และความหลากหลายทางชีวภาพกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในเขตภาคเหนือตอนบน
2. การศึกษาวิจัยในแง่นี้เป็นการสำรวจและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านอาหารและยาของกลุ่มพันธุ์ต่างๆโดยเน้นมิติทางสังคมวัฒนธรรมของการใช้พืชผักสมุนไพร เพื่อสร้างฐานข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรชีวภาพ
3. การศึกษาวิจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นการศึกษาการแสดงออกของภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรมและสามารถนำมาเป็นประเด็นหรือหัวข้อของการศึกษา เช่น การหาอาหาร ยารักษาโรค เครื่องมือเครื่องใช้ ที่อยู่อาศัย
4. การวิจัยเพื่อพัฒนา เป็นการแสวงหาแนวทาง และกระบวนการเรียนรู้ในสร้างเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนเพื่อทำหน้าที่อนุรักษ์และจัดการทรัพยากร
5. การวิจัยเชิงนโยบาย วัตถุประสงค์ประการสุดท้ายของโครงการวิจัยนี้คือ การนำเสนอนโยบายเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพจากระดับรากหญ้าหรือชุมชนท้องถิ่นเพื่อนำเสนอ และผลักดันระดับประเทศ โดยมุ่งเน้นสร้างความเข้าใจ การยอมรับและความร่วมมือระหว่างชาวบ้าน นักวิชาการ นักพัฒนาและเจ้าหน้าที่รัฐ และ

ให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

แนวทางในการดำเนินโครงการ

1. เป็นหมู่บ้านเก่า ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนยังมีสภาพสมบูรณ์
2. การกำหนดกรอบและกิจกรรม เพื่อคัดเลือกพื้นที่วิจัยเรียบร้อยแล้ว ขั้นตอนต่อไปในการทำงานคือการจัดเวทีร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่เพื่อกำหนดกรอบและแนวทางในการพัฒนากิจกรรม
3. การเก็บข้อมูลสนาม ในประเด็นต่างๆ เช่น ลักษณะกายภาพของพื้นที่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม ลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมและระบบการจัดการทรัพยากร
4. การเก็บข้อมูลและกิจกรรมของโครงการ โดยมีการเก็บข้อมูลสนาม และทำฐานข้อมูลเกี่ยวกับพืชสมุนไพร

ยศ สันตสมบัติ. “ความหลากหลายทางชีวภาพ : บริบทกายภาพและวัฒนธรรม”. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิภาคท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, 2542

การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจสัมพันธ์ระหว่างความหลากหลายทางชีวภาพกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ จะต้องเริ่มต้นด้วยวิธีการศึกษาแบบองค์รวมและรอบด้าน เพื่อทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต ระบบการผลิต ความเชื่อ พิธีกรรม เพราะแต่ละกลุ่มชนย่อมมีความแตกต่างหลากหลายที่ขึ้นอยู่กับบริบทและเงื่อนไขทางกายภาพ ประวัติศาสตร์และสังคมวัฒนธรรมแต่ละกลุ่มเป็นสำคัญ

บรรดากลุ่มชนที่เรียกว่า “ชนพื้นเมือง” หากว่าเราพิจารณาการกระจายตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ทั่วโลก เราจะเห็นได้ว่าจะมีการเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นระหว่างความหลากหลายทางชีวภาพกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม เหตุผลที่สำคัญประการหนึ่งเพราะสภาพแวดล้อมที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมีบทบาทสำคัญในการกำหนดกิจ

กรรมทางการผลิตและสัมพันธภาพอันแน่นแฟ้นระหว่างคนและชุมชนกับธรรมชาติ สิ่งเหล่านี้สามารถสะท้อนออกมาในรูปองค์ความรู้ท้องถิ่นด้านอาหาร ยา ความเชื่อ พิธีกรรม คติพื้นบ้าน ป่าธรรมชาติและป่าดงดิบหลายแห่ง เช่น ป่าเมฆอน ถูกใช้ประโยชน์และจัดการโดยกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยบริเวณนั้นมานานหลายพันปี ในเขตอุทยานแห่งชาติหลายแห่งออสเตรเลีย ค้นพบว่าพื้นที่เหล่านี้เคยเป็นที่อยู่อาศัยและทำมาหากินของชนพื้นเมืองหลายกลุ่มมาเป็นเวลานานนับพันปี กลุ่มชนเหล่านี้ได้ทำการเพาะปลูก และบริเวณพื้นที่ป่าโดยแบ่งออกเป็นประเภท เช่น ผืนป่าศักดิ์สิทธิ์ ป่าช้าบรรพบุรุษ เพื่อปกป้องพื้นที่ซึ่งเป็นเขตค้ำถาดาร กลุ่มชาติพันธุ์มากมายในประเทศไทยที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการพื้นที่ป่าที่ค้ำถาดาร และเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพให้กับธรรมชาติแวดล้อมในรูปของป่าชุมชน นอกเหนือจากการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนแล้ว กลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนท้องถิ่นยังได้พัฒนาปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติในลักษณะพึ่งพาและผูกพัน อันนำไปสู่แบบแผนของการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างอ่อนน้อมและยั่งยืนของบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เหล่านี้เรียกว่า “ จริยศาสตร์แห่งการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน”

ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยมีพื้นที่ประมาณ 85,900 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วยจังหวัดต่างๆ 8 จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง แพร่ น่าน ลำพูน พะเยา และแม่ฮ่องสอนภูมิประเทศของภาคเหนือตอนบนประกอบไปด้วยเทือกเขาสลับซับซ้อน 4 เทือกเขา คือ ทิวเขาแดนลาว ทิวเขาถนนธงชัย ทิวเขาฝิ่ปันน้ำ ทิวเขาหลวงพระบาง การจัดแบ่งระบบนิเวศในเขตภาคเหนือตอนบน โดยอาศัยระบบความสูงเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ประเภทของป่าและพันธุ์ไม้การจัดการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 5 โซน คือ เขตป่าดิบเขาระดับสูง, เขตป่าดิบเขา, เขตป่าดงดิบ, เขตป่าเบญจพรรณและพื้นที่ราบลุ่ม

โซนที่หนึ่ง เขตป่าดิบเขาระดับสูง เป็นที่อยู่อาศัยของชนชาติพันธุ์ 2 กลุ่มคือ ม้ง และลีซอ ชาวม้งทำไร่แบบ Long Cultivation – very Long Fallow ซึ่งหมายถึง การใช้ที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูกเป็นระยะเวลาสั้นเพื่อให้พื้นที่ต้องกลายสภาพป่า ครัวเรือนชาวม้งมักทำไร่อย่างน้อย 2 แปลงด้วยกัน แปลงปลูกข้าวอาหารหลัก แปลงที่สองปลูกฝิ่นปะปนกับพืชผัก ชาวลีซอนิยมตั้งถิ่นฐานในเขตป่าดิบเช่นเดียวกับชาวม้ง มีการทำการ

เกษตรแบบตัดฟัน โคนเผา นิยมปลูกข้าว ข้าโพดและฝิ่นเป็นหลัก ชาวลิซอนิยมปลูกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับสภาพอากาศโดยการปลูกข้าวเหนียวด้านบนเพื่อไม่ให้ไหลมาปะปนกับข้าวเจ้า ข้างฟาง เครื่องเทศ เช่น ตะไคร้ ขิง และพืชไม้ดอก เช่น ทานตะวัน นอกจากนี้ ชาวลิซอยังมีประเพณีในการรักษาป่าเจ้าเมือง ซึ่งเป็นที่ป่าของผีเจ้าเมืองกับป่าหัวน้ำ โดยมีข้อห้ามว่าไม่ให้ชาวบ้านเข้าไปทำอะไรหรือการเกษตรในบริเวณดังกล่าว นอกจากชาวลิซอ ม้ง แล้วในเขตป่าดิบเขาในระดับสูง ยังมีชาวจีน ฮ่อ ที่นิยมทำการเกษตรตามเชิงเขาสูง โดยปลูกข้าวสาลี ข้าวโพด ข้าวฟ่าง และฝิ่นเป็นพืชหลัก ชาวจีนฮ่อยังเชี่ยวชาญโดยมีการจัดตั้งกองคาราวานม้าต่างๆ และวัดต่างไปค้าขายยังเมืองในเขตพม่า ไทย เวียดนาม และจีน

โซนที่สอง เขตป่าดิบเขา เป็นพื้นที่ที่มีความสูงประมาณ 1,000 – 1,400 เมตร เป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มหลายกลุ่มด้วยกัน เช่น อาข่า เมี่ยน มูเซอร์เซเล มูเซอร์แดงและมูเซอร์ดำ เป็นต้น ระบบการผลิตกลุ่มชาติพันธุ์ที่นิยมตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินอยู่ในเขตป่าดิบเขาในอดีตมีลักษณะการทำเกษตรแบบตัดฟัน โคนเผา และมีการปลูกฝิ่น เช่นเดียวกับชาวม้งและลิซอ

ชาวอาข่ามีประเพณีความเชื่อที่เป็นพื้นฐานในการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ในหลายลักษณะด้วยกัน เช่น มีความเชื่อเรื่องการไม่ตัดต้นไม้ใหญ่ เพราะถือว่าการกระทำดังกล่าวไม่เคารพต่อผี แต่ชาวอาข่าสามารถนำผลผลิตจากป่ามาใช้ได้ เช่น การนำเอาใบไม้เปลือกไม้และรากไม้ไปใช้ทำยา และเก็บพืชผักเป็นอาหาร และแหล่งน้ำจะต้องใกล้หมู่บ้านซึ่งได้รับการป้องกันตามกฎหมายของกลุ่มโดยไม่ให้คนหรือสัตว์เลี้ยงเข้าไปรบกวน ในอาณาบริเวณที่กำหนดและพื้นที่แหล่งน้ำจะต้องได้รับการทำความสะอาดทุกปี

ส่วนชาวมูเซอร์ นิยมตั้งบ้านตามสันคอยและที่ลาดเชิงคอย โดยมักเลือกที่อยู่ใกล้กับยอดเขา และยังเลี้ยงการตั้งหมู่บ้านใกล้น้ำ หรือแหล่งน้ำบริเวณ เพราะเกรงว่าสัตว์เลี้ยงจะไปทำให้แหล่งน้ำหมู่บ้านสกปรก การทำการเกษตรชาวมูเซอร์นิยมทำการเกษตรแบบตัดฟัน โคนเผาโดยทำการผลิตในพื้นที่นั้นๆ จนดินหมดความอุดมสมบูรณ์แล้วค่อยอพยพออกไป พืชที่ปลูก เช่น แดงโม พักทอง ถั่วฝักยาว แดงกวา ส่วนพืชเงินสดในอดีตคือฝิ่น พริกไทย และการล่าสัตว์

ชาวเมียน ซึ่งถือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งในเขตป่าดิบเขา มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานอย่างพิถีพิถัน โดยเลือกหาสถานที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ ดินดี น้ำดี และอยู่บนลาดเขา ชาวเมียนมีคติความเชื่อในการห้ามปลูกบ้านบนสันเขา เพราะถือว่าเป็นที่อยู่ของผี ชาวเมียนนิยมตั้งหมู่บ้านในหุบเขา ซึ่งมีกระแสน้ำไหลผ่านเพื่อสะดวกในการทำรางน้ำด้วยไม้ไผ่ไปสู่หมู่บ้าน ชาวเมียนจัดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ทำการเกษตรบนที่สูงและปลูกฝิ่นด้วยกัน นิยมทำการเกษตรแบบตัดฟันโค่นเผา โดยใช้พื้นที่หนึ่งสำหรับการเพาะปลูกในระยะยาวแล้วปล่อยให้ป่าฟื้นตัวในระยะยาวเช่นกัน โดยปลูกพืชจำพวกข้าวไร่ ปลูกฝิ่นชาย เลี้ยงไก่ หมู ไร่บริโภคเอง ชาวเมียนยังมีประเพณีในการรักษาป่าของหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นที่อยู่อาศัยของผี และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน

โซนที่สาม เขตป่าดงดิบหรือเขตป่าสนเขา หรือพื้นที่ที่มีความสูงประมาณ 700 – 1,000 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล พื้นที่บริเวณนี้เป็นถิ่นที่อยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์สำคัญ ๆ หลายกลุ่ม เช่น ลัวะ ปกาเกอญอ และขมุ ระบบการผลิตการเกษตรเป็นแบบไร่หมุนเวียน และมีการตั้งรกรากถิ่นที่อยู่ในลักษณะค่อนข้างถาวร ชาวปกาเกอญอจะทำการเลือกพื้นที่ทำไร่ ไร่ที่นิยมเลือกทำไร่มากที่สุดคือป่าไผ่ นอกจากการผลิตข้าวเพื่อการยังชีพแล้ว ชาวปกาเกอญอ ยังนิยมปลูกพืชหลากหลายชนิด เช่น มันแกว ฝ้าย พักทอง ถั่วดิน ฯลฯ ชาวปกาเกอญอไม่ปลูกฝิ่นเพื่อขายเหมือนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อาศัยบนภูเขาสูง แต่รับจ้างชาวม้งและมุเซอร์ทำไร่ปลูกฝิ่นให้ จนมีการเสพและปลูกเป็นบางส่วนและในบางพื้นที่ ชาวปกาเกอญอยังทำการจำแนกป่าตามการใช้สอยและตามความเชื่อด้วย โดยแบ่งป่าใช้สอยออกเป็น 5 ประเภท คือ

ประเภทแรก ป่าใช้สอย ซึ่งเป็นแหล่งน้ำ แหล่งเชื้อเพลิง ที่อาศัยของสัตว์เล็กและที่ประกอบพิธีกรรม

ประเภทที่สอง ป่าใช้ เป็นป่าที่ห้ามตัดฟันไม้เพราะถือว่ารบกวนผี

ประเภทที่สาม ป่าเหล่า คือ ป่าฟื้นตัวจากไร่ เป็นที่ๆ เคยทำไร่แล้วปล่อยให้พักฟื้น 5-7 ปี ป่าบริเวณนี้ ถือเป็นแหล่งอาหารและยาให้ชาวบ้านเข้าไปเก็บมายังชีพได้

ประเภทที่สี่ ป่าหวนา หรือ ป่าเหนือผืนนาเป็นแหล่งต้นน้ำที่ใช้หล่อเลี้ยงนาหลุ่ม

ประเภทที่ห้า ป่าขุนห้วย เป็นป่าที่อยู่สูงและไกลจากหมู่บ้านถือเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญ ซึ่งมีกฎหมายคุ้มครองในป่านี้ แต่เก็บของล่าสัตว์ได้

นอกจากชาวปกากะญอแล้ว เขตพื้นที่ป่าคงคิบยังเป็นที่อยู่อาศัยและทำมาหากินของกลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งคือชาวลัวะซึ่งมีระบบการผลิตแบบผสมผสานกันหลายรูปแบบทั้งการทำนาลุ่มหรือนาดำ และการทำไร่หมุนเวียนไปพร้อมกันนอกจากนั้นยังเลี้ยงวัว ควาย หมู เพื่อขาย และอาจจับสัตว์ป่าของป่าเพื่อบริโภค ชาวลัวะมีกรรมวิธีในการถางพื้นที่ไร่โดยเริ่มถางจากต้นเขาไปถึงยอดเขา ชาวลัวะส่วนใหญ่ไม่ตัดไม้ใหญ่ แต่เก็บกิ่งเพื่อให้แสงแดดส่องถึงพืชไร่ ไม้ใหญ่จะถูกเก็บไว้ในไร่รอบหมู่บ้านตามแหล่งน้ำรอบต้นน้ำ

ชาวขมุ ถือเป็นชาติหนึ่งที่อยู่อาศัยในป่าคงคิบ มีระบบการผลิตแบบไร่หมุนเวียนและแบ่งระบบการเกษตรออกเป็น 4 ประเภท

ประเภทที่หนึ่ง พืชไร่ ได้แก่ พืชอาหารมนุษย์ โดยนิยมปลูกข้าวเหนียวสำหรับการบริโภค ข้าวเจ้าในพิธีกรรม ข้าวฟ่าง เผือกมัน ตะไคร้ ข่า ขมิ้น สารแหน่ หอมกระเทียม และพืชอาหารสัตว์คือ ข้าวโพด

ประเภทที่สอง พืชเศรษฐกิจ จะทำเมื่อว่างจากการทำไร่แล้ว โดยปลูกฝ้าย ข้าวโพด ไว้สำหรับขายโดยเฉพาะ

ประเภทที่สาม พืชยืนต้น เป็นพวกผลไม้ ฝรั่ง ลำไย ลิ้นจี่ ส้มโอ กล้วย ขนุน

ประเภทที่สี่ พืชสมุนไพร เช่น อ้อยดำ และปลูกเครื่องใช้จำพวก น้ำเต้า ยาสูบ

นอกจากการทำเกษตรแล้ว ชาวขมุจะหาของป่าเพื่อกินและขายด้วย เช่น การเก็บลูกเต้าขายเก็บถึงเพื่อทำไม้กวาด หาหอยมาทำจักสาน รวมทั้งน้ำผึ้ง

โซนที่สี่ เขตป่าเบญจพรรณ ป่าแดง ป่าเต็งรัง เป็นพื้นที่ซึ่งมีความสูงประมาณ 400-700 เมตร เหนือระดับน้ำทะเล หรือเป็นเขตที่เรียกว่าเชิงเขา บริเวณนี้เป็นที่อยู่อาศัยของชาว

ปกากะญอ ลัวะ ขมุ และชาวมูเซอร์บางกลุ่ม ลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์ของเขตนี้จึงมีความคล้ายคลึงกับเขตป่าคงคิบที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นอกจากนี้ ชาวพื้นราบโดยเฉพาะ

อย่างยี่งคนเมืองยังนิยมขึ้นมาใช้พื้นที่เขตเชิงเขา หรือป่าเบญจพรรณเพื่อทำไร่ข้าวและสวนเมี่ยง เป็นต้น

โซนที่ห้า เขตป่าที่ราบลุ่ม เป็นเขตที่มีระดับความสูงต่ำกว่า 400 เมตร เป็นเขตที่ราบแอ่ง ถ่างๆ ในเขตภาคเหนือตอนบน ได้แก่ เขตที่ราบเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน กลุ่มชาติพันธุ์นี้ได้แก่ ไทยวนหรือคนเมือง ไทใหญ่และไทลื้อ/ยอง ซึ่งมีระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรในลักษณะที่คล้ายคลึงค่อนข้างมาก ลักษณะการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์เขตนี้ มักอาศัยอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านกระจัดกระจายอยู่ตามที่ราบลุ่มต่างๆ ในชัยภูมิที่น้ำท่วมไม่ถึง ตามเนินเขาหรือที่ดอน เป็นต้น ระบบการผลิตหลักคนไทพื้นราบคือ การทำนาแบบนาลุ่ม มีระบบเหมืองฝายในการจัดการน้ำนอกจากนั้นยังมีการทำสวนผสมกับการทำไร่ ซึ่งทำสวนชาหรือสวนเมี่ยงในเขตที่สูงคนไทพื้นราบยังคงไว้ซึ่งจารีตประเพณีในการรักษาป่า โดยจำแนกออกเป็นประเภทต่างๆ เป็น 3 ประเภท

ประเภทแรก ป่าต้นน้ำ หรือชาวบ้านเรียกกันว่า ป่าหัวน้ำ ป่าดง มักจะเป็นป่าดงดิบ หรือป่าเบญจพรรณที่มีความชื้นค่อนข้างสูง เป็นต้นกำเนิดของลำห้วย แม่น้ำที่ชุมชนอาศัยใช้ทำนา ทำสวน ไร่ มีกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดต่อการรักษาป่าต้นน้ำ เช่น ห้ามตัดฟันต้นไม้เด็ดขาด แต่สามารถใช้ไม้ล้มขอนนอนไพรเก็บหาอาหาร สมุนไพรเพื่อการบริโภคได้ ห้ามนำไปขาย และสามารถนำวัวควายไปปล่อยเลี้ยงในป่าได้

ประเภทที่สอง ป่าใช้สอย หรือเรียกกันว่าป่าแพะ ป่าสาธารณะ ป่าหน้าหมู่บ้าน มักจะอยู่ไม่ไกลจากชุมชนมีการกำหนดกฎเกณฑ์ การใช้ประโยชน์ในขอบเขตที่ไม่ทำลายและใช้ประโยชน์ในสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น ไม้สร้างบ้านจะใช้ได้เฉพาะบ้านที่แยกครอบครัวใหม่ สามารถเก็บของป่าต่างๆ เช่น เห็ด หน่อไม้ได้ ยกเว้นการตัดไม้ขายเท่านั้นที่ไม่สามารถทำได้

ประเภทที่สาม ป่าประเพณี หรือป่าศักดิ์สิทธิ์แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ ป่าทิบ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำซับและเป็นสิ่งสถิตของผีป่า กับป่าแพะไม่เหมาะสมกับการทำการเกษตร แต่ใช้เป็นที่ตั้ง ของพระธาตุห่อฝูเจ้าเมือง ห้ามตัดฟันไม้แต่สามารถเก็บเศษไม้ เลี้ยงสัตว์หาอาหาร สมุนไพร เช่นกัน

รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในแต่ละพื้นที่ ทำให้มองเห็นเงื่อนไขปัจจัยการพิจารณาเลือกพื้นที่การตั้งถิ่นฐานตลอดจนพัฒนาและการปรับตัวของระบบการผลิตและจัดการทรัพยากรปัจจัยที่ใช้ในการพิจารณาเลือกสถานที่ที่สำคัญคือปัจจัยทางกายภาพ ปัจจัยทางกายภาพหรือระบบนิเวศ เช่น ความลาดชัน ภูเขา ระดับความสูง การจำแนกดิน พันธุ์ไม้ ภูมิของภูมิประเทศบนภูเขาเมื่อแรกเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยมักอาศัยหนาแน่นตามบริเวณชายแดน แล้วค่อยขยับเข้ามาในประเทศไทย เช่น ชาวปกากะญอ เนื่องจากขาดแคลนที่ทำเกษตร การตั้งถิ่นฐานอาจเชื่อมโยงกับลักษณะทางวัฒนธรรมบางประการ เช่น กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเชื่อทางพิธีกรรมที่ต้องใช้ของหายากในป่า เช่น ชาวอาข่า มักเลือกตั้งถิ่นฐานบนภูเขาสูงและบางกลุ่มอาจเลือกตั้งถิ่นฐานบนที่สูงเพราะไม่ชอบอากาศร้อน เช่น ม้ง ลีซอ มีถิ่นกำเนิดในเขตหนาว เงื่อนไขที่สำคัญประการหนึ่งคือ การปลูกฝิ่นซึ่งหากได้ผลดีถ้าปลูกในระดับความสูง 1000 เมตรขึ้นไป ดังนั้นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ฝิ่นในพิธีกรรมต่างๆ เช่น ม้ง มูเซอร์ เมี่ยน และอาข่า จึงอาศัยอยู่ในระดับความสูงมากกว่ากลุ่มอื่นๆหากพิจารณาในลักษณะถิ่นฐาน เราสามารถแบ่งแยกกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในเขตภาคเหนือตอนบนออกได้เป็น 3 ประการดังนี้

ประการแรก พิจารณาจากลักษณะของการตั้งถิ่นฐาน โดยแบ่งออกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการตั้งถิ่นฐานถาวร เช่น ลัวะ ปกากะญอ ขมุ เป็นต้น

ประการที่สอง พิจารณาจากระดับความสูงของการตั้งถิ่นฐานโดยแบ่งออกเป็นกลุ่มที่อยู่ในระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลเพื่อทำการปลูกฝิ่น ได้แก่ ม้ง ลีซอ อาข่า มูเซอร์ เมี่ยน กลุ่มที่อยู่ในระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางได้แก่ ปกากะญอ ขมุ และไทราบ ไม่เน้นการปลูกฝิ่น แต่นิยมปลูกพริกและกลุ่มที่อยู่ในระดับพื้นราบ ได้แก่ คนเมือง ไทยใหญ่ และไทลื้อ เป็นต้น

ประการที่สาม พิจารณาจากลักษณะการสร้างบ้านและทำการเกษตร แบ่งออกเป็นกลุ่มที่สร้างบ้านบนที่ลาดเขา ได้แก่ ม้ง มูเซอร์ เมี่ยน อาข่า กลุ่มที่สร้างบ้านและทำการเกษตร ในหุบเขา เช่น ลัวะ ปกากะญอ ลีซอ

ยศ สันตสมบัติ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิภาคท้องถิ่น
เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เชียงใหม่ :นพบุรีการพิมพ์,2542

ความสัมพันธ์ภาพอันแนบแน่นระหว่างภูมิปัญญา (ความรู้) กับท้องถิ่น (ระบบนิเวศ)ปรากฏในความเชื่อในกลุ่มชาติพันธุ์มากมายหลายกลุ่มในประเทศไทยธรรมชาตินั้นมีชีวิตและจิตวิญญาณมีความรู้สึกตอบสนองต่อการกระทำของมนุษย์ เมื่อธรรมชาติมีชีวิต ธรรมชาติจึงอาจเจ็บป่วยหรือตายได้เช่นเดียวกับมนุษย์ ยิ่งไปกว่านั้นธรรมชาติยังต้องการการเอาใจใส่ เยียวยา และปลอบประโลมอย่างต่อเนื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นในบริบททางกายภาพและวัฒนธรรมของปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบนิเวศชุดหนึ่ง การทำลายระบบนิเวศท้องถิ่น เช่น การปรับเปลี่ยนถิ่นที่อยู่ที่ทำกินหรือการอพยพชาวลงจากคอย จึงอาจเป็นการทำลายองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีคุณค่ามหาศาลให้สูญหายไปอย่างไม่มีวันหวนกลับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นพัฒนาและสืบต่อกันมาบนพื้นฐานของสัมพันธ์ภาพอันแนบแน่นระหว่างชุมชนกับธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงไม่อาจดำรงอยู่และพัฒนาสืบต่อไป หากถูกตัดขาดจากรากเหง้าทั้งในด้านของธรรมชาติและวัฒนธรรม การพัฒนาไม่เพียงแต่ลดคุณค่าความสำคัญและองค์ความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นการพัฒนา ยังเป็นการปล้นทรัพยากรพันธุกรรมและองค์ความรู้ท้องถิ่นเพื่อนำไปจดทะเบียนเป็นสินค้าและยังทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่นให้ลดน้อยถอยลงอย่างรวดเร็ว ใช้กฎหมายบังคับให้ชนกลุ่มต่างๆย้ายถิ่น ด้วยการเปิดโอกาสให้คน ชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆสามารถดำรงชีวิตอยู่อย่างศักดิ์ศรีภายในระบบนิเวศที่พวกเขาสามารถบริหารจัดการประยุกต์ใช้และพัฒนาภูมิปัญญาของตนให้สอดคล้องกับความต้องการและบริบทยุคสมัยอย่างแท้จริง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีข้อแตกต่างจากวิทยาศาสตร์อย่างมีนัยสำคัญสองประการประการแรก ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะจำเพาะเจาะจงเฉพาะท้องถิ่นหรือระบบนิเวศชุดใดชุดหนึ่งแต่วิทยาศาสตร์มีลักษณะเป็นสากลทั่วไปไม่สามารถนำมาจัดการทรัพยากรภายในระบบนิเวศของท้องถิ่นแห่งใดแห่งหนึ่งได้เสมอไปประการที่สอง ลักษณะจำเพาะ

ของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวพันเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับมิติทางด้านสังคมและสิทธิของชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ

ระดับแรก องค์ความรู้ในเรื่องอาหารและยา ภูมิปัญญาท้องถิ่นในส่วนที่เป็นพื้นฐานที่สุดหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นความรู้เชิงเทคนิค คือ องค์ความรู้ในเรื่องของอาหารและยา เช่น ภายในระบบนิเวศชุดหนึ่ง พืชผักชนิดใดบ้างที่กินได้ อะไรกินไม่ได้ พืชชนิดใดบ้างที่เป็นยา แก้อะไรอะไร เป็นต้น โดยปกติแล้วผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการหาอาหารและยาเพื่อบรรเทาอาการเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ดังนั้น ความรู้พื้นฐานในเรื่องของอาหารและยา เช่น ยาแก้ไข้ แก้อาการปวดหัว มักจะได้รับการถ่ายทอดจากยายไปสู่แม่ นอกจากนั้นบุคคลพิเศษบางคน เช่น หมอสมุนไพร คนทรง หัวหน้าผู้ประกอบพิธีกรรมอาจมีความรู้พิเศษเกี่ยวกับคุณสมบัติและฤทธิ์ทางยาของพืชสมุนไพรบางชนิด อีกทั้งยังอาจมีความรู้ในเรื่องเวทมนต์ คาถา และเทคนิควิธีในการรักษาพยาบาลซึ่งมีทั้งการใช้พืชสมุนไพรและคาถาอาคมร่วมกัน

ระดับที่สอง องค์ความรู้ในเรื่องของระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร องค์ความรู้เหล่านี้มีลักษณะซับซ้อนและพัฒนามาจากความรู้เชิงเทคนิคในด้านอาหารและยา เช่น องค์ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคในการจัดการระบบการผลิต วิธีการคัดเลือกสีนป่าเพื่อตัดไม้ไค้คนเผา การพิจารณาคุณสมบัติของดิน การจำแนกป่าเป็นประเภทต่างๆ เพื่อการใช้ประโยชน์ของการอนุรักษ์ ตลอดจนการพัฒนารูปแบบของความสัมพันธ์ทางสังคมและองค์กรเพื่อการจัดการผลิตและดูทรัพยากรส่วนรวม เช่น การจัดตั้งกลุ่มเหมืองฝายเพื่อดูแลน้ำ

ระดับที่สาม ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ปรากฏในรูปความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี และวิถีปฏิบัติ การสร้างระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนทำให้เกิดความจำเป็นในการที่จะต้องออกกฎระเบียบเพื่อให้เป็นแบบแผนและบรรทัดฐานร่วมกันของชุมชน กฎระเบียบต่างๆ มักออกมาในรูปของความเชื่อ พิธีกรรม และการสร้างจารีตประเพณี เช่น ความเชื่อในเรื่องของศักดิ์สิทธิ์ในป่า ก่อให้เกิดประเพณีการใช้ป่าอย่างอ่อนน้อมยำเกรงและตระหนักในคุณค่าของป่า ความเชื่อที่พบเห็นโดยทั่วไป เช่น อะปาหุมูฮีหรือป่าศักดิ์สิทธิ์ของชาวลีซอ ความเชื่อเรื่องผิขุนน้ำของชาวปกากะญอและคนเมือง พิธี

กรรมและความเชื่อเหล่านี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกิดขึ้นเพื่อจัดระเบียบ
 ใ้กับการผลิตและการจัดการทรัพยากร โดยการเสริมสร้างผูกพันทางศีลธรรมและการ
 พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างชุมชนกับป่า

ระดับที่สี่ วิถีคิด การมองภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะเป็นวิถีคิดของชาวบ้าน ทำให้เรามองความเชื่อบางประการของชุมชนความเชื่อนี้มิได้เป็นเพียงระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผล หากแต่เป็นวิถีคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์อำนาจซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ ความเชื่อนี้เป็นพื้นฐานของการวางกฎระเบียบข้อบังคับและจารีตประเพณีต่างๆเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงเพราะการขยายตัวของตลาดเข้ามาในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายตัวพืชพาณิชย์ เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรในชนบท การปลูกพืชในลักษณะที่หลากหลายเริ่มถูกแทนที่ด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าทำให้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกกลืนไปกับความเจริญของสังคม

ยศ สันตสมบัติ. “อาหารกับความหลากหลายทางชีวภาพ”. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิภาคท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เชียงใหม่ :นพบุรีการพิมพ์,2542

กองพฤกษศาสตร์ กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2535) ได้รวบรวมพืชผักพื้นบ้านในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย และพบว่าประชาชนทุกภาคยังคงนิยมบริโภคผักพื้นบ้านกันอย่างแพร่หลาย โดยในภาคเหนือพบว่ามีจำนวน 120 ชนิด ภาคอีสาน 130 ชนิด ภาคใต้ 158 ชนิด พืชเหล่านี้ส่วนใหญ่จะนำเอายอดอ่อน ดอก ผล เมล็ดมาใช้บริโภค มานิจ (2530) ได้สำรวจพืชผักพื้นบ้านในจังหวัดอุดรธานี โดยเน้นพืชผักที่ขึ้นตามธรรมชาติและประชาชนนำมาบริโภคเป็นอาหารพบว่ามีจำนวนถึง 120 ชนิด งานของจิรพงษ์ (2535) ศึกษาพืชที่ใช้เป็นเครื่องเทศและปรุงแต่งอาหารในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า มีพืช 38 ชนิด ที่ชาวบ้านใช้ปรุงรสอาหารและใส่แกงเพื่อบริโภคในขณะ

ที่ประนม (2530) ศึกษาพบพืชป่าถึง 58 ชนิดที่นำมาเป็นอาหารของชาวม้งและเมือง และพบว่ามียาจำนวนถึง 100 ชนิดด้วยกัน สามารถแบ่งประโยชน์จากผักพื้นบ้านได้ 4 ด้าน

ด้านที่หนึ่ง คุณค่าด้านอาหารและยา จากการศึกษพบว่า กลุ่มชนพื้นเมืองได้นำผักพื้นบ้านมาประกอบอาหาร เช่น ชาวปกากะญอนำผักจากแหล่งธรรมชาติหุบเขาเป็นอาหารถึง 100 ชนิด ทิพรรัตน์ (2539) พบว่าพืชผักพื้นบ้านที่นำมาบริโภคมีความแตกต่างกันออกไปตามฤดูกาล ผักที่นำมารับประทานได้แก่ กระจับปี่ ตำลึง ดอกกระเจียว หน่อไม้ต่างๆ เป็นต้น มาโนชและเพ็ญญา (2538:16) พบว่าพืชผักพื้นบ้านมีคุณค่าทางอาหารสูง เช่น โปรตีนจากผักกูด ยอดตำลึง แคลเซียมจากยอดกระเจียว วิตามินซีจากยอดมะขาม นอกจากผักพื้นบ้านที่นิยมบริโภคเป็นอาหารแล้วสามารถนำมาเป็นยารักษาโรคอีกด้วย เช่น ต้นสะอาลรักษาไข้ป่า ต้นขมิ้นปึกแก้พิษตะขาบ เห็ดแดงรักษาโรคหูดน้ำหนวก ยอดผักหวานกินแก้ไข้ เป็นต้น

ด้านที่สอง คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย ผักพื้นบ้านหลายชนิดนิยมนำมาเป็นเครื่องใช้ไม้สอย เช่น การนำหอยมาทำส้อม นำไม้ไผ่มาใช้ทำกระบอกรัดก้นน้ำ ทำขลุ่ย ใบตองใช้ห่อข้าวและมุงหลังคา นอกจากนั้นสามารถนำผักพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์อย่างอื่น ๆ เช่น มะกรูดทำแชมพูสระผม เปลือกจันทน์ทำสีย้อมผ้า หยวกกล้วยนำมาเลี้ยงสัตว์ สะเดาทำยาแก้จืดศัตรูพืช

ด้านที่สาม คุณค่าด้านประเพณีและพิธีกรรม เช่น เชื่อกันว่าหญิงมีครรภ์ควรรับประทาน ผักพื้นบ้านประเภทไม้เถาอบน้ำ จะทำให้คลอดบุตรง่าย มะพิกแก้ว (ผักทอง) เป็นไม้มงคลใช้สำหรับประกอบพิธีขึ้นบ้านใหม่ เหล่านี้เป็นต้น

ด้านที่สี่ คุณค่าทางเศรษฐกิจ พืชผักพื้นบ้านหลายชนิดสามารถนำไปขายเป็นรายได้ให้กับครอบครัว เช่น หน่อไม้ หน่อหอย ผักกูด ผักหนาม เห็ด เป็นต้น

ปัจจุบันพืชผักพื้นบ้านได้ลดน้อยลงทุกวันสาเหตุที่สำคัญเพราะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชาวนาไปสู่สังคมอุตสาหกรรม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้ประชาชนจำนวนไม่น้อยเริ่มห่างเหินไปจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพ ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมซึ่งเน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขายได้เข้ามาแทนที่การเกษตรแบบผสมผสานในลักษณะเดิมซึ่งเน้นความมั่นคงของอาหารและความ

หลากหลายของสายพันธุ์พืชเพื่อการบริโภคภายในครอบครัวเป็นหลัก การขายพืชพาณิชย์เพื่อหารายได้ทำกำไร ภายใต้การส่งเสริมสนับสนุนของรัฐและกลไกตลาดทำให้เกิดการขยายพื้นที่เพาะปลูกพืชพาณิชย์อย่างมโหฬาร การขยายพื้นที่เพาะปลูกส่งผลโดยตรงให้พื้นที่ป่าลดลงพืชผักพื้นบ้านมากมายหลายชนิดที่อาศัยป่าเป็นถิ่นที่อยู่ล่มลคลปริมาณลงตามไปด้วย

นอกจากมีการเพาะปลูก “ชนพื้นเมือง” ยังมีวิธีการเก็บรักษาสายพันธุ์ของพืชในท้องถิ่นโดยการคัดเลือกสายพันธุ์ที่มีคุณภาพ เก็บรักษาไว้อย่างดีเพื่อป้องกันการสูญพันธุ์พืชที่มีการเก็บรักษาสายพันธุ์ เช่น พันธุ์ข้าวป่า ข้าวโพด ถั่ว งา ผักและผลไม้ ผู้ที่มีหน้าที่เก็บรักษาสายพันธุ์ในกลุ่มชนพื้นเมืองส่วนใหญ่จะเป็นแม่บ้าน ผู้หญิงจะเป็นคนดูแลเกี่ยวกับการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ การเตรียมเมล็ดพันธุ์ รวมถึงการปลูกและดูแลรักษาต้นพืช ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเคยมีอยู่อย่างหลากหลายชั้น บางส่วนยังคงเหลืออยู่ในวัฒนธรรมการผลิตและวิถีของเกษตรกร โดยมีรูปแบบการผลิตแบบดั้งเดิม นอกจากเป็นการรักษาสายพันธุ์และมีความหลากหลายทางด้านสายพันธุ์พืช รูปแบบดั้งเดิมยังเป็นการอนุรักษ์สายพันธุ์สิ่งมีชีวิต พืช และสัตว์ตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารและยาของมนุษย์

การอนุรักษ์ระบบนิเวศเกษตรพื้นบ้านมิได้เป็นเพียงการอนุรักษ์ความหลากหลายของสายพันธุ์พืช อาหาร แต่เป็นการอนุรักษ์ระบบการผลิตและแหล่งอาหารของชุมชนท้องถิ่น การอนุรักษ์ระบบนิเวศพื้นบ้านยังเป็นการรักษาความหลากหลายทางด้านวัฒนธรรม การเคารพต่อการดำรงอยู่ของชนกลุ่มต่างๆ อย่างมีศักดิ์ศรีและมีคุณค่าในตัวเอง การใช้ความสำคัญกับชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างหลากหลายตลอดจนการรักษา องค์ความรู้และภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องของพืชและสมุนไพร การรักษาพยาบาล และรูปแบบอันหลากหลายของการจัดการทรัพยากรการอนุรักษ์ระบบนิเวศเกษตรพื้นบ้าน จึงเป็นการสร้างความมั่นคงของระบบการผลิตอาหาร การอนุรักษ์พันธุกรรมพืช และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งพื้นฐานสำคัญของการสร้างเสริมศักยภาพในการพัฒนาตนเองของเกษตรกรอย่างยั่งยืน

ยศ สันตสมบัติ. “ภูมิปัญญาท้องถิ่น พืชสมุนไพร กับการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน. ความ

หลากหลายทางชีวภาพและภูมิภาคท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เชียงใหม่

:นพบุรีการพิมพ์, 2542

งานวิจัยเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลพื้นบ้านในสังคมไทย แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นการมองการรักษาพยาบาลพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อและมองวัฒนธรรมในแง่การปรับตัวของมนุษย์ กลุ่มที่สอง เป็นการศึกษาวิจัยระบบการรักษาพยาบาลพื้นบ้านโดยเน้นความหมายทางด้านวัฒนธรรม งานวิจัยดังกล่าวได้สรุปทัศนคติที่มองว่า “ระบบการรักษาพยาบาลพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นเพียงความเชื่อที่ผิด ๆ ที่ควรได้รับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาให้เจริญขึ้น หากแต่อุปสรรคสำคัญคือความยากจน หรือปัญหาค่าใช้จ่ายของชาวบ้านในการมารับการรักษาพยาบาลแผนใหม่ ตลอดจนความไม่สามารถในการสื่อสารระหว่างชาวบ้านกับบุคลากรทางการแพทย์ หรือปัญหาความด้อยการศึกษาของชาวบ้านนั่นเอง” วิธีคิดเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บและการรักษาพยาบาลพื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบน เป็นลักษณะสำคัญของวิธีคิดเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บ ในระบบการรักษาพยาบาล พื้นบ้านจึงมีอยู่ว่า ความรู้เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บมิได้เป็นสิ่งไกลตัว และถูกกระทำให้แปลกแยกไปจากประชาชน ความรู้และอำนาจในการตีความเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บมิได้ผูกขาดครอบงำโดย “ผู้รู้” หรือหมอแต่เพียงฝ่ายเดียว ในทางตรงกันข้าม ความรู้เป็นของชุมชน และบุคคลต่าง ๆ ที่รอรอบผู้ป่วย ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการตีความเกี่ยวกับความเจ็บป่วย ผู้หญิงในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีความรู้ในเรื่องของการใช้สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อแก้อาการเจ็บป่วยของคนในครอบครัวเป็นอย่างดี บทบาทในการดูแลลูก ทำให้ผู้หญิงต้องเสาะแสวงหาความรู้และเทคนิคในการรักษาพยาบาล แต่เมื่อการรักษาตามตำราที่ได้จากบรรพบุรุษไม่ได้ผล จึงไปขอความช่วยเหลือจากหมอบ้านซึ่งในเขตภาคเหนืออาจเรียก หมอผี หมอเมือง หมอยา หรือครูหมอ เป็นต้น

หมอบ้านมักเป็นบุคคลที่มีสถานะพิเศษในชุมชน เป็นบุคคลที่ได้รับการคัดเลือกจากผี เทวดา โดยรับมอบอำนาจในการรักษาพยาบาลจากการติดต่อหรือเป็นร่างทรงอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในวิถีคิดชาวบ้าน การเจ็บป่วยมี สาเหตุอยู่ 2 ประการ สาเหตุแรก การเจ็บป่วยเกิดจากอำนาจธรรมชาติ เช่น การเจ็บป่วยเนื่องจากการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนฤดู

กาล กินอาหารเป็นพิษ เช่น เห็ด ประการที่สอง การเจ็บป่วยที่เกิดจากพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ สามารถแบ่งได้เป็น 7 ประการ คือ

สาเหตุเจ็บป่วยประการแรก การเจ็บป่วยเพราะถูกผีทำ โดยปกติชาวบ้านจะแบ่งผีเป็น 2 ประเภท คือ ผีร้าย และผีดี ผีดี คือ ผีปู่ย่า ผีอารักษ์ ฯลฯ ทำหน้าที่คุ้มครองลูกหลาน แต่ในบางครั้งลูกหลานละเลยพิธีกรรม หรือละเมิดข้อห้าม เรียกกันว่า “ผิดผี” พลังอำนาจทำให้ลูกหลานเจ็บป่วย การแก้ไขจึงควรทำพิธีเลี้ยงผีเพื่อขอขมา นอกจากผีดีแล้วการเจ็บป่วยยังอาจเกิดจากการกลั่นแกล้งจากผีร้าย เช่น ผีตายโหง แก้ไขโดยการทำพิธีเลี้ยงผีเพื่อขอขมาและอ้อนวอนให้ผีหายโกรธ

สาเหตุการเจ็บป่วยประการที่สองคือ การเจ็บป่วยเพราะถูกกระทำทางไสยศาสตร์ คนเมืองเรียกการทำร้ายผู้อื่นโดยใช้เวทย์มนต์คาถาหรือไสยศาสตร์ว่า “ตู้” จะไม่มีวิธีการรักษาอย่างอื่นนอกจากการไปหาหมอผีเพื่อทำพิธีเอาตู้ออกจึงหายได้ สิ่งที่มีคนเสกเข้าไปทำร้ายผู้อื่น ๆ คือ หนังสัตว์ กระดุก ตะปู เป็นต้น

สาเหตุการเจ็บป่วยประการที่สาม คือ การเจ็บป่วยที่เกิดจากอิทธิพลของดวงดาวฤกษ์ยาม สาเหตุของความเจ็บป่วยประเภทนี้มีพื้นฐานมาจากความเชื่อทางด้านโหราศาสตร์ที่เกี่ยวกับโชคชะตาเคราะห์ดีเคราะห์ร้าย การเจ็บป่วยประเภทนี้ต้องทำพิธี “ส่งเคราะห์”

สาเหตุการเจ็บป่วยประการที่สี่ คือ ความเจ็บป่วยที่เกิดจากการทำผิดจารีตประเพณี หรือเรียกกันว่าผิดผี ผิดฮีต ผิดบ้าน ผิดครุ เป็นต้น การรักษาการเจ็บป่วยที่เกิดจากการทำผิดจารีตประเพณีทำได้ด้วยการขอขมาต่อวิญญาณบรรพบุรุษ การจัดงานบุญงานกุศลหรือพิธีสืบชะตาเพื่อให้ผู้ป่วยหาย

สาเหตุการเจ็บป่วยประการที่ห้า กฎแห่งกรรมหรือความเจ็บป่วยที่เกิดจากกรรมเก่าที่ก่อในชาติปางก่อน การรักษาพยาบาลมีลักษณะผสมผสานและมีรูปแบบที่หลากหลาย คือ มีการตั้งไหว้เจ้า การตรวจดูชะตา การทำบุญ เป็นต้น

สาเหตุการเจ็บป่วยประการที่หก ความเจ็บป่วยที่เกิดจากขวัญ ขวัญมนุษย์อ่อนไหวง่ายและชอบออกจากร่างกายเพื่อไปเที่ยวในที่ต่าง ๆ บางครั้งขณะขวัญออกจากร่าง

กาย อาจถูกผีจับไว้ ทำให้เจ้าของขวัญเกิดการเจ็บป่วย วิธีแก้ต้องมีการทำพิธีเรียกขวัญ และการผูกข้อมือผู้ป่วย เพื่อผูกมัดขวัญไม่ให้ออกจากร่างกาย

สาเหตุการเจ็บป่วยประการสุดท้าย คือ ถูกทำร้ายโดยพ่อเกิดแม่เกิด มีความเชื่อกันว่า ถ้าเด็กทารกเกิดมาครบถ้วน แสดงว่าแม่เกิดพ่อเกิด รัก เต็มใจป้อน แต่ถ้าเกิดมาพิการหรืออัมปลักษณ์ ไม่สวย แสดงว่าพ่อเกิดแม่เกิดไม่รัก

หมอพื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบนมีเทคนิคในการรักษาพยาบาลแบ่งออกเป็น 4 ประการ

ประการแรก การรักษาพยาบาลด้วยยาสมุนไพร อาจทำร่วมกับการรักษาพยาบาลแนวอื่น เช่น การนวด การเสกเป่า การใช้คาถาอาคม

ประการที่สอง การรักษาพยาบาลด้วยการไหว้ผี เป็นการรักษาพยาบาลตามความเชื่อที่ว่า อาการเจ็บป่วย เกิดจากการกระทำของผี เพราะคนป่วยประพฤตินั้นไม่เหมาะสม ทำให้ผีโกรธ

ประการที่สาม การรักษาพยาบาลด้วยการใช้คาถาอาคม เป็นการรักษาพยาบาลตามความเชื่อที่ว่า สาเหตุจากการเจ็บป่วยเกิดจากคนทำ หรือถูกคุณไสย

ประการที่สี่ การรักษาพยาบาลด้วยการสะเดาะเคราะห์ เป็นการรักษาพยาบาลตามความเชื่อศาสนาพราหมณ์

ยศ ตันตสมบัติ. “ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร”. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิภาคท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เชียงใหม่ :นพบุรีการพิมพ์, 2542

ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาและความเข้าใจธรรมชาติอย่างลึกซึ้งนั้นมีด้วยหลากหลายรูปแบบ การทำความเข้าใจกับระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น มีกรอบคิดหลัก 5 ประการ คือ

ประการแรก การมองการผลิตและการจัดการทรัพยากรในปริมาณของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและระบบนิเวศ เป็นแนวคิดที่ช่วยให้เราสามารถ

เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอก และช่วยชี้ให้เห็นทิศทางของการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน การที่รัฐเข้ามาผูกขาดการจัดการทรัพยากร มีผลในด้านของการทำลายภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตและการจัดการทรัพยากรเพื่อยังชีพ ส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศในชนบท

ประการที่สอง คือ การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนจากมิติทางด้านวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง การมองสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวมและรอบด้าน เช่น การมองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในฐานะเป็นสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน

ประการที่สาม คือ การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรว่า เป็นส่วนหนึ่งของระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน

ประการที่สี่ คือ การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม ซึ่งอาจเป็นการสืบทอดวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีในการจัดการทรัพยากรของชุมชนมาเนิ่นนาน

ประการที่ห้า คือ การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนในบริบทของการพัฒนาชนบทและการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

การนำเสนอการสังเคราะห์ภาพรวมของภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในเขตภาคเหนือตอนบน โดยเลือกนำเสนอตัวอย่างการผลิตและการจัดการทรัพยากรเพียง 5 รูปแบบ คือ

รูปแบบที่หนึ่ง การทำไร่แบบย้ายที่ กลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานพำนักอาศัยอยู่บนคอย ส่วนใหญ่มีวิถีการผลิตแบบตัดฟันโค่นเผา หมายถึง การตัดฟันลงป่าแปลงเล็ก ๆ แล้วเผาให้โล่งเตียน ปลูกพืชหลายชนิด พืชหลักที่พบเห็นได้มากที่สุด คือ ข้าว ข้าวโพด อาหารสัตว์ ฝิ่น กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวมักตกเป็นเป้าของการกล่าวหาโจมตี ว่าเป็นตัวการตัดไม้ทำลายป่าและเป็นแหล่งผลิตและค้ายาเสพติด แต่ในความเป็นจริงแล้ว การทำไร่ย้ายที่เป็นการใช้พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ มีระบบการจำแนกพื้นที่สำหรับทำไร่ระยะเวลาในการทำไร่ และการปล่อยให้ป่าฟื้นฟูสภาพธรรมชาติเพื่อคืนสู่ความอุดม

สมบูรณ์อีกวาระหนึ่ง การทำไร่แบบย้ายที่ จึงมิใช่การใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลืองและ
 มักง่ายอย่างที่มักเข้าใจผิดกัน หากแต่เป็น การแทนที่ผืนป่าธรรมชาติด้วยผืนป่าระดับต่าง
 ๆ ในแต่ละแปลง ซึ่งต่างทยอยแข่งขันกันเจริญเติบโต การทำไร่แบบย้ายที่จึงเป็นการใช้
 ป่าอย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้ป่า “สร้างผลผลิต” มากกว่าตามสภาพ ธรรมชาติ
 ในการจัดการผลิตในระบบนิเวศการทำไร่แบบย้ายที่ เกษตรกรจะทำการเลือกผืนป่าธรรม
 ชาติที่มีไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ มีสภาพป่ารกร้าง และมีดินมีความอุดมสมบูรณ์เป็นที่เพาะ
 ปลูกหลักจากแผ้วถางป่า ทิ้งไม้เอาไว้แห้งแล้วจึงเผา เพื่อให้ไปทำหน้าที่ปรับธาตุอาหาร
 ในดินให้สูงขึ้น เกษตรกรต้องพัฒนาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะดิน และองค์
 ประกอบของธาตุอาหารในแต่ละส่วนของไร่ว่าควรปลูกที่ใด การทำไร่แบบย้ายที่ไม่ใช่
 การทำลายป่า แต่เป็นรูปแบบการจัดการป่ารูปแบบหนึ่งด้วยการเปิดโอกาสให้ป่าฟื้น
 สภาพความสมบูรณ์ตามธรรมชาติ การเผาเป็นการเพิ่มอาหารในดิน และยังเป็นการลด
 การผูกขาดของพืชบางชนิดลงเพื่อเปิดโอกาสให้พืชชนิดอื่น ทั้งที่ปลูกโดยเกษตรกรและ
 ขึ้นเองตามธรรมชาติ สามารถเจริญเติบโตแข่งขันในพื้นที่ว่างที่ถูกเปิดโดยจงใจ การแข่ง
 ขันของสังคมพืชในลักษณะเช่นนี้เอง ที่ทำให้ “ไร่เหล่า” หรือพื้นที่ไร่เดิมถูกปล่อยทิ้งให้
 กลายเป็นป่าฟื้นสภาพ ดังนั้นการทำไร่แบบย้ายที่มีลักษณะคล้ายกับป่า 3 ประการ คือ

ประการแรก การทำไร่แบบย้ายที่มีความหลากหลายทางชีวภาพหรือความหลาก
 หลายทางสายพันธุ์พืชสูง

ประการที่สอง การทำไร่แบบย้ายที่เป็นการปลูกต่างระดับเพื่อควบคุมแสงแดด
 และการให้ร่มเงาของพืชแต่ละชนิด

ประการที่สาม การทำไร่แบบย้ายที่เป็นการใช้ประโยชน์จากธาตุอาหารในดินที่มี
 อยู่อย่างจำกัด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการเจริญเติบโตของพืชอาหารเช่นเดียวกับ
 ป่าเขตร้อน

รูปแบบที่สอง การทำไร่หมุนเวียน เป็นรูปแบบระบบวนเกษตรแบบหนึ่งที่พบได้
 มากในกลุ่มชาวลัวะ ปกาเกอญอ และชาวมุ เป็นการบริหารจัดการระบบการผลิตโดยชุมชน
 มีการตัดต้นไม้ทำแนวกันไฟ และการเพาะปลูกร่วมกัน การทำไร่หมุนเวียนเป็นการ
 เพาะปลูกโดยวิธีการตัด ฟัน โคน เผา ในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง คล้ายกับการทำไร่แบบย้ายที่

ของกลุ่มชาติพันธุ์บนยอดดอย หากแต่การทำไร่หมุนเวียนนั้น มีใช้พื้นที่เป็นระยะเวลาเพียงหนึ่งฤดูกาลเพาะปลูก หลังจากนั้นจึงย้ายไปทำการเพาะปลูกในดินแปลงอื่นในปีถัดไป เพื่อให้ที่ดินแปลงเดิมได้มีโอกาสฟื้นตัวตามธรรมชาติ โดยปกติชาวปกากะญอและชาวลัวะมักมีไร่หมุนเวียนอย่างน้อย 7 แปลง ระบบการทำไร่หมุนเวียนเป็นระบบการผลิตที่เน้นความเป็นธรรมทางสังคมและความยั่งยืนระบบนิเวศพร้อม ๆ กัน ไร่หมุนเวียนไม่เพียงแต่เป็นพื้นที่ทำการเกษตรที่คนจนสามารถใช้สิทธิของการเป็นสมาชิกของชุมชนเพื่อขอส่วนแบ่งในที่ดิน เพื่อทำการผลิตทั้งจากที่ดินของปัจเจกบุคคลที่มีฐานะดี และจากที่ดินซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนเท่านั้น แต่ระบบการหมุนเวียนของไร่ยังให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศและเป็นการป้องกันการสูญพันธุ์ของพืชพันธุ์ ลักษณะที่สำคัญในระบบไร่หมุนเวียนโดยเฉพาะชาวลัวะ คือ การประชุมจัดที่ดิน เป็นการแบ่งปันที่ดินทำกินเพื่อให้ทุกครัวเรือนมีที่ดินในการเพาะปลูก ระบบการผลิตแบบไร่หมุนเวียน เป็นระบบที่ให้ความมั่นคงทางการผลิต ด้วยการคัดเลือกและรักษาสายพันธุ์ที่ดีที่สุดเอาไว้อย่างหลากหลาย เพื่อให้เกษตรกรสามารถเลือกใช้คุณสมบัติที่แตกต่างกันออกไปของสายพันธุ์พืชในการเพาะปลูกบนที่ดินที่มีลักษณะแตกต่างกันไป การอนุรักษ์ระบบไร่หมุนเวียน นอกจากเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการป่าอย่างยั่งยืน ยังเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาเกี่ยวกับคุณสมบัติของพืชสายพันธุ์ต่าง ๆ และการปลูกอีกด้วย

รูปแบบที่สาม สวนเมือง เป็นระบบนิเวศเกษตรเก่าแก่ดั้งเดิมที่พบเห็นได้ทั่วไปในเขตนิเวศตอนกลางของภาคเหนือตอนบน เป็นลักษณะการผสมผสานระหว่างป่ากับธรรมชาติ การปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ โดยมุ่งเน้นการผลิตอาหารเพื่อยังชีพและการรักษาความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อมมากกว่าการผลิตเพื่อขาย

ต้นเมือง เป็นพืชพันธุ์เดียวกับชา เจริญงอกงามได้ดีในพื้นที่สูงเหนือระดับน้ำทะเลประมาณ 600 เมตร โดยเฉพาะภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย เมืองเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตวัฒนธรรมการบริโภคและเป็นรากฐานความสัมพันธ์ทางสังคมของคนเมืองมาเป็นเวลาช้านาน คนเมืองในภาคเหนือนิยมเลี้ยงเมืองหลังรับประทานอาหาร และมักต้อนรับแขกและทำงานบุญโดยทานพร้อมกับเกลือ ถั่ว มะพร้าวหั่นเป็นแว่น จิง

กระเทียมดอง และเครื่องกินกับหมาก นอกจากเมี่ยงมีบทบาทในการอนุรักษ์และการจัดการป่าอย่างยั่งยืนแล้ว ป่าเมี่ยงยังเป็นแหล่งรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ไม่เพียงแต่เฉพาะสายพันธุ์ชาและไม้ป่าเท่านั้น แต่ยังรวมถึงสัตว์และพืชอื่น ๆ มากมาย

รูปแบบที่สี่ ระบบเหมืองฝาย เป็นภูมิปัญญาความรู้และเทคนิคการจัดการน้ำอย่างเป็นระบบของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนคอกเขา มีการรวมกลุ่มจัดเป็นองค์กรเหมืองฝาย ซึ่งทำหน้าที่ดูแลจัดการน้ำชุมชน ตลอดจนการจัดสรรแบ่งปันและไกล่เกลี่ยข้อพิพาทอันเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับสมาชิกของฝาย มีหน้าที่สร้างฝาย การขุดลำเหมืองเพื่อทน้ำเข้ามา และการระบายน้ำออกจากทนา ดูแลรักษาซ่อมแซมฝายและลำเหมือง ระบบเหมืองเป็นรูปธรรมที่แสดงให้เห็นศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากร โดยการคิดค้น สังสม และพัฒนาภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ

รูปแบบที่ห้า ป่าชุมชนเป็นรูปแบบการรักษานบนพื้นฐานของความเชื่อบางประการ เช่น ความเชื่อเรื่องป่าศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านเขตภาคเหนือตอนบนอาจเรียกป่าชุมชนแตกต่างกันไป เช่น ป่าต้นน้ำ ป่าหน้าหมู เป็นต้น ความเชื่อเรื่องป่าศักดิ์สิทธิ์ก่อให้เกิดประเพณีการใช้ป่าอย่างน้อมยำเกรงและตระหนักในบุญคุณของป่าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สิงอยู่ในป่า ป่าศักดิ์สิทธิ์และความเชื่อต่าง ๆ เกี่ยวกับป่าศักดิ์สิทธิ์เป็นความเชื่อที่พบเห็นได้โดยทั่วไปในกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเรื่องอะปาหมูฮือหรือป่าศักดิ์สิทธิ์ของชาวลีซอ ป่าดงแซ้งของม้ง พิธีกรรมและความเชื่อเหล่านั้นได้ช่วยเสริมสร้างความผูกพันทางศีลธรรมและการพึ่งพาอาศัยระหว่างชุมชนกับป่ามาหลายชั่วอายุคน จนตกผลึกแสดงออกในรูประบบคุณค่าทางวัฒนธรรม เช่น ประเพณีชาวปกากะญอนำเอาสายสะดือเด็กแรกเกิดไปห่อผ้าใส่กระบอกไม้แก่นาวางต้นไม้ใหญ่ แล้วห้ามไม่ให้ผู้คนตัดต้นไม้ต้นนั้น เพราะเชื่อว่า “ขวัญ” ของเด็กจะอยู่ต้นไม้ต้นนั้น

ยศ สันตสมบัติ. “ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความเชื่อทางพิธีกรรม”. ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิภาคท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เชียงใหม่ :นพบุรีการพิมพ์, 2542

วัฒนธรรม ก็คือ กรอบหรือตัวแบบที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสังคมวัฒนธรรมแห่งใดในเวลาใดเวลาหนึ่ง ช่วยให้มีมนุษย์ตีความและทำความเข้าใจกับสถานการณ์ปัจจุบันของตน ระบบศาสนาเป็นพื้นฐานของทางอำนาจศีลธรรมในการจัดความสัมพันธ์มนุษย์กับธรรมชาติ รวมทั้งการจัดความความสัมพันธ์ระหว่างคนเป็นกับคนเป็น คนตายกับคนตาย ความเชื่อทางศาสนาเป็นกลไกในการควบคุมสังคมเป็นพื้นฐานของการสร้างกฎเกณฑ์ จารีตประเพณี วิธีที่ปฏิบัติที่ได้รับการถ่ายทอดและเรียนรู้ทางสังคม ผ่านตำนานและพิธีกรรมที่ได้รับสานต่อ เล่าขานและปฏิบัติมาหลายชั่วอายุคน การทำผิดประเพณีและความเชื่อข่ม หมายถึง การละเมิดอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และส่งผลให้เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยและเพื่อให้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์หายจากการพิโรธเคืองจะต้องทำพิธีขอขมาและสำนึกในความผิดของตน

ชาวปกากะญอ มีความเชื่อและประเพณีมากมายที่ใช้ในระบบการผลิตและชีวิตประจำวัน ความเชื่อเกี่ยวกับระบบการผลิต ชาวปกากะญอจะมีพิธี “หนี ซอไซ้” หรือพิธีขึ้นปีใหม่ เป็นการขออนุญาตเจ้าที่ เจ้าป่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อขอใช้ประโยชน์จากที่ดินในช่วงการเพาะปลูก ก็จะมีพิธีนกวัญข้าวมาจากสวรรค์ เพื่อให้การเพาะปลูกได้ผลผลิตดีและเป็นขวัญกำลังใจแก่ชาวปกากะญอ โดยปลูกแม่ข้าว 7 หลุม ดูแลอย่างดี แล้วเชิญนกวัญข้าวมากิน นอกจากนั้น ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับระบบการผลิตอีกอย่างหนึ่งคือ การทำพิธีเลี้ยงผีไฟเป็นการขอขมาเทพแห่งไฟที่ใช้เผาผลาญต้นไม้ กอไม้ ต้นไผ่ในช่วงการเผาไร่ การบูชาผีไฟเป็นการขอให้ผีไฟเย็นลงเป็นปกติ ไม่ร้อนถึงต้นข้าวหรือพืชผลต่าง ๆ ในไร่ การบูชาไฟต้องใช้ไก่ตัวผู้สีแดงเช่น ไหว้พร้อมกับเหล้าหนึ่งขวด

เมื่อข้าวออกงามดีแล้ว ชาวปกากะญอก็จะทำพิธีบูชาเจ้าแม่โพสพ การทำพิธีนี้มีการอ้อนวอนให้ข้าวเจริญงอกงาม ชาวปกากะญอใช้ไก่ตัวเมีย ซึ่งมีสัญลักษณ์ความเป็นแม่ นอกจากทำการเลี้ยงผีไฟและแม่โพสพแล้ว ชาวปกากะญอยังทำพิธีปีครึ่งควาญ เพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ ออกจากแปลงพืชไร่ ทำให้ต้นข้าวเจริญสมบูรณ์

เมื่อข้าวสุก ชาวปกากะญอก็ทำพิธีกินข้าวใหม่ เพื่อต้อนรับข้าวใหม่และสร้าง
ความหมายว่าปีนี้ผลผลิตดี ข้าวใหม่แตกหัก หลังจากเก็บเกี่ยวแล้วชาวปกากะญอทำพิธีขอ
ให้เมล็ดข้าวหลุดจากรวงได้ง่ายเพื่อสะดวกในการผลิตข้าว

สมนึก ทับพันธุ์, จิววรรณ ประจวบเหมาะ. วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกิน.
กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ตุลา จำกัด, 2543

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาปัญหาการอนุรักษ์ป่าโดยเน้นมุมมองของชาวบ้าน หรือ
เกษตรกรรายย่อย วัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้คือ เพื่อการประมวลข้อเท็จจริงเกี่ยวกับ
การสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ในภาคใต้ เพื่อทราบเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตป่า
เพื่อทราบวิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินของชาวบ้านที่อยู่อาศัยในเขตป่าที่มีที่ทำ
กินในเขตป่า เพื่อทราบการดำรงชีพในปัจจุบัน และศักยภาพในอนาคตของชาวบ้าน
เหล่านั้น และเพื่อให้ทราบทัศนนะและความต้องการเกี่ยวกับการแก้ปัญหาพื้นที่ป่าไม้ลด
ลงของชาวบ้าน

งานวิจัยนี้ได้เลือกหมู่บ้าน 3 หมู่บ้าน เพื่อศึกษาแบบเจาะลึก หมู่บ้านแรกเป็นหมู่
บ้านที่อาศัยในเขตป่าอนุรักษ์ประชาชนนับถือศาสนาพุทธมาจากทุกภาคของประเทศ
และตั้งหมู่บ้านมาได้ไม่นาน สองเป็นหมู่บ้านชุมชนมุสลิม ตั้งมานานและมีที่อาศัยอยู่
นอกเขตป่าอนุรักษ์ แต่ที่ดินทำกินจำนวนมากอยู่ในเขตอนุรักษ์ และหมู่บ้านสุดท้ายเป็น
ชุมชนชาวพุทธ ที่ตั้งบ้านเรือนในบริเวณป่า ชายเลน และอาศัยป่าชายเลนเป็นทั้ง
แหล่งอาหารและไม่ใช้สอย

ผลการศึกษาพบว่า วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในภาคใต้ แบ่งได้เป็น
2 ลักษณะ คือ วิวัฒนาการการบุกเบิกที่ดินทำกินกับเขตป่าบกและป่าชายเลน เขตป่าบกมี
แบบแผนการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโดยมีสาเหตุการบุกเบิกการอพยพ และภูมิหลังของผู้
บุกเบิก และผู้อพยพ สาเหตุของการบุกเบิกในแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกันไปตาม
บริบทของการพัฒนาการทางเศรษฐกิจและการเมือง การพัฒนาการทางการเมือง ในราว
ปี พ.ศ. 2450 ชาวบ้านเล่าถึงสาเหตุของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานว่าเป็นเพราะหนีคดีอาญา

หลบหนีการเก็บภาษีของบ้านเมือง สาเหตุการบุกเบิกลักษณะนี้สามารถพบได้ ทั่วไป
 ในหมู่บ้านที่ตั้งมาเกิน 100 ปี เช่น ที่บ้านนาทวี จังหวัดสงขลา หรือบ้านดงหมาก
 จังหวัดสุราษฎร์ธานี ส่วนพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจหลังปี 2450 ยางพาราขายได้ราคา
 ดีจึงได้รับความนิยมจากชาวบ้าน ในการบุกเบิกป่าเพื่อปลูกยางเพิ่มมากขึ้น สาเหตุของ
 การอพยพของผู้เข้าไปตั้งบ้านเรือนหลังการบุกเบิกของกลุ่มแรก การบุกเบิกในระยะแรก
 ชุมชนจะมีคนจำนวนน้อย แต่จะขยายตัวใหญ่ขึ้นในภายหลัง อันเนื่องมาจากการแตก
 แขนงของครัวเรือนเดิมส่วนหนึ่ง และอพยพมาเพิ่มอีกส่วนหนึ่ง เหตุผลของผู้อพยพมา
 รุ่นหลังผู้บุกเบิก คือ พลังกดดันทางประชากรในท้องถิ่น ภูมิลาเนาเดิม จึงต้องการพื้นที่
 ทำกินมากขึ้น และพลังดึงดูดที่คาดว่าผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของการปลูกพืชพาณิชย์
 ในพื้นที่ใหม่จะสูง ประกอบกับที่มีการทำไม้ในป่าต่าง ๆ ช่วยบุกเบิกพื้นที่ได้สะดวกและ
 รวดเร็วกว่าเดิม ภูมิหลังของผู้บุกเบิกและผู้อพยพก่อนการเข้ามามีบทบาทสำคัญของพืช
 พณิชย์ในภาคใต้ ส่วนใหญ่จะเป็นคนที่มาจากท้องถิ่นใกล้เคียงบ้าง มาจากท้องถิ่นห่าง
 ไกล ภายในภาคใต้และนอกภาคใต้ มีฐานะยากจน ส่วนมากโยกย้ายไปหลายแห่งแล้ว
 แต่ก็มักจะถูกแรงกดดันบางอย่างให้อพยพออกมา เช่น กรณีบ้านสูงเนิน ชาวบ้านที่มา
 อยู่เมื่อก่อนถูกผลักดันจากเจ้าหน้าที่รัฐ และบริษัทที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้ให้เข้าทำ
 ประโยชน์ (เช่า) เขตป่าสงวนทำสวนปาล์ม การบุกเบิกพื้นที่ป่า กับการทำป่าไม้ของเอก
 ชนผู้ได้รับอนุญาตอาจจะสัมพันธ์โดยตรง และโดยอ้อมกับการบุกเบิกพื้นที่ป่าของชาว
 บ้านได้ ในกรณีการจับจองในระยะแรกยังเห็นไม่ชัดเพราะเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป
 ด้วยการแผ้วถางพื้นที่เพื่อปลูกข้าวเป็นหย่อม ๆ คนที่มาทีหลังเห็นเป็นของคนอื่นแล้วก็
 ขยับขยายไปบริเวณอื่นเรื่อย ๆ โดยมีการรับรองจากผู้ใหญ่บ้านหรือกำนัน แต่เมื่อสมัยรัช
 กาลที่ 6 ทรงห้ามราษฎรจับจองที่ดินที่เป็นเขตภูเขา ป่าไม้ ลำธาร หนองน้ำ และที่
 สาธารณะ ผู้บุกเบิกในช่วงหลังรู้อยู่แล้วว่า พื้นที่ป่าเป็นเขตหวงห้าม การจับจองจึงทำ
 เพียงเครื่องหมายแสดงว่ามีคนจองแล้ว ผู้ที่มาทีหลังจึงต้องซื้อสิทธิจากผู้จับจองเดิม
 วิวัฒนาการของการทำอาชีพก็เริ่มด้วยการทำข้าวไร่ผสมกับพืชผัก และการหาของป่าไป
 พร้อม ๆ กัน ต่อมาก็ปลูกข้าวแล้วใช้พื้นที่นั้นปลูกยางหรือปาล์มต่อ เมื่อยางและปาล์ม
 อายุยังน้อยก็ยังสามารถปลูกข้าวแซมได้ สาเหตุของการบุกเบิกป่าชายเลนและการอพยพ

พบว่า มาจากการต้องการที่ดินทำนาเพิ่มเติม อันเนื่องมาจากหมู่บ้านเดิมไม่มีพื้นที่ที่เหมาะสมในการทำนา บ้างก็หลบหนีคดี หรืออยากขยับขยายอาชีพการทำประมง จนชุมชนได้มีวิวัฒนาการมาเรื่อยจากที่ใช้ที่ดินทำนาปลูกข้าวเพื่อการบริโภค เมื่อเริ่มมีการสัมปทานป่าชายเลน ชาวบ้านก็ได้ตัดไม้ฟันส่งผู้รับสัมปทานถ่านไม้ และมีอาชีพประมงชายฝั่งเพิ่มขึ้นและมีบทบาทมากขึ้น การจับจองและรับรองสิทธิป่าชายเลนก็เหมือนกรณีป่าบก แต่ผู้จับจองพื้นที่ป่าชายเลนในสมัยแรก ๆ นั้นมิได้มุ่งหวังจะนำเอาพื้นที่ป่าไปทำประโยชน์อย่างอื่น หากแต่เพื่อเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ที่เป็นผลผลิตจากป่า เช่น ใบจากลูกจาก ไม้ฟัน และไม้ใช้สอย

ปัจจุบันการดำรงชีพของชาวบ้านในเขตป่าอนุรักษ์จะทำการเกษตร และปลูกพืชขึ้นต้น เช่น ยางพารา กาแฟ และมีการเลื่อยไม้แปรรูปบ้าง ส่วนพื้นที่ป่าชายเลนจะยึดอาชีพประมงชายฝั่ง การทำนา และปลูกมะพร้าวเสริมรายได้ ชาวบ้านมีทัศนคติเกี่ยวกับการดำเนินงานของรัฐในเขตป่าว่ารัฐเป็นเหมือนพ่อแม่ และราษฎรเหมือนลูก พ่อแม่ต้องจัดแบ่งที่ดินให้ลูก แต่เจ้าหน้าที่ป่าไม้กลับมาจับไล่พวกเขาจึงไม่เข้าใจ และมองเจ้าหน้าที่ของรัฐว่าเป็นคนไม่ดี ชาวบ้านยังมองว่ารัฐไม่ให้ความยุติธรรมในการให้กรรมสิทธิ์ที่ดิน เพราะรัฐให้กรรมสิทธิ์ที่ดินแก่บริษัทใหญ่มาก ๆ ต่อรายมากกว่าที่ชาวบ้านทั้งหมดได้รับ ส่วนทัศนคติเรื่องป่าชุมชนชาวบ้านไม่ค่อยเข้าใจและว่าเหมือนกันทั้งหมด

เสน่ห์ จามริก, ยศ สันตสมบัติ. “ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย” ป่าชุมชนในประเทศไทย : แนวทางการพัฒนา. มปท, 2536.

ป่าฝนเขตร้อนมีเนื้อที่รวมกันทั้งหมดเพียงไม่ถึงร้อยละ 7 ของพื้นที่ดินของโลก แต่กลับเป็นแหล่งกำเนิดและพักพิงของทรัพยากรชีวภาพและสิ่งมีชีวิตกว่าครึ่งหนึ่งของโลก ประเทศไทยก็มีทรัพยากรป่าเป็นลักษณะป่าดิบชื้น หรือป่าฝนเขตร้อน ซึ่งเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณธัญญาหาร สัตว์ แมลง จุลินทรีย์ และทรัพยากรพันธุกรรมทรงคุณค่ามากมาย และยังเป็นระบบนิเวศที่เกื้อกูลต่อการเกษตรกรรม แต่ป่ากลับ

ถูกทำลายไปอย่างรวดเร็วปีละประมาณ 76,000-100,000 ตารางกิโลเมตรของพื้นที่ทั้งหมด ป่าฝนเขตร้อนที่ยังเหลืออยู่จึงมีคุณค่ามากเกินกว่าจะใช้เป็นพื้นที่สำหรับการใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ เพราะป่ามีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการรักษาความสมดุลทางธรรมชาติ ระบบนิเวศและทรัพยากรพันธุกรรมที่มีคุณค่าต่อมวลมนุษยชาติอย่างยั่งยืน ฉะนั้น หากป่าฝนเขตร้อนถูกทำลายก็จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบรรยากาศของโลก ทั้งทางด้านอุณหภูมิ ทิศทางลม ปริมาณน้ำฝน ความผันแปรของฤดูกาล และสภาวะเรือนกระจกที่กำลังประสบอยู่ในปัจจุบัน นอกจากนั้นแล้วยังเป็นการทำลายแหล่งทรัพยากร และห้องทดลองที่บรรจุองค์ความรู้ซึ่งมีคุณค่ามหาศาล เพราะเครื่องอุปโภคบริโภคตลอดจนยารักษาโรคแทบทุกชนิด มีต้นกำเนิดมาจากพืชสมุนไพรหรือทรัพยากรพันธุกรรมจากป่าฝนเขตร้อน ที่พัฒนาขึ้นจากฐานความรู้หรือภูมิปัญญา ชาวบ้าน

ป่าฝนเขตร้อนเป็นต้นกำเนิด และแหล่งพักพิงของความหลากหลายทางวัฒนธรรมของมนุษย์เผ่าพันธุ์ต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย ป่าสอนให้มนุษย์เข้าถึงสัจธรรมแห่งเอกภาพและความหลากหลาย ความยั่งยืนและการเปลี่ยนแปลง และความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อธรรมชาติ รวมทั้งหลักปรัชญาและศาสนาที่ยิ่งใหญ่ของเอเชีย เช่น พุทธศาสนา ก็ล้วนแต่มีต้นกำเนิดจากป่าทั้งสิ้น การตัดไม้ทำลายป่ามิใช่โยงโยสัมพันธอย่างแนบแน่นกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมระดับชาติ และสถาบันการเงินระดับโลก เป็นกลไกสำคัญในการปล่อยเงินกู้เพื่อใช้ในการพัฒนาต่าง ๆ และกว่าครึ่งหนึ่งของเงินกู้อาจถูกนำไปใช้ในโครงการซึ่งเป็นการทำลายป่าฝนเขตร้อนโดยตรง สาเหตุหลักที่ทำให้พื้นที่ป่าลดลงสัมพันธเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ขาดความสมดุล เน้นการเจริญเติบโต ส่งเสริม อุตสาหกรรมส่งออก การทำไม้เชิงพาณิชย์ และการขยายผลผลิตทางภาคเกษตรเพื่อส่งออก โดยขยายพื้นที่เพาะปลูก รวมไปถึงจนถึงการถือครองที่ดินและการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม ความยากจนและภาวะหนี้สินของประเทศโลกที่สาม ส่วนอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรที่ทำให้เกิดความไม่สมดุลกับธรรมชาติเป็นเพียงสาเหตุรองลงมา มหาตมะ คานธี กล่าวไว้ว่า “โลกมีทรัพยากรที่จะแบ่งปันให้แก่มนุษย์ทุกคนเท่าที่จำเป็น แต่มีไม่พอที่จะสนองความโลภของคนแม้แต่คนเดียว”

การพัฒนากระแสหลัก คือ การสร้างความเจริญและความทันสมัยโดยเลียนแบบธุรกิจอุตสาหกรรมตะวันตก คือ ความต้องการให้ได้มาซึ่งผลกำไร และเน้นต้นทุนราคาถูก ซึ่งป่าฝน เขตร้อนได้กลายเป็นต้นทุนราคาถูกสำหรับการพัฒนาอุตสาหกรรมไปแล้วในปัจจุบันนี้ ส่วนเกษตรทางเลือก คือ การสร้างระบบเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ เน้นการพึ่งตนเองโดยการผลิตอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือนเป็นเบื้องต้น และหากเปรียบเทียบดูแล้วก็จะเห็นได้ว่าการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตและการขยายตัวของธุรกิจอุตสาหกรรม ได้พิสูจน์ให้เห็นอย่าง ถ่องแท้แล้วว่า นำมาซึ่งหายนภัยต่อสภาพแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรม ดังนั้น ความคิดเรื่องการเจริญเติบโต การครอบงำข่มเหงและการบริโภคอย่างตะกละตะกลาม จึงควรเป็นมาเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งเน้นการสร้างสมดุลระหว่างความต้องการของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติให้ความเคารพแก่สิทธิมนุษยชน และสิทธิชุมชนในการกำหนดทางเลือกและอนาคตของตนเอง ยุติการจัดการทรัพยากรแบบศูนย์รวม โดยกระจายอำนาจการตัดสินใจด้านการจัดการทรัพยากรไปสู่ ชุมชนท้องถิ่นอย่างแท้จริงได้แล้ว

เสน่ห์ จามริก, ยศ สันตสมบัติ. “ภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย” ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา. มปท, 2536.

ป่าชุมชน คือ ขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัวกันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชนและ/หรือ ระดับเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อทำการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรดิน-น้ำ-ป่า ซึ่งถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม บนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชนซึ่งเน้นหลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ โดยรอบความคิดในการศึกษาวิจัยป่าชุมชนประกอบด้วยแนวคิดหลัก คือ การมองป่าชุมชนในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมืองและระบบนิเวศ, การมองป่าชุมชนในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม, การมองป่าชุมชนในบริบทของการพัฒนาชนบทและอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ความผูกพันทางศีลธรรมระหว่างชุมชนกับป่ายังเป็นพื้นฐานที่ชุมชนใช้ในการกำหนดสิทธิตามประเพณีในการควบคุม จัดการและปกป้องดูแลป่าของตน ระบบศีลธรรมเป็นพื้นฐานของอำนาจในการออกกฎเกณฑ์ตามประเพณี เพื่อควบคุมการใช้และการอนุรักษ์ป่า โดยอนุญาตให้เพียงเฉพาะสมาชิกของชุมชนเท่านั้นที่จะมีสิทธิในการใช้ และมีหน้าที่ในการดูแลป่าไปพร้อมกัน สิทธิชุมชน หมายถึง กำจำกัดสิทธิการใช้ทรัพยากรซึ่งเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชาวบ้านทุกคน ให้ขึ้นอยู่กับอำนาจของชุมชนในการวางกฎเกณฑ์เพื่อรักษาและใช้ทรัพยากรเหล่านั้น โดยมีมุ้งที่ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน

ความแตกต่างกันของป่าชุมชนในภาคเหนือกับภาคอีสาน คือ ภาคเหนือเต็มไปด้วยภูเขาสูง ปกคลุมด้วยป่าเบญจพรรณอันเป็นต้นน้ำของลำห้วยซึ่งหล่อเลี้ยงระบบการผลิตของชุมชน ทำให้ ชุมชนมีวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของการดำรงชีวิตที่ผูกพันแนบแน่นกับป่ามาโดยตลอด ส่วนในภาคอีสานหมู่บ้านตั้งอยู่ในที่ราบสูงขนาดใหญ่ อยู่ห่างจากป่าต้นน้ำ ทำให้ชุมชนไม่สามารถมีส่วนร่วมในการจัดการป่าต้นน้ำได้มากนัก ชุมชนมีอายุน้อย มีความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์และวัฒนธรรมความเชื่อ วัฒนธรรมเกี่ยวกับป่ามีน้อย แต่ป่าของทั้งสองภาคมีความคล้ายคลึงกันในด้านของการจำแนกประเภทของป่า ซึ่งแยกเป็น ป่าต้นน้ำ ป่าประเพณีและป่าใช้สอย พัฒนาการของป่าชุมชนของแต่ละภาคจะแบ่งเป็นยุค โดยภาคเหนือเริ่มจากยุคบ้านป่า คือตั้งแต่ก่อตั้งชุมชนจนถึงปี 2500 ยุคทำไม้ ตั้งแต่ปี 2500 จนถึง พ.ศ. 2525 ยุคพืชพาณิชย์ เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2518 และยุคแย่งชิงทรัพยากร ปรากฏชัดเจนในปี พ.ศ. 2528 จนถึงปัจจุบัน ส่วนพัฒนาการของป่าชุมชนภาคอีสานเริ่มจากยุคบ้านป่ามีมาก่อนปี พ.ศ. 2513 ยุคบุกเบิกป่า ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2513-2527 และยุคอนุรักษ์ป่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527-จนถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่า มิได้เป็นความสัมพันธ์ที่ราบเรียบและหยุดนิ่ง หากแต่มีทั้งปัญหาการต่อสู้กับความผันแปรของธรรมชาติและความขัดแย้งทางสังคม แต่ท่ามกลางความหลากหลายและความแตกต่าง ชุมชนที่อนุรักษ์ป่าก็มักมีลักษณะร่วมกันอยู่บ้าง คือ มีความเป็นชุมชนสูง, มีทรัพยากรดิน-น้ำ-ป่า ที่อยู่ในสภาพที่ใช้ได้อย่างมีศักยภาพ, มีผลประโยชน์ร่วมกัน, มีจิตสำนึกในการรักษาป่า อันมีสาเหตุมาจากประเพณีความเชื่อและการผลิตซ้ำของอุดมการณ์สืบต่อกันมา เกิดจากความจำเป็นในการป้องกันและรักษาคุณ

ภาพของระบบนิเวศชุมชนเกิดจากจิตสำนึกในการรักษาป่าจากการต่อต้านการรุกรานจากภายนอก และที่เกิดจากปัญหาภัยแล้ง, มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง, มีการจัดตั้งองค์กรประชาชน, มีจารีตของการจัดการทรัพยากรที่ถือว่าทรัพยากรเป็นสิทธิและทรัพย์สินรวมของชุมชน, มีระบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

ศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่า แสดงออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการผลิต ในความรู้จักหวงแหนและจิตสำนึกของการอนุรักษ์ป่าในรูปแบบและวิธีการจัดการป่า และในการรวมตัวกันปกป้องสิทธิของชุมชนจากการรุกรานของบุคคลภายนอก เพราะชาวบ้านมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงความเป็นไปของสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศชุมชน ในค่านี้อาชีพบ้านก็มีภูมิปัญญาในเรื่องความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทรัพยากรดิน น้ำ ป่า กับคนในระบบนิเวศว่า ทุกสิ่งทุกอย่างสัมพันธ์เชื่อมโยงและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างและลักษณะของป่า ความรู้เกี่ยวกับขีดจำกัดของการใช้ประโยชน์จากป่า ความรู้เรื่องการหมุนเวียนของธาตุอาหารในดินและความเชื่อมโยงของมุลชีวภาพในระบบนิเวศเขตร้อน ความรู้เรื่องการทดแทนในสังคมพืชหลังจากมีการรบกวนคือพื้นที่ไร่ที่ถูกทิ้งร้างจะพัฒนาจนกลายเป็นป่าในอนาคต

ผู้นำชุมชนต้องเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ป่า โดยการลดข้อขัดแย้งกับทุกฝ่ายที่มีความเกี่ยวข้องกับป่า โดยการปรับใช้ประเพณีและการเจรจาตกลงที่ไม่เป็นทางการ เช่น การว่ากล่าวตักเตือน การรวมตัวเคลื่อนไหวคัดค้านและต่อต้านการประสานงานของรัฐ เพื่อสร้างความชอบธรรม ในการจัดการกับปัญหา การต่อรองกับรัฐ เพื่อให้รองรับสิทธิชุมชน ในการจัดการทรัพยากร และการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทรัพยากรธรรมชาติเป็นของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิและหน้าที่ร่วมกัน ในการอนุรักษ์และพัฒนาการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน เพื่อชุมชนท้องถิ่นและโลกอย่างคำพูดที่ว่า “ป่าอยู่ คนอยู่ ป่าไม่อยู่ คนอยู่ไม่ได้”

พระธรรมปิฎก “สุภาพทางจิตวิญญาณ” เศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ 2(2545) : 12-14

คำว่า “สุภาพ” ตาม(ร่าง) พระราชบัญญัติแห่งชาติ คือ สุภาพะที่สมบูรณ์และเชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุลทั้งมิติทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางจิตวิญญาณ สุภาพะมิได้หมายถึงเฉพาะความไม่พิการและการไม่มีโรคเท่านั้น ส่วน “สุภาพทางจิตวิญญาณ” เป็นคำใหม่ มีความหมายซ้อนทับกับคำว่า “จิต” ขณะเดียวกันก็มีความสับสนอยู่กับคำว่า “วิญญาณ” ซึ่งคนไทยมักเข้าใจว่าเป็นเรื่องของภูติผีปีศาจ “จิต” และ “วิญญาณ” ที่นำมาประกอบเข้าด้วยกันนี้ แต่ละคำมีความหมายสมบูรณ์ในตัวเอง คำว่า “จิตวิญญาณ” ยังรู้เข้าใจกันในวงแคบหรือเฉพาะกลุ่ม เมื่อนำมาประกอบกัน จึงทำให้เข้าใจคลาดเคลื่อน เพราะ คนไทยจำนวนมากคิดว่า “วิญญาณ” หมายถึงภูติผี แต่ความจริง “วิญญาณ” คือ การรู้ต่อสิ่งเร้า หรือสิ่งที่ปรากฏ ส่วนคำว่า “จิต” มีความเกี่ยวข้องกับอารมณ์ ซึ่งหมายถึง สิ่งที่ได้รับรู้ และเรื่องที่รู้ - นึกคิดในใจ หรือความรู้สึก หรือสภาพทางจิต ถ้าแยกตามขั้น 5 จะเห็นว่า “วิญญาณ” ตรงกับคำว่า “จิต” ส่วน เวทนา สัญญา และสังขาร เป็นอาการและคุณสมบัติของจิต เรียกว่า เจตสิก คือ สิ่งที่เกิดร่วมกับจิตหรือส่วนประกอบของจิต

ชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยกายกับจิต ในการดำเนินชีวิตเพื่อให้เป็นอยู่และดำเนินไปด้วยดีในโลกต้องมีการเรียนรู้ การปรับตัว และปรับปรุงตัวตลอดเวลา ทางพุทธศาสนาแยกส่วนดำเนินชีวิตเป็น 3 ด้าน คือ

1. สីล คือ การติดต่อดสื่อสาร สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้วยอินทรีย์ต่าง ๆ และกาย วาจาพร้อมทั้งฝึกพัฒนาปรับตัว
2. สมာธิ คือ ความตั้งใจ แรงจูงใจ ความรู้สึก คุณสมบัติ และอาการความเป็นไปต่าง ๆ ภายในจิตใจที่อยู่เบื้องหลังการติดต่อดสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการแสดงออกเป็นพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งหมดนี้เป็นด้านจิต ซึ่งต้องฝึกพัฒนาปรับตัวให้ดียิ่งขึ้น
3. ปัญญา คือ ความรู้ ความเข้าใจ การหยั่งรู้ การรู้เข้าใจสิ่งนั้น ๆ ตามที่เป็นอยู่ การมองเห็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย

การแยกส่วนชีวิตที่ประกอบด้วยกายกับจิตนั้น ปัญญาเป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งที่ประกอบรวมอยู่กับจิต แต่ในการแยกส่วนการดำเนินชีวิต จะเห็นว่า ปัญญาถูกแยกออกมาเป็นด้านหรือแฉกหนึ่งต่างหาก เพราะปัญญาเป็นตัวเชื่อมโยงมนุษย์ให้เข้าถึงสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งทั้งหลายทั้งปวง หรือโลกทั้งหมด รวมทั้งให้ปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นให้ถูกต้อง ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการดำเนินชีวิตที่จะเป็นอยู่อย่างดี

ความเป็นไปของจิตใจต้องอาศัยปัญญาซึ่งนำ บอกช่องทางและความเป็นไปได้ภายในขอบเขตความรู้ ความเข้าใจ ปัญญาช่วยขยายขอบเขตให้เกิดการเคลื่อนไหว แสดงพฤติกรรมอย่างกว้างขวางลึกซึ้ง และได้ผลมากขึ้น และปัญญายังทำให้เกิดการปรับปรุงแก้ไข จิตใจจะพัฒนาสมบูรณ์จนมีความสุข พันทุกข์พ้นปัญหาได้จริง ต่อเมื่อพัฒนาปัญญาจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริง เพราะปัญญาเป็นตัวปรับแก้และปลดปล่อยจิตใจให้เป็นอิสระ ทำให้จิตใจลงตัว มีคุณภาพโดยสมบูรณ์เป็นจิตใจไร้พรมแดน

นางพณีพันธุ์ ฉัตรอำไพวงศ์ นางสาวสุริดา รัตนวานิชย์พันธ์และนางมาลี ทวีวุฒิมรร
รายงานการวิจัย เรื่อง การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน : กรณีศึกษาอาหารพื้นบ้าน
 ไทยภาคกลาง.กรุงเทพฯ : บริษัท พีเพรส จำกัด, 2544

การศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน : กรณีศึกษาอาหารพื้นบ้านไทยภาคกลางบ้านคลองน้ำใส หมู่ 1 และหมู่ 10 ตำบลท่าช้าง อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี และบ้านท่าควาย หมู่ 3 ตำบลสายทอง อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาองค์ความรู้เรื่อง พฤติกรรมการบริโภคอาหารพื้นบ้านของชุมชนและเพื่อศึกษารูปแบบการฟื้นฟูวัฒนธรรมการบริโภคอาหารพื้นบ้านของชุมชน โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสังเกตและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

พฤติกรรมการบริโภคของคนในชุมชน การได้มาของอาหารเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนได้อย่างชัดเจน ในอดีตบ้านคลองน้ำใสเคยอุดมไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร แต่ปัจจุบัน ความอุดมสมบูรณ์ต้องนาสำหรับปลูกข้าว ได้เปลี่ยนเป็นสวนที่ปลูกพืชทางเศรษฐกิจเข้าทดแทน ได้แก่ เงาะ

ทุเรียน มังคุด ระกำ ลางสาด พริกไทย ฯลฯ จากการเปลี่ยนแปลงของแหล่งอาหารที่สำคัญของหมู่บ้านได้ส่งผลต่อวิถีการบริโภคของคนในชุมชน

การได้มาของข้าว ข้าว นับเป็นอาหารหลักของชาวบ้านบ้านคลองน้ำใสมาแต่อดีต ย้อนหลังมากกว่า 30 ปี ชาวบ้านมีอาชีพทำนา ข้าวที่ได้ส่วนหนึ่งเก็บไว้บริโภค ส่วนหนึ่งจำหน่าย ชาวบ้านนิยมบริโภคข้าวเจ้ามากกว่าข้าวเหนียว แต่ในปัจจุบัน จากการที่ชาวบ้านเปลี่ยนอาชีพจากทำนามาเป็นทำสวน ชาวบ้านจึงต้องเปลี่ยนมาซื้อข้าวที่จำหน่ายในตลาดแทน รวมถึงการเปลี่ยนวิธีการหุงข้าวที่ใช้หม้อหุงข้าวแบบเตาถ่านมาเป็นการใช้หม้อหุงข้าวไฟฟ้าตามเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่แพร่เข้ามาในหมู่บ้านทุกครัวเรือน

การได้มาของพืชผัก สำหรับการประกอบอาหารประจำวันของชาวบ้านคลองน้ำใส สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ทางด้วยกัน คือ เก็บตามธรรมชาติ ชาวบ้านอาศัยพืชผักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ มาเป็นส่วนประกอบของอาหารเป็นส่วนใหญ่ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในอดีตพืชผักที่ได้นั้น มักเก็บตามท้องนา ตามคันนา ได้แก่ สายบัว ผักบุ้ง ผักกระเฉด ผักแว่น ฯลฯ นอกจากนี้ยังมี หน่อไม้หลายชนิด ได้แก่ หน่อไม้แดง หน่อไม้จีน หน่อไม้ลวก หน่อไม้หวาน ที่ขึ้นตามแนวคันคลองอย่างหนาแน่นทำให้ชาวบ้านมีหน่อไม้กินตลอดปี โดยเฉพาะในฤดูฝนซึ่งมีมากจนชาวบ้านต้องหาวิธีถนอมอาหาร โดยนำไปต้มแล้วหั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ ตำรับอาหารพื้นบ้านที่ทำหน่อไม้ตากแห้งที่ขึ้นชื่อของชาวบ้านคลองน้ำใส คือ หน่อไม้แห้งต้มหึ่ง จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านประกอบอาหารตามชนิดของพืชผักตามฤดูกาลต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหน้าหนาวที่มีใบเสม็ด ใบผักหวาน ใบแต้ว ใบดอกพะยอมออกยอดสะพรั่ง มาทำเป็นอาหารได้หลายชนิดซึ่งเป็นไปตามฤดูกาล เก็บไว้กินเอง สำหรับพืชผักที่ชาวบ้านคลองน้ำใสปลูกไว้กินเองส่วนใหญ่เป็นพืชล้มลุก ปลูกไว้ในพื้นที่ว่างรอบบ้าน ส่วนใหญ่เป็นพืชสวนครัว ได้แก่ กะเพรา โหระพา พริก ตะไคร้ ผักชีฝรั่ง ฯลฯ ซึ่งปลูกไว้แทบทุกบ้าน ชาวบ้านให้เหตุผลว่าสะดวกต่อการเก็บมาปรุงเป็นอาหาร และเป็นการประหยัด เพราะซื้อจากตลาดมักจะเหลือ ใช้ไม่หมดก็เหี่ยวแห้งไปเสียก่อนแล้ว แต่เดิมปลูกไม่ทุกบ้านเท่าปัจจุบัน เมื่อเกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ ชาวบ้านรู้จักประหยัดมากขึ้น หันมาปลูกแทบทุกบ้าน

ซื้อจากตลาด การซื้อผักเพื่อประกอบอาหารของชาวบ้านคลองน้ำใสส่วนใหญ่มักซื้อเฉพาะในหน้าร้อน ซึ่งเป็นฤดูที่พืชผักธรรมชาติลดน้อยลง ได้แก่ ผักคะน้า กะหล่ำปลี ผักกาด ถั่วฝักยาว ฯลฯ ชาวบ้านเรียกผักเหล่านี้ว่า ผักในเมือง ซึ่งหมายถึงผักที่ขายในตลาดนั่นเอง การซื้อผักจากตลาดนับเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงระบบอาหารของหมู่บ้าน ที่ชาวบ้านต้องพึ่งพิงอาศัยธรรมชาติ อาศัยฤดูกาลเป็นสำคัญ หน้าร้อนจึงเป็นฤดูที่หาอาหารยากมาก ต่างจากหน้าหนาวและหน้าฝน ที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์

การได้มาของเนื้อสัตว์ ในอดีต ชาวบ้านคลองน้ำใสอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติ คือ คลองน้ำใสเป็นแหล่งอาหารโปรตีนที่สำคัญ ในสมัยนั้น น้ำในคลองน้ำใสสะอาดเห็นทรายก้นคลอง มีปลาจำนวนมากมายหลายชนิดอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ ปลาช่อน ปลาคู ปลากระดี่ ปลาฉาด ปลาบู่ ปลากล้วย ซึ่งชาวบ้านได้นำปลาเหล่านี้ไปประกอบอาหารปรุงร่วมกับพืชผักธรรมชาติ

คำนวน นวลสนอง. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : ศึกษากรณี

การจับกุ้งของชาวบ้าน ตำบลตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง. สงขลา .
มปท, 2543

ชาวบ้านตะโหมคเป็นชุมชนกลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ ตำบลตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง ระบบนิเวศของชุมชนประกอบด้วย 2 ด้าน ด้านสภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ด้านสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานของการก่อเกิดภูมิปัญญา การทำความเข้าใจระบบนิเวศชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง

ระบบนิเวศด้านสภาพภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ชุมชนในเขตพื้นที่ตำบลตะโหมค ตั้งอยู่ในที่ราบเชิงเขา ทางทิศตะวันตกเป็นภูเขาที่สูงชันชัน มีป่า ปกคลุมตลอดแนวเขา ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ ป่าไม้ แหล่งน้ำ และสัตว์ป่า พื้นที่ลาดต่ำลงมาจากทิศตะวันออกซึ่งเป็นที่ราบเชิงเขา เป็นพื้นที่เหมาะสมสำหรับการทำ การเกษตร ทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญประกอบด้วยไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้หลุมพอง

ไม้เคี่ยม ไม้ตะเคียนทอง ไม้ยาง ไม้ฉากบุตร และไม้พยอม เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพันธุ์ไม้นานาชนิดที่ขึ้นให้เห็นทั่วไป เช่น หวาย ไม้ไผ่ เตย พันธุ์วานเครืองยา และสมุนไพรมากมาย เป็นต้น นอกจากนี้พืชที่สำคัญทางเศรษฐกิจแล้ว ป่าแถบนี้ยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าหลายชนิด เช่น เสียงผา เสือ ลิง เม่น ค่าง ชะนี กระเจง และนกชนิดต่าง ๆ

ระบบนิเวศด้านสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนของชาวบ้านในเขตพื้นที่ตำบลตะโหมค เป็นชุมชนที่มีการพัฒนาทางสังคมอย่างต่อเนื่อง ทั้งการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ มีความเชื่อว่า บ้านตะโหมคเป็นชุมชนเก่าแก่มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา หลักฐานที่สำคัญคือ พบพระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย เป็นศิลปะอุททอง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ชุมชนตะโหมคได้เปลี่ยนฐานะเป็นตำบล เมื่อ พ.ศ. 2440 ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นกิ่งอำเภอ เมื่อ พ.ศ. 2496 และได้ยกฐานะกิ่งอำเภอตะโหมคขึ้นเป็นอำเภอตะโหมค เมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2529 โดยแบ่งการปกครองเป็น 12 ตำบล มีรูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่น 2 ลักษณะ คือ เทศบาล 1 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 1 แห่ง ในด้านการศึกษาอำเภอตะโหมคมีโรงเรียนมัธยมศึกษา 1 โรงเรียน มีโรงเรียนประถมศึกษา 4 โรงเรียน มีโบราณสถาน โบราณวัตถุที่สำคัญ ได้แก่ วัดโหล๊ะจันกระ วัดถ้ำหัวช้าง พระพุทธรูปสำริดศิลปะพม่า ฯลฯ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ได้แก่ ทุเรียน ลองกอง มังคุด สะตอ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการทำนาและปลูกพืชไร่ เลี้ยงสัตว์ เพื่อใช้เป็นอาหารในครัวเรือน บางครอบครัวมีการเก็บผลิตผลจากป่ามาขายเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว เช่น สะตอ เหยียง หยี ขี้ค้อน และการเก็บน้ำผึ้งรวงที่เรียกกันว่า “การจับผึ้ง” เป็นต้น

การจับผึ้งของชาวบ้าน ตำบลตะโหมค อำเภอตะโหมค จังหวัดพัทลุง เป็นวิธีการหาเลี้ยงชีพจากป่า ชาวบ้านได้จับผึ้งและใช้ประโยชน์จากผลผลิตของผึ้งสืบต่อมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วิธีการและขั้นตอนของการจับผึ้งของชาวบ้านตำบลตะโหมค ประกอบด้วย การทำความเข้าใจในฤดูกาลสร้างรังของผึ้ง การหารังผึ้ง การเตรียมอุปกรณ์ ขั้นตอนการจับผึ้งและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการจับผึ้ง

การทำความเข้าใจในฤดูกาลการสร้างรังของผึ้ง ผึ้งจะอพยพเข้ามาอาศัยในเขตพื้นที่ป่าของตำบลตะโหมค ประมาณเดือน มีนาคม- สิงหาคม ของทุกปี เมื่อผึ้งสร้างรังเสร็จ นางพญาผึ้งก็จะวางไข่แล้วออกเป็นตัวอ่อน ช่วงนี้ผึ้งงานก็จะรีบสะสมอาหารเพื่อเลี้ยงตัวอ่อน ชาวบ้านนิยมจับผึ้งเมื่อผึ้งสร้างรังประมาณ 1 เดือน เพราะในช่วงนี้จะมีตัวอ่อนและน้ำผึ้งเต็มรัง สังเกตได้จากรูปร่างของรังผึ้ง หากในรังมีน้ำผึ้งอยู่น้อย ตรงปลายดิ่งของรังเรียกว่า หัวน้ำจะมีลักษณะกลม แต่หากมีน้ำผึ้งรวมภายในรังมาก ปลายดิ่งของรังจะมีลักษณะรี ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “บ่อร้อยรู” การจับผึ้งจะมีขึ้นประมาณเดือนเมษายน - กรกฎาคมของทุกปี

การหารังผึ้ง ผึ้งชอบทำรังในบริเวณป่าเชิงเขา หรือต้นไม้ขนาดใหญ่ที่ขึ้นอยู่ตามเชิงเขา นักจับผึ้งที่มีประสบการณ์จะหารังผึ้งพบโดยไม่ยาก ด้วยการสังเกตพฤติกรรมของผึ้ง คือ ต้นไม้ที่ผึ้งเคยสร้างรังมาก่อน การลงกินน้ำของผึ้ง และมองหารังผึ้งบนต้นไม้ใหญ่ที่ขึ้นระหว่างช่องเขาหรือหุบเขา

การเตรียมอุปกรณ์ อุปกรณ์สำหรับการจับผึ้ง ประกอบด้วย “ไม้แค” สำหรับเป็นวัสดุใช้สร้างที่เหยียบหรือจับ เพื่อขึ้นไปเก็บน้ำผึ้งบนต้นไม้ มีลักษณะคล้ายบันไดจะประกอบด้วย ไม้แค ไม้ง่า คัน ตะปู เชือกหวาย “หมรง” เป็นภาชนะสำหรับใส่น้ำผึ้ง ทำด้วยกาบไม้ไผ่หรือไม้หลาโอน “เชือกครู” เชือกสำหรับใช้ผูก หมรง นิยมควั่นจากหวาย “กาย” เป็นคอบจุกไฟเพื่อล่อผึ้งออกจากรัง นิยมใช้ย่านขลุ ดินฉิ่ง กาบมะพร้าวทุบละเอียดตากให้แห้ง ผัดด้วยหวายหรือเชือก “ไม้ปลี” รูปร่างคล้ายพระขรรค์ ใช้ตัดรวงผึ้ง ทำด้วยไม้หลาชะโอนหรือเตาผี “ถัง” สำหรับแบ่งน้ำผึ้งจากหมรงที่เก็บลงมาจากรังผึ้ง

ขั้นตอนการจับผึ้ง นักจับผึ้งจะมีการทำงานเป็นกลุ่ม ขนาดประมาณ 4-6 คน มีขั้นตอนที่สำคัญตามลำดับ ได้แก่ การไหว้ไม้ จะต้องมีการเครื่องเซ่น ประกอบด้วย ไก่ตัวผู้ ข้าวเหนียว ข้าวเจ้า เทียน หมาก พลุ การสวดคาถาบวงสรวงภูมิเทพยดา เพื่อให้จิตใจเข้มแข็ง หลังจากการไหว้ไม้ก็จะมีการแคไม้ เป็นการสร้างที่เหยียบหรือจับเพื่อขึ้นไปเก็บน้ำผึ้งบนต้นก่อนถึงรังผึ้ง 15-20 เมตร ถ้าท้องฟ้ายังไม่มืดให้หยุดแคก่อน เพราะฝูงผึ้งยังมองเห็นจะเข้ามารุมต่อย หลังจากการแคไม้แล้วก็ถึงขั้นตอนการเก็บน้ำผึ้ง เมื่อถึงเวลา

ประมาณ 20.00 น. นายโหมลนปลายจะเป็นผู้เก็บน้ำผึ้ง ขณะนั้นจะต้องกล่าวบทร้อง “เห
ลิดผึ้ง” ไปด้วย เมื่อใกล้รังผึ้งก็ใช้สะเก็ดไฟล่อผึ้งออกจากรัง หลังจากเก็บน้ำผึ้งเสร็จแล้ว
ก็เอาไม้แคะออก และทำพิธีสังเวทภูมิเทวดา หรือเรียกว่า “การตั้งโหมลน” หลังจากได้
น้ำผึ้งแล้วก็นำมาแยกส่วนที่ปะปนออกมา เช่น ตัวอ่อน ขยะ เป็นต้น

ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการจับผึ้งมีอยู่หลายประการเช่น การเลือกรับประทานพืช
จำพวกเถาวัลย์ เพราะเชื่อกันว่าจะทำให้มือจับผึ้งไม่ได้เหนียวแน่น ห้ามสมาชิกของ
ครอบครัวทะเลาะกันขณะไปจับผึ้ง เพราะมีความเชื่อกันว่าจะทำให้ผึ้งดุและรุมทำร้ายผู้ที่
จะไปจับผึ้ง เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังมีข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติที่ปลีกย่อยอย่างอื่นอยู่
อีกหลายประการ

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิด
ขึ้น ทำขึ้นจากสติปัญญา ความสามารถ และประสบการณ์ของชาวบ้านเองที่สั่งสมไว้ใน
การปรับตัว และดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม
ทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาหรือดำรงชีวิตอย่างสมสมัย โดยมี
กระบวนการกลั่นกรอง สั่งสม สืบทอด และมีการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการพัฒนา
ทางสังคม

การใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ปรากฏจากการจับ
ผึ้งของชาวบ้านตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง แสดงออกให้เห็นได้ด้วย
พฤติกรรมที่สำคัญ คือ

การปฏิบัติตามกติกากฎเกณฑ์ที่มีระเบียบแบบแผนของการประกอบอาชีพ
จากตัวอย่าง กรณีจับผึ้ง เช่น การจับผึ้งแต่ละครั้งจะต้องทำให้ผึ้งตายน้อยที่สุด ไม่โค่นต้น
ไม้ในต้นที่ผึ้งเคยทำรัง และการเก็บหรือถนอมน้ำผึ้งจะต้องไม่ให้สิ่งสกปรกเข้าปะปน
เพราะจะทำให้ผึ้งบูดง่าย เป็นต้น

การรักษาระบบนิเวศของทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวกับการหาเลี้ยงชีพให้เกิด
ความสมดุล จากกรณีจับผึ้ง หากบริเวณป่าตอนใดที่ผึ้งเคยทำรัง ชาวบ้านในชุมชนจะ
พยายามรักษาบริเวณของทรัพยากรธรรมชาติ ของป่าตอนนั้น ให้เกิดความสมดุลมาก

ที่สุด เช่น ช่วยรักษาความอุดมสมบูรณ์ รักษาแหล่งน้ำไม่ให้สกปรก และไม่ทำลายสิ่งที่มีชีวิตอื่นให้สูญหายไป เป็นต้น

การใช้จิตวิญญาณแก่ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่รอบตัว ดังกรณีการจับผึ้ง นักจับผึ้งจะมีจิตสำนึก และตระหนักในคุณค่าของธรรมชาติ ดังนั้นเขาจึงให้จิตวิญญาณแก่ทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่รอบตัว เช่น ภูเขา ป่าไม้ และแหล่งน้ำ เป็นต้น

ภาคผนวก 3.

สวนสมรมในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ชุมพร และระนอง

สวนสมรมในอำเภอเมือง จังหวัด สุราษฎร์ธานี

1. สวนของ : นางขัน คำทน อายุ 86 ปี
ที่อยู่ : 1 หมู่ 2 ต.ขุนทะเล อ. เมือง จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ อายุสวน 200 ปี เป็นสวนที่เป็นที่ราบลุ่ม อยู่ในบริเวณเดียวกับบ้านมีห้วยเล็ก ๆ ไหลผ่าน พันธุ์ไม้ขึ้นปะปนกันไม่เป็นระเบียบ บริเวณที่ห่างจากบ้านประมาณ 30 เมตร เป็นที่รกทึบไม่ได้ดูแลรักษามีสัตว์ เช่น วัว และนก อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า ไม้สมุนไพรมะพร้าว และพืชผัก
2. สวนของ : นางอำพัน เทือกทิพย์ อายุ 59 ปี
ที่อยู่ : 54 หมู่ที่ 2 ต. ขุนทะเล อ. เมือง จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 200 ปี เป็นสวนที่มีการปลูกพืชไม่เป็นระเบียบบางอย่างก็ขึ้นเองตามธรรมชาติ ในขณะนี้ก็ยังมีการเอาพืชผลมาปลูกบริเวณพื้นที่ยังว่างอยู่พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ป่า สมุนไพรมะพร้าว และพืชผัก นอกจากนี้ยังเลี้ยงไก่ในบริเวณบ้านด้วย

สวนสมรมในอำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี

1. สวนของ : นายกล้า ชุมแสง อายุ 76 ปี
ที่อยู่ : 50 หมู่ 9 ต. มะลวน อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน : เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 50 ปี

เป็นสวนที่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้าน พื้นดินปกคลุมด้วยหญ้าชนิดต่าง ๆ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพรมะม่วง และพืชผัก บริเวณสวนมีสัตว์อาศัยอยู่บ้างเช่น กระรอก กระแต และนก

2. สวนของ : นางเกสร ชัยสาลี
ที่อยู่ : 51 หมู่ 4 ต. มะลวน อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน : เป็นสวนที่อยู่รอบบ้านมีที่นาอยู่รอบ ๆ สวนอีกชั้นหนึ่ง และมีร่องน้ำไหลผ่าน พันธุ์ไม้ในสวนมีทั้งไม้ป่า สมุนไพรมะม่วง และพืชผัก
3. สวนของ : นายขอม แก้วนิคม อายุ 62 ปี
ที่อยู่ : 91/1 หมู่ 2 ต. มะลวน อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน : เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ 2 งาน อายุสวน 30 ปี เป็นสวนอยู่ในบริเวณบ้านซึ่งอยู่ติดกับแม่น้ำตาปีมีร่องน้ำเล็ก ๆ ไหลผ่านบริเวณสวน นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ เช่น กระรอก นก หนู และค้างคาว พันธุ์ไม้ที่สำคัญของสวนได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพรมะม่วง และพืชผัก
4. สวนของ : นางจันทร์เพ็ญ วารี อายุ 28 ปี
ที่อยู่ : หมู่ 2 ต. ศรีวิชัย อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน : เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 50 ปี เป็นสวนที่มีร่องน้ำล้อมรอบ มีหญ้าปกคลุมทั่วบริเวณสวน มีสัตว์ป่า เช่น นกกระรอก และงู อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ผลและพืชผัก
5. สวนของ : นางจำเรียง ทิพย์จิต อายุ 47 ปี
ที่อยู่ : 42 หมู่ 3 ต. มะลวน อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน : เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ 1 งาน เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ในสวนมีการปลูกพืชเสริมจากที่มีอยู่แล้ว ดังนั้นในสวนจึงมีทั้งไม้ที่เพิ่งปลูกและไม้ที่ปลูกอยู่ก่อนแล้ว พันธุ์ไม้ที่สำคัญของ

สวน ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร ไม้ผลและพืชผัก

6. สวนของ : นางสาวฉายา จุ้ยจ้านงค์ อายุ 49 ปี
ที่อยู่ : 51 หมู่ 6 ต. หัวเตย อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 100 ปี
สวนตั้งอยู่ในบริเวณบ้าน มีสระน้ำเล็ก ๆ อยู่กลางสวนมีต้นไม้ใหญ่
ให้ความร่มรื่น ในสวนยังมีงู กระแต กระรอก และสัตว์ป่าอื่นๆ อีก
หลายชนิดอาศัยอยู่ด้วย
7. สวนของ : นางเฉลิม มณีนิล อายุ 74 ปี
ที่อยู่ : 32 หมู่ 4 ต. มะลวน อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 100 ปี
เป็นสวนที่อยู่รอบตัวบ้าน มีสระเล็ก ๆ สำหรับเลี้ยงปลา บริเวณ
กลางสวน พันธุ์ไม้ในสวนส่วนใหญ่เป็นสมุนไพร และไม้ผล มีพืช
ผักและไม้ป่าบ้าง
8. สวนของ : นายนิโรธ สกุล บัวเพื่อน (ผู้ดูแลสวน) อายุ 58 ปี
ที่อยู่ : บ้านเลขที่ 9 เขตเทศบาล ต. ท่าข้าม อ. พุนพิน
จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่ติดริมถนน สวนอยู่ติดกับบ้านญาติ ๆ มี
เถาวัลย์ขึ้นมาก และร่มรื่นมาก
9. สวนของ : นายนิโรธ สกุล บัวเพื่อน (ผู้ดูแลสวน) อายุ 58 ปี
ที่อยู่ : 20 หมู่ 2 ต. ท่าข้าม อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่ติดริมถนน มีทางน้ำเล็ก ๆ ไหลผ่านสวน
นอกจากนี้ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ผล ไม้ป่า และสมุนไพร
10. สวนของ : นายยิ่ง สุวรรณนิตย์ อายุ 64 ปี
ที่อยู่ : 1 หมู่ 5 ต. มะลวน อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ อายุสวน 60 ปี

เป็นส่วนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีคลองล้อมรอบบริเวณสวนมีความร่มรื่น และมีหญ้าปกคลุมหน้าดินในสวนมีสัตว์จำพวกแมลง และนกอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพรมะพร้าว และไม้ผล

11. สวนของ : นายเนือง ปิ่นเพชร อายุ 78 ปี
ที่อยู่ : 18 หมู่ 6 ต. หัวเตย อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีแอ่งน้ำเล็ก ๆ อยู่ในบริเวณสวน มีความร่มรื่น นอกจากนี้ยังมีสัตว์อาศัยอยู่ เช่น นก กระรอก และกระแต พันธุ์ไม้ที่สำคัญของสวนได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพรมะพร้าว ไม้ผล และพืชผักเล็กน้อย
12. สวนของ : นายบุญมี พิภพทอง อายุ 61 ปี
ที่อยู่ : 20 หมู่ 6 ต. บางอน อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ อายุสวน 40 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีไม้ยืนต้นเป็นจำนวนมากพื้นดินจะปกคลุมด้วยหญ้า สร้างความชุ่มชื้นให้บริเวณสวน ในสวนมี ไม้ป่า สมุนไพรมะพร้าว ไม้ผลและพืชผัก
13. สวนของ : นางบุญเรือง บุญทอง อายุ 73 ปี
ที่อยู่ : 10/4 ต. ท่าข้าม อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 200 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้านซึ่งติดอยู่กับแม่น้ำตาปี มีความชุ่มชื้นเนื่องจากมีต้นไม้ใหญ่อยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้พื้นที่ริมสวนจะมีบ่อน้ำอยู่ด้วยพันธุ์ไม้ส่วนใหญ่จะเป็นไม้ผล
14. สวนของ : นายประทุม สุขเกษม อายุ 40 ปี
ที่อยู่ : 97 หมู่ 2 ต. น้ารอบ อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 65 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีหญ้าปกคลุมดิน มีการถางบ้างเล็กน้อย ไม่เคยใช้สารเคมีพันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพรมะพร้าว

ไม้ผล และพืชผัก

15. สวนของ : นายประพันธ์ วิเศษสมบัติ อายุ 47 ปี
 ที่อยู่ : 25 หมู่ 2 ต. หัวเตย อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 15 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ใกล้บริเวณบ้าน ลักษณะพื้นที่เป็นพื้นที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ
 มีการปลูกพืชหลายชนิดรวมกัน บริเวณสวนปกคลุมด้วยวัชพืช พันธุ์
 ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า ไม้ผล และพืชผัก ในบริเวณยังมีสัตว์ป่า
 อาศัยอยู่ด้วย
16. สวนของ : นายป่อจิตร จิตราภิรมณ์
 ที่อยู่ : 22 ม. 6 ต. บางอน อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ อายุสวน 150 ปี
 ในสวนมีไม้ป่า สมุนไพร พืชผัก และไม้ผลอีกหลายชนิด นอกจากนี้
 นี้ยังมีสัตว์ เช่น กระรอก และนก อาศัยอยู่บ้าง
17. สวนของ : นางศิว สมพงษ์ อายุ 61 ปี
 ที่อยู่ : 91 ม. 9 ต. มะลวน อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ อายุสวน 35 ปี
 เป็นสวนที่ตั้งอยู่บริเวณบ้าน เป็นสวนที่ไม่ได้รับการดูแลรักษาเท่าที่
 ควร ผลผลิตจากสวนส่วนใหญ่ใช้รับประทาน ในสวนมี ไม้ป่า
 สมุนไพร ไม้ผลและพืชผัก นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่า เช่น นก กระรอก
 กระแต อาศัยอยู่ด้วย
18. สวนของ : นางพิน เหมือนมณี อายุ 40 ปี
 ที่อยู่ : 90 หมู่ 2 ต. ศรีวิชัย อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ สวนจะอยู่ในบริเวณ
 บ้านพันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า ไม้ผล และสมุนไพร นอกจากนี้
 นี้ในบริเวณ สวนจะมีสัตว์ป่า อาศัยอยู่ด้วย
19. สวนของ : นายฟุ้ง นาคเสนา อายุ 74 ปี

- ที่อยู่ : 59 หมู่ 1 ต.พุนพิน อ.พุนพิน จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 50 ปี
 ลักษณะของสวนจะปกคลุมไปด้วยวัชพืช มีร่องน้ำไหลผ่านมีสัตว์
 ได้แก่ กระจอก และนกอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากพันธุ์ไม้ที่สำคัญ
 ในสวนได้แก่ ไม้ป่า ไม้สมุนไพรมะพร้าว ไม้ผล และพืชผัก
20. สวนของ : นางยุภาณี ทองจันทร์ อายุ 49 ปี
 ที่อยู่ : หมู่ 8 ต.มะลวน อ.พุนพิน จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ อายุสวน 40 ปี ตั้ง
 อยู่บริเวณริมลำห้วย มีสัตว์หลายชนิดอาศัยอยู่ เช่น กระจอก นก
 กระแต และแมลงต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก พันธุ์ไม้คั้งนี้คือ ไม้ป่า
 สมุนไพรมะพร้าว พืชผัก และไม้ผล
21. สวนของ : นายรักษัลล ชมพู อายุ 34 ปี
 ที่อยู่ : 89 หมู่ 1 ต.ศรีวิชัย อ.พุนพิน จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 100 ปี สวน
 อยู่บริเวณบ้าน ซึ่งอยู่ติดกับแม่น้ำตาปี พันธุ์ไม้ในสวนมี ไม้ป่า
 และไม้ผลเป็นสวนใหญ่
22. สวนของ : นางวาริ รังทพันธ์ อายุ 58 ปี
 ที่อยู่ : 10/3 ถ.ศิริลักษณ์ ต.ท่าข้าม อ.พุนพิน
 จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 8 ไร่ อายุสวน 90 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ต้นไม้มีเถาวัลย์พันอยู่มาก บริเวณสวน
 มีความชุ่มชื้นพันธุ์ไม้ในสวนได้แก่ ไม้ป่า และไม้ผล
23. สวนของ : นางศิริพร นวลโย อายุ 46 ปี
 ที่อยู่ : 10 หมู่ 3 ต.มะลวน อ.พุนพิน จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ อายุสวน 60 ปี
 เป็นสวนที่อยู่รอบบริเวณตัวบ้าน พื้นดินมีความชุ่มชื้นมีหญ้าปกคลุม

มีพันธุ์ไม้นานาชนิดขึ้นปะปนกัน พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือไม้ป่า ไม้
สมุนไพรร ไม้ผล และพืชผัก นอกจากนี้ในบริเวณสวนยังมีสัตว์ป่า
อาศัยอยู่ด้วย

24. สวนของ : นางศรียา คู่ครอง อายุ 71 ปี
ที่อยู่ : 34/3 หมู่ 1 ต. พุนพิน อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ อายุสวน 80 ปี
เป็นสวนที่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้าน มีไม้เบญจพรรณขึ้นปะปนกับไม้ผล
และพันธุ์ไม้เล็ก ๆ พื้นดินปกคลุมด้วยหญ้ามีความร่มรื่นมากใน
บริเวณ สวนมีพันธุ์ไม้ดังนี้ คือ ไม้ป่า สมุนไพรร ผลไม้ และพืชผัก
นอกจากมีพันธุ์ไม้แล้ว ในสวนยังมีสัตว์ป่าหลายชนิดอาศัยอยู่ อาทิ
เช่น กระรอก นก ชะมด เป็นต้น
25. สวนของ : นายสมบัติ ตริศรี อายุ 36
ที่อยู่ : 76 หมู่ 3 ต. หัวเตย อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ อายุสวน 44 ปี
สวนจะอยู่ล้อมรอบบริเวณบ้าน มีสระน้ำใช้สำหรับเลี้ยงปลา บริเวณ
สวนมีความชุ่มชื้น เนื่องจากปกคลุมด้วยวัชพืชและเถาวัลย์ พันธุ์ไม้
ในสวนมีทั้งรับประทานได้และรับประทานไม่ได้ ได้แก่ ไม้ป่า ไม้
สมุนไพรร ไม้ผลและพืชผัก
26. สวนของ : นายส่วน พัฒนภากรณ์
ที่อยู่ : 48 หมู่ 9 ต. มะลวน อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ อายุสวน 1 ชั่วโมง
อายุคน พันธุ์ไม้สำคัญ คือ ไม้ป่า ไม้สมุนไพรร ผลไม้ และพืชผัก
นอกจากนี้ในบริเวณสวนยังมีสัตว์ป่า เช่น ชะมด พังพอน กระรอก
อาศัยอยู่ด้วย
27. สวนของ : นายสุคนธ์ มาคูเริก

ที่อยู่ : 46 หมู่ 9 ต. มะลวน อ. พุนพิน

จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 30 ปี เป็นสวนที่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้าน มีหญ้าปกคลุมไปทั่วบริเวณที่ล้อมของสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร ผลไม้ และพืชผัก สัตว์ป่าที่อาศัยอยู่ในบริเวณสวนคือ นก กระรอกกระแต เป็นต้น

28. สวนของ : นางแสง อินทจันทร์

ที่อยู่ : 147 หมู่ 2 ต. มะลวน อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ 1 งาน อายุสวน 50 ปี เป็นสวนที่อยู่บริเวณบ้าน มีที่นาอยู่รอบสวนอีกชั้นหนึ่ง และมีบ่อปลาในบริเวณสวนด้วย พันธุ์ไม้ที่สำคัญของสวน ได้แก่ ไม้ป่า ไม้สมุนไพร ไม้ผล และพืชผัก นอกจากนี้ในบริเวณสวนยังมี สัตว์ป่าบางชนิด เช่น กระรอก กระแต และนกอาศัยอยู่ด้วย

29. สวนของ : นางเอื้อย ตักดา อายุ 75 ปี

ที่อยู่ : 46 ม. 1 ต. บางอน อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ อายุสวน 30 ปี เป็นสวนที่เจ้าของปล่อยให้ตามธรรมชาติ ไม่ได้ดูแลมากนักผลิตผลจากสวนจะนำมารับประทานเอง พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร และผลไม้ นอกจากนี้ในบริเวณสวนยังมีสัตว์ป่า เช่น กระรอก ชะมด นก อาศัยอยู่ด้วย

สวนสมรมในอำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี

1. สวนของ : นายเกรียงศักดิ์ สกุล สกุลกิจ

ที่อยู่ : 45 หมู่ 3 ต. พนม อ. พนม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 43 ไร่ อายุสวน 80 ปี

เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน และอยู่ใกล้กับลำคลองมีสัตว์เล็ก ๆ
ได้แก่ กระจรอกอาศัยอยู่ด้วย พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ พืชผัก และไม้ผล

2. สวนของ : นายคำนึ่ง วงศ์สกุล
ที่อยู่ : 4 หมู่ 3 ต. พนม อ. พนม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน : เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 70 ปี
เป็นสวนที่มีลำคลองไหลผ่าน มีพันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า
ไม้ผล และสมุนไพร มีสัตว์เล็ก ๆ เช่น กระจรอกและแมลงอาศัยอยู่ด้วย
3. สวนของ : นายชาญ วัฒนชัย
ที่อยู่ : 45 หมู่ 13 ต. พนม อ. พนม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน : เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 28 ไร่ อายุสวน 90 ปี
เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้านและอยู่ใกล้คลองในสวนมีพืชที่สำคัญได้แก่
ไม้ป่า สมุนไพร และไม้ผล เป็นจำนวนมาก
4. สวนของ : นายชื่นทองสวัสดิ์ อายุ 46 ปี
ที่อยู่ : 46 หมู่ 3 ต. พนม อ. พนม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน : เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 46 ไร่ อายุสวน 80 ปี
เป็นสวนที่ใกล้กับลำคลอง พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ สมุนไพร ไม้ผล
5. สวนของ : นายธงชัย ขาวเผือก
ที่อยู่ : 70 หมู่ 2 ต. พนม อ. พนม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน : เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ อายุสวน 80 ปี
เป็นสวนที่อยู่ใกล้ลำคลอง มีสัตว์ป่า เช่น กระจรอกอาศัย อยู่บ้าง
เล็กน้อย พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่จะเป็นผลไม้และพืชผัก
6. สวนของ : นายเฟื่อน ทองฉ้วน
ที่อยู่ : 21 หมู่ 3 ต. พนม อ. พนม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน : เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ อายุสวน 70 ปี
เป็นที่ราบอยู่ใกล้บริเวณลำคลอง มีสัตว์ป่าเล็ก ๆ อาศัยอยู่ด้วย
พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า สมุนไพร และผลไม้เป็นจำนวนมาก

7. สวนของ : นางมุ่น ทับแก้ว
 ที่อยู่ : 44 หมู่ 13 ต. พนม อ. พนม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ อายุสวน 90 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้านและอยู่ใกล้ลำคลองพันธุ์ไม้ในสวนมีไม้
 ป่าและไม้ผล
8. สวนของ : นายริน ชูพรหม
 ที่อยู่ : 23 หมู่ 3 ต. พนม อ. พนม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ อายุสวน 80 ปี
 ลักษณะสวนเป็นสวนอยู่ในบริเวณบ้าน และใกล้ลำคลองพันธุ์ไม้ที่
 สำคัญได้แก่ไม้ผล
9. สวนของ : นายว่อง ชูพรหม
 ที่อยู่ : 11 หมู่ 3 ต. พนม อ. พนม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 80 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน และใกล้ลำคลองมีสัตว์อยู่ด้วย พันธุ์พืช
 ที่สำคัญได้แก่ ไม้ผล

สวนสมรมในอำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี

1. สวนของ : นางกลีน แก้วหาญ อายุ 61 ปี
 ที่อยู่ : 1 หมู่ 4 ต. บ้านยาง อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ อายุสวน 100 ปี
 เป็นสวนที่อยู่บริเวณหลังบ้าน พื้นที่เป็นที่ดอน พันธุ์ไม้ขึ้นปะปนกัน
 ไม่เป็นระเบียบ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร ไม้ผล และ
 พืชผัก
2. สวนของ : นายกฤษณา จันทร์อ่อน อายุ 57 ปี
 ที่อยู่ : 29 หมู่ 1 ต. น้ำหัก อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 14 ไร่ อายุสวน 80 ปี
เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ลักษณะพื้นที่เป็นที่ลุ่มติดกับลำคลอง
สภาพสวนรกทึบมีสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้
ป่า สมุนไพรร และพืชผัก

3. สวนของ : นางชนิษฐา ธิมากุล อายุ 41 ปี
ที่อยู่ : 42 หมู่ 6 ต. กะเปา อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ 2 งาน อายุสวน 35 ปี
เป็นสวนที่มีพื้นที่คิริมถนน การปลูกพืชจะปะปนกันไม่
เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมบาง ๆ สัตว์เล็ก ๆ เช่น หนู นก และ
กระรอกใช้เป็นที่พักอาศัย พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า สมุนไพรร ไม้ผล
และพืชผัก

4. สวนของ : นางช้อย หัดหิน
ที่อยู่ : 44 หมู่ 8 ต. ท่าขนอน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 8 ไร่ อายุสวน 30 ปี
เป็นสวนที่มีพื้นที่กว้างพอสมควร มีสัตว์เล็ก เช่น นก หนู อาศัยอยู่
มีวัชพืชปกคลุมหน้าดินสร้างความชุ่มชื้นให้หน้าดิน ท่วมบริเวณสวน
พันธุ์ไม้ที่สำคัญของสวนคือ ไม้ผล และพืชผัก เป็นจำนวนมาก

5. สวนของ : นายขอม ชูแก้ว
ที่อยู่ : 6 หมู่ 4 ต. บ้านยาง อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ อายุสวน 30 ปี
เป็นสวนที่อยู่บริเวณบ้าน ลักษณะพื้นที่เป็นที่ลุ่มสวนอยู่ใกล้กับ
คลองยัน ต้นไม้ในสวนมีตั้งแต่ 10 ปีขึ้นไป ให้ความร่มรื่นแก่สวน
มีวัชพืชปกคลุมอยู่บ้างเล็กน้อย พันธุ์ไม้มีดังนี้คือ ไม้ป่า สมุนไพรร
ไม้ผลและพืชผัก มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ในบริเวณสวนบ้างเล็กน้อย

6. สวนของ : เงิน ชานิเวช อายุ 62 ปี
ที่อยู่ : 51 หมู่ 2 ต. ท่ากระดาน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 1/2 ไร่ อายุสวน 100 ปี เป็นสวนที่อยู่ติดกับลำคลอง เป็นพื้นที่ราบลุ่ม น้ำท่วมถึง พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ สมุนไพรมะขาม ไม้ผล และพืชผัก

7. สวนของ : นางเข็ม ชุมรักษา อายุ 75 ปี
ที่อยู่ : 9 หมู่ 2 ต. ท่ากระดาน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ อายุสวน 100 ปี เป็นสวนที่อยู่ในพื้นที่ราบ มีสัตว์ป่าเล็กๆ เช่น กระรอก กระแต และนก อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ สมุนไพรมะขาม ไม้ผลและพืชผัก

8. สวนของ : นางเขียว หวัดคล้าย อายุ 70 ปี
ที่อยู่ : 43 หมู่ 2 ต. ท่ากระดาน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ อายุสวน 100 ปี สวนเป็นที่ราบลุ่ม มีน้ำท่วมถึงบางปี พันธุ์ไม้ในสวนมีไม้ป่า สมุนไพรมะขาม ไม้ผล และพืชผัก

9. สวนของ : นางแฉะ สงรัก อายุ 89 ปี
ที่อยู่ : 36 หมู่ 10 ต. บ้านยาง อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 80 ปี เป็นสวนที่อยู่บนพื้นที่ดอน มีพื้นที่ติดกับถนน มีพันธุ์ไม้ขึ้นปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีพืชผักปลูกไม่มากนัก พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือไม้ป่า สมุนไพรมะขาม ไม้ผลและพืชผัก

10. สวนของ : นายครวญ เพชรศรี อายุ 65 ปี
ที่อยู่ : 19 หมู่ 2 ต. ท่ากระดาน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 100 ปี เป็นที่ราบสลับกับที่ลุ่มพันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ผลและพืชผัก

11. สวนของ : นางจงจิตร รุ่งจิตร อายุ 30 ปี
ที่อยู่ : 37 หมู่ 10 ต. บ้านยาง อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ห่างจากถนนประมาณ 80 เมตร พื้นที่เป็นที่ราบสูง มีพันธุ์ไม้หลายชนิดปะปนกัน บริเวณสวนมีวัชพืชปกคลุมบาง ๆ พันธุ์ไม้ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร ไม้ผลและพืชผัก

12. สวนของ : นางจ่าย ธิมากุล
ที่อยู่ : 30 หมู่ 6 ต. กะเปา บ้านยาง อ. ศิริรัฐนิคม
จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 50 ปี เป็นสวนที่อยู่ติดกับถนนลูกรัง พื้นที่เป็นที่ดอน พันธุ์ไม้ที่ปลูกไม่ เป็นระเบียบมากนัก มีวัชพืชปกคลุมทั่วสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า ไม้ผล และพืชผัก

13. สวนของ : นายจ้านงค์ ประวิช อายุ 52 ปี
ที่อยู่ : 23/1 หมู่ 2 ต. บ้านยาง อ. ศิริรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 8 ไร่ อายุสวน 3 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ห่างจากถนนประมาณ 300 เมตร พื้นที่สวนเป็นที่ดอน มีการปลูกพืชปะปนกัน มีวัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ผล และพืชผัก

14. สวนของ : นางเจียม วิจารณ์
ที่อยู่ : 57 ม. 8 ต. ท่าขนอน อ. ศิริรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 11 ไร่ อายุสวน 15 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน และติดอยู่กับถนน มีต้นไม้ขนาดใหญ่กับขนาดเล็กปะปนกัน มีวัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร ไม้ผลและพืชผัก

15. สวนของ : นายเจริญ คงวุ่น อายุ 63 ปี
ที่อยู่ : 2 หมู่ 4 ต. บ้านยาง อ. ศิริรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ อายุสวน 80 ปีมีพื้นที่ติดกับถนนลูกรัง พื้นที่สวนจะเป็นที่ลุ่มและลาดชันขึ้นเรื่อย ๆ พันธุ์ไม้ปลูกปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชในสวนเล็กน้อย มีสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ผลและสมุนไพร

16. สวนของ : นายเลือน อ่อนทอง อายุ 64 ปี
ที่อยู่ : 12 หมู่ 1 ต. บ้านยาง อ. ศีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ อายุสวน 28 ปี เป็นสวนที่อยู่รอบบริเวณบ้าน ห่างจากถนนประมาณ 100 เมตร พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่จะเป็นไม้ยืนต้น ในสวนมีความร่มรื่น มีนกและสัตว์ป่าขนาดเล็กอาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ป่า และผลไม้

17. สวนของ : นางจิต รักสวัสดิ์ อายุ 60 ปี
ที่อยู่ : 2 หมู่ 10 ต. บ้านยาง อ. ศีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 80 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน พื้นที่สวนเป็นที่ลุ่มติดลำคลองพันธุ์ไม้ส่วนใหญ่จะเป็นไม้ยืนต้น มีวัชพืชคลุมดิน มีสัตว์เล็ก ๆ เช่น ค้างคาว และกระรอกอาศัยอยู่ด้วย พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่าสมุนไพร ไม้ผลและพืชผัก

18. สวนของ : นายน้ำ เกิดมุสิก
ที่อยู่ : หมู่ 10 ต. บ้านยาง อ. ศีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ อายุสวน 60 ปี เป็นสวนที่อยู่บริเวณบ้าน มีพันธุ์ไม้หลายชนิด ปะปนกันมีสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ สมุนไพร ไม้ผล และพืชผัก

19. สวนของ : นายช่วย สุพาลักษณ์ อายุ 64 ปี
ที่อยู่ : 11 หมู่ 6 ต. กะเป่า อ. ศีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 40 ปี เป็นสวนที่อยู่บริเวณบ้านติดกับถนน พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่จะเป็นไม้ยืนต้น มีวัชพืชปกคลุมทั่วพื้นที่ สวนมีความร่มรื่นมากในสวนยังมี นก กู ค้างคาว และสัตว์ป่า เล็ก ๆ อีกหลายชนิดพันธุ์ไม้ที่สำคัญของสวนสมุนไพร ไม้ผล และพืชผัก

20. สวนของ : นายช่วย สุพาลักษณ์ อายุ 64 ปี
ที่อยู่ : 11 หมู่ 6 ต. กะเปา อ. ศิริรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 40 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ติดกับถนน พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่ จะเป็น ไม้ยืนต้น มีวัชพืชปกคลุมทั่วพื้นที่ สวนมีความร่มรื่นมาก ในสวนยังมี นก กู ค้างคาว และสัตว์ป่าเล็ก อีกหลายชนิด พันธุ์ไม้ที่สำคัญของสวนคือ สมุนไพร ไม้ผล และพืชผัก

21. สวนของ : นายชัยณรงค์ ช่วยบางเคื่อ อายุ 37 ปี
ที่อยู่ : 20 หมู่ 7 ต. บ้านยาง อ. ศิริรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ อายุสวน 50 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน และติดกับถนนลูกรัง พันธุ์ไม้ในสวน จะขึ้นปะปนกัน ไม่เป็นระเบียบ สภาพของสวนค่อนข้างจะรกทึบ เนื่องจากมีวัชพืชนานาแน่นพันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ป่า ไม้ผล

22. สวนของ : นายเชือบ ปาลกเชนทร์ อายุ 65 ปี
ที่อยู่ : 74 หมู่ 5 ต. ท่าขนอน อ. ศิริรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 65 ปี สวนอยู่ในบริเวณหลังบ้าน และอยู่ใกล้กับถนน พื้นที่ของสวนเป็นที่ ดอนปลูกพืชปะปนกันไปอย่างไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมบางๆ ทั่วบริเวณสวน พันธุ์พืชที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร ไม้ผลและ พืชผัก

23. สวนของ : นายชีพ แสงบ้านยาง อายุ 58 ปี
 ที่อยู่ : 7 หมู่ 10 ต. บ้านยาง อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 70 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ห่างจากถนนประมาณ 200 เมตร
 พื้นที่สวนเป็นที่สวน พันธุ์ไม้ในพื้นที่มีหลายชนิดปะปนกัน สวนมี
 ความร่มรื่นและมีวัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณ พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ
 สมุนไพรร ผลไม้ และพืชผัก
24. สวนของ : นางชม เชี่ยวกวน อายุ 88 ปี
 ที่อยู่ : 36 หมู่ 2 ต. ท่าขนอน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ อายุสวน 90 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ติดกับถนนและใกล้กับลำคลองภายใน
 สวนจะมีพันธุ์ไม้หลายชนิดปะปนกัน มีวัชพืชทั่วบริเวณสวน และมี
 สัตว์ป่าขนาดเล็กอาศัยอยู่ด้วยพันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ป่า สมุนไพรร
 และผลไม้พืชผัก
25. สวนของ : นางเซียง จันทร์ปาน อายุ 68 ปี
 ที่อยู่ : 22 หมู่ 2 ต. ท่ากระดาน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ อายุสวน 15 ปี
 เป็นสวนที่อยู่บริเวณบ้าน ลักษณะพื้นที่เป็นที่ดอน พันธุ์ไม้ในสวน
 ขึ้นปะปนกันไม่เป็นระเบียบมากนัก มีสัตว์ป่าขนาดเล็ก ๆ อาศัยใน
 บริเวณสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพรร ไม้ผล และพืช
 ผัก
26. สวนของ : นางเซียง ร่มจิตร อายุ 80 ปี
 ที่อยู่ : 4 หมู่ 1 ต. น้ำหัก อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ อายุสวน 60 ปี
 เป็นที่ดอน และบริเวณริมสวนเป็นที่ลุ่มติดกับลำคลอง มีแอ่งน้ำ
 เล็ก ๆ อยู่ใน บริเวณสวน บริเวณสวนมีวัชพืชเป็นจำนวนมาก

นอกจากนี้ ยังเป็นที่อาศัยของสัตว์จำพวกนก กระแต กระรอก
พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้สมุนไพรมะขาม ผลไม้ และพืชผัก

27. สวนของ : นายคำ หวดคล้าย อายุ 76 ปี
ที่อยู่ : 18 หมู่ 2 ต. ท่ากระดาน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 100 ปี
เป็นสวนที่อยู่ติดกับตัวบ้าน มีพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีสัตว์เล็ก เช่น นก
และแมลงอาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ผลและพืชผัก
28. สวนของ : นายแดง ชูพรหมแก้ว อายุ 80 ปี
ที่อยู่ : หมู่ 6 ต. ถ้ำสิงขร อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 11 ไร่ อายุสวน 100 ปี
เป็นสวนที่มีพันธุ์ไม้หลายชนิดปะปนไม่เป็นระเบียบนัก มีวัชพืชปก
คลุมทั่วบริเวณ และมีสัตว์ป่าขนาดเล็กอาศัยอยู่หลายชนิดพันธุ์ไม้ที่
สำคัญ คือ ไม้ผล
29. สวนของ : นายคำ หวดคล้าย อายุ 76 ปี
ที่อยู่ : 18 หมู่ 2 ต. ท่ากระดาน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 100 ปี
เป็นสวนที่อยู่ติดกับตัวบ้าน มีพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีสัตว์เล็ก เช่น นก
และแมลงอาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ผล และพืชผัก
30. สวนของ : นางแดง ชูพรหมแก้ว อายุ 80 ปี
ที่อยู่ : หมู่ 6 ต. ถ้ำสิงขร อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 11 ไร่ อายุสวน 100 ปี
เป็นสวนที่มีพันธุ์ไม้หลายชนิดปะปนกันไม่เป็นระเบียบมากนัก มี
วัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณ และมีสัตว์ป่าขนาดเล็กอาศัยอยู่หลายชนิด
พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ผล
31. สวนของ : นางเดือนใจ อินหว่าง
ที่อยู่ : 1 หมู่ 10 ต. น้ำหัก อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 11 ไร่ อายุสวน 100 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนน พื้นที่เป็นที่ลุ่มติดกับคลองขุ่น พันธุ์ไม้ที่ปลูกไม่เป็น ระเบียบ บริเวณรกทึบ มีสัตว์ป่าบางชนิด เช่น กระรอก กระแต ค้างคาว อาศัยอยู่ทั่วบริเวณ พันธุ์ไม้ที่สำคัญมีดังนี้ คือ ไม้ป่า สมุนไพรร และผลไม้เป็นจำนวนมาก

32. สวนของ : นายทวีศักดิ์ จิตกุล อายุ 41 ปี
ที่อยู่ : 41 หมู่ 5 ต. ถ้ำสิงขร อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ อายุสวน 80 ปี เป็นสวนที่มีพื้นที่อยู่ในบริเวณบ้าน และติดกับถนน มีพันธุ์ไม้ป่าและไม้ผลอายุประมาณ 15 ปี ขึ้นไปมีวัชพืชขึ้นบาง ๆ ทั่วบริเวณสวน สวนมีความร่มรื่นมาก พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพรร ผลไม้ และพืชผัก

33. สวนของ : นายทักษิณ คงสขวุ่น อายุ 32 ปี
ที่อยู่ : 16 หมู่ 4 ต. บ้านยาง อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ อายุสวน 70 ปี เป็นสวนที่มีความร่มรื่น เนื่องจากมีไม้ป่าขนาดใหญ่ ในสวนมีสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า สมุนไพรร ไม้ผล และพืชผัก

34. สวนของ : นายเที่ยง วิเชียรวงศ์ อายุ 66 ปี
ที่อยู่ : 29 หมู่ 10 ต. บ้านยาง อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 14 ไร่ อายุสวน 40 ปี เป็นสวนที่เป็นที่ดอนมีต้นไม้ขนาดใหญ่เป็นจำนวนมาก มีวัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ สมุนไพรร และไม้ผล

35. สวนของ : นายธำรง ไชยกุล
ที่อยู่ : 89 หมู่ 8 ต. ท่าขนอน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ อายุสวน 30 ปี

ในสวนปลูกไม้ผลและไม้ยืนต้นเป็นส่วนใหญ่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ
ไม้ป่า สมุนไพร ผลไม้ ผลไม้ และพืชผัก

36. สวนของ : นายนัท ชุมเพ็ญ อายุ 77 ปี
ที่อยู่ : 13 หมู่ 2 ต. ท่าขนอน อ. ศิริรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ อายุสวน 50 ปี
เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดถนน พื้นที่สวนปลูกพืชไม้
เป็นระเบียบมากนัก มีวัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณสวน มีสัตว์ป่าขนาดเล็กอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า สมุนไพร
ไม้ผล และพืชผัก
37. สวนของ : นายนิโรจน์ เพชรชู อายุ 50 ปี
ที่อยู่ : หมู่ 6 ต. ท่าขนอน อ. ศิริรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ อายุสวน 20 ปี
เป็นสวนที่อยู่บริเวณบ้าน พื้นที่สวนเป็นที่ลุ่ม มีพันธุ์ไม้หลายชนิด
ปะปนกัน มีวัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่
สมุนไพร ไม้ผล พืชผัก
38. สวนของ : นายนิค หวดคล้าย อายุ 62 ปี
ที่อยู่ : 64 หมู่ 2 ต. ท่ากระดาน อ. ศิริรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ อายุสวน 100 ปี
เป็นพื้นที่ราบ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ สมุนไพร ไม้ผล และพืชผัก
39. สวนของ : นายนิค ชูมาก อายุ 91 ปี
ที่อยู่ : 47 หมู่ 2 ต. น้ำหัก อ. ศิริรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 40 ปี
เป็นสวนที่อยู่รอบ ๆ ตัวบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนน พื้นที่สวนเป็นที่ลุ่ม
ติดกับลำคลอง ลักษณะสวนไม่รกทึบปลูกพันธุ์ไม้ไม่เป็นระเบียบ
มากนัก

40. สวนของ : นายนิค ราชสมบัติ อายุ 80 ปี
 ที่อยู่ : 34 หมู่ 6 ต. กะเป่า อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 22 ไร่ อายุสวน 50 ปี
 เป็นสวนที่อยู่บริเวณบ้าน ติดกับถนน พันธุ์ไม้ในสวนจะปะปนกัน
 ไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณสวนมีสัตว์เล็กๆ เช่น
 กระรอก และนก อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ป่า
 สมุนไพร ไม้ผล และพืชผัก
41. สวนของ : นางเนาวิ จันทรปาน อายุ 66 ปี
 ที่อยู่ : 45 หมู่ 2 ต. ท่ากระดาน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 100 ปี
 พื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม น้ำท่วมถึง พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ป่า สมุนไพร
 และไม้ผล
42. สวนของ : นางเนิน สีกเสื่อ อายุ 67 ปี
 ที่อยู่ : 17 หมู่ 2 ต. ท่ากระดาน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ อายุสวน 200 ปี
 เป็นที่ราบ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ผลและพืชผัก
43. สวนของ : นางเนียบ รอดเจริญ อายุ 60 ปี
 ที่อยู่ : 36 หมู่ 2 ต. ถ้ำสิงขร อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ อายุสวน 45 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณที่ลุ่ม มีพันธุ์ไม้ปลูกปะปนกันมีวัชพืชปก
 คลุมสวนมากมายทำให้บริเวณสวนจะทึบแต่ก็ช่วยสร้างความชุ่มชื้น
 ให้หน้าดิน พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร ไม้ผล และพืช
 ผัก
44. สวนของ : นางเนียบ หวัดคล้าย อายุ 65 ปี
 ที่อยู่ : 20 หมู่ 2 ต. ท่ากระดาน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ อายุสวน 100 ปี

เป็นที่ราบ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ผลและพืชผัก

45. สวนของ : นางเนียบ ทองสัมฤทธิ์ อายุ 78 ปี
 ที่อยู่ : 26 หมู่ 5 ต. ถ้ำสิงขร อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 90 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้านเป็นที่ราบลุ่ม มีดินที่เหมาะสมแก่การปลูก
 พันธุ์ไม้ได้แก่ ป่าไม้ สมุนไพรมะพร้าว ไม้ผล และพืชผัก
46. สวนของ : นางเนียบ พรหมปาน อายุ 84 ปี
 ที่อยู่ : 17 หมู่ 4 ต. ย่านขาว อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 23 ไร่ อายุสวน 100 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ปลูกพืชหลายอย่างรวมกัน มีวัชพืชปก
 คลุมทั่วบริเวณ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ผล
47. สวนของ : นางบุญนง ชิตกุล อายุ 65 ปี
 ที่อยู่ : 16 หมู่ 2 ต. กะเปา อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 80 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ติดกับบริเวณบ้าน ใกล้กับถนน พื้นที่สวนเป็นที่ราบ
 ลุ่ม เป็นสวนที่ปลูกคลุมด้วยวัชพืชนานาชนิดมีสัตว์เล็ก ๆ เช่น
 กระรอก และนก อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า และพืชผัก
48. สวนของ : นางสาวบุญรียบ ฤทธิกุล อายุ 70 ปี
 ที่อยู่ : 38 หมู่ 1 ต. กะเปา อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 11 ไร่ อายุสวน 100 ปี
 เป็นสวนที่อยู่รอบตัวบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนนลูกรังพื้นที่เป็นที่ดอน
 พันธุ์ไม้ในสวนปะปนปนกันไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมบาง ๆ
 ทั่วพื้นที่สวน มีนก กระรอก และสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก
 พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพรมะพร้าว และผลไม้
49. สวนของ : นายแบน วรรณศิริ
 ที่อยู่ : 77 หมู่ 8 ต. ท่าขนอน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ อายุสวน 30 ปี เป็นสวนที่อยู่ติดถนน ลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบสูง พันธุ์ไม้มีหลายชนิดปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีสัตว์ขนาดเล็กอาศัยอยู่หลายชนิดพันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ผลและพืชผัก

50. สวนของ : นางประไพ แสงเดช อายุ 57 ปี
 ที่อยู่ : 22 หมู่ 2 ต. กะเป่า อ. ศิริรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ อายุสวน 15 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้านลุ่มพันธุ์ไม้ในสวนจะมีอายุไม่เท่ากัน เนื่องจากมีการปลูกพืชเสริมขึ้นเรื่อย ๆ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า สมุนไพรร และไม้ผลเป็นจำนวนมาก
51. สวนของ : นายประถม ศักดา อายุ 57 ปี
 ที่อยู่ : 3 หมู่ 10 ต. บ้านยาง อ. ศิริรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ 2 งาน อายุสวน 100 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ลักษณะเป็นที่ดอน ติดกับถนนลูกรัง บริเวณสวนมีวัชพืชปกคลุมหนาแน่น มีสัตว์อาศัยอยู่ด้วย เช่น นก แมลง ตะกวด และพังพอน พันธุ์ไม้ที่ปรากฏอยู่ในบริเวณสวนได้แก่ ไม้ป่า ไม้สมุนไพรร ไม้ผล และพืชผักบางชนิด
52. สวนของ : นางปราณี วราชัย อายุ 45 ปี
 ที่อยู่ : 40 หมู่ 2 ต. กะเป่า อ. ศิริรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ อายุสวน 50 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนนพื้นที่สวนเป็นที่ลุ่มปลูกพันธุ์ไม้ไม่เป็นระเบียบ บริเวณสวนมีความร่มรื่น พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า สมุนไพรร ไม้ผล และพืชผัก
53. สวนของ : นางปราณี ห้วยนุ้ย อายุ 57 ปี
 ที่อยู่ : 18 หมู่ 10 ต. บ้านยาง อ. ศิริรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 100 ปี

เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนน ลักษณะพื้นที่เป็นที่
ดอน มีพันธุ์ไม้ขึ้นปะปนไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณ
บริเวณริมสวนมีธารน้ำเล็ก ๆ ไหลผ่าน พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้
ป่า สมุนไพร ไม้ผล และพืชผัก

54. สวนของ : นางปัด ชูศักดิ์ อายุ 77 ปี
ที่อยู่ : 24 หมู่ 7 ต. บ้านยาง อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 77 ปี
เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ติดกับถนนลูกรัง พันธุ์ไม้จะ
ปลูกปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่ในบริเวณสวน
หลายชนิดพันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ สมุนไพร ผลไม้ และพืชผัก
55. สวนของ : นางผ่อง จันทร์ปาน อายุ 77 ปี
ที่อยู่ : 11 หมู่ 2 ต. ท่ากระดาน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ อายุสวน 77 ปี
เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ลักษณะพื้นที่เป็นที่ดอน มีพันธุ์ไม้
หลายชนิดปะปนกัน มีวัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณพันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ
ไม้ป่า และไม้ผล
56. สวนของ : นางผ่องศรี ลือย่านยาว อายุ 70 ปี
ที่อยู่ : 10 หมู่ 6 ต. ท่าขนอน อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 20 ปี
เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนนลูกรัง ในสวนมี
แอ่งน้ำ มีต้นไม้ขนาดใหญ่เป็นจำนวนมาก พันธุ์ไม้ในสวนขึ้น
ปะปนกันไม่เป็นระเบียบพันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ป่า ไม้ผล และพืช
ผัก
57. สวนของ : นางผ่อง เพชรชู อายุ 78 ปี
ที่อยู่ : 17 หมู่ 6 ต. บ้านยาง อ. คีรีรัฐนิคม จ. สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 8 ไร่ อายุสวน 50 ปี
เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน พื้นที่สวนเป็นที่ดอน พันธุ์ไม้ในสวน
ปะปนกันไม่เป็นระเบียบ ส่วนใหญ่เป็นไม้ยืนต้นที่มีอายุมาก ทำให้มี
ความร่มรื่น พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ป่า สมุนไพร ไม้ผล และพืชผัก
จำนวนมาก

58. สวนของ : นางเฟื่อน เนตรอรุณ อายุ - ปี
ที่อยู่ : 17 หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 50 ปี
เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพันธุ์ไม้หลายชนิดปะปนกัน มีวัชพืช
ปกคลุมบางพื้นที่ของสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ผลและพืชผัก
59. สวนของ : นางพร สรรพา อายุ - ปี
ที่อยู่ : 11/1 หมู่ 8 ต.ท่าขนอน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 25 ไร่ อายุสวน 35 ปี
เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีไม้ป่าและไม้ผลขนาดใหญ่เป็นจำนวน
มาก ลักษณะการปลูกจะปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีสัตว์ขนาดเล็ก
หลายชนิดอาศัยอยู่
60. สวนของ : นางพร้อม ชิตจ้อย อายุ 67 ปี
ที่อยู่ : 71 หมู่ 2 ต.ท่ากระดาน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นพื้นที่ราบสลับกับที่ลุ่ม เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำจะท่วม
ถึงบริเวณที่ราบลุ่มนี้ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ผลไม้และพืชผัก
61. สวนของ : นายพร้อม ศักดา อายุ 66 ปี
ที่อยู่ : หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ 2 งาน อายุสวน 50 ปี
เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ติดกับถนน พื้นที่เป็นที่ดอน พันธุ์ไม้
ปลูกปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณ พันธุ์ไม้ที่
สำคัญ ได้แก่ ไม้ป่าและไม้ผล

62. สวนของ : นายพร้อม สิงขร อายุ 80 ปี
 ที่อยู่ : 2 หมู่ 3 ต.ถ้ำสิงขร อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 100 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนน มีสัตว์เล็ก ๆ หลาย
 ชนิดอาศัยอยู่ในสวนเป็นจำนวนมาก พันธุ์ไม้ในสวนจะปะปนกันไม่
 เป็นระเบียบ พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ป่า สมุนไพร ผลไม้ และพืช
 ผัก
63. สวนของ : นางพิน อ่อนทอง อายุ 63 ปี
 ที่อยู่ : 8 หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ อายุสวน 70 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ซึ่งติดกับถนนลูกรัง พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่
 จะมีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป มีทั้งไม้ป่าและไม้ผล บริเวณพื้นดินจะ
 ปกคลุมด้วยวัชพืชเป็นจำนวนมาก ในสวนจะมีสัตว์ป่าเล็ก ๆ อาศัยอยู่
 เช่น นก กระแต กระรอก เป็นต้น พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้
 ป่า สมุนไพร ไม้ผลและพืชผัก
64. สวนของ : นายฟุ้ง ชูศรี อายุ 77 ปี
 ที่อยู่ : 95 หมู่ 10 ต.ท่าขนอน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ อายุสวน 40 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน พื้นที่เป็นที่ดอน พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่เป็น
 ไม้ผลหลายชนิดปลูกปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชคลุมดินบาง
 พื้นที่ของสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ป่า สมุนไพรและไม้ผลเป็น
 จำนวนมาก
65. สวนของ : นายมณฑิธร สมบุญ อายุ 29 ปี
 ที่อยู่ : 15 หมู่ 8 ต.ท่าขนอน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 30 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ซึ่งติดกับถนน ลักษณะพื้นที่เป็นที่ลุ่ม

และมีลักษณะลาดรวมอยู่ด้วย มีพันธุ์ไม้หลายชนิดปะปนอย่างไม่เป็นระเบียบ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า ไม้สมุนไพร และไม้ผลจำนวนมาก

66. สวนของ : นายมนูญ สังข์เรียง อายุ 49 ปี
 ที่อยู่ : 20 หมู่ 3 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ 2 งาน อายุสวน 49 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน พื้นที่สวนเป็นพื้นที่ดอน พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่จะเป็นไม้ยืนต้น มีพืชล้มลุกอยู่บ้าง มีวัชพืชให้ความชุ่มชื้นกับดิน การปลูกพืชจะไม่เป็นระเบียบมากนัก บริเวณสวนมีสัตว์ป่า เช่น ไก่ป่า กระแต แมลงต่าง ๆ อาศัยอยู่ด้วย พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร ไม้ผลและพืชผัก
67. สวนของ : นางม่อม เขียวคง อายุ 79 ปี
 ที่อยู่ : 16 หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ 2 งาน อายุสวน 45 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ห่างจากถนนประมาณ 100 เมตร ลักษณะพื้นที่เป็นที่ดอน พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่จะปะปนกันไม่เป็นระเบียบมากนัก มีวัชพืชปกคลุมบางพื้นที่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า สมุนไพร และผลไม้จำนวนมาก
68. สวนของ : นางมาลา พรหมแก้ว อายุ 49 ปี
 ที่อยู่ : 14 หมู่ 7 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ 2 งาน อายุสวน 40 ปี เป็นสวนที่อยู่ใกล้ถนน ลักษณะพื้นที่เป็นที่ดอน มีพันธุ์ไม้ยืนต้นไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุม พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า และไม้ผล
69. สวนของ : นายอิม แสงบ้านยาง อายุ 70 ปี
 ที่อยู่ : 10 หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ อายุสวน 50 ปี

สวนตั้งอยู่ในบริเวณบ้าน ซึ่งไกลจากถนนประมาณ 100 ม. มีต้นไม้ใหญ่ให้ความร่มชื้นแก่สวน มีทั้งไม้ผลและไม้ป่า มีวัชพืชปกคลุมดิน บาง ๆ สวนจะอยู่ใกล้ลำคลองมีแอ่งน้ำเล็ก ๆ อยู่บริเวณริมสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ป่า ไม้สมุนไพร ไม้ผลและพืชผัก บริเวณสวน มีสัตว์อาศัยอยู่บ้าง เช่น ค้างคาว และ แมลง เป็นต้น

70. สวนของ : นางเขวาลักษณ์ เหมือนยอด อายุ 40 ปี
 ที่อยู่ : 5 หมู่ 9 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 100 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ซึ่งอยู่ติดกับถนนลูกรัง บริเวณสวนรกทึบเนื่องจากไม่ได้รับการดูแล พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า และไม้ผล
71. สวนของ : นายรุ่ง ปล้องชู อายุ 80 ปี
 ที่อยู่ : 19 หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 8 ไร่ อายุสวน 53 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนน พื้นที่ของสวนเป็นที่ดอน พันธุ์ไม้จะเป็นไม้ใหญ่เป็นส่วนมาก มีวัชพืชคลุมดินเป็นจำนวนมาก ลักษณะการปลูกพืชจะปะปนไม่เป็นระเบียบมากนัก มีสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร ไม้ผล และพืชผัก
72. สวนของ : นายเรื่อน พิพิธ อายุ 67 ปี
 ที่อยู่ : 35 หมู่ 1 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 9 ไร่ อายุสวน 50 ปี
 ลักษณะพื้นที่เป็นที่ดอน อยู่ติดถนนลูกรัง มีวัชพืชปกคลุมบาง ๆ มีสัตว์ขนาดเล็กอาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร ผลไม้และพืชผัก

73. สวนของ : โรภาส ศรีสาคร อายุ 49 ปี
 ที่อยู่ : 20 หมู่ 5 ต.ท่าขนอน (กระเปาใต้) อ.คีรีรัฐนิคม
 จ. สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ อายุสวน 80 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ใกล้กับถนน มีพืชปกคลุมดินเพื่อความ
 ชุ่มชื้นของดิน ปลูกพันธุ์ไม้ปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีทั้งไม้ป่า
 และไม้ผลเป็นจำนวนมาก
74. สวนของ : นางละออง สรรพา อายุ 60 ปี
 ที่อยู่ : 12 หมู่ 6 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ อายุสวน 65 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ใกล้กับถนน พื้นที่เป็นที่ดอนและติด
 กับคลองพุมดวง พันธุ์ไม้ขึ้นปะปนกันหลายชนิดไม่เป็นระเบียบ
 พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ สมุนไพร และไม้ผล
75. สวนของ : นางวรรณดี วิเชียร อายุ 62 ปี
 ที่อยู่ : 10/1 หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 100 ปี
 เป็นสวนที่ล้อมรอบบริเวณบ้าน ห่างจากถนนประมาณ 150 ม. มี
 พื้นที่ติดกับลำคลอง พันธุ์ไม้ปะปนกันหลายชนิด มีวัชพืชปกคลุม
 ดินหนาแน่น มีสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่หลายชนิด พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้
 แก่ ไม้ป่า สมุนไพร และไม้ผลเป็นจำนวนมาก
76. สวนของ : นางว่อง วิเศษ อายุ 45 ปี
 ที่อยู่ : 13 หมู่ 2 ต.ท่ากระดาน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 60 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนน ลักษณะพื้นที่สวน
 เป็นที่ดอน ปลูกพันธุ์ไม้ปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมทั่ว
 บริเวณสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า สมุนไพร ไม้ผลและพืชผัก

77. สวนของ : นายวิเชียร พืชผล อายุ 65 ปี
 ที่อยู่ : 27 หมู่ 1 ต.น้ำหัก อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 32 ไร่ อายุสวน 100 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนน มีลำคลองไหลผ่าน
 ลักษณะเป็นที่ลุ่ม มีสัตว์ป่า เช่น กระรอก กระแต ไก่ป่า อาศัยอยู่
 พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพโร และพืชผัก
78. สวนของ : นางวิรัช พิลานทุ่ง อายุ 55 ปี
 ที่อยู่ : 36 หมู่ 1 ต.น้ำหัก อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 8 ไร่ อายุสวน 60 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ซึ่งติดกับถนน ลักษณะพื้นที่สวนเป็นที่
 ดอน ในสวนมีพันธุ์ขนาดใหญ่ มีวัชพืชปะปนอยู่เป็นจำนวนมาก
 บริเวณสวนมีความร่มรื่น มีสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก พืช
 ส่วนใหญ่ ได้แก่ สมุนไพโร และไม้ผล
79. สวนของ : นายวิเศษ รุ่งจิตร อายุ 60 ปี
 ที่อยู่ : 3 หมู่ 1 ต.น้ำหัก อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ อายุสวน 10 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ซึ่งอยู่ห่างจากถนนประมาณ 200 เมตร
 เป็นที่ลุ่มครึ่งและดอนครึ่ง มีวัชพืชไม่มากนัก ในสวนมีสัตว์เล็ก ๆ
 อาศัยอยู่คั้งนี้ คือ นก แมลง จ๋อน ชะมด เป็นต้น พันธุ์ไม้ที่สำคัญ
 ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพโร ไม้ผลและพืชผัก
80. สวนของ : นายวิเศษ ศรีศิริรินทร์ อายุ 58 ปี
 ที่อยู่ : 7 หมู่ 8 ต.ท่าขนอน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 9 ไร่ 2 งาน อายุสวน 9 ปี
 เป็นสวนที่มีพื้นที่ราบลุ่ม ปลูกไม้ผลปะปนกันไม่เป็นระเบียบ
81. สวนของ : นางสมจิตร ไชยจิต อายุ 45 ปี
 ที่อยู่ : 8 หมู่ 4 ต.ย่านยาว อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 11 ไร่ อายุสวน 50 ปี
สวนเป็นที่ราบลุ่ม มีพันธุ์ไม้หลายชนิดรวมกันไม่เป็นระเบียบมากนัก
มีสัตว์ป่าขนาดเล็กอาศัยอยู่หลายชนิด พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ผล
และพืชผัก

82. สวนของ : นางสาวสมทรง วราชัย อายุ 49 ปี

ที่อยู่ : 37 หมู่ 6 ต.กะเปา อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 14 ไร่ อายุสวน 30 ปี
เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ห่างจากถนนประมาณ 200 เมตร พื้นที่
เป็นที่ดอน มีวัชพืชปกคลุมบาง ๆ พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้ยืนต้น
สร้าง ความร่มรื่นให้กับสวน มีสัตว์เล็ก ๆ เช่น กระรอก และนก
อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า พืชผัก และผลไม้เป็นจำนวน
มาก

83. สวนของ : นางสาวบุญ คีริมา อายุ 69 ปี

ที่อยู่ : 9 หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ 2 งาน อายุสวน 30 ปี
เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพันธุ์ไม้ปลูกปะปนกันมากมาย มีวัช
พืชคลุมดินเป็นจำนวนมาก มีสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ
ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร และไม้ผลเป็นจำนวนมาก

84. สวนของ : นายสมศักดิ์ วิจิตเชื้อ อายุ 59 ปี

ที่อยู่ : 30/1 หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ อายุสวน 70 ปี
เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ห่างจากถนนประมาณ 100 ม. ต้นไม้
ปลูกปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณ บริเวณ
สวนมีความร่มรื่น มีสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก พันธุ์ไม้ที่
สำคัญ คือ ไม้ป่า และไม้ผล

85. สวนของ : นายสงบ ทารายศ อายุ 53 ปี
 ที่อยู่ : 18 หมู่ 3 ต.ท่ายาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 1.5 ไร่ อายุสวน 25 ปี
 เป็นสวนที่ตั้งอยู่บริเวณรอบ ๆ ตัวบ้าน ซึ่งอยู่ติดกับถนนลูกรัง เป็นที่
 คอนมีวัชพืชปกคลุมบาง ๆ พันธุ์ไม้ที่ปลูกจะปลูกแต่ละอย่างจะไม่
 มากนัก พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร ผลไม้และพืชผัก
 นอกจากนี้ในบริเวณสวน มีสัตว์ เช่น กระจอก นก ค้างคาว
 และแมลงอาศัยอยู่ด้วย
86. สวนของ : นายสงวน บุญกลิน อายุ 46 ปี
 ที่อยู่ : 65 หมู่ 6 ต.ท่าขนอน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 100 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนน ลักษณะพื้นที่สวน
 เป็นที่คอน มีพันธุ์ไม้ปะปนกันไม่เป็นระเบียบ วัชพืชปกคลุมเป็น
 จำนวนมาก ในสวนมีสัตว์เล็ก ๆ เช่น งู นก หนู อาศัยอยู่ด้วย พันธุ์
 ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร ไม้ผลและพืชผัก
87. สวนของ : นายสมุทร์ ชูวาริ อายุ 78 ปี
 ที่อยู่ : 15 หมู่ 3 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ อายุสวน 90 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีลักษณะเป็นที่คอน มีวัชพืชปกคลุม
 ทั่วบริเวณ มีสัตว์ป่า เช่น กระจอก กระแต และนกอาศัยอยู่บ้าง
 พันธุ์ไม้ที่สำคัญของสวน ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร ไม้ผล และพืชผัก
 เป็นจำนวนมาก
88. สวนของ : นายสังข์ พูนสวัสดิ์ อายุ 78 ปี
 ที่อยู่ : 37 หมู่ 1 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ อายุสวน 50 ปี
 เป็นสวนที่อยู่รอบบริเวณตัวบ้าน อยู่ห่างจากถนนประมาณ 150 ม.

พื้นที่สวนเป็นที่ดอน มีพันธุ์ไม้ปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณ มีสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า และผลไม้

89. สวนของ : นางสาว วิสาละ อายุ 65 ปี
 ที่อยู่ : 90 หมู่ 10 ต.ท่าขนอน อ.ศิริรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ อายุสวน 50 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนน ลักษณะพื้นที่สวนเป็นที่ดอน พันธุ์ไม้ในสวนจะปลูกปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมบาง ๆ ทั่วบริเวณสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า สมุนไพรมะพร้าว และพืชผัก
90. สวนของ : นางสาว พันธุ์ วิเชียร อายุ 62 ปี
 ที่อยู่ : 38 หมู่ 2 ต.ท่าขนอน อ.ศิริรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ 2 งาน อายุสวน 50 ปี เป็นสวนที่อยู่ใกล้ถนน มีลำคลองไหลผ่าน พันธุ์ไม้ที่ปลูกปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณสวน มีสัตว์ป่าขนาดเล็กอาศัยอยู่ด้วย พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพรมะพร้าว และพืชผัก
91. สวนของ : นางสาว นิลอรุณ อายุ 63 ปี
 ที่อยู่ : 17 หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.ศิริรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ อายุสวน 100 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนน พันธุ์ไม้ที่ปลูกจะปะปนกันไม่เป็นระเบียบ สวนมีความร่มรื่นและมีวัชพืชปกคลุม มีสัตว์ป่าขนาดเล็ก ๆ อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ผลและพืชผัก
92. สวนของ : นางสาว สำเนา พัฒน์แก้ว อายุ 63 ปี
 ที่อยู่ : 24 หมู่ 5 ต.ถ้ำสิงขร อ.ศิริรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 43 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณที่ราบลุ่ม มีพันธุ์ไม้หลายชนิดปะปนกันไม่
 เป็นระเบียบ มีสัตว์ป่าขนาดเล็กอาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ผล
 และพืชผักเป็นจำนวนมาก

93. สวนของ : นายสำรอง แสงทอง

ที่อยู่ : 62/1 หมู่ 8 ต.ท่าขนอน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ อายุสวน 20 ปี

เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนน ลักษณะพื้นที่สวน
 เป็นที่ดอน พันธุ์ไม้ปะปนกันไม่เป็นระเบียบ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ
 ไม้ป่า ผลไม้และพืชผัก

94. สวนของ : นางสาวกัลนา จันทร์ลอย อายุ - ปี

ที่อยู่ : 40 หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ อายุสวน 50 ปี

เป็นสวนที่อยู่ติดริมถนน มีพื้นที่ติดกับถนน มีพันธุ์ไม้หลายชนิด
 ปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณสวน และมีสัตว์
 เล็ก ๆ อาศัยอยู่หลายชนิด พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า และไม้ผล

95. สวนของ : นายสุชาติ ทองผวน อายุ 40 ปี

ที่อยู่ : 12 หมู่ 2 ต.ท่ากระดาน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 6 ไร่ อายุสวน 100 ปี

เป็นสวนที่อยู่ในพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่
 ไม้ผลและพืชผัก

96. สวนของ : นายสุวรรณ นวลนุ่น อายุ 33 ปี

ที่อยู่ : 3 หมู่ 4 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 9 ไร่ อายุสวน 30 ปี

เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน พื้นที่เป็นที่ลุ่ม มีต้นไม้ขนาดใหญ่เป็น
 จำนวนมาก มีวัชพืชปกคลุมดินทั่วบริเวณ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่

ไม้ป่า สมุนไพร ไม้ผลและพืชผัก

97. สวนของ : นางสาวรณณา จันทร์ลอย อายุ 52 ปี
 ที่อยู่ : 40 หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ อายุสวน 30 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ลักษณะของสวนเป็นที่ดอน พันธุ์ไม้ผล
 จะปะปนกับไม้ป่า บริเวณสวนมีวัชพืชเป็นจำนวนมาก พันธุ์ไม้ที่
 สำคัญ ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพร และพืชผัก
98. สวนของ : นายสุทนต์ วิเชียร
 ที่อยู่ : 119 หมู่ 8 ต.ท่าขนอน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 20 ปี
 เป็นสวนที่มีพื้นที่ลุ่ม มีสัตว์เล็ก เช่น นก และแมลง
 ต่าง ๆ อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ผลไม้และ
 พืชผัก
99. สวนของ : นางสาวสุจิตใจ ห้วยนุ้ย อายุ 61 ปี
 ที่อยู่ : 5 หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 4 ไร่ อายุสวน 80 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ใกล้กับถนน มีพื้นที่ติดกับลำคลอง
 พันธุ์ไม้ในสวนจะปลูกปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีสัตว์เล็ก ๆ อาศัย
 อยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า สมุนไพร ไม้ผลและพืชผัก
100. สวนของ : นายสุนทร เทียนชัย อายุ 45 ปี
 ที่อยู่ : 20 หมู่ 5 ต.ถ้ำสิงขร อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ อายุสวน 90 ปีเป็น
 สวนที่ค่อนใกล้ภูเขาสลับกับที่ราบลุ่ม มีพันธุ์ไม้หลายชนิดปะปนกัน
 ไม่เป็นระเบียบ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า ไม้ผลและพืชผัก
101. สวนของ : นางสาวสุนัน จินดารักษ์ อายุ 56 ปี
 ที่อยู่ : 8 หมู่ 2 ต.ท่ากระดาน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี

- สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ อายุสวน 50 ปีเป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีลำธารไหลผ่านริมสวน ต้นไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้ผล มีไม้ป่าปะปนอยู่บ้าง พันธุ์ไม้ปลูกปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมสวน
102. สวนของ : นายไสว กุศลชู อายุ 66 ปี
ที่อยู่ : 22 หมู่ 1 ต.น้ำหัก อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 50 ไร่ อายุสวน 100 ปี เป็นสวนที่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้าน ติดกับถนนลูกรัง มีลำคลองไหลผ่าน ลักษณะพื้นที่เป็นที่ลุ่ม พันธุ์ไม้จะขึ้นไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมดินมาก สวนมีความร่มรื่น พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ป่าสมุนไพร และไม้ผล
103. สวนของ : นางหว่า ไพลอย อายุ - ปี
ที่อยู่ : 74 หมู่ 8 ต.ท่าขนอน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 50 ไร่ อายุสวน 35 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณที่ดอนริมถนน มีพันธุ์ไม้ในสวนหลายชนิด ปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่หลายชนิด พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ผลและพืชผัก
104. สวนของ : นางหนูเนย จันทร์ปาน อายุ 49 ปี
ที่อยู่ : 21 หมู่ 3 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 49 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ลักษณะพื้นที่เป็นที่ดอน มีพันธุ์ไม้ป่าและไม้ผลปะปนกัน
105. สวนของ : นางหนูเล็ก นนทภูมิ อายุ 51 ปี
ที่อยู่ : 28 หมู่ 6 ต.กะเปา อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ อายุสวน 87 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน และติดกับถนนลูกรัง พื้นที่เป็นที่ดอน

มีไม้ยืนต้นค่อนข้างมาก วัชพืชปกคลุมทั่วบริเวณสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ป่า และไม้ผล

106. สวนของ : นายอศุทธ์ ทองสัมฤทธิ์ อายุ 48 ปี
 ที่อยู่ : 26/1 หมู่ 5 ต.ถ้ำสิงขร อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 9 ไร่ อายุสวน 100 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ติดกับบริเวณบ้าน ห่างจากถนนประมาณ 300 เมตร
 พื้นที่สวนเป็นที่ดอน พันธุ์ไม้ขึ้นปะปนกันไม่เป็นระเบียบ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า สมุนไพร และไม้ผลจำนวนมาก
107. สวนของ : นายอรุณ ปลั่งองชู
 ที่อยู่ : 10 หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 8 ไร่ อายุสวน 30 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนน มีพันธุ์ไม้หลายชนิด
 ปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมบางพื้นที่ของสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ผลและพืชผัก
108. สวนของ : นางอารมณ สรรักษ์ อายุ - ปี
 ที่อยู่ : 36 หมู่ 10 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ อายุสวน 45 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพันธุ์ไม้ปะปนกันหลายชนิด มีวัชพืช
 ปกคลุมทั่วบริเวณสวน มีสัตว์ป่าขนาดเล็กอาศัยอยู่หลายชนิด พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ผลและพืชผัก
109. สวนของ : นายอำเภอ สัจจทอง อายุ 80 ปี
 ที่อยู่ : หมู่ 5 ต.ถ้ำสิงขร อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ อายุสวน 100 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน ห่างจากถนนประมาณ 200 เมตร พื้นที่สวนเป็นที่ดอน มีพันธุ์ไม้หลายชนิดปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีวัชพืชปกคลุมทั่วพื้นที่ มีสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก พันธุ์ไม้ที่

สำคัญ คือ ไม้สมุนไพรมะขาม ไม้ผลและพืชผัก

110. สวนของ : นางอุบล แพศศักดิ์ อายุ 50 ปี
 ที่อยู่ : 56 หมู่ 1 ต.น้ำหัก อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 11 ไร่ อายุสวน 60 ปี
 พื้นที่สวนเป็นที่ดอน มีพืชผักคลุมทั่วบริเวณสวน พันธุ์ไม้ที่ปลูก
 บริเวณสวนไม่เป็นระเบียบ มีสัตว์ป่าเล็ก ๆ อาศัยอยู่มากพอสมควร
 พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ สมุนไพรมะขาม และไม้ผลจำนวนมาก
111. สวนของ : นางอุบล วิเชียรวงศ์ อายุ 66 ปี
 ที่อยู่ : 10 หมู่ 9 ต.บ้านยาง อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 25 ไร่ อายุสวน 30 ปี
 เป็นสวนที่อยู่บริเวณหลังบ้าน มีคลองไหลผ่าน พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ
 ไม้ป่า สมุนไพรมะขาม ไม้ผลและพืชผัก
112. สวนของ : นางอุสาห์ ไชยฤทธิ์ อายุ - ปี
 ที่อยู่ : 18/1 หมู่ 8 ต.ท่าขนอน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ อายุสวน 25 ปี
 เป็นสวนที่ปลูกพืชปะปนกันไม่เป็นระเบียบมากนัก มีสัตว์เล็ก ๆ
 เช่น กระรอก กระแต อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ คือ ไม้ป่า
 สมุนไพรมะขาม และไม้ผล
113. สวนของ : นางเอี่ยม นิ่มนวล อายุ 63 ปี
 ที่อยู่ : 25 หมู่ 4 ต.ท่าขนอน อ.คีรีรัฐนิคม จ.สุราษฎร์ธานี
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 40 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับถนน พื้นที่สวนเป็นที่ลุ่ม
 พันธุ์ไม้ที่ปลูกจะปลูกปะปนกัน ในบริเวณสวนมีนก แมลง และงู
 อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพรมะขาม ผลไม้และพืชผัก

สวนสมรมอำเภอเมือง จังหวัดชุมพร

1. สวนของ : นางไกร ลูกมิตร อายุ 64 ปี
ที่อยู่ : 21 ม. 1 ต. ชุนกระทิง อ. เมือง จ. ชุมพร
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 1 ไร่ อายุของสวน 20 ปี มีพื้นที่อยู่ใกล้เหมือง มีนกอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ต้นไม้ไม่ใหญ่มากนัก มีวัชพืชบาง ๆ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ สมุนไพรมะนาว และไม้ผล
2. สวนของ : นายจังหวัด มรกต อายุ 52 ปี
ที่อยู่ : 6/3 ม. 4 ต. ชุนกระทิง อ. เมือง จ. ชุมพร
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 9 ไร่ อายุของสวน 24 ปี มีพื้นที่อยู่บริเวณบ้าน ใกล้กับถนน มีนกหลายชนิดอาศัยอยู่ในสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ สมุนไพรมะนาว ไม้ผล และพืชผักจำนวนมาก
3. สวนของ : นายเจือ สุวรรณชัย อายุ 72 ปี
ที่อยู่ : 65 ม.8 ต. ชุนกระทิง อ. เมือง จ. ชุมพร
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ 2 งาน อายุของสวน 50 ปี เป็นสวนที่ปลูกต้นไม้รวมกันไม่เป็นระเบียบมีวัชพืช ปกคลุมทั่วบริเวณ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ สมุนไพรมะนาว ไม้ผลและพืชผัก
4. สวนของ : นายชิน อ่อนสด อายุ 85 ปี
ที่อยู่ : 18 ม.3 ต. ชุนกระทิง อ. เมือง จ. ชุมพร
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ อายุของสวน 43 ปี เป็นสวนที่ตั้งอยู่ใกล้กับเหมือง มีลำห้วยไหลผ่านมีสัตว์ป่าขนาดเล็กอาศัยอยู่ทั่วบริเวณ พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ สมุนไพรมะนาว พืชผัก และไม้ผล
5. สวนของ : นายนิศย์ สกุล ยิกุสังข์ อายุ 68 ปี
ที่อยู่ : 23/4 ม. 1 ต. ตากแดด อ. เมือง จ. ชุมพร

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ อายุของสวน 20 ปี เป็นสวนที่อยู่ติดกับถนนลูกรัง อยู่ใกล้ลำธารมีพืชปกคลุมทั่วสวน มีพันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ผล สมุนไพร และพืชผัก นอกจากนี้ในบริเวณสวนยังมีสัตว์เล็ก เช่น กระรอก งู อาศัยอยู่ด้วย

6. สวนของ : นายพรหม ทองสวี่ อายุ 67 ปี
ที่อยู่ : 3 ม.3 ต. ชุนกระทิง อ. เมือง จ. ชุมพร

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ อายุของสวน 30 ปี อยู่ใน บริเวณบ้านมีพื้นที่ติดกับลำธารมีสัตว์เล็ก ๆ เช่น นก หนู อาศัย อยู่พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ สมุนไพร ไม้ผลและพืชผัก

7. สวนของ : นายเพียร ปรอททอง อายุ 63 ปี
ที่อยู่ : 40/10 ม.4 ต. ชุนกระทิง อ. เมือง จ. ชุมพร

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ อายุของสวน 32 ปี อยู่ติดริมถนน มีสระน้ำบริเวณสวนต้นไม้ใหญ่ ๆ ในบริเวณสวน ให้ความร่มรื่น มีพืชผัก บาง ๆ ทั่วสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ สมุนไพร ไม้ผล และพืชผัก

8. สวนของ : นายสาย ชัยวิสูตร อายุ 64 ปี
ที่อยู่ : 18/1 ม.4 ต. ชุนกระทิง อ. เมือง จ. ชุมพร

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 9 ไร่ อายุของสวน 35 ปี อยู่บริเวณบ้าน พันธุ์ไม้ที่ปลูกไม่เป็นระเบียบมากนัก มีสัตว์ป่าขนาดเล็กอาศัยอยู่ด้วย พันธุ์ไม้ที่สำคัญของสวนได้แก่ สมุนไพรและไม้ผล

9. สวนของ : นางอัจฉรา อัมพะนกร อายุ 32 ปี
ที่อยู่ : 18/4 ม.4 ต. ชุนกระทิง อ. เมือง จ. ชุมพร

สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ 1 งาน อายุของสวน 30 ปี อยู่ในบริเวณบ้าน มีพื้นที่ติดกับลำห้วยมีพืชปกคลุมทั่วบริเวณ นอกจากนี้ยังมีสัตว์เล็ก ๆ เช่น นก แมลง อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ สมุนไพร ไม้ผล และพืชผัก

สวนสมรมของอำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

1. สวนของ : นางดวงรัตน์ กล่อมหาดยาย อายุ 32 ปี
 ที่อยู่ : 32 หมู่ 9 ต.ท่ามะปลา อ.หลังสวน จ. ชุมพร
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ อายุสวน 30 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน และอยู่ใกล้ลำธาร พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ผล ในบริเวณสวนมีสัตว์จำพวกนกอาศัยอยู่ด้วย
2. สวนของ : นายยินดี เผือกนุช อายุ 51 ปี
 ที่อยู่ : 101 หมู่ 5 ต. หินแก้ว อ. หลังสวน จ. ชุมพร
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 30 ไร่ อายุสวน 11 ปี เป็นสวนที่อยู่ใกล้ลำธาร พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ สมุนไพรมะนาว ไม้ผล และพืชผัก
3. สวนของ : นายรวย รัชเวทย์ อายุ ปี
 ที่อยู่ : หมู่ 11 ต.แหลมทราย อ.หลังสวน จ. ชุมพร
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 30 ไร่ อายุสวน 200 ปี ก่อนหน้านี้เป็นสวนทุเรียน ต่อมามีการปลูกพืชอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า ผลไม้ สมุนไพรมะนาว และพืชผักต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่า เช่น ไก่ป่า และนกต่าง ๆ อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก
4. สวนของ : นางสาวอรพิน ศิลปสุวรรณ อายุ 40 ปี
 ที่อยู่ : 30 หมู่ 11 ต.แหลมทราย อ. หลังสวน จ. ชุมพร
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่เศษ อายุสวน 100 ปี เป็นสวนที่อยู่ในบริเวณบ้าน พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ไม้ป่า สมุนไพรมะนาว ไม้ผล และพืชผักต่าง ๆ

5. สวนของ : นายอำนาจ เผือกนุช
 ที่อยู่ : 156 หมู่ 5 ต.หินแก้ว อ. หลังสวน จ. ชุมพร
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ อายุสวน 11 ปี เป็นสวนที่อยู่ใกล้บริเวณลำธาร มีการปลูกไม้ผลรวมกัน พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ สมุนไพรมะขาม ฝรั่ง และพืชผัก เป็นจำนวนมาก

สวนสมรมของอำเภอสวี จังหวัดชุมพร

1. สวนของ : นายแคล้ว ตรีห่าน อายุ 83 ปี
 ที่อยู่ : 6 หมู่ 5 ต.ท่าหิน อ. สวี จ. ชุมพร
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 53 ปี เป็นสวนที่อยู่ติดกับบริเวณบ้าน การปลูกพืชปะปนกันไม่เป็นระเบียบ มีพืชผักคลุมบริเวณสวน พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ สมุนไพรมะขาม ฝรั่ง และพืชผัก
2. สวนของ : นายชอบ แดงสุวรรณ อายุ 66 ปี
 ที่อยู่ : 14 หมู่ 4 นาโพธิ์ อ. สวี จ. ชุมพร
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ อายุสวน 100 ปี เป็นสวนที่อยู่ติดริมถนน พื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขา พันธุ์ไม้ในสวนจะขึ้นไม่เป็นระเบียบมากนัก บริเวณสวนมีสัตว์เล็ก เช่น นก กระรอก กระแต อาศัยอยู่ด้วยพันธุ์ไม้ที่สำคัญของสวน ได้แก่ สมุนไพรมะขาม ฝรั่ง และพืชผัก
3. สวนของ : นางสาวมาลัย ทองคำ อายุ 61 ปี
 ที่อยู่ : 305 หมู่ 5 ต.นาโพธิ์ อ. สวี จ. ชุมพร
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ อายุสวน 120 ปี เป็นสวนที่มีพื้นที่ติดถนน ใกล้กับลำธารปลูกพืชหลายชนิดรวมกัน ไม่เป็นระเบียบ มีสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ สมุนไพรมะขาม ฝรั่ง

ไม้ผล และพืชผัก

4. สวนของ : นางยก พรหมบางญวน อายุ 76 ปี
 ที่อยู่ : 22 หมู่ 10 ต.ท่าหิน อ. สวี จ. ชุมพร
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ อายุสวน 100 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ใกล้บริเวณบ้าน สภาพสวนจะรกทึบมีสัตว์เล็ก ๆ อาศัย
 อยู่เป็นจำนวนมาก พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ สมุนไพรมะนาว ไม้ผล และ
 พืชผัก
5. สวนของ : นางยินดี พรหมขุนทอง อายุ 53 ปี
 ที่อยู่ : 5 หมู่ 5 ต.ท่าหิน อ. สวี จ. ชุมพร
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 20 ปี
 เป็นสวนที่อยู่ติดกับริมถนน มีพืชผักปลูกคลุมทั่วบริเวณมีไม้ป่า
 และผลไม้ผลสลับกันไม่เป็นระเบียบมากนักพันธุ์ที่สำคัญได้แก่ ไม้
 สมุนไพรมะนาว และไม้ผลจำนวนมาก
6. สวนของ : นายสนิท จันทร์แก้ว อายุ 55 ปี
 ที่อยู่ : 15 หมู่ 4 ต.นาโพธิ์ อ. สวี จ. ชุมพร
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ อายุสวน 100 ปี
 เป็นสวนที่อยู่บนเชิงเขา มีสัตว์เล็ก ๆ เช่น ค้างคาว กระรอก และนก
 อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก พันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ ไม้ป่า สมุนไพรมะนาว และ
 พืชผัก
7. สวนของ : นายอัมพร จันทร์แก้ว อายุ 52 ปี
 ที่อยู่ : ต. ท่าหิน อ. สวี จ. ชุมพร
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 100 ปี
 เป็นสวนมีสัตว์เล็ก ๆ เช่น กระรอก และนกอาศัยอยู่ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ
 ของสวนได้แก่ สมุนไพรมะนาว และไม้ผล

สวนสมรมในอำเภอเมือง จังหวัดระนอง

1. สวนของ : นางประทุม ชูวารี
ที่อยู่ : 7 หมู่ที่ 4 ต.ราชกรูด อ.เมือง จ.ระนอง
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 22 ไร่ อยู่บริเวณที่ราบ
ดินเขาและพื้นที่ยาวไปจรดลำคลองทำให้สวนมีน้ำใช้ตลอดปี ใน
สวนไม่รกทึบแม้จะมีต้นไม้ใหญ่มาก พันธุ์ไม้ในสวนได้แก่ สะตอ
มังคุด ทุเรียน หมากรุก ฯลฯ
2. สวนของ : นางลัดดา อธิรุ่งเรือง
ที่อยู่ : 62 หมู่ที่ 3 ต.ราชกรูด อ.เมือง จ.ระนอง
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 7 ไร่ อายุสวน 25 ปี เป็น
สวนที่เป็นที่เนิน ต้องขุดบ่อลึกเพื่อใช้น้ำ สภาพสวนค่อนข้างเตียน
ต้นไม้ในสวนไม่แน่นขนาด พันธุ์ไม้ที่มีมากในสวนคือ มะพร้าว
นอกจากนั้นยังมีไม้ผล เช่น มะม่วง มะมุด ลี้ออกอง ขนุน
จำปาอะ สัมโธ และกล้วยไม้อยู่บริเวณหนึ่งของสวนด้วย

สวนสมรมในอำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง

1. สวนของ : นายชม ทองอาญา อายุ 77 ปี
ที่อยู่ : 2 หมู่ 2 ต. เขียวเหลียง อ. กะเปอร์ จ.ระนอง
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ อายุสวน 80 ปี
2. สวนของ : นายชำนาญ เบจมาศ อายุ 48 ปี
ที่อยู่ : 2/1 หมู่ 2 ต. เขียวเหลียง อ. กะเปอร์ จ.ระนอง
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 1/2 ไร่ อายุสวน
120 ปี ในสวนมีไม้ผลเช่น เงาะ มะม่วง

3. สวนของ : นางเข้า พัทณี อายุ 78 ปี
 ที่อยู่ : 4 หมู่ 5 ต. กะเปอร์ อ. กะเปอร์ จ.ระนอง
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ อายุสวน 180 ปี เป็นสวนที่อยู่บริเวณบ้าน
4. สวนของ : นางถนอม นาคำ อายุ 83 ปี
 ที่อยู่ : 19/1 หมู่ 5 ต. กะเปอร์ อ. กะเปอร์ จ.ระนอง
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ อายุสวน 130 ปี มีไม้ผลจำนวนมาก
5. สวนของ : นายริม พุ่มเกษ อายุ 76 ปี
 ที่อยู่ : 25/2 หมู่ 5 ต. กะเปอร์ อ. กะเปอร์ จ.ระนอง
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ 2 งาน อายุสวน 70 ปี
6. สวนของ : นางสาวลี เอี่ยมสกุล อายุ 69 ปี
 ที่อยู่ : 32 หมู่ 5 ต. กะเปอร์ อ. กะเปอร์ จ.ระนอง
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ อายุสวน 79 ปี เป็นสวนรอบ ๆ บ้าน
7. สวนของ : นายสุทิน ล้อมเมือง อายุ 38 ปี
 ที่อยู่ : 7/1 หมู่ 2 ต. บ้านนา อ. กะเปอร์ จ.ระนอง
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 9 ไร่ อายุสวน 90 ปี
8. สวนของ : นายสัง มีแก้ว อายุ 66 ปี
 ที่อยู่ : 14 หมู่ 5 ต. กะเปอร์ อ. กะเปอร์ จ.ระนอง
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ อายุสวน 30 ปี
9. สวนของ : นายอินทร์ ปราบเหตุ อายุ 77 ปี
 ที่อยู่ : 4 หมู่ 6 ต. บ้านนา อ. กะเปอร์ จ.ระนอง
 สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 22 ไร่ อายุสวน 120 ปี

10. สวนของ : นางอุบล สั่งเสริม อายุ 74 ปี
ที่อยู่ : 33 หมู่ 5 ต. กะเปอร์ อ. กะเปอร์ จ.ระนอง
สภาพของสวน: เป็นสวนที่มีเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ อายุสวน 70 ปี
เมื่อก่อนเคยเป็นป่า ต่อมามีการทำข้าวไร่ ปลูกกล้วยสลับกัน จากนั้น
ก็มีการปลูกทุเรียน และไม้ผลชนิดอื่นๆ เพิ่มขึ้นเรื่อย มีสัตว์ป่าตัว
เล็กๆ อาศัยอยู่ด้วย เช่น กระจรอก มดสัง และนก พันธุ์ไม้ที่สำคัญ
ของสวนคือ ไม้ป่า สมุนไพร และผลไม้อจำนวนมาก